

pomorski zbornik

Journal of Maritime & Transportation Sciences

Posebno izdanje

**DRUGA KONFERENCIJA O OČUVANJU I INTERPRETACIJI
POMORSKE BAŠTINE HRVATSKE**

**10 godina rada i djelovanja
Muzeja betinske drvene brodogradnje**

Betina, 26. – 27. rujna 2025.; Murter, 28. rujna 2025.
Muzej betinske drvene brodogradnje

**SECOND CONFERENCE ON THE PRESERVATION AND
INTERPRETATION OF CROATIA'S MARITIME HERITAGE**

**10 years of work and activity of the
Betina Museum of Wooden Shipbuilding**

Betina, 26 – 27 September 2025; Murter, 28 September 2025
Betina Museum of Wooden Shipbuilding

Rijeka, MMXXVI.

UDK 004.032.26

ISSN 0554-6397

IZDAVAČ:

**UDRUGA ZA PROUČAVANJE I
RAZVOJ POMORSTVA**

PUBLISHER:

**ASSOCIATION FOR RESEARCH
AND DEVELOPMENT OF
MARITIME INDUSTRIES**

POMORSKI ZBORNIK	Posebno izdanje	STR. 433
JOURNAL OF MARITIME & TRANSPORTATION SCIENCES	Special edition	PAGES 433

RIJEKA, 2026.

MUZEJ BETINSKE DRVENE BRODOGRADNJE
BETINA MUSEUM OF WOODEN SHIPBUILDING

**HRVATSKI
POMORSKI
MUZEJ
SPLIT**

HRVATSKI POMORSKI MUZEJ SPLIT
CROATIAN MARITIME MUSEUM SPLIT

**KOORDINACIJA UDRUGA ZA OČUVANJE I
REVITALIZACIJU POMORSKE, RIBARSKE I
BRODOGRAĐEVNE BAŠTINE KVARNERA I ISTRE**
*COORDINATION OF ASSOCIATIONS FOR THE
PRESERVATION AND REVITALISATION OF MARITIME,
FISHING AND SHIPBUILDING HERITAGE OF
KVARNER AND ISTRIA*

**POMORSKI I POVIJESNI MUZEJ HRVATSKOG
PRIMORJA RIJEKA**
*MARITIME AND HISTORY MUSEUM OF THE
CROATIAN LITTORAL RIJEKA*

u suradnji s
in cooperation with

OPĆINOM TISNO
MUNICIPALITY TISNO

TURISTIČKOM ZAJEDNICOM ŠIBENSKO – KNINSKE ŽUPANIJE
ŠIBENIK-KNIN COUNTY TOURIST BOARD

ŠIBENSKO – KNINSKOM ŽUPANIJOM
ŠIBENIK-KNIN COUNTY

UDRUGAMA BETINSKA GAJETA 1740 I LATINSKO IDRO
ASSOCIATIONS BETINA GAJETA 1740 AND LATINSKO IDRO

POMORSKIM FAKULTETOM SVEUČILIŠTA U RIJECI
FACULTY OF MARITIME STUDIES, UNIVERSITY OF RIJEKA

**SEKCIJOM ZA HRVATSKU POMORSKU BAŠTINU
ZNAJSTVENOG VIJEĆA ZA POMORSTVO HAZU**
*SECTION FOR CROATIAN MARITIME HERITAGE OF THE SCIENTIFIC COUNCIL
FOR MARITIME AFFAIRS OF THE CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS*

**Druga konferencija o očuvanju i interpretaciji
pomorske baštine Hrvatske**

povodom

**10 godina rada i djelovanja Muzeja betinske
drvene brodogradnje**

Betina, 26. – 27. rujna 2025.; Murter, 28. rujna 2025.
Muzej betinske drvene brodogradnje

**Second Conference on the Preservation and Interpretation
of Croatia's Maritime Heritage**

on the occasion of

**10 years of work and activity of the Betina Museum
of Wooden Shipbuilding**

Betina, 26 – 27 September 2025; Murter, 28 September 2025
Betina Museum of Wooden Shipbuilding

Zbornik radova
Conference Proceedings

Rijeka, 2026.

Za nakladnika – *For publisher*

izv. prof. dr. sc. Siniša Vilke

Glavni urednik – *Editor-in-chief*

izv. prof. dr. sc. Siniša Vilke

Gosti urednici – *Guest editors*

doc. dr. sc. Tea Perinčić

doc. dr. sc. Jakov Karmelić

prof. dr. sc. Robert Mohović

Recenzenti – *Reviewers*

doc. dr. sc. Tea Perinčić

doc. dr. sc. Jakov Karmelić

prof. dr. sc. Robert Mohović

Lektura – *Language editing*

mr. sc. Orietta Lubiana

Prijevod na engleski jezik – *Translation into English*

doc. dr. sc. Jana Kegalj

Redaktura – *Redacting*

Tea Perinčić, Robert Mohović, Jakov Karmelić

Korektura – *Correction*

Orietta Lubiana, Jana Kegalj, Robert Mohović, Jakov Karmelić, Tea Perinčić

Koordinacija realizacije izdanja – *Coordination of the release*

Mirela Bilić, mag. turism. cult.

Kate Šikić Čubrić, mag. ethno.

Sandra Barešin, mag. ethno.

Grafičko oblikovanje, prijelom i tisak – *Lay-out, graphic design and print*

Tiskara i grafika Viškovo d.o.o.

Naklada – *Issue*

150 primjeraka – 150 copies

Organizatori Druge konferencije o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske i inicijatori tiskanja posebnog izdanja Pomorskog zbornika:

Muzej betinske drvene brodogradnje

Hrvatski pomorski muzej Split

Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine

Kvarnera i Istre

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka

Organizacijski odbor: Kate Šikić Čubrić, Mirela Bilić, Ljubomir Radić,

Robert Mohović, Tea Perinčić

Organizers of the Second Conference on the Preservation and Interpretation of Croatia's Maritime Heritage and initiators of a special edition of the Journal of Maritime and Transportation Sciences:

Betina Museum of Wooden Shipbuilding

Croatian Maritime Museum Split

Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria

Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka

Organizing Committee: Kate Šikić Čubrić, Mirela Bilić, Ljubomir Radić,

Robert Mohović, Tea Perinčić

pomorski zbornik

Journal of Maritime & Transportation Sciences

POSEBNO IZDANJE

RIJEKA, 2026.

UREDNIŠTVO POMORSKOG ZBORNIKA

Glavni urednik:

dr. sc. Siniša Vilke, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Nikolai Atanasov Velikov, N. Y. Vaptsarov pomorska akademija, Fakultet za navigaciju, Bugarska

dr. sc. Mate Barić, Sveučilište u Zadru, Odjel za pomorstvo, Hrvatska

dr. sc. Željko Bartulović, Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet, Hrvatska

dr. sc. David Brčić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Jasmin Čelić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Borna Debelić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Aleksandra Deluka-Tibljaš, Sveučilište u Rijeci, Građevinski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Julijan Dobrinić, Sveučilište u Rijeci, Tehnički fakultet, Hrvatska

dr. sc. Daniela Gračan, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Opatija, Hrvatska

dr. sc. Ana Gundić, Sveučilište u Zadru, Odjel za pomorstvo, Hrvatska

dr. sc. Jana Kegelj, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Rob Konings, Delft Tehnološko sveučilište, Nizozemska

dr. sc. Ljudevit Krpan, Primorsko-goranska županija, Hrvatska

dr. sc. Livia Maglić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Lovro Maglić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Vladislav Maraš, Sveučilište u Beogradu, Saobraćajni fakultet, Srbija

dr. sc. Marinko Maslarić, Sveučilište u Novom Sadu, Fakultet za tehničke znanosti, Srbija

dr. sc. Tin Matulja, Sveučilište u Rijeci, Tehnički fakultet, Hrvatska

dr. sc. Vedran Mrzljak, Sveučilište u Rijeci, Tehnički fakultet, Hrvatska

dr. sc. Emanuela Nan, Sveučilište u Genovi, Odjel za civilno, kemijsko i ekološko inženjerstvo, Italija

dr. sc. Joško Parunov, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet strojarstva i brodogradnje, Hrvatska

dr. sc. Helga Pavlić Skender, Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Snežana Tadić, Sveučilište u Beogradu, Saobraćajni fakultet, Srbija

dr. sc. Edvard Tijan, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Elen Twrdy, Sveučilište u Ljubljani, Fakultet za pomorstvo i promet Portorož, Slovenija

dr. sc. Maja Uran Maravić, Sveučilište Primorska, Fakultet za turizam, Slovenija

dr. sc. Goran Vojković, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet prometnih znanosti, Hrvatska

dr. sc. Albert Zamarin, Sveučilište u Rijeci, Tehnički fakultet, Hrvatska

dr. sc. Srđan Žuškin, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Mohamed El Kalla, Arapska akademija za znanost, tehnologiju i pomorski promet, Egipat

IZDAVAČ:

UDRUGA ZA PROUČAVANJE I RAZVOJ POMORSTVA

Adresa: Studentska 2, 51000 Rijeka, Hrvatska
Telefon: +385 (0)91 443 4475
E-mail: udruga.pomorstvo@gmail.com

SUIZDAVAČI:

POMORSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U RIJECI

Adresa: Studentska 2, 51000 Rijeka, Hrvatska
Telefon: +385 (0)51 338 411
E-mail: dekanat@pfri.uniri.hr

MUZEJ BETINSKE DRVENE BRODOGRADNJE

Adresa: Vladimira Nazora 7, 22244 Betina, Hrvatska
Telefon: +385 (0)22 434 105
E-mail: muzej@mbdb.hr

Priprema i tiskanje posebnog izdanja Pomorskog zbornika ostvareno je sredstvima Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske i Pomorskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci.

PREDSEDNIŠTVO UDRUGE ZA PROUČAVANJE I RAZVOJ POMORSTVA

Predsjednik:

dr. sc. Borna Debelić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

Članovi Predsjedništva:

Adrijana Agatić, mag. ing. log., Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska
dr. sc. Toni Bielić, Sveučilište u Zadru, Pomorski odjel, Hrvatska
dr. sc. David Brčić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska
dr. sc. Andrea Russo, Sveučilište u Splitu, Pomorski fakultet, Hrvatska
dr. sc. Julijan Dobrinić, Sveučilište u Rijeci, Tehnički fakultet, Hrvatska
dr. sc. Siniša Vilke, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska
dr. sc. Borna Debelić Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

Članovi Nadzornog odbora:

Loris Rak, dipl. iur., Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska
dr. sc. Biserka Rukavina, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska
dr. sc. Jakov Karmelić

Radovi objavljeni u Pomorskom zborniku uvrštavaju se u sljedeće baze podataka:

ASFA (CSA) Aquatic Sciences and Fisheries Abstracts
TRID – the TRIS and ITRD database
EBSCO Academic Search Complete
PROQUEST - Natural Science Collection, SciTech Collection, Technology Collection Ulrich's Intl
Periodicals Directory
News of New Electronic Journals
ZDB - Zeitschriftendatenbank
PROQUEST-ZDB – Zeitschriftendatenbank
Worldcat Libraries
HRČAK

Klasifikaciju UDK izradila Sveučilišna knjižnica Sveučilišta u Rijeci.

Autor: Daniel Bašić
Izvor: fototeka Muzeja betinske drvene brodogradnje

POMORSKI ZBORNIK

Posebno izdanje

Str. 1 - 433

Rijeka, 2026.

SADRŽAJ

Uvodna riječ – glavni urednik Pomorskog zbornika	13
Uvodna riječ – gosti urednici	15
Potreba uspostave obrazovnog programa za brodograditelje u drvu	21
Kate ŠIKIĆ ČUBRIĆ	
Izazovi prijenosa znanja: tradicijska brodogradnja u drvu i potreba za uspostavom obrazovnog programa	23
Deklaracija o potrebi uspostave obrazovnog programa za brodograditelje u drvu (usvojena na 2. konferenciji o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske, Betina, 26.–27. rujna 2025.)	37
Od teorije prema praksi u očuvanju i interpretaciji pomorske baštine	41
Iva VALIDŽIJA	
Osnivanje muzeja pomorske baštine Hrvatske pri Ministarstvu kulture i medija...	43
Jadran KALE	
Civilno društvo, režim zaštite i pomorska baština	49
Novi postavi i prva predstavljanja	63
Ana KAZNAČIĆ SKURIĆ	
Pomorski muzej u Dubrovniku - osam desetljeća u službi očuvanja i promicanja dubrovačke pomorske baštine	65
Tomislav RAŽNJEVIĆ	
Interpretacijski centar „Blago potopljenog broda“ u Biogradu na Moru	83
Nika COHEN	
Edukativno-prezentacijski centar za podvodnu arheologiju sv. Nikola u Zadru - mjesto gdje se drevne priče stapaju u suvremeni postav	95
Robert BILIĆ, Niky JURICA, Milena MIČIĆ	
Pomorska zbirka Gallerion - Aquarium Pula	107

Belma DŽOMBA	
Interpretacijski centar Kuća kostrenskih pomoraca: model suvremene interpretacije pomorske baštine.....	121
Kate ŠIKIĆ ČUBRIĆ	
Interpretacijski centar Brodogradilišta Filipi u Sukošanu: muzeološki koncept i izvedbeno rješenje.....	129
Različiti pristupi baštini i iskustva u radu	139
Jakov LOVRIC	
Jedra koja žive - Udruga Latinsko idro	141
Marijana DLAČIĆ	
Pristup posjetiteljima – kada nedostaci postaju prednost.....	151
Nives GIURICIN	
Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ kao referentna točka kulturnog identiteta Rovinja-Rovigno	161
Željko SKOMERŠIĆ	
Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka.....	179
Sunčana DEŽJOT	
Projekt <i>U svjetlu i sjeni - način života na svjetioniku Savudrija</i>	185
Anđelo MIKLIĆ	
Poduzetnički modeli u funkciji očuvanja i interpretacije pomorske baštine - primjer koncepta Mvsevm u Visu	201
Dino BULJAT	
Tradicionalne brodice kao vanjski postavi maritimnih centara - prioritet ili problem?	
Primjer Interpretacijskog centra maritimne baštine DUBoak - Malinska.....	209
Damir KRSTINIĆ	
Udruga Lantina Vrboska - Pomorska baština u suvremenom društvu.....	223
Dinko FORETIĆ	
Projekt izrade jedinstvenog registra drvenih tradicijskih brodova.....	237
Mirna VULIN, Marija KRNČEVIĆ RAK	
Nekom svakodnevnica - drugom kulturno blago: Zaštita hodočašća Gospi od Kapelice u Rogoznici	243
Plamenko BAVČEVIĆ	
Promocija hrvatske maritimne baštine u inozemstvu (1998. - 2025.).....	257
Joško BOŽANIĆ	
<i>Svičor</i> – halijeutički antroponimikon Komiže 20. stoljeća	273

Tradicijski brodovi – valorizacija	297
Pino VOJKOVIĆ	
Tradicijski brod kao ponuda u turizmu	299
Mirela BILIĆ	
Zaplovi u gajeti - muzejska gajeta u edukaciji i turizmu	307
Edit ZADKOVIĆ	
Revitalizacija tradicijske barke kao model interpretacije pomorske baštine: projekt „Madonnina Boat Opatija“	323
Paolo TIČINA	
Revitalizacija gajete <i>Slavica</i> : tradicijski brod u službi zaštite pomorske baštine	333
Izvrnost, edukacija i inovacija u pomorskoj baštini	343
Branka TEKLIĆ	
Uloga Hrvatskog pomorskog muzeja Split i muzejske edukacije u očuvanju hrvatske pomorske baštine.....	345
Miro CVITKOVIĆ	
Sustav za edukaciju i očuvanje nematerijalne baštine „Ofalkono gajeta - falkuša: od kolumbe do idra“	355
Jakov KARMELIĆ	
Radionice pomorske baštine u funkciji prenošenja znanja i vještina	369
Marinka FRŽOP	
Utjecaj tradicijskih regata na drvenu brodogradnju	385
Robert MOHOVIĆ	
Nužnost zadržavanja izvornosti pri obnovi i opremanju tradicijskih brodica	403
Kulturna dobra pomorske baštine upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske	425
Karta hrvatske obale Jadrana s ustanovama, centrima prezentacije i zbirkama pomorske baštine.....	429

Uvodna riječ – glavni urednik Pomorskog zbornika

Štovani čitatelji, cijenjeni suradnici i dragi prijatelji pomorstva i prometa, izdavanjem posebnog izdanja *Pomorskog zbornika*, koje sadrži radove s 2. konferencije o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske, nastavljamo prošlogodišnju suradnju na temama koje su od izuzetnog značaja za revitalizaciju i promicanje naše pomorske tradicije i nasljeđa.

Pomorski zbornik izlazi u kontinuitetu već šezdeset i četiri godine, objavljujući znanstvene i stručne članke iz područja pomorstva i prometa. Glavni cilj Saveza društava za proučavanje i unaprjeđenje pomorstva, koji od 2015. godine djeluje pod nazivom Udruga za proučavanje i razvoj pomorstva, kao izdavača časopisa od samih je početaka bio proučavanje, promicanje i unaprjeđenje pomorstva.

Predsjedništvo društva i uredništvo *Pomorskog zbornika* činili su eminentni znanstvenici. Urednici *Pomorskog zbornika* bili su akademici Grga Novak i Vladislav Brajković, profesor Vjekoslav Maistrović i drugi.

Savez društava za proučavanje i unaprjeđenje pomorstva je pored sjedišta u Rijeci imao i odjele u Piranu, Zadru, Šibeniku, Splitu, Dubrovniku, Zagrebu, Kotoru, Beogradu, Ljubljani i Sarajevu. Rad Društva u bivšoj državi odvijao se kroz devet znanstveno-stručnih odjela: „Ekonomika pomorstva” u Rijeci, „Pomorska povijest i arheologija” u Zadru, „Pomorsko-tehničke znanosti” u Rijeci, „Pomorsko pravo” u Zagrebu, „Pomorsko-nautičke znanosti” u Splitu, „Prirodne znanosti” u Splitu, „Pomorska književnost i jezik” u Zagrebu, „Likovna umjetnost, glazba i etnologija primorskog pojasa” u Zagrebu te „Pomorska medicina” u Splitu.

Društvo je raspolagalo značajnom administrativnom infrastrukturom te je, uz pomoć svojih odjela, organiziralo tematske znanstvene i stručne konferencije, s kojih su u *Pomorskom zborniku* objavljivana održana izlaganja te znanstveni i stručni članci. Tijekom niza desetljeća Društvo je aktivno promicalo pomorstvo, pri čemu je njegova uloga u promicanju „jadranske orijentacije Hrvatske” od iznimnog značaja.

Glavna aktivnost Udruge, kako u prošlosti tako i danas, jest izdavanje *Pomorskog zbornika*, koji je tijekom niza desetljeća bio stjecište hrvatske pomorske struke i znanosti. Tisuće stranica tiskanih tijekom više od šest desetljeća, koje su ispisali eminentni suradnici iz znanosti i kulture, svjedoče o znanstvenom istraživanju pomorstva i potvrđuju vrijednost hrvatskog pomorskog nakladništva. Od početka izlaženja *Pomorski zbornik* je objavljivao znanstvene i stručne radove, njegujući jadransku pomorsku povijesnu baštinu Hrvatske te je djelovao u cilju valorizacije pomorske orijentacije i razvijanja Hrvatske kao pomorske zemlje. *Pomorski* predstavlja nezaobilazno pomorsko stručno i kulturno dobro, i jedna je od temeljnih vrijednosti hrvatske pomorske misli i tradicije.

Osobito me veseli nastavak suradnje s organizatorima i sudionicima konferencije o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine. Izdavanjem ovog posebnog izdanja omogućili smo objavu članaka koji svjedoče o promišljanju muzeoloških i interpretacijskih aspekata hrvatske pomorske baštine značajnih za našu pomorsku tradiciju i nasljeđe.

Zahvaljujem kolegama Tei Perinčić, Jakovu Karmeliću i Robertu Mohoviću te se radujem suradnji na sljedećim konferencijama posvećenima očuvanju i interpretaciji pomorske baštine.

Glavni urednik *Pomorskog zbornika* - Siniša Vilke

Uvodna riječ – gosti urednici

U Betini je 26. i 27. rujna 2025. održana 2. konferencija o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske¹ u suorganizaciji Muzeja betinske drvene brodogradnje, Hrvatskog pomorskog muzeja Split, Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka i Koordinacije udruga Tradicijska jedra Kvarnera i Istre. Skup je realiziran uz potporu Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske, Općine Tisno, Šibensko-kninske županije i Turističke zajednice Šibensko-kninske županije. Održavanje Konferencije podržali su i Pomorski fakultet Sveučilišta u Rijeci te Sekcija za hrvatsku pomorsku baštinu Znanstvenog vijeća za pomorstvo HAZU.

Konferencija se afirmirala kao jedan od rijetkih stručnih skupova u Hrvatskoj usmjerenih na sustavno promišljanje muzeoloških i interpretacijskih aspekata pomorske baštine. Ovakvi skupovi postaju važna platforma za očuvanje pomorske baštine u okviru koje se promišlja odnos muzeja prema zajednici, materijalnoj i nematerijalnoj baštini te redefinira njihova društvena uloga. Konferencija je održana uz aktivno sudjelovanje udruga *Betinska gajeta 1740* i *Latinsko idro Murter – Kornati*, pri čemu je dio programa održan u susjednom Murteru u okviru manifestacije *Dani Latinskog idra*. Upravo je predsjednik udruge *Latinsko idro*, Jakov Lovrić, održao uvodno predavanje „Od regate do manifestacije: priča o Latinskom idru“, kojim je započeo izlagački dio Konferencije. Na Konferenciji je sudjelovalo trideset i osam izlagača iz svih dijelova Hrvatske, od Umaga do Dubrovnika, koji su kroz sedam tematskih blokova otvorili ključna pitanja vezana uz pomorsku baštinu: muzeološke i interpretacijske prakse, očuvanje i valorizacija tradicijskih brodova, prijenos vještina na mlađe generacije te izazovi financiranja i institucionalne podrške.

Prva izlaganja bila su posvećena ulozi muzeja i interpretacijskih centara, novootvorenim postavima i prvim predstavljajima u okviru Konferencije. Posebno je istaknuta potreba da takve institucije ne budu tek čuvari građe, već aktivni posrednici između zajednice i njezine baštine – živa mjesta interpretacije koja ne samo da čuvaju predmete, već i stvaraju nova značenja.

Uvodno predavanje u okviru sesije održala je Iva Validžija iz Muzejskog dokumentacijskog centra na temu osnivanja muzeja i uloge Vijeća za matičnu djelatnost. Izlaganja su nastavljena predstavljanjem novih postava i projekata: Tomislav Ražnjević predstavio je Interpretacijski centar „Blago potopljenog broda u Biogradu“, Katarina Gregov „Hrvatski centar koralja Zlarin“, a Nika Cohen postav Međunarodnog centra

¹ Gosti urednici ovoga Zbornika u pripremi uvodnog teksta oslanjaju se na već objavljeni osvrt na održanu 2. konferenciju o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske autorica Mirele Bilić i Kate Šikić Čubrić iz Muzeja betinske drvene brodogradnje, objavljen u časopisu *Informatica Museologica*, 56/2025, 215–217.

za podvodnu arheologiju u Zadru. Milena Mičić prezentirala je pomorsku zbirku „Gallerion“ u okviru Aquariuma u Puli, dok su Ljubo Zrilić i Marko Barišić predstavili projekt budućeg interpretacijskog centra „Brodogradilište Filipi“ u Sukošanu.

Ova su izlaganja potvrdila da suvremeni pomorski muzeji sve više usvajaju participativne i iskustvene pristupe interpretaciji. Uloga kustosa i interpretatora pritom se sve više pomiče od stručnog čuvara baštine prema aktivnom posredniku između zajednice i baštine, u skladu sa suvremenim pristupima društveno angažirane muzeologije.

U drugoj izlagačkoj sesiji naglasak je stavljen na dokumentiranje baštine kroz upravljanje pomorskim zbirkama, istraživanje i restauraciju. Izlaganje na temu uloge civilnog društva u okviru zaštite pomorske baštine imao je Jadran Kale iz Muzeja grada Šibenika i Sveučilišta u Zadru. Ana Kaznačić Skurić predstavila je Pomorski muzej u Dubrovniku, a kolega Željko Ćatić upoznao je okupljene s aktualnim stanjem tradicijskih brodova na dubrovačkom području. O pomorskoj baštini otoka Krka govorio je Željko Skomeršić iz Interpretacijskog centra pomorske baštine otoka Krka, otvorenog 2018. u sklopu projekta Mala barka 2. U ovoj se sesiji doznalo više o privatnoj inicijativi zahvaljujući kojoj je nastala pomorska zbirka Anđela Mikliča na otoku Visu. Sesiju je zaključilo izlaganje Vladimira Kusika iz Arheološkog muzeja Zadar i Anite Jelić iz Međunarodnog centra za podvodnu arheologiju u Zadru o povijesti istraživanja, dokumentiranja i restauriranja *condure croatice*.

Ova je sesija otvorila pitanje o tome kako privatne inicijative, civilne udruge i institucije mogu zajednički djelovati u dokumentiranju i interpretaciji pomorske baštine. Takve suradnje i partnerstva, utemeljena na dijeljenju znanja i iskustava, jedna su od ključnih područja razvoja suvremene muzeologije koja ne samo da doprinose očuvanju, već i obogaćuju način na koji se baština tumači i prenosi javnosti.

Na tu se temu nadovezala i sljedeća sesija, *Različiti pristupi baštini*, koja je kroz primjere muzeja, ekomuzeja i udruga pokazala koliko su danas raznoliki i kreativni načini interpretacije maritimne baštine diljem Hrvatske. Predstavljeni su projekti muzeja, ekomuzeja i udruga od Umaga do Orebića. Sesiju je otvorila Sunčana Dežjot iz Muzeja grada Umaga izlaganjem o svjetioniku Savudrija, svjetioničarskom zanimanju i načinu rada i života na svjetioniku. Izlaganja su se nastavila predstavljanjem udruge *Hrvatski drveni brodovi* kroz izlaganje Dinka Foretića, a osobito je zanimljiv bio video vodič Pomorskog muzeja Orebić, koji posjetitelje vodi kroz stalni postav muzeja pod vodstvom Milene Grego Njakara. Pomorsku zbirku Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru predstavila je Marijana Dlačić, dok je Nives Giuricin na samom kraju sesije predstavila uspješnu priču ekomuzeja „Kuća o batani – Casa della batana“ iz Rovinja, osnovanog 2004. godine kao prvog ekomuzeja u Hrvatskoj. Danas ekomuzej objedinjuje kontinuitet materijalne i nematerijalne maritimne baštine te njeguje zajedništvo lokalnog stanovništva.

Jedan od ciljeva Konferencije bio je različitim pristupima očuvati i prenositi svijest o važnosti pomorske baštine. Izlaganja u ovoj sesiji pokazala su da se pomorska baština

ne može sagledavati kao jedinstven sustav, već kao dinamičan skup različitih praksi, interpretacija i identiteta. Takva raznolikost pridonosi razumijevanju baštine kao živoga procesa, a ne tek kao predmeta zaštite.

Četvrta sesija donijela je nove priče, s naglaskom na svakodnevne izazove u radu muzeja i interpretacijskih centara. O promjenama između starog i novog postava Ribarskog muzeja u Vrboskoj, pedeset i tri godine nakon njegova osnutka, bilo je riječi u izlaganju Muzeja općine Jelsa, nakon kojega je uslijedilo izlaganje o djelovanju Interpretacijskog centra maritimne povijesti Milna. Izlaganjem Dine Buljata iz Interpretacijskog centra maritimne baštine „DUBoak“ iz Malinske otvoreno je važno pitanje o ulozi drvenih brodova u suvremenom društvu te o upravljanju i načinu rada lučica u kojima se oni nalaze. Izlaganje Damira Krstinića iz udruge *Lantina* iz Vrboske o pomorskoj baštini i ulozi drvenog broda u suvremenom društvu osobito se dotaklo ove važne teme i ujedno zaključilo prvi dan Konferencije. Navedena iskustva pokazuju da muzeološka praksa na terenu često ovisi o lokalnim uvjetima i entuzijazmu pojedinaca, što otvara pitanje njezine održivosti te dostupnosti profesionalne podrške u manjim sredinama.

Jedna od ključnih tema bila je obnova i uporaba tradicijskih plovila u suvremeno doba. Značaj ovog tematskog bloka ogledao se upravo u raznolikosti pristupa temi – kroz četiri različite perspektive sudionika koji tradicijski brod promatraju ne samo kao objekt baštine, već i kao živu sastavnicu suvremenog života. Iz perspektive mlade obrtnice Edit Zadković iz Opatije predstavljeno je iskustvo plovidbe s gostima u vlastitoj gajeti, kojom na izvoran način otkriva ljepote Kvarnera. Pino Vojković iz Komije, vlasnik obiteljske tvrtke *Alternatura*, podijelio je iskustvo dugogodišnje prakse vođenja tura po viškome akvatoriju kroz spoj tradicije, interpretacije i održivog turizma. Osobni put prema brodu i brodogradnji predstavio je i Paolo Tičina, koji je opisao projekt obnove svoje gajete kao povratak vlastitim korijenima i način povezivanja sa zajednicom, regatama i morem kroz članstvo u udruzi *Kanata* iz Zadra, dok projekt Muzeja betinske drvene brodogradnje, *Zaplovi u gajeti*, predstavlja iskustvo otočnog muzeja u obnovi i revitalizaciji betinske gajete *Marija*, stare čak 103 godine. Tradicijski brodovi tako postaju mjesta susreta muzeološkog i etnološkog pristupa: istodobno su predmet istraživanja, interpretacije i svakodnevne upotrebe. U njima se preklapa materijalna i nematerijalna dimenzija baštine, odnosno znanje, praksa i identitet zajednice.

U ovoj sesiji naslovljenoj *Izvornost, edukacija i inovacija u pomorskoj baštini* istaknuta je važnost očuvanja i prijenosa znanja o pomorskoj baštini kroz izvorne, edukativne i inovativne pristupe. Branka Teklić (Hrvatski pomorski muzej Split) naglasila je ulogu muzeja i muzejske edukacije u čuvanju pomorske tradicije i stvaranju svijesti o njezinoj vrijednosti. Jakov Karmelić (Tradicijska jedra Kvarnera i Istre) govorio je o radionicama maritimne baštine i njihovoj sistematizaciji kao ključnom alatu za prijenos vještina i znanja na mlađe generacije. Marinka Fržop (udruga *Betinska gajeta 1740*) istaknula je utjecaj tradicijskih regata za očuvanje i razvoj male drvene brodogradnje. Robert Mohović (Tradicijska jedra Kvarnera i Istre) upozorio je na nužnost očuvanja izvornosti pri obnovi i opremanju tradicijskih brodica, kako bi se sačuvala njihova

kulturna i povijesna vrijednost. Zaključno, sesija je potvrdila da su izvornost, edukacija i inovacija temeljni stupovi održivog očuvanja pomorske baštine. Istaknuta je štetnost kompromisa koji nastaju primjenom modernih materijala i tehnika. Sudionici su se složili da je nužno razviti jasne smjernice za obnovu, ali i pronaći modele financiranja koji bi vlasnicima i udrugama omogućili da očuvaju brodove u izvornom obliku.

Izlagači u sesiji *Ostale dobre prakse očuvanja i revitalizacije pomorske baštine* predstavili su inspirativne primjere projekata i inicijativa koji pridonose očuvanju i promociji bogate hrvatske pomorske baštine. Plamenko Bavčević (udruga *Cronaves*) istaknuo je važnost međunarodne vidljivosti kroz promociju hrvatske maritimne baštine izvan granica zemlje. Šime Stojak (Udruga pomoraca *Sveti Nikola*, Vrsi) prikazao je rad udruge usmjerene na očuvanje lokalnog pomorskog identiteta. Joško Božanić (udruga *Ars halieutica*) govorio je o svom istraživanju jezičnog i kulturnog nasljeđa ribarske Komiže 20. stoljeća kroz izlaganje u kojemu je prezentirao ulogu kapetana (*svičora*) - najvažnije pozicije u hijerarhiji ribarske družine, a i u širem društvenom kontekstu s obzirom na ekonomski značaj ribarstva za ovu društvenu zajednicu. Marija Krnčević Rak (Muzej grada Šibenika) i Mirna Vulin (Republic d.o.o.) predstavile su projekt zaštite maritimnog hodočašća Gospi od Kapelice kao primjer očuvanja nematerijalne baštine. Sesija je potvrdila da su suradnja, lokalna uključenost i inovativni pristupi ključni za održivo očuvanje i suvremenu prezentaciju hrvatske maritimne baštine.

Rasprava na završetku Konferencije bila je osobito živa i otvorena. Sudionici su naglasili da se očuvanje pomorske baštine u Hrvatskoj i dalje suočava s brojnim izazovima - od nedostatka sustavnog financiranja i podrške državnih institucija, do fragmentiranosti odgovornosti među različitim dionicima. Dio sudionika izrazio je nezadovoljstvo činjenicom da pomorska baština, unatoč brojnim deklarativnim zalaganjima, još uvijek nije prepoznata kao strateško područje kulturne politike. Drugi su, međutim, istaknuli vidljive pomake ostvarene tijekom posljednjih dvadesetak godina, osobito u području dokumentiranja, istraživanja i revitalizacije tradicijskih brodova, kao i u jačanju lokalnih inicijativa koje se sve češće prepoznaju i podržavaju na nacionalnoj razini.

Kao zajednički zaključak izdvojena je potreba za dugoročnim planiranjem i koordiniranim pristupom koji bi povezao muzeje, udruge, obrazovne institucije i državna tijela. Posebno je istaknuta važnost ulaganja u obrazovanje novih naraštaja brodograditelja. Gotovo svi aktivni majstori danas pripadaju starijoj generaciji, a mladih kadrova gotovo da i nema. To bi u sljedećem desetljeću moglo dovesti do ozbiljnog manjka stručnjaka i ugrožavanja opstanka tradicijske brodogradnje. Pokretanje škole za brodograditelje prepoznato je kao nužan iskorak, ne samo radi očuvanja vještina, nego i radi stvaranja održivih temelja za prijenos znanja, zapošljavanje mladih i očuvanje kulturnog identiteta obalnih mjesta. Kao konkretan korak najavljeno je slanje svojevrsnog pisma namjere nadležnim institucijama kako bi se pravodobno pokrenule inicijative za rješavanje ovog problema. Sljedom navedenog, na 2. konferenciji o

očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske u Betini je usvojena „Deklaracija o potrebi uspostave obrazovnog programa za brodograditelje u drvu“.

Rasprava je potvrdila da očuvanje pomorske baštine nadilazi konzervatorske okvire i da sve više postaje društveno pitanje, povezano s identitetom, obrazovanjem i održivim razvojem obalnih zajednica. Suvremeni pristupi zahtijevaju interdisciplinarnost, uključivanje zajednice i nove oblike interpretacije koji povezuju materijalne i nematerijalne dimenzije baštine. Muzeji i interpretacijski centri u tom procesu preuzimaju ulogu posrednika i inicijatora promjena te postaju prostori dijaloga, identiteta i društvene kohezije.

U sklopu Konferencije i manifestacije *Dani Latinskog idra* u nedjelju, 28. rujna 2025. godine, u Murteru je predstavljeno posebno izdanje Pomorskog zbornika s radovima s 1. konferencije o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske, koja se održala u Rijeci 2024. godine povodom obilježavanja 15 godina sustavnog očuvanja i revitalizacije pomorske baštine na Kvarneru i u Istri i 10 godina rada i djelovanja Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre - Tradicijska jedra Kvarnera i Istre. Zbornik su predstavili gosti urednici: prof. dr. sc. Robert Mohović i doc. dr. sc. Jakov Karmelić (Tradicijska jedra Kvarnera i Istre) te doc. dr. sc. Tea Perinčić (PPMHP). Posebno izdanje Pomorskog zbornika s radovima s 1. konferencije predstavljeno je i u Rijeci u Gradskoj knjižnici 4. prosinca 2025. godine, gdje je osim gostiju urednika u predstavljanju sudjelovao i glavni urednik, izv. prof. dr. sc. Siniša Vilke.

Svi pristigli tekstovi su urednički uređeni i recenzirani kao priopćenja s konferencije te su u Zbornik uvršteni i raspoređeni prema sljedećim tematskim (sadržajnim) cjelinama: Potreba uspostave obrazovnog programa za brodograditelje u drvu, Od teorije prema praksi u očuvanju i interpretaciji pomorske baštine, Novi postavi i prva predstavljanja, Različiti pristupi baštini i iskustva u radu, Tradicijski brodovi – valorizacija i izvornost, edukacija i inovacija u pomorskoj baštini. Kako dio izlagača nije dostavilo svoje priloge za ovu ediciju *Pomorskog zbornika*, podnaslovi tematskih područja se u manjoj mjeri razlikuju od naziva tematskih blokova s Konferencije.

Na kraju Zbornika donosi se i popis kulturnih dobara pomorske baštine upisanih u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske te karta hrvatske obale Jadrana s ustanovama, centrima prezentacije i zbirkama pomorske baštine.

Na Konferenciji je dogovoreno da će domaćin sljedeće, treće konferencije posvećene očuvanju i revitalizaciji pomorske baštine, biti Ustanova i Udruga *Kuća o batani - Casa della batana* iz Rovinja/Rovigno početkom listopada 2026. godine.

Veselimo se sljedećem susretu prijatelja mora i pomorske baštine!

Gosti urednici - Tea Perinčić, Jakov Karmelić, Robert Mohović

*Autorica: Kate Šikić Čubrić
Izvor: fototeka Muzeja betinske drvene brodogradnje*

Potreba uspostave obrazovnog programa za brodograditelje u drvu

Kate Šikić Čubrić*

E-mail: kate@mbdb.hr

Muzej betinske drvene brodogradnje

Izazovi prijenosa znanja: tradicijska brodogradnja u drvu i potreba za uspostavom obrazovnog programa

Sažetak

Rad polazi od zaključaka 2. konferencije o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske, održane u Betini 2025. godine, na kojoj je kao jedno od ključnih pitanja istaknuta ugroženost tradicijske brodogradnje u drvu uslijed nedostatka kvalificiranih brodograditelja. U središtu rada nalazi se Deklaracija o potrebi uspostave srednjoškolskog obrazovanja za zanimanje brodograditelj/ica u drvu, kao rezultat zajedničkih rasprava stručnjaka, muzealaca i brodograditelja. Deklaracija ukazuje na problem diskontinuiteta prijenosa znanja, koji proizlazi iz izostanka formalnog obrazovnog programa, unatoč normativnom prepoznavanju zanimanja unutar Hrvatskog kvalifikacijskog okvira, ali i stvarnoj potrebi za brodograditeljskim kadrom. Rad dalje analizira tradicijsku brodogradnju kao složen baštinski sustav u kojemu su znanje, praksa i društveni odnosi nerazdvojivo povezani. Poseban naglasak stavlja se na činjenicu da se znanja i vještine razvijaju kroz dugotrajan rad, iskustvo i neposredno sudjelovanje u procesu gradnje, zbog čega je njihov prijenos nužno vezan uz kontinuitet prakse i mogućnost učenja u stvarnim uvjetima. U povijesnom pregledu obrazovanja brodograditelja pokazuje se kako je prijenos znanja tradicionalno bio utemeljen na naukovanju i radu u brodogradilištima, uz postupnu institucionalizaciju obrazovanja tijekom 19. i 20. stoljeća. Međutim, promjene u organizaciji strukovnog obrazovanja, osobito nakon reforme 1970-ih godina, dovele su do slabljenja veze između učenja i prakse, dok je istodobno šira primjena novih materijala, osobito plastike, smanjila potrebu za brodograditeljima u drvu, što je dugoročno pridonijelo smanjenju broja nositelja znanja. U završnom dijelu rada razmatra se potreba za novim modelom obrazovanja koji bi integrirao formalno školovanje i praktični rad u brodogradilištima. Predlaže se uspostava nacionalnog obrazovnog programa s modularnom strukturom i snažnim uključivanjem majstora u nastavni proces. Takav model prepoznaje se kao ključan za očuvanje tradicijske brodogradnje kao živog baštinskog sustava i osiguravanje njezine dugoročne održivosti.

Ključne riječi: drvena brodogradnja, pomorska baština, strukovno obrazovanje, prijenos znanja, održivost, brodograditelj u drvu

* *mag. ethnol.*, ravnateljica i viša kustosica

1. Uvod

U rujnu 2025. godine u Betini je održana 2. konferencija o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske, koja je okupila stručnjake, muzealce, brodograditelje, predstavnike udruga i institucija iz cijele zemlje. Konferencija je potvrdila važnost sustavnog promišljanja o budućnosti pomorske baštine, ali i otvorila ključna pitanja njezina očuvanja u uvjetima suvremenih društvenih i obrazovnih promjena.

U izlaganjima sudionika, bez obzira na tematske razlike, uočavao se zajednički nazivnik pitanja održivosti tradicijskih znanja i vještina. Posebno se isticao problem sve izraženijeg nedostatka brodograditelja u drvu, koji se nametnuo kao jedno od ključnih pitanja očuvanja pomorske baštine u cjelini. Upravo je taj nedostatak, kao posljedica prekida u prijenosu znanja i izostanka sustavne edukacije, prepoznat kao središnji izazov koji zahtijeva hitan i koordiniran odgovor struke i institucija.

Unutar tog šireg konteksta, tradicijska brodogradnja u drvu pokazuje se kao mnogo više od tehničkog ili obrtničkog znanja. Ona je sastavni dio kulturnog identiteta obalnih zajednica, oblikuje vizualni i funkcionalni krajolik prostora te nosi slojevit značenja vezana uz način života, ekonomiju i svakodnevicu. Drveni brod nije samo proizvod rada, već i stvarni izraz znanja, iskustva i odnosa čovjeka i mora.

Polazeći od navedenih problema i zaključaka konferencije, cilj ovoga rada je trostruk: predstaviti Deklaraciju o potrebi uspostave srednjoškolskog obrazovanja za zanimanje brodograditelj/ica u drvu, oblikovanu kao rezultat rasprava i zajedničkih stavova sudionika konferencije, analizirati obrazovni aspekt očuvanja tradicijske brodogradnje u drvu te otvoriti pitanje dugoročne održivosti ovoga zanata u suvremenim društvenim i institucionalnim okvirima.

2. Deklaracija o očuvanju brodogradnje u drvu

Deklaracija o potrebi uspostave obrazovnog programa za brodograditelje u drvu¹ usvojena je na 2. konferenciji o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske, održanoj u Betini 26. i 27. rujna 2025. godine, kao izravna posljedica rasprave sudionika o stanju i budućnosti tradicijske brodogradnje. Dokument artikulira zajednički stav struke o nužnosti sustavnog pristupa očuvanju ove vještine, koja je prepoznata kao ključni segment hrvatske pomorske baštine.

U fokusu Deklaracije nalazi se problem diskontinuiteta prijenosa znanja, koji se dovodi u izravnu vezu s izostankom formalnog obrazovanja. Iako je zanimanje „graditelj/graditeljica drvenih brodova” normativno prepoznato unutar Hrvatskog

¹ Muzej betinske drvene brodogradnje (2025) *Deklaracija o potrebi uspostave obrazovnog programa za brodograditelje u drvu*. Dostupno na: https://www.mbdb.hr/wp-content/uploads/2026/03/Deklaracija_brodograditelj_i_u_drvu_2025.pdf (pristupljeno: 27. 3. 2026.)

kvalifikacijskog okvira², nedostatak osuvremenjenog kurikula i obrazovnog programa onemogućuje njegovu stvarnu provedbu. Time se dodatno produbljuje jaz između postojećih znanja i mogućnosti njihova prenošenja na nove generacije.

Slika 1. Drveni brod u obnovi (autor: Lovro Vudrag)

Deklaracija pritom jasno ukazuje na višeslojne posljedice takvog stanja: smanjenje broja aktivnih majstora, prekid međugeneracijskog prijenosa znanja, ali i šire društvene i gospodarske učinke, uključujući slabljenje lokalnih identiteta i ograničavanje razvojnih potencijala vezanih uz pomorsku baštinu. Tradicijska brodogradnja u drvu ovdje se podrazumijeva kao kompleksna praksa koja obuhvaća tehnička znanja, iskustvene vještine i kulturne obrasce, a čija je održivost izravno ovisna o postojanju organiziranog sustava učenja.

U tom kontekstu, Deklaracija predlaže uspostavu srednjoškolskog obrazovnog programa kao ključne mjere očuvanja zanata, pri čemu se naglašava potreba povezivanja institucionalnog obrazovanja s praksom u aktivnim brodogradilištima te uključivanje različitih dionika u proces prijenosa znanja.

U daljnjem razvoju inicijative posebno je značajno istaknuti da je Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, nakon zaprimanja Deklaracije, iskazala

² Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih RH (2022) *Registar HKO - standard zanimanja: brodograditelj/ica u drvu*. Dostupno na: <https://hko.srce.hr/registar/standard-zanimanja/detalji/163> (pristupljeno: 24. 3. 2026.)

spremnost za izradu kurikula za zanimanje brodograditelj/ica u drvu u suradnji sa stručnom zajednicom. Time je pitanje obrazovanja prešlo iz razine zagovaranja u fazu konkretne institucionalne razrade. Istodobno, uvidom u postojeću dokumentaciju utvrđeno je da je za ovo zanimanje već postojao nastavni plan i program iz 2004. godine³ koji, međutim, nije usklađen sa suvremenim obrazovnim pristupima niti odgovara aktualnim potrebama struke. U tom se kontekstu kao primjereno rješenje predlaže razvoj modularno strukturiranog kurikula, koji bi omogućio veću fleksibilnost, postupno stjecanje kompetencija i prilagodbu specifičnostima tradicijske brodogradnje, uz snažnu integraciju teorijske nastave i praktičnog rada u još aktivnim brodogradilištima. Takav pristup ujedno je usklađen s načelima *European Qualifications Framework*, koji naglašava ishode učenja, prenosivost kvalifikacija i transparentnost kompetencija kao temelj suvremenih obrazovnih sustava⁴. Time se ne odgovara samo na pitanje očuvanja baštine, nego i na konkretne potrebe tržišta rada, budući da nedostatak kvalificiranih brodograditelja već danas otežava gradnju i održavanje postojeće flote drvenih brodova te provedbu projekata obnove. U tom smislu, obrazovni program za brodograditelje u drvu treba promatrati kao spoj kulturne politike i gospodarskog razvoja, a ne isključivo kao mjeru zaštite baštine.

U širem teorijskom okviru, istaknuti problemi izravno korespondiraju s načelima UNESCO Konvencije o očuvanju nematerijalne kulturne baštine (2003), koja očuvanje baštine definira kroz njezin prijenos s generacije na generaciju. U tom smislu, izostanak sustavno organiziranog prijenosa znanja dovodi do transformacije žive prakse u muzealizirani oblik, čime se gubi njezina izvorna funkcija i društvena uloga.⁵

3. Tradicijska brodogradnja kao baštinski sustav

Tradicijska brodogradnja ne može se razumjeti kao puki skup tehničkih postupaka, već kao složen baštinski sustav u kojemu su znanje, praksa i društveni odnosi nerazdvojivo isprepleteni. Riječ je o znanju koje nije izdvojeno iz procesa rada, nego nastaje i razvija se kroz dugotrajnu praktičnu interakciju s materijalom, alatima i okolinom. Ono je empirijsko i iskustveno, prenosivo prvenstveno kroz sudjelovanje promatranjem, imitacijom i postupnim ovladavanjem vještinom unutar *škvera*.

³ Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva (2004) *Jedinstveni nastavni plan i okvirni obrazovni program za zanimanje graditelj drvenih brodova*. Narodne novine, br. 112/2004 (NN 112/2004-2145). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2004_08_112_2145.html (pristupljeno: 24. 3. 2026.).

⁴ European Parliament and Council (2008) *Recommendation on the Establishment of the European Qualifications Framework for Lifelong Learning*. Official Journal of the European Union, C 111, 6. 5. 2008. Dostupno na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008H0506\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008H0506(01)) (pristupljeno: 24. 3. 2026.). Revidirano 2017.

⁵ UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris: UNESCO, 2003, čl. 2 i 14.

Slika 2. Zamjena oplata (autor: Jadranko Bosna)

U tom smislu, *šuver* nije samo proizvodni prostor, nego i mjesto učenja i društvene reprodukcije znanja, u kojemu se oblikuju odnosi između majstora i učenika te održava kontinuitet zanatske tradicije. Tradicijska brodogradnja stoga obuhvaća i materijalnu i nematerijalnu dimenziju, brodove, alate i tehnike, ali i vještine, iskustvo, terminologiju i vrijednosti koje su u njima utjelovljene.

Polazeći od teorije Tima Ingolda, takvo se znanje ne može razumjeti kao unaprijed oblikovan skup informacija, nego se razvija kroz praksu, iskustvo i neposredan odnos s materijalom. Riječ je o znanju koje nastaje kroz sam rad, kroz proces učenja vještina, a ne kao apstraktna i izdvojiva informacija.⁶

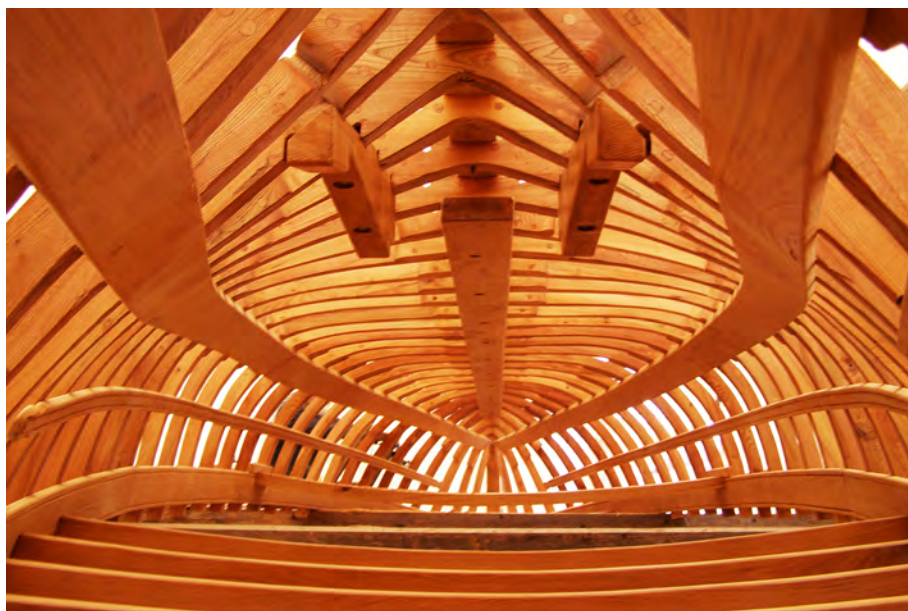
Upravo zato je takvo znanje i ranjivo, njegov prijenos ovisi o tome postoji li kontinuitet rada i mogućnost učenja kroz praksu. Kada se taj kontinuitet prekine, ne gubi se samo znanje kao informacija, nego i sama sposobnost da se taj posao radi.

U prošlosti je u brodogradnji praksa uvijek imala nezamjenjivu ulogu. Znanje se znatno češće stjecalo dugotrajnim radom uz iskusnije majstore, nego učilo iz knjiga. Stoljećima se prenosilo prvenstveno usmenom predajom i praktičnim iskustvom, promatranjem, sudjelovanjem i ponavljanjem. Upravo u tom neposrednom odnosu

⁶ Ingold, T. (2000) *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London, Routledge. str. 353-366.

između majstora i učenika oblikovala se vještina, ali i razumijevanje materijala, alata i samog procesa gradnje.

Zbog toga tradicijska brodogradnja nije samo skup tehnika, nego i važan oblik nematerijalne baštine. U njoj su sadržani načini rada, znanja o drvu i moru, specifična terminologija, ali i vrijednosti i odnosi koji se ne mogu jednostavno zapisati ili standardizirati. Ta nematerijalna komponenta ključna je za razumijevanje zanata, ali je ujedno i najosjetljivija, jer ovisi o živom prijenosu znanja. Kada taj prijenos prestane, ne nestaju samo pojedine vještine, nego i cijeli sustav znanja koji ih je omogućavao.

Slika 3. Gajeta falkuša u nastajanju (autor Neven Jović)

Stoga inicijative za uspostavu formalnog obrazovanja za brodograditelje u drvu treba razumjeti ne kao pokušaj prenošenja tradicijskog znanja u teorijski kurikulum, nego kao nastojanje da se institucionalno osiguraju uvjeti za njegovo učenje kroz praksu. Deklaracija donesena na konferenciji u Betini polazi upravo od polazišta da očuvanje tradicijske brodogradnje zahtijeva obrazovni model koji će omogućiti učenje iznutra kroz rad, sudjelovanje i postupno usvajanje vještine, a ne većinski kroz izdvojeno, teorijsko poučavanje.

Takav pristup nije nov, već ima duboko uporište u povijesnim oblicima prijenosa znanja, osobito u sustavu naukovanja i šegrtovanja, u kojemu se zanatska vještina stjecala dugotrajnim sudjelovanjem u radu uz majstora. Upravo će se u nastavku

razmotriti ti povijesni modeli obrazovanja kalafata i brodograditelja, kao ključni okvir za razumijevanje suvremenih nastojanja njihove revitalizacije.

4. Povijesni pregled obrazovanja brodograditelja

Brodograđevno znanje na istočnoj jadranskoj obali razvijalo se stoljećima kao dio tradicijskog obrtničkog sustava, u kojemu se vještina stjecala neposrednim radom u brodogradilištima i prijenosom iskustva s majstora na učenika. Takav oblik obrazovanja bio je karakterističan za predindustrijsko razdoblje, kada formalne obrazovne institucije nisu postojale, a znanje se prenosilo usmenom predajom i praktičnim radom. Ovakav model odgovara širem europskom obrascu cehovskog i obrtničkog obrazovanja, u kojemu su radionice bile temeljna mjesta učenja i društvene reprodukcije zanata.⁷ Školstvo se u Dalmaciji počinje sustavno razvijati tek početkom 19. stoljeća. Prije toga, dok je pokrajinom upravljala Venecija, gotovo i nije bilo škola osim nešto pučkih. Niži stručni kadrovi oduvijek su se obrazovali na radnom mjestu, tako da je starija generacija svoja stečena znanja neposredno prenosila na mladu.⁸

Tek tijekom 19. stoljeća dolazi do postupne institucionalizacije obrazovanja, potaknute gospodarskim razvojem i potrebom za tehnički osposobljenim kadrovima. U Dalmaciji se taj proces očituje kroz osnivanje prvih zanatskih škola i tečajeva, kao i kroz uvođenje tehničkih predmeta u postojeće obrazovne institucije. Unatoč tome, praktično znanje i dalje ostaje dominantan oblik učenja, dok su škole imale dopunsku ulogu u pružanju osnovne teorijske podloge.⁹

Brodograđevno umijeće se kao razvijen obrt na istočnoj jadranskoj obali sve do XIX. st. svladavalo u neposrednoj praksi u brodogradilištima, bez posebne teorijske izobrazbe. Nakon reorganizacije nautičkih škola 1852., bilo je predviđeno otvaranje jednogodišnjih tečajeva za brodogradnju pri nautičkim školama u Trstu, Veneciji, Dubrovniku i Rijeci.¹⁰

Važan iskorak u formalizaciji obrazovanja brodograditelja predstavlja osnivanje jednogodišnjeg strukovnog tečaja za brodogradnju i kamenotesanje pri građanskoj školi u Korčuli školske godine 1881./82. Tečaj je kombinirao teorijsku nastavu (dva sata dnevno) i praktični rad (pet sati dnevno), a bio je namijenjen učenicima s osnovnim općim obrazovanjem. Njegovo osnivanje proizlazi iz potrebe modernizacije tradicionalnih zanata i uvođenja sustavnijeg pristupa obrazovanju.¹¹ Ovaj model, koji

⁷ Nekić, S. (2012) Strukovne škole u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću. *Anali za povijest odgoja*, 11, str. 106.

⁸ Piplović, S. (1990) Školovanje graditelja u Dalmaciji tijekom 19. stoljeća. *Historijski zbornik*, XLIII, str. 87.

⁹ Piplović, S. (1990), str. 87.

¹⁰ Hrvatska tehnička enciklopedija (2017) *Brodogradnja*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://tehnika.lzmk.hr/brodogradnja/> (pristupljeno: 24. 3. 2026.).

¹¹ Piplović, S. (1990), str. 90.

spaja školsku i radioničku komponentu, može se smatrati pretečom kasnijih oblika strukovnog obrazovanja.¹²

Paralelno s tim procesima, krajem 19. i početkom 20. stoljeća razvija se mreža strukovnih i obrtničkih škola u Hrvatskoj. Država postupno preuzima aktivniju ulogu u organizaciji obrazovanja, donoseći zakonske okvire za školovanje naučnika i potičući osnivanje različitih stručnih škola i tečajeva.¹³ U tom razdoblju obrazovanje zanata prelazi iz isključivo lokalnog i obiteljskog okvira u institucionalni sustav, iako praktična komponenta i dalje ostaje ključna.

U prvoj polovici 20. stoljeća strukovno obrazovanje razvija se u kontekstu šireg školskog sustava, no ne postiže razinu sustavnosti i dostupnosti koja bi odgovarala potrebama gospodarstva. Društvene i političke promjene dodatno usporavaju njegov razvoj, pa se zanatsko obrazovanje i dalje u velikoj mjeri oslanja na praksu i rad u radionici.

Nakon Drugoga svjetskog rata dolazi do značajnijih promjena. Uvode se škole učenika u privredi i industrijske škole, a strukovno obrazovanje postaje sastavni dio državnog obrazovnog sustava.¹⁴ Praktična nastava organizira se u brodogradilištima, čime se nastoji zadržati veza između obrazovanja i proizvodnje.

Ključni prijelom u razvoju obrazovanja nastupa reformom srednjoškolskog sustava 1970-ih godina, poznatom kao reforma usmjerenog obrazovanja. Reforma je bila usmjerena na prevladavanje raskoraka između obrazovanja i potreba proizvodnje te na snažnije povezivanje škole i rada, pri čemu su radne organizacije trebale preuzeti aktivnu ulogu u odgojno-obrazovnom procesu.¹⁵ Uveden je dvogodišnji pripremni stupanj sa zajedničkom osnovom nastavnog plana i programa te dvogodišnji završni stupanj stručnog usmjerenja. Zajednička osnova obuhvaćala je sadržaje iz općekulturnog, društveno-ekonomskog, prirodnoznanstvenog, matematičkog te tjelesnog i zdravstvenog područja.¹⁶ U početnim fazama školovanja naglasak je bio na toj općeobrazovnoj osnovi, dok je praktična nastava bila drukčije organizirana i često manje neposredno vezana uz konkretne proizvodne procese. Takva promjena u strukturi obrazovanja utjecala je i na opseg neposrednog praktičnog rada, što je u pojedinim slučajevima imalo dugoročne posljedice za zanatska zanimanja, uključujući i brodogradnju u drvu.

U hrvatskoj historiografiji odgoja i obrazovanja izostaju specijalizirana istraživanja posvećena obrazovanju brodograditelja, što potvrđuje i pregled radova objavljenih u

¹² Hrvatska tehnička enciklopedija (2017).

¹³ Nekić, S. (2012), str. 109-110.

¹⁴ Nekić, S. (2012), str. 120.

¹⁵ Perišić, H. (2019), *Reforma srednjoškolskog obrazovanja u Hrvatskoj sedamdesetih godina 20. stoljeća*. Diplomski rad, str. 24

¹⁶ Nekić, S. (2012), str. 121.

časopisu „Anali za povijest odgoja“, gdje se strukovno obrazovanje obrađuje na općoj razini ili za neka druga određena zanimanja.

U suvremenom razdoblju strukovno obrazovanje u Hrvatskoj organizirano je kroz različite programe (trogodišnje obrtničke i četverogodišnje tehničke škole), no tradicionalna brodogradnja u drvu ostaje marginalizirana unutar formalnog sustava. Povijesni razvoj pokazuje da obrazovanje brodograditelja nikada nije u potpunosti napustilo model učenja kroz praksu, što potvrđuje da je riječ o specifičnom obliku znanja koji se teško može u cijelosti institucionalizirati.

5. Diskontinuitet i kriza prijenosa znanja

Povijesni razvoj obrazovanja brodograditelja pokazuje da je prijenos znanja kroz duže razdoblje počivao na ravnoteži između prakse i institucionalnih oblika školovanja. Međutim, u drugoj polovici 20. stoljeća dolazi do postupnog narušavanja tog odnosa, što dovodi do diskontinuiteta u prijenosu zanatskih vještina.

Jedan od ključnih prijeloma predstavlja nestanak škola učenika u privredi i promjene u organizaciji strukovnog obrazovanja. Šuvarovom reformom srednjoškolskog sustava dodatno se slabi obrazovanje za zanatska zanimanja, jer se uvođenjem općeobrazovne osnove odgađa rano uključivanje učenika u praktični rad. Time se smanjuje neposredna povezanost između učenja i rada u stvarnim proizvodnim uvjetima, što je bilo temelj prijenosa znanja u brodogradnji.

Istodobno, procesi industrijalizacije mijenjaju karakter brodogradnje, a u maloj brodogradnji dolazi do šire primjene novih materijala, osobito plastike. Time se smanjuje interes za gradnju drvenih brodova, a tradicijske tehnike postupno gube svoju gospodarsku i društvenu funkciju.

Posljedice takvih promjena posebno su vidljive u području prijenosa znanja. Tradicijski model, u kojemu se vještina usvajala dugotrajnim radom uz majstora, postupno se raspada, a broj mladih koji ulaze u zanat znatno se smanjuje. Time dolazi do situacije u kojoj stariji majstori ostaju bez nasljednika, a znanje koje posjeduju ne prenosi se dalje, nego ostaje vezano uz pojedince i njihove radne sredine.

*Slika 4. Jedna od posljednjih većih novogradnji u Brodogradilištu Betina
(autor: Jadranko Bosna)*

U takvim okolnostima može se govoriti o svojevrsnoj „kritičnoj točki prijenosa znanja“, u kojoj kontinuitet više nije zajamčen. Znanje ne nestaje naglo, nego se postupno zatvara unutar sve manjeg broja nositelja, čime gubi svoju društvenu funkciju i mogućnost daljnje reprodukcije. Upravo taj proces označava prijelaz iz živog zanata u ugroženu baštinsku praksu.

Takav proces može se dodatno razumjeti u svjetlu antropoloških pristupa znanju, prema kojima se vještine ne prenose kao izdvojeni sadržaji, nego se razvijaju kroz kontinuirano sudjelovanje u praksi. Kako ističe Tim Ingold, znanje se ne prenosi kao gotov skup informacija, nego se razvija kroz proces učenja u praksi, kroz sudjelovanje u radu i odnos s okolinom.¹⁷ Takvo stanje jasno upućuje na potrebu promišljanja novih modela obrazovanja, koji bi zadržali vezu između učenja i prakse te omogućili sustavan prijenos znanja u suvremenim uvjetima.

¹⁷ Ingold, T. (2000), str. 357-360.

6. Potreba za novim modelom obrazovanja

Polazeći od toga da formalni obrazovni program za brodograditelje u drvu trenutno ne postoji, budući model potrebno je promišljati kroz konkretne organizacijske i provedbene okvire. Na području Šibensko-kninske i Zadarske županije postoji dovoljan broj aktivnih brodogradilišta koja bi mogla preuzeti ključnu ulogu u provedbi praktične nastave.

Važno je pritom razmotriti unutar koje bi se srednjoškolske ustanove program izvodio, odnosno koja bi institucija preuzela njegov formalni okvir. U početnoj fazi bi bilo realno organizirati jedan razredni odjel na razini Republike Hrvatske. Neovisno o tome, nužno je osigurati čvrstu i sustavnu povezanost između obrazovne institucije i brodogradilišta. Ta povezanost ne bi smjela biti samo organizacijska, nego i sadržajna, kroz aktivno sudjelovanje brodograditelja u nastavnom procesu. U tom smislu, mogla bi se otvoriti mogućnost da iskusni majstori sudjeluju kao predavači stručnih predmeta ili mentori u praktičnoj nastavi, čime bi se osigurao prijenos znanja u njegovu izvornom, radnom kontekstu.

S obzirom na to da bi program imao nacionalni karakter, važno je predvidjeti i organizaciju učeničkog doma, koji bi omogućio uključivanje učenika iz različitih dijelova Hrvatske. Takav model već postoji u primjeru Klesarske škole u Pučišćima, gdje se specijalizirano strukovno obrazovanje uspješno nadopunjuje internatskim smještajem učenika.

Sam obrazovni program mogao bi se oblikovati kao modularna nastava, što je osobito prikladno za zanatska zanimanja. Modularni pristup podrazumijeva organizaciju kurikula u manje, zaokružene cjeline usmjerene na konkretne ishode učenja i razvoj pojedinih vještina. Time se omogućuje postupno usvajanje kompetencija, ali i fleksibilnije povezivanje teorijskog i praktičnog dijela nastave, u skladu sa suvremenim obrazovnim politikama koje naglašavaju učenje temeljeno na ishodima, prilagodljivost kurikuluma te snažnije povezivanje obrazovanja i svijeta rada.¹⁸

U kontekstu brodogradnje u drvu, pojedini bi se moduli mogli izvoditi u školskom okruženju, primjerice oni koji se odnose na osnovna tehnička znanja i razumijevanje konstrukcije, dok bi se drugi odvijali u brodogradilištima, kroz rad na stvarnim objektima i u stvarnim radnim uvjetima. Takva podjela omogućila bi da se obrazovni proces utemelji na neposrednom iskustvu rada, uz istodobno osiguravanje potrebnog teorijskog okvira.

Ključno mjesto u razvoju ovakvog programa zauzima izrada kurikula, koja mora biti rezultat suradnje između obrazovnih institucija i brodograditelja. Kurikul mora biti

¹⁸ Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih (2023) *Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine*. Zagreb, Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Dostupno na: <https://mzm.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/AkcijskiINacionalniPlan/Nacionalni-plan-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2027.pdf> (pristupljeno: 26. 3. 2026.).

oblikovan u dijalogu s nositeljima znanja i prakse, kako bi se osiguralo da sadržaj obrazovanja odgovara stvarnim potrebama zanata i mogućnostima njegove suvremene primjene.

Uspostava ovakvog modela obrazovanja ne predstavlja samo pitanje strukovnog školstva, nego i pitanje očuvanja jednog složenog baštinskog sustava. Tradicijska brodogradnja u drvu ne može se održati bez sustavnog prijenosa znanja, a taj prijenos nije moguće osigurati bez jasnog institucionalnog okvira, koji istodobno uvažava specifičnosti zanata. Predloženi model, koji povezuje obrazovne institucije i brodogradilišta, uključuje majstore u nastavni proces te se temelji na modularnoj organizaciji nastave, predstavlja mogući odgovor na taj izazov. Njegova provedba zahtijeva koordinirano djelovanje obrazovnog sustava, struke i nadležnih institucija, ali i prepoznavanje da je riječ o području od posebnog kulturnog i društvenog značaja, čije očuvanje nadilazi uske okvire pojedinačne djelatnosti.

7. Zaključak

Razmatranje problema očuvanja tradicijske brodogradnje u drvu pokazuje kako pitanje njezine održivosti nije moguće svesti isključivo na razinu zaštite baštine, nego ga je nužno promatrati u kontekstu obrazovanja, prijenosa znanja i suvremenih društvenih potreba. Analiza je potvrdila da je upravo diskontinuitet u prijenosu znanja, uzrokovan izostankom sustavnog obrazovnog okvira i promjenama u organizaciji strukovnog obrazovanja, jedan od ključnih čimbenika ugroženosti ovoga zanata.

Zaključci 2. konferencije o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske jasno su ukazali na potrebu uspostave srednjoškolskog obrazovnog programa za zanimanje brodograditelj/ica u drvu, pri čemu je Deklaracija oblikovana kao zajednički stručni odgovor na prepoznate izazove. U tom smislu, predloženi model obrazovanja, koji integrira formalno školovanje i učenje kroz praksu u brodogradilištima, predstavlja nužan korak prema uspostavi održivog sustava prijenosa znanja.

Ovaj rad ujedno proizlazi iz zajedničkog promišljanja i razmjene iskustava brojnih sudionika konferencije, stručnjaka, muzealaca, brodograditelja i predstavnika institucija, čiji su doprinosi bili ključni za oblikovanje Deklaracije, ali i za šire razumijevanje problema i mogućih rješenja. Njihova spremnost na dijalog, dijeljenje znanja i aktivno sudjelovanje u raspravama potvrđuje postojanje snažne stručne i društvene svijesti o važnosti očuvanja tradicijske brodogradnje.

Stoga ovaj zaključak ujedno predstavlja i zahvalu svim sudionicima konferencije, čiji je angažman omogućio da se pitanje obrazovanja brodograditelja u drvu iznese kao zajednički prioritet. Upravo takav oblik suradnje između struke, zajednice i institucija predstavlja temelj za daljnje korake u očuvanju ove vrijedne i ugrožene baštinske prakse.

Literatura

1. Muzej betinske drvene brodogradnje (2025) *Deklaracija o potrebi uspostave obrazovnog programa za brodograditelje u drvu*. Dostupno na: https://www.mbdb.hr/wp-content/uploads/2026/03/Deklaracija_brodograditelji_u_drvu_2025.pdf (pristupljeno: 27. 3. 2026.).
2. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih RH (2022) *Registar HKO - standard zanimanja: brodograditelj/ica u drvu*. Dostupno na: <https://hko.srce.hr/registar/standard-zanimanja/detalji/163> (pristupljeno: 24. 3. 2026.).
3. Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva (2004) *Jedinstveni nastavni plan i okvirni obrazovni program za zanimanje graditelj drvenih brodova*. Narodne novine, 112/2004 (NN 112/2004-2145). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2004_08_112_2145.html (pristupljeno: 24. 3. 2026.).
4. European Parliament and Council (2008) *Recommendation on the Establishment of the European Qualifications Framework for Lifelong Learning*. Official Journal of the European Union, C 111, 6 May 2008. Dostupno na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008H0506\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008H0506(01)) (pristupljeno: 24. 3. 2026.).
5. UNESCO (2003) *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris, UNESCO.
6. Ingold, T. (2003) *Making*. London. Routledge.
7. Ingold, T. (2000) *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London, Routledge.
8. Nekić, S. (2012) Strukovne škole u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću. *Anali za povijest odgoja*, 11, str. 105-128.
9. Piplović, S. (1990) Školovanje graditelja u Dalmaciji tijekom 19. stoljeća. *Historijski zbornik*, XLIII, str. 87-98.
10. Hrvatska tehnička enciklopedija (2017) Brodogradnja. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://tehnika.lzmk.hr/brodogradnja/> (pristupljeno: 24. 3. 2026.).
11. Batinić, Š. (2004) Hrvatski školski sustav u XX. stoljeću. *Anali za povijest odgoja*, 2, str. 49-69.
12. Perišić, H. (2019) *Reforma srednjoškolskog obrazovanja u Hrvatskoj sedamdesetih godina 20. stoljeća*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za pedagogiju.
13. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih (2023) *Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine*. Zagreb, Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Dostupno na: <https://mzm.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/AkcijskiI NacionalniPlan/Nacionalni-plan-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2027.pdf> (pristupljeno: 26. 3. 2026.).

Kate Šikić Čubrić

E-mail: kate@mbddb.hr

Betina Museum of Wooden Shipbuilding

Challenges of Knowledge Transfer: Traditional Wooden Shipbuilding and the Need for an Educational Programme

Abstract

This paper draws on the conclusions of the Second Conference on the Preservation and Interpretation of Croatia's Maritime Heritage, held in Betina in 2025, which identified the shortage of skilled shipbuilders as one of the key threats to the preservation of traditional wooden shipbuilding. At the core of the paper is the Declaration on the Need to Establish Secondary Education for the Wooden Shipbuilder Profession, developed through collaborative discussions among experts, museum professionals, and practising shipbuilders. The Declaration highlights the disruption in knowledge transfer caused by the absence of a formal educational programme, despite the profession's official recognition within the Croatian Qualifications Framework and the continuing demand for a skilled workforce in wooden shipbuilding. The paper further examines traditional shipbuilding as a complex heritage system in which knowledge, practical skills, and social relationships are closely intertwined. Particular emphasis is placed on the fact that knowledge and skills are acquired through sustained practice, experience, and direct participation in the construction process. Their transmission therefore depends on the continuity of shipbuilding practice and on opportunities for learning in authentic working environments. A historical overview of shipbuilding education shows that knowledge transfer was traditionally based on apprenticeships and practical work in shipyards, complemented by the gradual institutionalization of vocational education during the 19th and 20th centuries. Changes in the organization of vocational education, particularly following the reforms of the 1970s, weakened the connection between education and practical training. At the same time, the widespread introduction of new materials, particularly fibreglass, reduced the demand for wooden shipbuilders, contributing to the long-term decline in the number of skilled practitioners. The final section of the paper considers the need for a new educational model that combines formal vocational education with practical training work in shipyards. It proposes the establishment of a national educational programme based on a modular structure and the active participation of master craftsmen in the teaching process. Such a model is considered essential for preserving traditional shipbuilding as a living form of maritime heritage and for ensuring its long-term sustainability.

Keywords: wooden shipbuilding, maritime heritage, vocational education, knowledge transfer, wooden shipbuilder

Deklaracija o potrebi uspostave obrazovnog programa za brodograditelje u drvu

Usvojena na 2. konferenciji o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske, Betina, 26.–27. rujna 2025.

Uvodno obrazloženje

Sudionici Konferencije o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske, održane u Betini 26. i 27. rujna 2025., okupljeni oko zajedničkog cilja očuvanja hrvatske pomorske i brodograđevne tradicije, izražavaju duboku zabrinutost zbog nestajanja vještine drvene brodogradnje, jednog od najvažnijih segmenata hrvatske materijalne i nematerijalne kulturne baštine.

Tradicijska brodogradnja, kao spoj znanja, iskustva i identiteta obalnih i otočnih zajednica, danas je ugrožena zbog izostanka sustavnog obrazovanja mladih naraštaja u tom području. Gotovo svi aktivni brodograditelji u drvu pripadaju starijoj generaciji, a zanat se duži niz godina ne prenosi kroz institucionalne oblike obrazovanja.

Ključni problem

Unatoč postojanju standarda zanimanja „brodograditelj u drvu” u Registru Hrvatskog kvalifikacijskog okvira (upisanom 2022.), do danas nije izrađen niti verificiran kurikulum, niti je uspostavljen obrazovni program kojim bi se omogućilo školovanje za to zanimanje.

Posljedice nepostojanja sustava obrazovanja

Nedostatak formalnog obrazovanja ima dalekosežne posljedice:

- Nestajanje majstora – gotovo svi aktivni brodograditelji danas su starije životne dobi, a mlađe nema tko sustavno obučavati.
- Prekid prijenosa znanja – tradicionalne se vještine više ne prenose unutar obiteljskih i zanatskih tradicija, a bez institucionalne podrške nestaje kontinuitet stoljetne prakse.
- Gubitak gospodarskog potencijala – obnova i gradnja drvenih brodova postaje sve skuplja i tehnički teža, jer nema kvalificiranih radnika koji mogu održati postojeće brodove, flotu i obalnu infrastrukturu.

- Slabljenje kulturnog identiteta – brodogradnja u drvu nije samo tehnika, nego i temelj pomorskog identiteta brojnih zajednica od Istre do juga Dalmacije.
- Ograničene mogućnosti zapošljavanja mladih – bez priznate kvalifikacije, mladi koji žele učiti zanat nemaju formalni okvir za praksu, a teže mogu steći potvrdu znanja priznatu na tržištu rada.
- Ugrožena održivost muzeja i kulturnih programa – muzeji, interpretacijski centri i udruge koje promiču pomorsku baštinu ostaju bez stručnih suradnika i izvornih izvođača tradicionalnih vještina.

Tradicijska brodogradnja tako postaje posljednja faza jedne žive baštine koja se gubi pred našim očima, unatoč tomu što je riječ o umijeću od nacionalnog i europskog značaja, prepoznatom i u okviru zaštite materijalne i nematerijalne kulturne baštine Republike Hrvatske.

Prijedlog rješenja

1. Pokretanje obrazovnog programa za zanimanje brodograditelj u drvu na nacionalnoj razini, u okviru srednjoškolskog strukovnog obrazovanja.
2. Uspostavu jednog pilot-razreda s nacionalnim upisom, uz mogućnost smještaja u učeničkom domu i stipendiranja učenika, po uzoru na druge strukovne škole koje obrazuju učenike za rijetka zanimanja.
3. Provedbu teorijskog dijela nastave u tehničkoj školi s odgovarajućim kadrom i opremom, a praktičnog dijela u brodogradilištima gdje tradicijska brodogradnja još živi.
4. Formiranje partnerske mreže muzeja, brodogradilišta, udruga i jedinica lokalne samouprave za provedbu praktične nastave i mentorstvo učenika.
5. Povezivanje programa s mjerama očuvanja nematerijalne kulturne baštine i mogućnostima financiranja kroz nacionalne i europske fondove.
6. U razmatranju lokacije škole posebno je važno istaknuti da je inicijativa za pokretanje obrazovanja brodograditelja u drvu nedavno postojala u Šibensko-kninskoj županiji, te da upravo taj prostor ima najveću koncentraciju aktivnih tradicijskih brodograditelja, brodogradilišta, institucija i udruga koje se bave očuvanjem pomorske baštine (brodogradilišta u Betini, Murteru, Sovlju i obližnjem Sukošanu u Zadarskoj županiji). Stoga bi Šibensko-kninska županija bila najprirodnije središte za provedbu ovakvog programa i njegovo daljnje razvijanje na nacionalnoj razini.

Zaključak i apel

Sudionici Konferencije i mnogobrojne baštinske udruge pozivaju nadležna tijela Republike Hrvatske da bez odgađanja pokrenu postupak izrade i verifikacije kurikuluma te uspostave škole za brodograditelje u drvu.

Ovaj čin nije samo ulaganje u obrazovanje, već ključni korak u očuvanju identiteta hrvatske obale i otoka, te u održavanju vještina koje su stoljećima gradile našu pomorsku kulturu.

U ime Organizacijskog odbora

2. konferencije o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske

Kate Šikić Čubrić,
ravnateljica Muzeja betinske drvene brodogradnje

Betina, siječanj 2026.

Autor: Igor Turčinov – Stijić
Izvor: fototeka Muzeja betinske drvene brodogradnje

Od teorije prema praksi u očuvanju i interpretaciji pomorske baštine

Iva Validžija*

E-mail: ivalidzija@mdc.hr

Muzejski dokumentacijski centar

Osnivanje muzeja pomorske baštine Hrvatske pri Ministarstvu kulture i medija

Sažetak

Tekst analizira zakonski okvir i postupak osnivanja muzeja u Hrvatskoj, s posebnim naglaskom na zaštitu pomorske baštine, koja se nalazi pod skrbi interpretacijskih centara, udruga i kolekcionara pojedinaca. Definirani su ključni preduvjeti za osnivanje muzeja, poput osiguranja građe, prostora, dokumentacije i stručnog kadra, uz isticanje uloge Ministarstva kulture i medija te Muzejskog dokumentacijskog centra u tom procesu.

Ključne riječi: pomorska baština, Zakon o muzejima, osnivanje muzeja, Ministarstvo kulture i medija RH, Muzejski dokumentacijski centar (MDC), Hrvatsko muzejsko vijeće (HMV)

1. Uvod

Muzejski dokumentacijski centar (dalje MDC) osnovao je 1955. godine dr. Antun Bauer. Djelujući kao arheolog, povjesničar umjetnosti, muzeolog, kolekcionar i donator, dr. Bauer je i sudjelovao u osnivanju Gliptoteke, Muzeja likovnih umjetnosti, Muzeja i knjižnice Sisak, Gradskog muzeja Vukovar i mnogih drugih muzejskih ustanova. Tijekom sedamdeset i jedne godine djelovanja, MDC prikuplja sve podatke o muzejima, njihovoj djelatnosti, građi i djelatnicima, ali i aktivno sudjeluje u procesu osnivanja novih muzeja u Hrvatskoj.

2. Značenje i zaštita pomorske baštine

Konferencija pomorske baštine prilika je da se okupe kustosi muzeja koji skrbe o baštini, interpretacijski centri pomorstva, udruge koje promiču pomorsku baštinu, vlasnici malih pomorskih zbirki, ali i najširi krug posjednika pomorske građe, koji uključuju mala privatna obiteljska brodogradilišta i pojedince. Unatoč važnosti ove

* viša kustosica, koordinatorica Vijeća za matičnu djelatnost

baštine za Republiku Hrvatsku, institucionalna skrb obuhvaća tek manji dio pomorske baštine.

Zbirke u vlasništvu pojedinaca dodatno su ugrožene, jer je uslijed nedostatka institucionalne i financijske podrške čest slučaj da nakon smrti kolekcionara pomorske baštine nasljednici nemaju razumijevanja ili mogućnosti skrbiti o prikupljenoj građi, pa je ona dodatno izložena trajnom gubitku.

3. Pojmovno određenje i pravni okvir muzeja

3.1. Definicija muzeja

Muzej je pravna osoba ili ustrojstvena jedinica pravne osobe (muzej u sastavu) koja obavlja muzejsku djelatnost u svrhu proučavanja, obrazovanja i uživanja u materijalnoj i nematerijalnoj baštini čovječanstva i njegova okoliša, u službi društva i njegova kulturnoga i gospodarskog razvitka, otvorena za javnost. U kontekstu osnivača, muzeji mogu biti javni ili privatni.

3.2. Vrste osnivača

Javni muzej je neprofitna pravna osoba kojoj je osnivač Republika Hrvatska i jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, ili pravna osoba u njihovu pretežitom vlasništvu. Privatni muzej je muzej kojemu je osnivač druga pravna ili fizička osoba.

Muzej zajednice, eko muzej i samostalna zbirka su modeli održivog upravljanja prirodnim i kulturnom baštinom, koji koriste mehanizme partnerstva, umrežavanja i/ili baštinskog aktivizma u svrhu cjelovitog pristupa očuvanju, interpretaciji i prezentaciji baštine na određenom području.

3.3. Muzejska djelatnost

Muzejsku djelatnost može obavljati muzej, galerija i samostalna zbirka te muzej zajednica, galerija i samostalna zbirka unutar pravne osobe, ili druga pravna osoba upisana u sudski ili drugi registar sukladno odredbama propisanim Zakonom o muzejima.

Muzejska djelatnost obuhvaća poslove nabave muzejske građe, istraživanja, stručne i znanstvene obrade te njezine sistematizacije u zbirke, zatim trajne zaštite muzejske građe, muzejske dokumentacije i baštinskih lokaliteta i nalazišta u svrhu osiguranja dostupnosti, obrazovanja, tumačenja i predstavljanja javnosti muzejske građe kao kulturnoga materijalnog i nematerijalnog dobra te dijelova prirode.

Zakon o muzejima propisuje da se ispunjeni uvjeti za osnivanje muzeja utvrđuju rješenjem ministra nadležnog za poslove kulture po preporuci Hrvatskog muzejskog

vijeća. Isto rješenje o postojanju uvjeta za osnutak muzeja je preduvjet za upis u sudski i drugi registar.

Dodatne informacije i upute o postupku osnivanja muzeja propisane su podzakonskim aktom tj. Pravilnikom o stručnim i tehničkim standardima za osnivanje i određivanje vrste muzeja, za njihov rad te za smještaj i čuvanje muzejske građe i muzejske dokumentacije.¹ Ovim pravilnikom uređuju se stručni i tehnički standardi za osnivanje muzeja, muzeja vjerske zajednice, muzeja zajednice, eko muzeja, galerije i samostalne zbirke, za određivanje vrste muzeja s obzirom na vrstu građe i područje na kojemu obavlja temeljnu djelatnost, za njihov rad te za smještaj i čuvanje muzejske građe i muzejske dokumentacije.

4. Temeljni preduvjeti za osnivanje muzeja

4.1. Muzejska građa

Muzejsku građu čine sva civilizacijska, kulturna materijalna i nematerijalna dobra i dijelovi prirode u muzeju koja su dio nacionalne i općeljudske baštine te je ista dio javnog naslijeđa povjerenog muzejima koji upravljaju njome, a navedeno upravljanje mora biti rukovođeno javnim interesom.

Temeljem članka 18. stavka 3. Zakona o muzejima muzejskom građom, koja se osigurava za osnivanje privatnog muzeja, smatra se građa za koju je ministarstvo nadležno za kulturu prethodno utvrdilo status kulturnoga dobra, ili koja ispunjava kriterije za utvrđivanje statusa kulturnog dobra sukladno zakonu kojim se uređuje zaštita i očuvanje kulturnih dobara.²

4.2. Muzejska dokumentacija

Muzejska dokumentacija podrazumijeva da se prikupljena građa računalno dokumentira. Kategorije zapisa trebaju biti: redni broj zapisa, inventarni broj predmeta, naziv predmeta, naslov predmeta, lokalni, dijalektalni naslov, materijal (+tehnika) od kojeg je predmet izrađen, mjere, datacije (kad je predmet izrađen), autor (ako je poznat), podaci o porijeklu predmeta (mjesto uporabe, datum, ime, prezime i adresa osobe koja je predmet poklonila, datum nabave, mjesto nabave i mjesto korištenja), fotografija predmeta (dokumentarnog karaktera, služi za identifikaciju predmeta).

4.3. Prostor za obavljanje djelatnosti

Za obavljanje djelatnosti potrebno je raspolagati adekvatnim prostorom.

¹ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_12_150_2165.html (pristupljeno: 12. 4. 2026.)

² https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2025_12_151_2252.html (pristupljeno: 12. 4. 2026.)

4.4. Oprema i sredstva za rad te sustav osiguranja za zaštitu muzejske građe i muzejske dokumentacije

Potrebno je osigurati opremu i sredstva za rad te sustav osiguranja za zaštitu muzejske građe i muzejske dokumentacije.

4.5. Rad stručnih djelatnika

Za obavljanje djelatnosti potrebno je imati stručne djelatnike.

4.6. Plan skupljanja građe

Potrebno je napraviti plan prikupljanja građe, kako bi se izbjegle okolnosti gomilanja istovjetne građe ili mogućnost preklapanja prikupljene građe s drugim muzejem.

4.7. Plan rada i razvitka muzeja

Kako bi djelovanje muzeja u osnutku zadovoljilo profesionalne uzuse, potrebno je izraditi Plan rada i razvitka muzeja, kojim se u osnovnim crtama navode planirani ciljevi i postupci njegova djelovanja.

5. Procedura osnivanja muzeja

Postupak utvrđivanja uvjeta za osnivanje muzeja u nadležnosti je Ministarstva kulture i medija RH. Cjelokupni proces temelji se na stručnoj evaluaciji koju provodi Hrvatsko muzejsko vijeće (HMV), a koja prethodi konačnom odobrenju ministra.

Radi osiguranja stručne utemeljenosti, preporučuje se inicijalna suradnja s Muzejskim dokumentacijskim centrom u obliku savjetodavne potpore oko građe, dokumentacije i prostornih uvjeta, čime se osigurava da svi segmenti budu adekvatno koncipirani prije službenog pokretanja postupka.

- 5.1. Određivanje osnivača muzeja.
- 5.2. Razmatranje postojanja uvjeta za osnivanje u suradnji s MDC-om.
- 5.3. Osnivač upućuje Hrvatskom muzejskom vijeću, savjetodavnom tijelu Ministarstva kulture i medija, zahtjev za utvrđivanjem uvjeta za osnivanje muzeja, uz koji se prilaže dokumentacija uvjeta za osnivanje.
- 5.4. Zahtjev za provjeru postojanja uvjeta može se uputiti fizički ili e-poštom na adresu: pisarnica@min-kulture.hr
- 5.5. Hrvatsko muzejsko vijeće osniva Povjerenstvo za utvrđivanje postojanje uvjeta za osnivanje muzeja koje odlazi na teren i utvrđuje navedeno (građa, dokumentacija, prostor i stručni djelatnici).

- 5.6. Osnivač pristupa izradi nacrtu odluke o osnivanju; prije donošenja odluke o osnivanju, nacrt se može dostaviti na pregled Ministarstvu kulture i medija.
- 5.7. Osnivač donosi akt o osnivanju i imenuje privremenog ravnatelja muzeja (sadržaj akta o osnivanju je propisan čl. 13. Zakona o ustanovama).
- 5.8. Ministarstvo kulture i medija donosi rješenje o ocjeni sukladnosti odluke, sporazuma odnosno ugovora o osnivanju ustanove sa zakonom i dostavlja ga osnivaču (članak 8. Zakona o ustanovama).
- 5.9. Odluka o osnivanju privatnog muzeja kao ustanove (ako je osnivač pravna ili fizička osoba) ne podliježe ocjeni sukladnosti sa zakonom, već se odluka dostavlja uz zahtjev za utvrđivanjem postojanja uvjeta za osnivanje muzeja i galerije, koji se upućuje Hrvatskom muzejskom vijeću.
- 5.10. Ministarstvo kulture i medija donosi rješenje o postojanju uvjeta za osnivanje muzeja.
- 5.11. Privremeni ravnatelj podnosi prijedlog sudskom registru nadležnog Trgovačkog suda, ili drugom nadležnom registru radi registracije muzeja, pribavlja broj poslovnih subjekata pri Državnom zavodu za statistiku i otvara žiro račun u banci.
- 5.12. Registracijom muzeja u sudskom ili drugom nadležnom registru završava se proces osnivanja.
- 5.13. Donošenjem statuta, muzeji podnose zahtjev za upis u Upisnik javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj, koji se vodi pri MDC-u <https://upisnik.mdc.hr/>

6. Zaključak

Osnivanje muzeja jedan je od mogućih mehanizama za dugoročno očuvanje i stručnu zaštitu nacionalne baštine, s posebnim naglaskom na osjetljivu pomorsku građu. Unatoč bogatstvu i raznolikosti artefakata u posjedu privatnih kolekcionara, interpretacijskih centara i udruga, nedostatak institucionalnog okvira, koji će ovu baštinu adekvatno i pravovremeno štititi, često dovodi do trajnog gubitka vrijednih svjedočanstava pomorske prošlosti.

Proces osnivanja muzeja, iako administrativno zahtjevan, postavljen je kao jamstvo stručnosti i održivosti. On osigurava da muzeji, bilo javni ili privatni, zadovoljavaju stroge tehničke i profesionalne standarde – od adekvatne inventarizacije građe do osiguravanja primjerenog prostora i stručnog kadra, a pri tom pruža financijsku (putem redovnih godišnjih programa MKM) i drugu stručnu pomoć.

Zaključno, integracija privatnih pomorskih zbirki u formalni sustav predstavlja jedan od mogućih puteva prema održivom upravljanju ovom baštinom, koja tako nadilazi lokalne okvire i postaje trajni dio javnog naslijeđa.

Iva Validžija

E-mail: ivalidzija@mdc.hr

Museum Documentation Centre

Establishing the Maritime Heritage Museum of Croatia within the Ministry of Culture and Media

Abstract

The text examines the legal framework and procedures governing the establishment of museums in Croatia, with particular emphasis on the preservation of maritime heritage, currently preserved by interpretation centres, associations, and private collectors. It outlines the key requirements for establishing a museum, including the provision of appropriate collections, premises, documentation, and qualified professional staff, also highlighting the roles of the Ministry of Culture and Media and the Museum Documentation Centre in the establishment process.

Keywords: maritime heritage, Museums Act, museum establishment, Ministry of Culture and Media of the Republic of Croatia, Museum Documentation Centre (MDC), Croatian Museum Council

Jadran Kale*

E-mail: jkale@unizd.hr

Muzej grada Šibenika i Sveučilište u Zadru

Civilno društvo, režim zaštite i pomorska baština

Sažetak

Članak se osvrće na stanje i perspektive zaštite kulturne baštine ribarstva i pomorstva nakon uvođenja nove konzervatorske kategorije nematerijalne kulturne baštine, koja navršava dva desetljeća globalne primjene pripadne UNESCO-ove Konvencije. Takva se konzervatorska praksa treba razlikovati od ranijih tretmana folklora i tradicijske kulture po više važnih obilježja. Promjene u režimu baštine prate se u trokutu odnosa stvaratelja, države i tržišta, s pridodanom ulogom stručnjaka. Nakon utvrđivanja početne prakse nove baštinske kategorije izložene su i perspektive, s kreativnim zajednicama kao okosnicom novih propisa.

Glavne riječi: kultura mora, nematerijalna kulturna baština, režim baštine

1. Uvod

Posljednje riječi izgovorene u mikrofon na 2. konferenciji o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske održanoj u Betini, bile su prosvjedni uzvik domaćeg brodograditelja: „Brod je ozbiljna stvar. Brod nije folklor!“ Takav završetak rasprave bio je izravan odgovor na moje pitanje može li se, nakon dva desetljeća primjene koncepta nematerijalne kulturne baštine, izdvojiti ijedan primjer rada s pučkom pomorskom baštinom koji se u svojoj biti ne bi mogao svesti na folklor. Kada ga spomenemo, najčešće pomislimo na nošnje, smotre i mimohode. Od regate se razlikuje tek po tome što pobjednika ne određuje postignuto natjecateljsko vrijeme, nego ocjena stručnog povjerenstva. U ostatku se divimo poetskom prizoru razapetih jedara, umješnosti njihove izrade, veza i opreme, kao i okretnim posadama, jednako kao što se divimo spretnim plesačima. Dapače, regatni su prioriteti posljednjih godina šetnicu kod groblja pod murterskom Gradinom pretvorili u svojevrsno gledalište dramatičnih manevara, pa i nasukavanja na buri. Naime, dio gajeta koje sudjeluju

* doktor znanosti (dr. sc.), muzejski savjetnik i izvanredni profesor

u regati, opremljen sve većim jedrima, postupno se od višenamjenskih plovila za održavanje posjeda na Kornatima i Modravama pretvorio u regatne jedrilice neprilagođene izvornoj namjeni. Posljedice takvih preinaka katkad su i pucanje jarbola pri jačem vjetru. Svi smo zadovoljni što se u gotovo dvadeset godina od održavanja prve regate drvenih brodova broj sudionika udeseterostručio. No, je li ona i dalje folklorna svečanost koja publiku osvaja sentimentom i tradicijom? U čemu je, zapravo, razlika između takva folklor a nematerijalnoga kulturnog dobra? Je li ogorčeni brodograditelj bio u pravu? U ovom ćemo članku nastojati odgovoriti na to pitanje ocjenom primjene nove kategorije nematerijalne kulturne baštine i njezinih mogućnosti u očuvanju pomorske baštine.

2. Polazišta zaštite

Pojam folklor a neologizam je koji je 1846. godine skovao starinarski entuzijast William Thoms. Njime je izvornost narodnih običaja i predaja povezao s dijelom stanovništva koji, zbog svoje materijalne oskudice, nije mogao pratiti promjenjive mode, smatrajući da upravo u toj izoliranosti opstaju oblici tradicije koje modernost industrijskog doba postupno potiskuje. Služba posvećena zaštiti i održavanju starina prvi je put kao državni ured utemeljena u Francuskoj 1840. godine. Nastala je u okviru revolucionarne građanske vlasti, koja je među prioritetima državne blagajne morala odlučiti koje će dvorce, katedrale i druge spomenike, napuštene nakon bijega plemstva i klera poslije regicida, nastaviti održavati kao baštinu novostvorene nacije. Revolucionarni zanos antičkim spomenicima, suprotstavljen omraženoj monumentalnosti feudalnog doba, kao glavni je kriterij njihove vrijednosti postavio materijalni integritet, odnosno stupanj spomeničke očuvanosti.¹

Za razliku od takva pristupa konzervaciji, koncept nematerijalne kulturne baštine preuzet je od UNESCO-a 2003. godine, a svoje podrijetlo ima u japanskom zakonu iz 1950. godine, kojim su dotadašnji rukotvorni majstori, koje je odlikovao carski dvor, prepoznati kao „žive nacionalne riznice“. Kao jedina industrijski razvijena zemlja koja nije bila kolonizirana od zapadnih sila, Japan je u nastojanju da stekne priznati demokratski status i svrsta se među „prvorazredne nacije“ razvio i specifičan spoj kulturnih utjecaja. Jedan od njegovih učinaka bilo je stapanje ideja engleskog Pokreta za umjetnost i obrt s višestoljetnom kineskom tradicijom institucije dvorskih majstora. Za razliku od svojih europskih pandana, takvi se majstori nisu potpisivali na svoja djela, nego su njihovu vrhunsku kvalitetu, u skladu s ideologijom vladarskog „Nebeskeg mandata“, potvrđivali carskim žigom. Posebnost japanskog konteksta bila je materijalna skromnost šintoističkog rituala, u osnovi šamanskog obreda prizivanja duhova predaka, pri čemu je kontinuitet ceremonije imao veću važnost od monumentalnosti samoga zdanja. Štovanje božanskih predaka neprekinute carske

¹ Choay 2001., Auduc 2008., Stubbs 2009.

loze u drvenom svetištu Ise, koje se već tisućljećima obnavlja svake generacije kako bi se božanski preci caru mogli odazivati u ambijentu nezagađenom propadanjem, označilo je 1992. godine, tijekom japanskog preuzimanja vodeće uloge u UNESCO-u i postupka nominacije za Popis svjetske baštine, završnu fazu rasprava o Konvenciji za očuvanje nematerijalne kulturne baštine čovječanstva iz 2003. godine.²

Iako je ta Konvencija nakon dostizanja ratifikacijskog praga stupila na snagu prije točno dvadeset godina, njezin se novi koncept „nematerijalnih kulturnih dobara“ u Hrvatskoj počeo primjenjivati i ranije. Pojam „kulturna dobra“ u Zakonu iz 1999. godine u potpunosti je zamijenio dotadašnji naziv „spomenici kulture“, no prve primjene te nove konzervatorske kategorije uslijedile su tek 2003. godine, na poticaj obrtnika iz središta hrvatskoga glavnog grada. Njihov je cilj bio da novom kvalifikacijom svojih obrta lakše odgovore na rast najamnina, povećanih zbog ulaska stranih trgovačkih lanaca u Hrvatsku nakon otvaranja tržišta 2000. godine.

Tržište je bilo povod i prvim stvarnim zaštitama nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj i bivšoj federaciji, iako tada još nisu bile određivane tim nazivom. Sadržajno je prvo zaštićeno nematerijalno kulturno dobro bilo opisano agronomskim elaboratom kojim je 1962. godine Poljoprivredna zadruga iz Potomja definirala način kultiviranja dingača. Time je, zbog pojave krivotvorina, zaštitila oznaku vrhunskog proizvoda u skladu s odredbama tada izlobiranoga Zakona o vinu. Opis kultiviranja kao kulturne prakse bio je važan za upravljanje krajolikom i njegovo održavanje kroz periodično „pretresanje međa“, odnosno obnovu rubova terasa koje je narušavalo divlje raslinje potaknuto strujanjem vlage u Korčulanskom kanalu. Igrom slučaja, iste je godine na vinograde Takala u Bakarskom zaljevu, na kojima se uzgajala belina za bakarsku vodicu, prvi put došla netom zaposlena riječka konzervatorica i etnologinja Beata Gotthardi Pavlovsky. Kasnije tijekom tog desetljeća objavila je članak o nematerijalnoj kulturnoj baštini, čiju je važnost kao oblika održavanja ekstremno strmih terasa prepoznala već na Takalama. Godine 1972. zaštitila je terasirane padine Bakarskog zaljeva, čime je započela niz svojih zaštita kulturnih krajolika i ostvarila prvu takvu registraciju u bivšoj federaciji. Povezivanje mjera zaštite kulturnih krajolika s nematerijalnom kulturnom baštinom tada još nije bilo ostvareno, što se moglo uočiti tek uvođenjem agroklimatsko-okolišnih poticaja Zajedničke poljoprivredne politike Europske unije u Hrvatskoj prije desetak godina.

3. Šiljci baštinskog trokuta

Što se može zaključiti iz ovako sažetih rekapitulacija globalne i nacionalne prakse nematerijalne kulturne baštine? Tvorbeni trokut tih odnosa čine stvaratelji, država i tržište. Nazivamo ih stvarateljima jer nije riječ o nositeljima ili čuvarima nekih

² Jongsung 2003.

nepromjenjivih izvornih receptata, nego o kreatorima rješenja koja se prilagođavaju vremenu i okolnostima.³ Uvođenjem motornog pogona u brodove inovatori nisu dokinuli tradicije koje bi valjalo tek očuvati i slijediti, već su ih domišljato preoblikovali i prilagodili novim okolnostima. Na taj način brod nije ostao muzejski izložak jedine dopuštene originalnosti, nego mu je nastavak života osiguran rješenjem koje ostavlja nedirnutima njegova bitna konstrukcijska pravila – i to ne prvi put.

Država se u obliku kakav je ustaljen od 19. stoljeća neprestano mora nositi s izazovima moderniteta, a takve oblike solidarnosti pritom najčešće predstavlja kao dio nacionalne misije. Govoreći o nematerijalnoj kulturnoj baštini kao antropologiziranom pogledu na naslijeđa ljudskih zajednica, odnos između stvaratelja i regulatora određuje obvezujuća regulacija koju je država, putem svojih delegiranih stručnjaka, usuglasila s drugim državama. Riječ je o trećem poglavlju Radnih smjernica Konvencije o očuvanju nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, koje razmatra sudjelovanje stvaratelja u odlučivanju o kulturnoj baštini. Stručnjaci se pritom pojavljuju kao produžetak državnog sustava jer su svojom profesionalnom pozicijom ponajprije odgovorni poslodavcu. Ne postoje, naime, tako delegirani neovisni stručnjaci koji bi bili honorirani izvan institucija vlasti (osnivača kulturnih i znanstvenih ustanova).⁴ Uostalom, komentatorica Konvencije, govoreći o uključivanju udruga u pripadajuće UNESCO-ove procedure, upotrijebila je izraz „ledenjačka sporost“.⁵ Ni sama služba posvećena skrbi o kulturnoj baštini nije odvojena od države, što znači da je, uz stručne kriterije, izložena i pritisku mogućih arbitrarnih naloga poslodavca.

Da su drukčiji modeli mogući, pokazuje i pravni okvir u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje se, zahvaljujući političkim inicijativama Prvih naroda tijekom 1970-ih i 1980-ih godina, skrb o baštini najranije emancipirala. Zakonom NAGPRA iz 1990. godine, kojim je uređen povrat grobnih ostataka, obrednih predmeta i drugoga kulturnog vlasništva, muzejima i sveučilištima naloženo je petogodišnje razdoblje utvrđivanja stanja. Nakon toga su zajednice podrijetla odlučivale hoće li tim ustanovama povjeriti daljnu brigu o predmetima ili će osnovati vlastite institucije za njihovo čuvanje. Diplomiranim kulturnim antropolozima, ne samo onima iz redova Prvih naroda, otvorile su se mogućnosti zapošljavanja i u takvim lokalnim kulturnim centrima, od kojih su neki postupno poprimili obilježja razvojnih agencija kakve poznajemo i u našem okruženju. Državna služba za zaštitu prirode prenijela je dio svojih ovlasti upravljanja zaštićenim područjima na neke od tih zajednica, među ostalim i nad područjima poput „Doline smrti“ i Badlandsa. Posebnu ulogu imaju obalne zajednice s privilegiranim kulturnim praksama, koje u strogoj definiciji nematerijalnog kulturnog dobra predstavljaju oznake pripadnosti i sredstva okupljanja

³ Komentare 15. članka Konvencije koji definira stvaratelje nematerijalne kulturne baštine v. kod Kale 2018., D'amico 2020. i Jacobs 2020.

⁴ Profesor baštinskog prava odnos države i stručnjaka naziva oligopolijom, Lixinski 2013:66.

⁵ Blake 2023:412.

zajednice. I druge razvijene demokracije sa živim starosjedilačkim kulturama nude vrijedne uzore, poput antropoloških redefinicija Mletačke povelje kao temeljnog konzervatorskog dokumenta, među kojima se ističu australska Povelja iz Burre i novozelandska Povelja ICOMOS-a.

Raskorak među regulatornim tijelima odnosi se i na povezanost države i tržišta, što je za našu temu osobito važno u odnosu prema propisima UNESCO-a i WIPO-a. Već na početku rasprava o novoj kategoriji kulturne baštine, koja ulazi i u područje zaštite tržišnih prava na primjenu određenih znanja, prva se ustanova Ujedinjenih naroda povukla iz područja primjene intelektualnog vlasništva kakvo uređuje potonja. Međutim, razvojem biotehnologije i širenjem biopiraterije najprije je, u skladu s načelima Konvencije o biološkoj raznolikosti iz 1992. godine (čl. 8. j), Protokolom iz Nagoye iz 2010. godine propisana dobrobit zajednica čija znanja i umijeća uzgoja predstavljaju oblik kolektivnog intelektualnog vlasništva. Nakon više od dva desetljeća rasprava, ta je prava WIPO uredio i Sporazumom GRATK. Pritom je važno istaknuti da više nije riječ samo o polaganju patentnih prava na genetske sekvence poželjnih svojstava vrijednih sorti i pasmina, nego i o povezanim znanjima koja sežu sve do razine pratećih predaja sadržanih u pjesmama, toponimiji i načinu uređenja prostora itd.⁶ Ovakvo osuvremenjivanje konzervatorskih standarda, potaknuto tehnološkim napretkom i pratećim regulatornim potrebama, povezuje materijalne objekte (poput betinske gajete), umijeća njihove izrade i uporabe (prilagođena lokalnom režimu vjetrova i valova) te kulturne krajolike oblikovane tim praksama. Riječ je o krajolicima povezanim sa prethodnim obilježjima, primjerice s prilagodbama gajete radu na usitnjenim posjedima u Modravama ili plovidbi među međama „od mora do mora“ na Kornatima.

4. Etička šperanca za aveti tržišta... i birokraciju

Iscrpljujući odnosi stvaratelja kulture s državnim institucijama, od inercije zastarjelih standarda i birokratskog arbitriranja administrativno lakših rješenja, pa sve do ignoriranja propisa, u konačnici padaju u sjenu dinamike odnosa između stvaratelja i tržišta. Stvaratelji često sami oblikuju tržište. Nijedna udruga, zadruga ili trgovačko društvo nositelja kulturnih praksi ne može si priuštiti tromost u ažuriranju rješenja o uvrštavanju u Registar kulturnih dobara. Zato su nematerijalna kulturna dobra često točnije i detaljnije opisana u pravilnicima standarda pripadajućih oblika djelovanja koje donose udruge stvaratelja određenog fenomena, nego u samim rješenjima o njihovom uvrštavanju u Registar kulturnih dobara. U našem slučaju riječ je o pravilima regata drvenih brodova, koja dogovaraju organizatori i civilne udruge, a čiji je ključni dio opis samoga broda. Takav je standard prostor razmjene, koji daleko nadilazi granice čisto komercijalnog odnosa: nije riječ samo o tržištu ideja, nego i o razmjeni

⁶ Ubertaini 2022.

materijalnih i nematerijalnih dobara, sve do pratećih oblika društvenih odnosa i uljudnosti.

U našem baštinskom trokutu postoji još jedan važan odnos, koji nadilazi vezu između samo dvaju aktera. Riječ je o etičkim implikacijama, razumljivima već i iz same prirode spomenutih poslovnih odgovornosti. U formativnom razdoblju etnologije sveučilišni profesori iz gradova nisu tražili dopuštenje seljaka za objavljivanje terenskih saznanja koja su od njih prikupljali. S političkim osnaživanjem prava starosjedićakih zajednica u SAD-u, Kanadi, Australiji i Novom Zelandu, od 90-ih godina 20. stoljeća je, međutim, zaživjela praksa istraživačkog potpisivanja lokalnih obrazaca, kojima se jasno utvrđuje intelektualno vlasništvo nad zabilježenim sadržajem te obveze istraživača u njegovu čuvanju i svrhovitom korištenju. Formalna inicijativa za uspostavu koncepta nematerijalne kulturne baštine proizašla je iz jedne takve pritužbe: prosvjeda bolivijske vlade UNESCO-u zbog komercijalnog korištenja pjesme „El cóndor pasa“ u SAD-u.⁷ U međuvremenu se potpisivanje partnerskih obrazaca etnografskih istraživanja uvriježilo i u malim projektima. Nekadašnji sudovi časti strukovnih udruga, nastali radi razrješavanja sporova među članovima, preobrazili su se u etička povjerenstva koja nadziru i istraživački integritet, dok su sami etički kodeksi postali preduvjetima za sudjelovanje na natjecajima.

I na stvarateljskom vrhu baštinskog trokuta više nema nepismenih seljaka, kao ni izoliranih urođeničkih zajednica, jer i oni danas svoje citate u stručnoj periodici mogu pratiti na mobilnim uređajima. Takva etička ekonomija kulture, kako se taj pristup često naziva, tek se uspostavlja. Kulturni antropolozi ocijenili su format informiranog pristanka, koji je danas već sastavni dio registracijskih postupaka upravljanja nematerijalnim kulturnim dobrima, neprikladnim za dinamične prakse poput kulturnih. Takva pravna forma potječe iz pristanka pacijenta na rizičan kirurški zahvat, što je situacija neusporediva sa svjedočenjem dionika nematerijalnog kulturnog dobra, kojim bi se trebali zajamčiti participativni procesi njegova stvaranja baštine.⁸ Činovničko odrađivanje te proceduralne obveze u mnogim je slučajevima pretvorilo njezinu svrhu u puko pismo potpore. Predodžba o zainteresiranosti činovničkog aparata za participativni dio Radnih smjernica za provedbu Konvencije o očuvanju nematerijalne kulturne baštine može se steći iz periodičnih izvještaja koje Konvencija nalaže, i koji su dostupni na njezinu portalu UNESCO-a.⁹ Ukupna ocjena primijenjenih mjera i konzervatorskih pristupa prema ovoj novoj kategoriji kulturne baštine stoga se ne odnosi toliko na osnaživanje stvaralačkih kapaciteta polaznih zajednica – ponajprije teritorijalnih, ali i tematskih – koliko na reputaciju državnog aparata kroz

⁷ Hafstein 2018.

⁸ Kojima 2009.

⁹ Portal UNESCO-a: ich.unesco.org/en/6b-periodic-reporting-rl-01285 (pristupljeno: 1. IV. 2026.)

opsežne zbirne evidencije registriranih kulturnih dobara.¹⁰ Na konferenciji u Betini takav je dojam bio gotovo neizbježan tijekom registracijskog nabiranja predstavnice Ministarstva kulture i medija o svemu što se iz lokalne zajednice nalazi „pod zaštitom države“. Među navedenim primjerima bila je i privatna zbirka Rebac, darovana Općini, koja istodobno propada u nedalekom prostoru, suočavajući se s nedostatkom potrebne potpore za odgovarajuću skrb o predmetima.

Etička ekonomija kulturne baštine u domaćoj je zaštiti kulturne baštine izgubila legislativni integritet. Iz francuskog zakonskog modela zaštite kulturne baštine izostavljen je obvezujući udio države u skrbi za registrirana kulturna dobra. Na takav način više nije moguće unaprijed predvidjeti financijske obveze koje proizlaze iz periodičnih uvida u stanje kulturnih dobara, čime se čitavoj djelatnosti pridaje fakultativni karakter.¹¹ Iz japanskog zakonskog modela očuvanja nematerijalne kulturne baštine, pak, izostavljene su obveze države prema „živim nacionalnim riznicama“ (popularni izraz koji se, međutim, ne pojavljuje u samom zakonu). Nakon uvrštavanja u državni registar, takvi majstori primaju državne naknade i potpore za školovanje svojih šegrti, ali istodobno preuzimaju obvezu podučavanja i popularizacije svojega umijeća. Ako za života ne uspiju svojega najboljeg polaznika poduke osposobiti do odgovarajuće razine zvanja, upis nematerijalnog kulturnog dobra briše se iz državnog registra.¹²

Nematerijalna kulturna baština u europskim razmišljanjima i primjenama nije egzotizam. U literaturi postoji još od Pauzanijevog paradoksa Tezejevog broda. U skrbi za pučke i elitne znamenitosti povijesna važnost kontinuiteta funkcije, povrh samoga materijalnog integriteta, također nije novost. Ogleđni su primjeri tome dograđivani mlinarski kompleksi, crkve s aneksima i regalnim kriptama te različiti drugi oblici prilagodljive povijesne nadogradnje.¹³ Zato je takvo novo shvaćanje kulturne baštine podatnije za dinamičko praćenje kulturnih praksi.¹⁴ Ono je također uključivo izvan granica zaštite vrijednih zgrada – kada se posegnulo za metaforom svetoga broda, ona je bila dodatno potkrijepljena pjesništvom,¹⁵ kao što su u krajobraznom razvrstavanju definirani asocijativni kulturni krajolici, od svetih planina do prepoznatljivih pejzaža slikarskih škola.

¹⁰ Sličicu baštinske birokracije donosi Broccolini 2012: 290: po šifri administrativne rubrike za povezivanje registriranih nematerijalnih kulturnih dobara, koja glasi „ROZ“, ustalio se novi glagol „rozzare“ za označavanje povezivanja običaja.

¹¹ Auduc 2008.

¹² Jongsung 2003.

¹³ Za Mlin 2 u industrijskom selu New Lanark u Škotskoj izvornost je među profanim prijavama za Popis svjetske baštine 2001. godine prvi put obrazložena kao nasljeđe povijesnih proširenja i prilagodbi, a ne kao očuvanost izvornoga stanja Labadi 2010:76 i 78. Među mauzolejskim dogradnjama katedrala u Roskildeu, upis iz 1995. godine; von Droste i Bertilsson 1995.

¹⁴ Usporediti performativne sadržaje španjolskog festivala „La Mare de Déu de la Salut“, koji je u Reprezentativnom popisu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva od 2011. godine.

¹⁵ Skračić 2003.

Konvencija o očuvanju nematerijalne kulturne baštine sročena je blagim izrazima, zbog čega je isključivanje s Popisa reprezentativne nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, za razliku od Popisa svjetske baštine, gotovo nemoguće. Autoritativni analitičar prva dva desetljeća primjene Konvencije njezinu rekordno brzu ratifikaciju među državama članicama UN-a objašnjava neobvezujućim formulacijama, koje u konačnici više idu u prilog nacionalnim državama nego stvaralačkim zajednicama.¹⁶ Među njima postoje velike razlike u primjeni, no u domaćoj regulacijskoj instituciji nije bilo govora o upravljanju nematerijalnom kulturnom baštinom prema načelu „od dna prema vrhu”, kako je to uređeno u obližnjim zemljama, poput Austrije i Grčke. Iz područja upravljanja baštinom nije bilo ni primisli o delegiranju ovlasti, po uzoru na Nacionalnu zakladu za razvoj civilnoga društva, niti o osiguravanju sredstava za lokalne natječaje prema modelu djelovanja LAG-ova (lokalnih akcijskih grupa), uključujući i FLAG-ove (lokalne akcijske grupe u ribarstvu), koji su u kontekstu ove teme osobito važni. U bespućima konzervatorskog činovništva, nasuprot tomu, međusektorski su osigurani poticaji za vlasnike zemljišta na kojima su registrirana kulturna dobra, ali isključivo arheološka.¹⁷ Retrogradni smjer na široj razini očituje se u odbacivanju pojma „kulturno dobro“ u korist izraza „spomenik kulture“, uz obrazloženje da potonji vjernije odražava domaću akademsku tradiciju.¹⁸

Registracije nematerijalnih kulturnih dobara, poput osuvremenjene muzeologije zavičajnih izložbenih postava staroga ribolovnog pribora, ostaju bez stvarne uporabne vrijednosti u životnim prijedorima, primjerice pri donošenju važnih europskih propisa, osobito u području zaštite prirode. Ironično, tijekom jednog vala takvih ribarskih pritužbi u jednoj je primorskoj etnografskoj ustanovi bila postavljena upravo izložba o tradicionalnom ribarstvu, no ribarske udruge nisu je doživjele dovoljno relevantnom da bi se javnosti obratile iz njezina prostora. Cijenu tako anakronog koncepta „etnografskog spašavanja izvorne baštine“ plaćamo oslanjanjem na lokalne improvizacije i entuzijazam pojedinaca, poput znamenitog izlagača s betinskog skupa, koji je postao rodonačelnik obnove nazora o hrvatskoj kulturi mora,¹⁹ a koji je rezignirano zaključio da mu u praksi zaštite kulturne baštine, iako formalno zaštićenu, *falkušu* ostaje jedino zapaliti.

¹⁶ Lixinski 2013:244.

¹⁷ „Program potpora primarnim poljoprivrednim proizvođačima koji koriste poljoprivredno zemljište zaštićeno kao kulturno dobro“ iz listopada 2022. godine.

¹⁸ Križaj 2017:9.

¹⁹ Božanić 1996.

5. Zaključak

Čim zakoračimo na brod, moramo redefinirati svoje težište; u suprotnom njegova primjena neće dugo potrajati. Brod stoga sa sobom nosi vlastita pravila i pripadajuće ceremonijale. Takav kulturni univerzum u malome ne svjedoči samo o navadama, već i o poredcima, kao što su pravila izuvanja pri ulasku u bogomolje, dolasku u goste ili stupanju na brod.²⁰ To što vjerojatno nema praznovjernih ljudi od ribara ne svjedoči o njihovoj neprosvjedenosti, već o količini nepoznanica s kojima se moraju susretati. Tako je i tek pogled iskosa kakve sumještanke mogao biti shvaćen kao znak loše sreće i razlog za vraćanje kući.²¹ Brod je skup odnosa, slično kao i njegov akvatorij: jedan tjesnac ili kanal nije samo pejzažna pojedinost, već i splet pomno slijeđenih znanja i pravila. Antropologizirano shvaćanje kulturne baštine, kakvo je potaknuto uvođenjem kategorije nematerijalne kulturne baštine, također olakšava razumijevanje baštine kao skupa odnosa, a ne tek kao popisa znamenitosti. U novom zborniku radova o baštini i politici urednici tako sažimaju baštinu kao „performativni proces upravljanja i utvrđivanja promjena“.²²

Nakon dugotrajnog usklađivanja među stručnjacima koji su shvatili da će njihove ustanove, u društvima novih ekonomija, tehnologija i javnih politika, bez ažuriranja predmeta zanimanja i potrebnih metoda postati antikvarne i etnografski nerelevantne, novi regulacijski okviri nude izazovne mogućnosti.²³ Konvencija o očuvanju nematerijalne kulturne baštine čovječanstva i njene provedbene Radne smjernice više ne koriste izraz „autentično“, slično kao što se iz međunarodnih dokumenata već otprije izostavljaju pojmovi „folklor“ i „tradicijska kultura“. Još je u prethodnoj generaciji istraživača britanska socijalna antropologinja Mary Douglas zavapila da treba prestati posezati za „tradicijском kulturom“.²⁴ Nakon novog čitanja kunsthistoričarske literature, isto to o „autentičnosti“ danas obrazlaže autoritativni profesor baštinske povijesti Lucas Lixinski.²⁵

Međutim, u procesnim vodama poput onih koje oblikuju Konvencija o očuvanju nematerijalne kulturne baštine ili bliska Konvencija o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izričaja, birokratski brodovi nemaju manevarsku sposobnost kakvu imaju tržište i civilno društvo. I sam je regulator u vlastitom planu razvoja kulturnih politika iz 2010. godine konstatirao kako bi dijelove kulturne baštine koji se intenzivno

²⁰ Skračić 2021:364.

²¹ Lulić Štorić 1997.

²² „Heritage is a performative process of managing and negotiating change“, Smith i dr. 2024:8. Za pojam „režim baštine“ vidjeti zbornik radova u otvorenom pristupu, čiji su urednici Bendix, Eggert i Peselmann, 2012.

²³ Lixinski 2024.

²⁴ Douglas 2004.

²⁵ Lixinski 2022.

preklapaju s drugim domenama, poput ekonomije, tržišta i krajolika, vrijedilo izmjestiti „na dužinu ruke“, izvan neposrednog dosega politike.²⁶ Civilno društvo i tržište gipkiji su akteri, prvi zbog svojih političkih rizika, a drugi i zbog mogućih zastranjenja povezanih s developerstvom.²⁷ Tamo gdje je ogluha države očita, poput spomenutog poglavlja Radnih smjernica o sudjelovanju lokalnih zajednica u režimu baštine, postojeće konvencijske okvire mogu bolje iskoristiti.

Dio takvih perspektiva moguće je nazrijeti i u danas raspoloživim dokumentima. Slično kao što je Starogradsko polje 2008. godine uvršteno na Popis svjetske baštine kao kulturni krajolik temeljem obveza koje proizlaze iz međunarodne konvencije – iako ta kategorija u domaćem zakonodavstvu tada još nije postojala – tako danas intrigantnu mogućnost povezivanja mozaiciranih procesa nude „kulturni prostori“. (čl. 2/1 i 13/d/i Konvencije iz 2003.). Hvarska inicijativa je za jedan živi ambijent argumentacijski iskoristila općerašireni kult drevnosti, oslanjajući se na mjerodavne ekspertize te reakcijski započevši 1992. godine iz civilne sfere. Na jednom mjestu tržište se pojavljuje kao halapljivi proizuživač aerodroma, a na drugom kao čuvar jedinoga našeg stvarno zaštićenog kulturnog krajolika – Dingača, koji nije upisan u Registar kulturnih dobara i čiju kakvoću vina honoriramo kao potrošači. Takvi se prijestupi sankcioniraju teže nego što bi to bilo njihovo brisanje iz baštinskog Registra.

Političko sponzorstvo u kulturnoj baštini princip je koji se i u ovom kratkom pregledu proteže od lokalnih izbora do ratnog heroja kao konačnog predlagatelja zakona NAGPRA-e, prijedloga kojemu se nije moglo reći „ne“. Uvođenje nematerijalne kulturne baštine i samog koncepta „kulturnih dobara“ u domaću legislativu također je rezultat političkog sponzorstva tadašnjeg ministra kulture, jer prije toga nije postojala stručna rasprava o prijedlogu iznesenom u konzervatorskom članku objavljenom 1969. godine.

Odgovarajući na gnjevni uzvik brodograditelja drvenih gajeta, moglo bi se reći da je brod folklor onoliko koliko bi se folklornim moglo smatrati, primjerice, podizanje zastave na brodu. Prenosjenje i preklapanje značenja običnog i posvećenog, kopnenog i morskog, privatnog i javnog, rodnog, službenog i mnogih drugih opreka predstavljaju

²⁶ U posljednjoj donesenoj petogodišnjoj Strategiji zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske (za razdoblje od 2010. – 2015.), među potrebe je uvršteno i „ustrojavanje stručne ustanove za identifikaciju, dokumentiranje, vrednovanje i zaštitu kulturnih krajolika te za izradu programa njihova upravljanja, korištenja i praćenja stanja“. (http://www.min-kulture.hr/userdocs/images/bastina/strategija_bastine_vrh.pdf, 15. XI. 2017.). Jedno desetljeće kasnije, službeno se rekapitulira kako „gotovo i nema zaštite krajolika u stvarnoj praksi“, Belamarić 2022: 91. Uopće je strateškim programom kulturnog razvitka Hrvatske određeno „decentralizirati upravljanje spomenicima po uzoru na arhivske službe, muzeje i restauratore“, Katunarić i dr. 2003:93.

²⁷ Takvo zastranjenje predstavljaju i interpretacijski centri, čiji je broj u Hrvatskoj premašio broj muzeja. Budući da ne skrbe o zbirkama, ovise o naručenim ekspertizama, a njihovo osoblje nema predviđen put napredovanja u stručnim zvanjima. O civilnom društvu i tržištu v. Lixinski 2013:216, 229; Lixinski 2019.

dobru mjeru za upravljanje novim administrativnim alatima. U našem vremenu takav je izraz, primjerice, „seascape”, koji obuhvaća usporedne razine značenja: od neobveznog dojma s razglednice do kompetentnog sagledavanja višestrukih dioništava u bioraznolikosti i dobrobitima ljudskih zajednica morskih prostranstava.²⁸ Pri tome nije presudno zatrti površne pejzažne doživljaje, u kojima uopće ne mora biti emocionalnog povezivanja s baštinom,²⁹ već je presudno tko kormilari njezinim značenjima.

Naoko nemoguć zadatak uspostavljanja obuhvata zaštite neomeđivih dobara, poput ribljeg fonda, u prvim se primjenama ravnao prema uzoru na planinske nacionalne parkove podijeljene među više zemalja.³⁰ Danas, pak, nacionalni parkovi napuštaju stereotip slikovitih krajolika i povezuju se koridorima u ekološke cjeline, na kakve nas podsjećaju zeleni mostovi nad novijim autocestama. Hoće li se standardi zaštite ponovno moći razmijeniti izmicanjem izletničkih ruta najprije iz samih zaštićenih područja prirode, a potom i dalje od njihovih rubova, moći će se prepoznati i po navadama domaćih ljudi koji svoje brodove koriste kao čuvare zaštićenog dobra. Istraživač je takvu ekološku dilemu postavio za ovčarsku La Maddalenu, „treći otok” između Korzike i Sardinije: jesu li južni Korzikanci sličniji sjevernim Sardincima nego svojim sunarodnjacima, i što u tome čini dijeljeni tjesnac?³¹ Ako je i do folklor, takve dvojbe sežu dalje od samih državnih zastava. Bit će zanimljivo ukrcati se u civilni brod za neke tek započete plovidbe režimima baštine. Svakako, pod prikladno odmjerenim jarbolom.

Literatura

1. Atkinson, S., i dr. 2011. *The seascapes guidebook: How to select, develop and implement seascapes*. Arlington: Conservation International.
2. Auduc, Arlete. 2008. *Quand les monuments construisaient la nation*. Paris: Comité d'histoire du Ministère de la culture.
3. Belamarić, Josip. 2022. „Nepokretna kulturna baština.“ U: *Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj*, Romana Matanovac Vučković i dr., ur. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija, str. 90-95.
4. Bonanno, Giuseppe, i Enrico Lippi. 2016. „Protected land and sea areas between Corsica and Sardinia: The Strait of Bonifacio Natural Reserve and La Maddalena Archipelago National Park.“ U: *Marine Transboundary Conservation and Protected Areas*, ur. Peter Mackelworth. London: Earthscan, str. 148-161.
5. Bendix, Regina. 1997. *In Search of Authenticity: The Formation of Folklore Studies*. Madison: The University of Wisconsin.

²⁸ Atkinson i dr. 2011.

²⁹ Smith, Wetherell i Campbell 2018.; Smith 2021.

³⁰ Mackelworth 2016.

³¹ Bonanno i Lippi 2016:158.

6. Bendix, Regina, Aditya Eggert i Arnika Peselmann. 2012. *Heritage Regimes and the State*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
7. Blake, Janet, i Lucas Lixinski (ur.). 2020. *The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press.
8. Blake, Janet. 2017. „From Traditional Culture and Folklore to Intangible Cultural Heritage: Evolution of a Treaty“. *Santander Art and Culture Law Review* 2 (3): 41-60.
9. Blake, Janet. 2023. *Safeguarding Intangible Cultural Heritage. A Practical Interpretation of the 2003 UNESCO Convention*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
10. Blake, Janet, i Lucas Lixinski (ur.) 2020. *The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary*. Oxford: Oxford U. P.
11. Božanić, Joško. 1996. „Iskustvo mora komiških ribara.“ *Čakavska rič* 24 (1-2): 7-94.
12. Broccolini, Alessandra. 2012. „Intangible Cultural Heritage Scenarios within the Bureaucratic Italian State.“ U: *Heritage Regimes and the State*. Bendix i dr., ur. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, str. 283-300.
13. Choay, Françoise. 2001. *The Invention of the Historic Monument*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. D'amico, Soggetti. 2020. „Article 15: Participation of Communities, Groups, and Individuals – Participation and Democracy.“ U: *The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary*. J. Blake i L. Lixinski, ur. Oxford: Oxford University Press, str. 290-305.
15. Douglas, Mary. 2004. „Traditional Culture – Let's Hear No More About It.“ U: *Culture and Public Action*. V. Rao i M. Walton, ur. Stanford: Stanford University Press, str. 85-109.
16. von Droste, Bernd, i Ulf Bertilsson. 1995. „Authenticity and World Heritage.“ U: *Nara Conference on Authenticity*, K. E. Larsen, ur. Pariz, Rim, Tokyo i Trondheim: UNESCO, Agency for Cultural Affairs, ICCROM, ICOMOS i Tapir Publishers, str. 3-15.
17. Gotthardi-Pavlovsky, Beata. 1969. „Folklor na grada i pitanje njezine zaštite.“ *Makedonski folklor* 1: 397-406.
18. Hafstein, Valdimar Tr. 2018. *Making Intangible Heritage: El Condor Pasa and Other Stories from UNESCO*. Bloomington: Indiana U. P.
19. Jacobs, Marc. 2020. „Article 15: Participation of Communities, Groups, and Individuals – CGIs, not Just ‘the Community’.“ U: *The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary*. J. Blake i L. Lixinski, ur. Oxford: Oxford University Press, str. 273-289.
20. Jongsung, Yang. 2003. *Cultural Protection Policy in Korea: Intangible Cultural Properties and Living National Treasures*. Seoul: Jimoondang International.
21. Kale, Jadran. 2018. „Koliko je obvezujući 15. članak Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine?“ U: Zbornik VII. simpozija etnologa konzervatora Slovenije i Hrvatske; Dušan Strgar, ur. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, str. 49-68.
22. Katunarić, Vjeran, i dr. 2003. *Hrvatska u 21. stoljeću: strategija kulturnog razvitka*. Zagreb: Ministarstvo kulture.
23. Kojima, Ryu. 2009. „Prior Informed Consent: An Intellectual Property Law Perspective.“ U: *Intangible Cultural Heritage and Intellectual Property: Communities, Cultural Diversity and Sustainable Development*. T. Kono, ur. Antwerp, Oxford i Portland: Intersentia, 309-316.
24. Križaj, Lana. 2017. *Tezaurus spomeničkih vrsta: podatkovni standard u inventarima graditeljske baštine*. Zagreb: Ministarstvo kulture.
25. Labadi, Sophia. 2010. „World heritage, authenticity and post-authenticity: International and national perspectives.“ U: *Heritage nad Globalization*, S. Labadi i C. Long, ur. London i New York: Routledge, str. 66-84.
26. Lixinski, Lucas. 2013. *Intangible Cultural Heritage in International Law*. Oxford: Oxford U. P.
27. Lixinski, Lucas. 2019. *International Heritage Law for Communities: Exclusion and Re-Imagination*. Oxford: Oxford U. P.

28. Lixinski, Lucas. 2022. „Against authenticity.“ *International Journal of Heritage Studies* 28 (11-12): 1213-1227.
29. Lixinski, Lucas. 2024. *A Research Agenda for Cultural Heritage Law*. Cheltenham i Northampton: Edward Elgar.
30. Lulić Štorić, Jasenka. 1997. „Ribarsko praznovjerje na zadarskim otocima.“ U: *Tisuću godina prvoga spomena ribarstva u Hrvata*, Božidar Finka, ur. Zagreb: HAZU, str. 231-238.
31. Mackelworth, Peter (ur.) 2016. *Marine Transboundary Conservation and Protected Areas*. London: Earthscan.
32. Smith, Laurajane. 2021. *Emotional Heritage: Visitor Engagement at Museums and Heritage Sites*. London i New York: Routledge.
33. Smith, Laurajane, Margaret Wetherell i Gary Campbell (ur.). 2018. *Emotion, Affective Practices, and the Past in the Present*. London i New York: Routledge.
34. Smith, Laurajane, Gönül Bozoglu, Gary Campbell i Christopher Whitehead. 2024. „Introduction“. U: *The Routledge International Handbook of Heritage and Politics*. L. Smith, G. Bozoglu, G. Campbell i Ch. Whitehead, ur. London i New York: Routledge.
35. Stubbs, John H. 2009. *Time Honored: A Global View of Architectural Conservation*. Hoboken: Wiley.
36. Ubertazzi, Benedetta. 2022. *Intangible Cultural Heritage, Sustainable Development and Intellectual Property: International and European Perspectives*. Cham: Springer.
37. Wetherell, Margaret, Laurajane Smith i Gary Campbell. 2018. „Introduction: Affective heritage practices.“ U: *Emotion, Affective Practices, and the Past in the Present*. L. Smith, M. Wetherell i G. Campbell, ur. London i New York: Routledge, str. 1-21.

Jadran Kale

E-mail: jkale@unizd.hr

Šibenik City Museum and University of Zadar

Civil Society, Protection Regime and Maritime Heritage

Abstract

This article examines the current status and future prospects of safeguarding the cultural heritage associated with fishing and maritime activities following the introduction of intangible cultural heritage as a new category of heritage protection. The concept, formalised through the UNESCO Convention, has now been implemented worldwide for more than two decades. This conservation practice differs in several important respects from earlier practices relating to folklore and traditional culture. Changes in the heritage protection regime are analysed through the interplay between heritage bearers, the state, and the market, while also taking into account the role of experts. After reviewing the initial practices that emerged with the introduction of this new heritage category, the article considers its future development, emphasising the central role of heritage communities in the implementation of the new regulatory framework.

Keywords: maritime culture, intangible cultural heritage, heritage protection regime

Novi postavi i prva predstavljanja

Ana Kaznačić Skurić*

E-mail: ana.kaznacic@dumus.hr

Dubrovački muzeji - Pomorski muzej

Pomorski muzej u Dubrovniku - osam desetljeća u službi očuvanja i promicanja dubrovačke pomorske baštine

Sažetak

U radu se obrađuje povijesni razvoj Pomorskoga muzeja u Dubrovniku. Muzej je osnovan 1949. godine inicijativom Jadranskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas HAZU). Inicijalni muzejski fundus formiran je prije službenog osnutka Muzeja, početkom 1930-ih, kada se započelo s intenzivnim prikupljanjem predmeta pomorske baštine te tada nastaje manja pomorska zbirka u okviru Dubrovačkog muzeja. Organiziranom izložbom *Dubrovačko pomorstvo kroz vjekove* 1941. godine donacijama građana značajno je obogaćen fundus tadašnjeg pomorskog odjela te su položeni temelji za osnutak budućeg Pomorskog muzeja. Prikazane su razvojne faze ove institucije koja predstavlja ključnu baštinsku ustanovu u očuvanju i promicanju dubrovačke pomorske baštine.

Ključne riječi: fundus, muzej, pomorstvo, izložba, postav, Dubrovnik

1. Uvod

U Dubrovniku se povijest prikupljanja predmeta kulturne baštine može pratiti već od kraja 17. stoljeća, kad se javljaju prvi kolekcionari. U 19. stoljeću, u vrijeme probuđene nacionalne svijesti, ističu se brojni dubrovački intelektualci koji prikupljaju i čuvaju starine, među kojima su bili i brojni kapetani i pomorci, koji su na svojim putovanjima skupljali različite umjetnine i predmete. Upravo je iznimno bogato sakupljačko naslijeđe u Dubrovniku 1872. godine rezultiralo osnivanjem *Domorodnoga muzeja* - prvog gradskog muzeja. Muzej je u svome bogatom fundusu, izgrađivanom brojnim donacijama privatnih sakupljača i institucija, a tek manjim dijelom otkupima, imao i pomorsku zbirku, koja se formirala 1932. kada građani sve više daruju predmete povezane s bogatom dubrovačkom pomorskom tradicijom. Pomorski odjel u okviru Dubrovačkog muzeja osniva se 1940. godine.

* viša kustosica i voditeljica Pomorskog muzeja Dubrovnik

2. Pomorska izložba *Dubrovačko pomorstvo kroz vjekove* 1941. godine - temelj muzeja

Ideja o osnivanju samostalnog pomorskog muzeja u Dubrovniku dugo je bila prisutna među Dubrovčanima, međutim bez podrške vlasti svi pokušaji pojedinaca završili bi bezuspješno.

U povodu 50. obljetnice osnutka *Dubrovačke parobrodarske plovidbe* planirala se organizirati izložba o dubrovačkom pomorstvu, kako bi se jače popularizirala ideja o potrebi osnutka Pomorskog muzeja u Dubrovniku. Za potrebe ove izložbe, tadašnji kustos Dubrovačkog muzeja prof. inž. Pero Zec, izradio je 1931. godine elaborat *Osnova za priredbu pomorske izložbe Dubrovnika*. Planirana izložba nije se realizirala, jer su vlasti odbile molbu za njezino organiziranje. Međutim, potkraj 1930-ih godina ponovno se počelo s intenzivnim sakupljanjem predmeta pomorske baštine te je navedena izložbena koncepcija poslužila za buduću izložbu *Dubrovačko pomorstvo kroz vjekove*, koju je početkom 1941. godine organiziralo društvo *Dub* iz Dubrovnika, koje se brinulo o očuvanju pomorske baštine.

Slika 1. Izložba *Dubrovačko pomorstvo kroz vjekove*, palača Sponza, Dubrovnik, 1941.
Izvor: fototeka Pomorskog muzeja

U pripremi ove velebne izložbe sudjelovalo je više od dvije stotine osoba. Ugledni dubrovački kapetani i intelektualci, okupljeni u više odbora, na čelu s počasnim odborom, aktivno su se uključili u organizaciju izložbe. Njihovim je zalaganjem na izložbi predstavljeno 655 predmeta posuđenih iz različitih privatnih zbirki i crkava. Izložba posvećena *Kapetanima, mornarima, brodovima dubrovačkim, koji u neravnoj borbi s morem, junački podlegoše* otvorena je u palači Sponza 2. veljače 1941. godine. Na svečanosti u prigodi otvorenja izložbe bio je nazočan hrvatski ban dr. Ivan Šubašić i zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac. U kratkom vremenu izložbu je posjetilo više od osam tisuća posjetitelja. Planirano trajanje izložbe bilo je do 1. ožujka 1941. godine, međutim zbog velikog interesa javnosti, mogućnost posjeta izložbi produžena je do 20. travnja 1941. godine, ali je zbog ratnog stanja 1. travnja 1941. godine odlučeno da se ona odmah zatvori. Po zatvaranju izložbe dio građe (216 predmeta) prenesen je i pohranjen u zgradu žitnice *Rupe*, a ostatak posuđenih predmeta vraćen je vlasnicima. Predmeti koji su tada ušli u fundus uglavnom su darovani i pohranjeni, a manji dio je uz pomoć donacija građana otkupljen. Primarni cilj izložbe bio je da otkupima i darovanjima povećaju fundus za budući Pomorski muzej. Izložbom je značajno obogaćen fundus tadašnjeg pomorskog odjela Dubrovačkog muzeja te su položeni temelji za osnutak budućeg Pomorskog muzeja u Dubrovniku. Početak Drugog svjetskog rata na dubrovačkom području u proljeće 1941. godine privremeno je spriječio i odgodio ostvarenje te ideje, ali se nakon uspjeha ovog izložbenog projekta izložbe došlo do zaključka da Dubrovnik treba imati svoj Pomorski muzej, jer je pomorstvo stoljećima bilo temelj uspjeha i blagostanja Dubrovnika i njegovog područja, a jedrenjaci koji su plovili pod neutralnom zastavom sv. Vlaha raznosili su njegovo ime i slavu svim svjetskim morima.

Brigu o Pomorskom odjelu i tadašnjoj pomorskoj zbirci (još u okviru Dubrovačkog muzeja) vodio je Antun Kurajica, koji je nastavio sa skupljanjem predmeta od pomorskog značaja i bio jedan od glavnih zagovornika osnutka Pomorskog muzeja, kojemu je posvećivao posebnu skrb. Njegovim zalaganjem mala pomorska zbirka je uz pomoć društva *Dub* bila po završetku rata izložena u žitnici *Rupe*. Iako nije dočekao formalni osnutak Pomorskoga muzeja, *gospar* Kurajica jedan je od najzaslužnijih utemeljitelja, a zbog iznimnog djelovanja Općina ga je 1940. imenovala „stalnim počasnim kustosom gradskog muzeja u Rupama“.

*Slika 2. Antun Kurajica (1887. – 1948.) – glavni zagovornik osnutka
Pomorskog muzeja i prvi počasni kustos muzeja
Izvor: hemeroteka Pomorskog muzeja*

3. Pomorski muzej u okrilju Akademije (1949. - 1987.)

Na inicijativu Jadranskoga instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 15. svibnja 1949. godine osnovan je Pomorski muzej u Dubrovniku kao samostalna muzejska ustanova povijesnog usmjerenja, koju od 1951. godine preuzima I. Razred za društvene znanosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Od svoga osnutka Muzej je započeo sustavno skupljati i dokumentirati pomorsku građu, nastavljajući tako tradiciju prikupljanja i dokumentiranja započetu još 1941. godine, kada je formiran inicijalni muzejski fundus. Pod okriljem Akademije muzej je od samog početka imao uvjete i mogućnosti za daljnji razvoj kao kulturno-povijesna i znanstvena ustanova.

Novi privremeni izložbeni postav Muzeja postavljen 1950. godine bio je u žitnici *Rupe*, međutim taj prostor nije bio dostatan za izlaganje i potpunu prezentaciju dubrovačkog pomorstva, knjižnicu, arhiv i ostale pomoćne prostorije. Uprava Muzeja nastojala je pronaći adekvatniji prostor za djelovanje muzeja u skladu s osnovnim principima suvremene muzeologije. Općina je 1950. godine Muzeju dodijelila palaču

Pucić, u koju su bile privremeno smještene radne prostorije. Uskoro (1952. godine) je Muzej pronašao svoj trajni dom na prvom katu tvrđave sv. Ivana u gradskoj luci, jedinstvenom spomeničkom primjerku fortifikacijske arhitekture, što mu daje posebnu ambijentalnu vrijednost, jer je ostvaren izvanredan spoj sadašnjosti i prošlosti.

Slika 3. Tvrđava sv. Ivana – zgrada muzeja (autor: Ana Kaznačić Skurić)

Na mjesto ravnatelja novoosnovanog Pomorskog muzeja dolazi dr. sc. Josip Luetić (1920. - 2005.), koji postavlja temelje stručnoga i znanstvenoga rada u ustanovi te je zaslužan za skupljanje građe na terenu. Pod njegovim vodstvom Muzej se od samoga početka uspješno razvijao u muzeološkom, istraživačkom i znanstvenom smjeru. Uz posao kustosa, Luetić se intenzivno bavio i znanstvenoistraživačkim radom, proučavajući ponajprije pomorsku povijest Dubrovačke Republike, čime je značajno obogatio Muzej. Obradio je različite teme iz povijesti dubrovačkog pomorstva, temeljene na samostalnim arhivskim istraživanjima neobjavljene arhivske građe u Državnom arhivu u Dubrovniku. Autor je brojnih rasprava, studija i članka u domaćim i inozemnim časopisima i nekoliko knjiga o pomorstvu Dubrovačke Republike. Doprinos dr. sc. Josipa Luetića hrvatskoj muzeologiji, historiografiji i valorizaciji pomorstva Dubrovačke Republike iznimno je velik i dragocjen.

U prvim godinama djelovanja muzeja postavljeni su prioritetni zadaci - sistematski prikupljati predmete i stručno ih obrađivati prema muzeološkim principima; organizirati mrežu muzejskih povjerenika - suradnika u svim značajnijim mjestima na teritoriju nekadašnje Dubrovačke Republike; osnovati priručnu knjižnicu; izraditi muzeološku

koncepciju stalnoga postava te kroz članke u tisku, predavanja, sudjelovanja u radio emisijama nastojati popularizirati i promovirati maritimnu baštinu Dubrovnika. Imenovani su povjerenici - suradnici u osamnaest mjesta na dubrovačkom području, koji su imali zadatak stručno popisati predmete pomorske baštine i arhivsku građu vezanu uz dubrovačko pomorstvo na svojem području. Povjerenici su se aktivno uključili u akciju skupljanja i popisivanja građe na terenu i time značajno pomogli Muzeju u politici skupljanja građe za fundus.

Muzej organizira i prva podmorska arheološka istraživanja na dubrovačkom području u uvali Donji Molunat (1949., 1950. i 1958.) - to su bila prva organizirana podmorska arheološka istraživanja u Hrvatskoj.

Strategija djelovanja Muzeja usmjerena ka skupljanju i očuvanju pomorske baštine Dubrovnika i njegovog područja vrlo se uspješno provodila. Fundus je sustavno i planski izgrađivan otkupima predmeta te brojnim donacijama građana, ali i predmetima s podmorskih arheoloških istraživanja. Pomorska je zbirka 1949. godine brojala samo 465 predmeta, dok je već sredinom 1952. godine za fundus bilo prikupljeno novih 738 predmeta. U sljedećim desetljećima Muzej se razvio u referentno središte za maritimnu baštinu dubrovačkog kraja. Od skromne pomorske zbirke koja je u počecima brojala nekoliko stotina predmeta, zbirka se konstantno razvijala te je u fundusu Muzeja 1979. godine bilo oko 2350 predmeta.

Već pri preseljenju u tvrđavu sv. Ivana uprava Muzeja započela je, iako bez značajne financijske potpore, raditi na tematskoj strukturi postava, kako bi posjetiteljima vjerno predočila tisućljetni razvoj dubrovačkoga pomorstva - odjel *Dubrovačko parobrodarstvo* postavljen je 1952. godine, sljedeće godine otvoren je odjel *Dubrovačko pomorstvo 19. stoljeća*, a 1954. godine odjeli *Pomorstvo Dubrovačke Republike* i *Navigacijske sprave*. Postav se vremenom nadopunjavao i osuvremenjivao skromnim intervencijama, a 1960. godine obogaćen je tematskom cjelinom *Naše pomorstvo 20. stoljeća*. Do 1979. godine Muzej je priredio ukupno dvanaest tematskih izložbi, a aktivno sudjeluje u skupnim izložbama organiziranim u tadašnjoj državi.

Već od samih početaka djelovanja ustanove možemo govoriti o sustavnoj izdavačkoj djelatnosti kao važnoj sastavnici muzejske djelatnosti. Godine 1952. Muzej objavljuje *Vodič* po Pomorskom muzeju - prvi vodič jednog pomorskog muzeja u zemlji. Iste godine organizira i uređuje prvi zbornik iz povijesti dubrovačkog pomorstva - *Dubrovačko pomorstvo*. Rezultate sustavnih arhivskih istraživanja, u razdoblju od 1954. do 1967. godine, Muzej objavljuje u periodici o povijesti dubrovačkog pomorstva u pet knjiga pod naslovom *Građa za pomorsku povijest Dubrovnika*. Stručni djelatnici Muzeja (dr. sc. Josip Luetić, a od 1965. mr. sc. Anica Kisić) intenzivno se bave znanstvenoistraživačkim radom i objavljuju brojne znanstvene i stručne radove, rasprave, studije i članke u domaćim i stranim znanstvenim stručnim publikacijama, časopisima, tjednom i dnevnim listovima iz pomorske prošlosti Dubrovnika. Od 1950. godine Muzej aktivno surađuje u izdanjima Jugoslavenskog leksikografskog zavoda.

*Slika 4. Stalni postav u tvrđavi sv. Ivana: Pomorstvo Dubrovačke Republike, 1950-ih.
Izvor: fototeka Pomorskog muzeja*

Muzej je od osnutka čuvao bogati arhiv dubrovačkih pomorskih društava. Krajem 1980-ih godina arhivska građa predana je na čuvanje Državnom arhivu u Dubrovniku, gdje po zakonu i pripada.

Zbog iznimnih znanstvenih rezultata ustanove, odlukom Akademije 1965. godine odlučeno je da Muzej preraste u Zavod za povijesna istraživanja pomorstva južne Dalmacije JAZU. U sastavu Zavoda djelovalo je tada i Pelješko odjeljenje u Orebiću. Godine 1974. Zavod za povijesna istraživanja pomorstva južne Dalmacije pripojen je Centru za znanstveni rad JAZU te se izdvaja Pelješko odjeljenje. Radi objedinjavanja svojih ustanova, 1977. godine odlukom Akademije Muzej je pripojen Zavodu za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku (danas Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku).

Od 1972. godine Pomorski muzej, kroz suradnju s Republičkim zavodom za zaštitu spomenika kulture, obavlja brojna arheološka istraživanja i rekognosciranja u dubrovačkom akvatoriju. Radovima koordinira kustosica Anica Kisić u suradnji sa Zdenkom Brusićem, doajenom hrvatske podmorske arheologije i cijenjenim hrvatskim stručnjacima za podvodnu arheologiju Marijom Jurišićem i Marijanom Orlićem. Pažnja je uglavnom usmjerena na otok Mljet, gdje se istražuju lokaliteti: rt Vratnički, Okuklje, Klačina kod rta Maharac, Veli škroj, rt Stoba, rt Pusti kod Sobre, rt Glavat i dr. Istražuju se ostaci dubrovačkog broda iz 1568. godine kod hridi Mali školj na ulazu u uvalu Suđurađ na otoku Šipanu i ostaci novovjekovnog brodoloma s kraja 17. stoljeća na položaju Drevine u Koločepskom kanalu. Istraživačke podmorske arheološke kampanje na dubrovačkom području dale su iznenađujuće rezultate i otkrile svjetski značajne podvodne arheološke lokalitete u Hrvatskoj.

U prvih trideset godina djelovanja Pomorski muzej bilježi značajnu posjećenost - preko 800.000 posjetitelja. Muzej su posjetile i brojne ugledne osobe: kraljevi europskih monarhija - Grčke, Belgije, Nizozemske, Švedske, Velike Britanije; brojni svjetski državnici - predsjednici Jugoslavije, Austrije, Njemačke, Poljske, Rumunjske, Egipta, Indije, Zelenortskih Otoka, zapadne i Istočne Njemačke, časnici ratnih mornarica Jugoslavije, Grčke, Italije, Francuske, Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, Sjedinjenih Američkih Država, Belgije, Velike Britanije, Njemačke Demokratske Republike, kao i brojni predstavnici političkog, znanstvenog i kulturnog života europskih i drugih zemalja svijeta. Među značajnijim posjetima su posjet predsjednika Jugoslavije Josipa Broza Tita (1954.), indijskog državnika Jawaharlala Nehrua i Indire Gandhi (1955.), grčkog kralja Pavla I. (1955.), ruskog kozmonauta Germana Titova (1962.), britanske kraljice Elizabete II., princa Filipa i princeze Anne (1972.) te britanskog princa Charlesa (1978.).

U potresu koji je pogodio dubrovačko područje 1979. godine tvrđava sv. Ivana teško je stradala te su nastala opasna oštećenja u svodnim konstrukcijama i zidovima. Stoga je u razdoblju od 1982. do 1985. godine objekt sustavno obnovljen. Cjelokupni fundus, knjižnica i arhivska građa spakirani su i iseljeni na različite lokacije u Dubrovniku. U Galeriji *Rosario* bila je postavljena privremena izložba.

U ovom razdoblju dolazi do smjene u vodstvu Muzeja. Nakon tridesetšestogodišnjeg uspješnog rada i vođenja Muzeja, sredinom 1985. godine dr. sc. Josip Luetić odlazi u mirovinu, a dužnost voditelja Muzeja preuzima kustosica mr. sc. Anica Kisić. Tada započinju radovi na novom, tematski proširenom stalnom postavu. Muzeološku koncepciju novog stalnog postava izradila je mr. sc. Anica Kisić u suradnji s likovnim postavljачem, akademskim slikarom dr. Mladenom Pejakovićem. Postav je podijeljen je u tri dijela: *Od kasne antike do pada Dubrovačke Republike*, *Pomorstvo dubrovačkog kraja u 19. stoljeću* i *Pomorstvo dubrovačkog kraja u 20. stoljeću*. Unutar ove podjele obrađene su razne tematske cjeline, koje kronološkim slijedom ilustriraju razvoj dubrovačkoga pomorstva. Značajnu financijsku potporu za izradu novoga postava Muzej je dobio od Zavoda za obnovu, brodarske tvrtke *Atlantska plovidba* i putničke

agencije *Atlas*. U razdoblju obnove Muzej je u suradnji sa Zavodom za restauraciju umjetnina u Zagrebu uspio restaurirati, konzervirati i preventivno očistiti više od tri stotine predmeta. U dijelu novoobnovljene tvrđave sv. Ivana (dio prvog kata i drugi kat) 10. rujna 1986. godine svečano je otvoren Pomorski muzej.

*Slika 5. Dr. sc. Josip Luetić (1920. – 2005.) – ravnatelj Pomorskog muzeja 1949. – 1985.
Izvor: fototeka Pomorskog muzeja*

Odlukom Predsjedništva JAZU, na redovitoj sjednici 16. prosinca 1986. godine odlučeno je „...da se inventar Pomorskog muzeja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku ustupi na korištenje Skupštini općine Dubrovnik, s time da Pomorski muzej Jugoslavenske akademije prijeđe u sastav Dubrovačkog muzeja u Dubrovniku.....“. Tako je nakon nepuna četiri desetljeća djelovanja u sklopu Akademije, najviše kulturne i znanstvene institucije u državi, Pomorski muzej od 1. siječnja 1988. godine formalno prešao u sastav Dubrovačkog muzeja kao njegov V. odjel.

4. Djelatnost Pomorskog muzeja kao ustrojbene jedinice Dubrovačkih muzeja

Prelaskom pod okrilje Dubrovačkog muzeja, najznačajnije kulturne ustanove grada Dubrovnika, započinje nova razvojna faza Pomorskog muzeja, koji je i dalje nastavio sustavno raditi na očuvanju i promicanju pomorske baštine Dubrovnika.

U vrijeme Domovinskog rata i napada na Dubrovnik 1991. godine za muzeje u Dubrovniku nastupilo je teško razdoblje. Cjelokupni fundus Muzeja bio je spakiran u metalne sanduke i pospremljen u najzaštićeniji dio tvrđave sv. Ivana. U napadima na povijesnu jezgru Dubrovnika stradali su brojni spomenički objekti. Na tvrđavu sv. Ivana pali su brojni projektili, koji su oštetili istočnu stranu građevine. Nastala oštećenja sanirana su tijekom 1992. godine, dok štete na muzejskoj građi pohranjenoj unutar Muzeja na sreću nije bilo. Međutim, uništeno je i oštećeno desetak predmeta, koji su u tom trenutku bili na posudbama.

4.1. Izložbena djelatnost

U posljednja četiri desetljeća djelovanja u okviru Dubrovačkih muzeja Pomorski je Muzej priredio brojne raznovrsne tematske izložbe, samostalno ili u suradnji:

- *Dubrovački brodovi na zavjetnim slikama*, Dubrovnik, Knežev dvor, i Zagreb, Muzejski prostor (1987.)
- *Obala Hrvatske na pomorskim i geografskim kartama od 16. do 19. stoljeća* (izložba u povodu međunarodnog simpozija *Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske*): Dubrovnik, Knežev dvor (1988.)
- *Slučaj brod X*, Firenza i Zagreb, Muzejski prostor (1988.)
- *Brodograđevna tradicija u Dubrovniku* (u povodu simpozija *Teorija i praksa brodogradnje u Dubrovniku*: Dubrovnik, Knežev dvor, 1990.)
- *Dubrovnik i novi svijet - Amerike* (izložba u povodu znanstvenog skupa *Hrvati i Novi svijet (Amerike)*, Dubrovnik, galerija Luža (1993.)
- *Baština drvene brodogradnje u Hrvatskoj*: Dubrovnik, galerija Luža, Zagreb (Hrvatski povijesni muzej), Split (Vojno-pomorski muzej), Rijeka (Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka) i Betina, Marina (1994.); dopunjena izložba ostvarila je međunarodna gostovanja: Lisabon, Torre de Belem (1995.) i Hamburg, Galerija konzulata RH (1995.); ponovno postavljena u povodu međunarodnog skupa V. Forum of Mediterranean Maritime Heritage, Dubrovnik, palača Ranjina (1998.)
- *Posljednji dubrovački i pelješki jedrenjaci, slike kap. B. Ivankovića*: Dubrovnik, Galerija Matice hrvatske (1996.)
- *Brodovi u vitrinama*: Dubrovnik, Galerija Matice hrvatske (1996.)

- *Modeli brodova* (izložba brodova brodomaketara Argosy): Dubrovnik, palača Ranjina (1998.)
- *Antički brod u podmorju Mljeta*: Dubrovnik, Knežev dvor (2000.), Šibenik, Županijski muzej (2001.), Arheološki muzej u Zagrebu i Zadru (2002.), Arheološki muzej u Puli i Gradski muzej u Umagu (2003.), Rijeka, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka (2005.)
- *Vicko Dimitrije Volčić (1563. - 1607.) - majstor portulana iz Dubrovnika*: Dubrovnik, Knežev dvor (2006.)
- *Pomorska društva dubrovačkog kraja od sredine 19. stoljeća do II. svjetskog rata*: Dubrovnik, Knežev dvor (2008.)
- *Pulene - uresi na pramcima jedrenjaka*, Dubrovnik, Knežev dvor (2009.)
- *Nautičke sprave i instrumenti iz fundusa Pomorskog muzeja*: Dubrovnik, Knežev dvor (2010.)
- *Lloydovi slikopisi: Svjedočanstva o Sredozemlju s kružnih putovanja putničkih parobroda Jugoslavenskoga Lloyd 1930-ih godina*: Dubrovnik, Knežev dvor (2011.), Slavonski Brod, Muzej Brodskog Posavlja (2012.), Rijeka, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja i Split, Hrvatski pomorski muzej (2015.), Pula, Povijesni i pomorski muzej Istre (2017.), Makedonija, Bitola, Muzej Bitola (2018.)
- *Znameniti pomorci Dubrovačke Republike*: Dubrovnik, Knežev dvor (2012.)
- *Iznik - osmanska keramika iz dubine Jadrana*: Dubrovnik, žitnica Rupe (2016.)
- *Pomorske škrinje iz fundusa Pomorskog muzeja u Dubrovniku*: Dubrovnik, žitnica Rupe (2017.)
- *Kartografska baština iz fundusa Pomorskog muzeja u Dubrovniku*, Dubrovnik, Knežev dvor (2018.)
- *Alati i kalafati*: Dubrovnik, žitnica Rupe (2020.)
- *Brodovi na fotografijama i razglednicama od polovine 19. st. do polovine 20. st.*: Dubrovnik, Knežev dvor (2023./2024.)
- *Brodogradnja na dubrovački način - 500. obljetnica škara u Gružu*: Dubrovnik, žitnica Rupe (2025./2026.)

U posljednja dva desetljeća sve su izložbe Pomorskog muzeja koje se organiziraju dvojezične i prate ih bogato opremljeni tiskani katalogi. Uz kataloge povremenih izložbi, iz tiska su izašle i druge muzejske publikacije - Vodič po stalnom postavu na pet jezika i nekoliko kataloga muzejskih zbirki.

U sklopu međumuzejske suradnje kroz program razmjene izložbi, Pomorski muzej gostovao je s pojedinim izložbama u hrvatskim i inozemnim muzejima, a rado ugošćuje i izložbene projekte drugih pomorskih muzeja. Na taj način omogućuje uvid

ne samo u pomorsku baštinu ostalih hrvatskih i svjetskih krajeva, nego i u način rada te trendove u muzejskoj struci.

Muzej je sudjelovao i u skupnim izložbenim projektima u Dubrovniku, ali i u inozemstvu. Najznačajnija je prezentacija dubrovačkog pomorstva u Hrvatskom paviljonu, na Expou 1992. godine u Genovi, u povodu 500. obljetnice Kolumbova otkrića Amerike. Muzej je, zajedno s hrvatskim pomorskim muzejima i drugim institucijama, bio uključen u nacionalni projekt Ministarstva kulture Republike Hrvatske *Hrvatska - Duša Mediterana (Croacia Alma Mediterránea)*, koji je nastao u okviru međunarodne kulturne suradnje između Republike Hrvatske i Kraljevine Španjolske u 2007. godini. Projekt je rezultirao iznimno uspješnom izložbom *Pomorstvo na hrvatskom Jadranu* u Pomorskom muzeju u Barceloni (2007.) te predstavljanjem na Expou 2008. u Zaragozi. U posljednjih desetak godina Muzej je sudjelovao u nekoliko značajnih međunarodnih izložbenih projekata: u Parizu i Marseillesu (2016./2017. na izložbi *Aventuriers des mers de Sindbad à Marco Polo* Instituta Arapskog svijeta u Parizu i Muzeja civilizacija Europe i Mediterana u Marseillesu; u Trstu (2017./2018.) na izložbi o podvodnoj baštini Jadrana *Into the Sea of Intimacy. Underwater Archaeology Tells the Story of the Adriatic*, u organizaciji ERPAC-a, institucije za kulturnu baštinu Friuli Venezia Giulia i brojnih institucija iz Italije, Hrvatske, Slovenije i Crne Gore; u Austriji (2021.) na izložbi *Sehnsucht Ferne - Aufbruch in neue Welten* u Schallaburg Kulturbetriebesges.m.b.H., jednom od najvećih izložbenih centara u Austriji.

4.2. Međuinstitucionalna suradnja i uključivanje u znanstvene projekte

U okviru međuinstitucionalne suradnje, Pomorski muzej je od 1999. godine surađivao s udrugom za pomorsku baštinu *Ars Halieutica* na interdisciplinarnom znanstvenom projektu *Baština drvene brodogradnje u Hrvatskoj*. U projekt su bili uključeni povjesničari, arheolozi, inženjeri brodogradnje i jezikoslovci iz Zagreba, Zadra i Splita. Cilj je bio da se istraživanje pomorskog naslijeđa proširi na istraživanje materijalne pomorske baštine (plovila, brodograditeljski i ribarski alati i sl.), ali i onog nematerijalnog dijela pomorske baštine - duhovne kulture brodograditelja, ribara, pomoraca i drugih sudionik (politehnička znanja i razna umijeća, usmena književnost i sl.). U sklopu projekta, uz tradicionalna plovila Jadrana, stručnjaci, posebno inženjer brodogradnje prof. dr. sc. Velimir Salamon i Miroslav Fabijanić, istraživali su oblike starijih tipova dubrovačkih trgovačkih jedrenjaka 16. i 17. stoljeća poput kekije, karake, galijuna i pulake. Rezultati ove značajne suradnje su uspješna izložba o hrvatskoj drvenoj brodogradnji pod naslovom *Baština drvene brodogradnje u Hrvatskoj*, organiziranoj tijekom 1994. godine u Dubrovniku, Splitu, Betini, Rijeci i Zagrebu, a potom u Lisabonu i Hamburgu (1995.) te vrijedna publikacija u izdanju Dubrovačkih muzeja - dvojezični zbornik radova *Iskustvo broda* (2002.).

Od 1996. godine Muzej je, zajedno s Grčkom, Maltom, Italijom i Turskom, bio uključen u *RAPHAEL programme* - međunarodni kulturni EU projekt u organizaciji Hellenic Maritime Museum iz Pireja, u okviru kojega je izrađen *Atlas of traditional crafts from the Eastern Mediterranean 18th - 19th century*.

Sredinom 90-ih godina 20. stoljeća Muzej aktivno sudjeluje na inozemnim skupovima pomorskih muzeja i surađuje s više europskih pomorskih muzeja. Na kongresu *4. Forum for the Debate on the Maritime Heritage on the Mediterranean* na Malti, Muzej je predložilo da se sljedeći Forum održi u Dubrovniku. Uz podršku Međunarodnog središta hrvatskih sveučilišta u Dubrovniku, 4. forum pomorske baštine Sredozemlja organiziran je 1998. godine u Dubrovniku. Ovaj skup bio je prilika da se sudionici iz vodećih pomorskih muzeja na Sredozemlju upoznaju s bogatom pomorskom poviješću Dubrovnika i njegovom pomorskom baštinom, kao neizostavnim dijelom sredozemne maritimne baštine. Na ovom stručnom skupu u Dubrovniku formalno je osnovana udruga AMMM (*Association of Mediterranean Maritime Museums*) sa sjedištem u Barceloni. Sudjelovanje na međunarodnim znanstvenim skupovima i predstavljanje dubrovačkog pomorstva u inozemstvu, posebno kroz suradnju s udrugom *Ars Halieutica*, omogućilo je dubrovačkom Pomorskom muzeju da poveća svoju vidljivost i van granica naše države te da strani stručnjaci doznaju više o bogatoj dubrovačkoj i hrvatskoj pomorskoj baštini.

4.3. Recentna djelatnost Pomorskog muzeja

Pomorski muzej danas uspješno djeluje u okviru ustanove *Dubrovački muzeji*, u čijem je sastavu od 1988. godine. U posljednjih osam desetljeća svoga postojanja Muzej sustavno prikuplja, istražuje, čuva, interpretira i izlaže materijalnu i nematerijalnu pomorsku baštinu dubrovačkog područja, od antičkih vremena do danas. Od osnutka fundus je sustavno i planski izgrađivan otkupljivanjem predmeta, brojnim donacijama građana te nalazima s podmorskih arheoloških istraživanja, organiziranima u dubrovačkom akvatoriju. Skupljanje muzejske građe, jedna od osnovnih funkcija muzeja, provodi se u skladu s donesenom strategijom skupljanja muzejske građe Dubrovačkih muzeja, kojom su jasno određene smjernice i principi kojima se ova institucija vodi prilikom pribavljanja predmeta za svoje zbirke. Zadnjih dvadeset godina Muzej je nastavio sustavno razvijati svoje zbirke, reorganizirati postojeće i osnivati nove te danas raspolaže bogatim fundusom s više od 11.000 predmeta raspoređenih u 16 muzejskih zbirki.

U recentnom stalnom postavu otvorenom 1986. predstavljeno je više od 700 predmeta. Od 2016. do danas sustavno se radi na osuvremenjivanju i dopuni postojećega stalnog izložbenog postava. U posljednje vrijeme postav je obogaćen i raznim multimedijским digitalnim sadržajima putem kojih se pomorska baština kroz suvremenu tehnologiju nastoji prezentirati na zanimljiv i inovativan način. Među ovakvim sadržajima, koji su vrijedna nadogradnja pri obilasku postava, je multimedijški CD-ROM *Dubrovačko*

pomorstvo autorice Anice Kisić, posebno jer prikazuje razvoj pomorstva iz vremena Republike, koji zbog nedostatka izložbenog prostora nije dovoljno prezentiran u stalnom postavu. U suradnji s Dubrovačkom razvojnom agencijom (DURA), kroz europski projekt COOL NOONS, financiran sredstvima Europskog fonda za regionalni razvoj, izrađena je mobilna aplikacija *Pomorski muzej u Dubrovniku*, multimedijски vodič kroz pomorsku povijest Dubrovnika, koji se sastoji od interaktivnog audiovodiča i proširene stvarnosti.

Slika 6. Današnji stalni postav Pomorskog muzeja (autor: Marta Vukadin)

Pedagoški odjel Dubrovačkih muzeja, uz kustose i restauratore, provodi vrlo aktivnu edukativno-pedagošku djelatnost u muzeju. Edukativni programi usmjereni su ne samo na stjecanje znanja, već i različitih vještina i iskustava. Tijekom godine organiziraju se brojne edukativne radionice i igraonice namijenjene djeci vrtićke dobi, osnovnoškolcima i srednjoškolcima. Muzejska edukacija uključuje stručna opća i tematska vodstva po stalnom postavu ili povremenim izložbama. Osobita pozornost posvećuje se osmišljavanju i priređivanju kvalitetnih i uzrastu prilagođenih edukativnih izdanja i didaktičkih materijala.

Muzej posjeduje bogatu knjižnicu s više od 11.500 naslova stručne pomorske i srodne literature.

Od 1998. godine Muzej je član Udruženja mediteranskih pomorskih muzeja (*Association of Mediterranean Maritime Museums*) te od 2024. godine Međunarodne konferencije pomorskih muzeja (*International Conference of Maritime Museums*).

Posljednjih godina bilježi značajan rast posjećenosti, čemu pridonosi sam smještaj muzeja na gradskim zidinama i *Dubrovnik pass*, jedinstvena ulaznica Grada Dubrovnika, koja omogućava besplatan ulaz u devet kulturno - povijesnih znamenitosti Dubrovnika. U 2024. godini Muzej je imao 155.934 posjetitelja, a u 2025. godini broj posjetitelja iznosio je 167.992, što je porast od oko 8 % u odnosu na prethodnu godinu. Ovim rekordnim brojkama Pomorski se muzej u Dubrovniku svrstava u najposjećeniji pomorski muzej u Hrvatskoj.

5. Poteškoće, izazovi i rješenja

Poteškoće s kojima se ovaj odjel Dubrovačkih muzeja danas suočava su nedostatak prostora za pohranu muzejske građe i nedostatan veći prostor za prošireni stalni postav za cjelovitu prezentaciju pomorstva Dubrovačke Republike te izlaganje bogate kolekcije podvodnih nalaza s novootkrivenih lokaliteta u dubrovačkom akvatoriju. Za proširenje stalnog postava Dubrovački muzeji su od Grada Dubrovnika u više navrata u zadnjih 30 godina tražili ustupanje preostalog dijela prvog kata tvrđave sv. Ivana, ali bezuspješno. Uz navedeno, problem predstavlja i nedostatak primjerenih radnih prostora te prateće infrastrukture nužne za kvalitetno funkcioniranje muzejske djelatnosti.

U posljednjih pet godina, uz pomoć *Društva prijatelja dubrovačke starine* zamijenjeni su dotrajali drveni prozori na istočnom, zapadnom i južnom pročelju tvrđave sv. Ivana. Također, velike poteškoće u izložbenom prostoru na drugom katu tvrđave stvarao je kontinuirani prodor atmosferilija tijekom kišnog vremena i velike količine vlage prisutne u ljetnim mjesecima, čime je bila izravno ugrožena vrijedna muzejska građa, na što Dubrovački muzeji konstantno upozoravaju nadležne institucije i osnivača. Sredinom 2024. godine *Društvo prijatelja dubrovačke starine* započelo je s velikim infrastrukturnim projektom - sanacijom plašta i terase na tvrđavi sv. Ivana, koja je još u tijeku, čime bi se napokon trebao riješiti prodor vlage unutar tvrđave, što će pridonijeti stvaranju povoljnije mikroklike u izložbenom prostoru, koja je prijeko potrebna za očuvanje muzejskih predmeta.

6. Zaključak

Prema raznovrsnosti i vrijednosti građe koju posjeduje, Pomorski muzej u Dubrovniku jedan je od najznačajnijih muzeja pomorske tematike u Hrvatskoj. Ključna je baštinska ustanova u očuvanju i promicanju pomorske baštine te najbolje mjesto za istraživanje i upoznavanje slavne pomorske povijesti Dubrovnika. Na iznimno čvrstim temeljima, koje je 1941. godine postavilo društvo *Dub*, danas Pomorski muzej s nekim novim naraštajem nastavlja svoj put započet prije osam desetljeća, na kojemu će i dalje brižno skrbiti o pomorskoj baštini te biti čuvar vlastitog identiteta.

Literatura

1. Bašić, Đ. (2004) Izložba *Dubrovačko pomorstvo kroz vjekove* 1941. godine. *Zbornik Dubrovačkih muzeja*, I., 209-236.
2. Dabelić, I. (2004) Razvojni put Dubrovačkih muzeja od 1872. do 2002. godine. *Zbornik Dubrovačkih muzeja*, I., 7-30.
3. Kisić, A. (2004) Pomorski muzej u Dubrovniku - jučer, danas, sutra. *Zbornik Dubrovačkih muzeja*, I., 105-114.
4. Kaznačić, A., Dunatov, Lj. (2011) Dubrovački muzeji, Pomorski muzej: vodič, Dubrovački muzeji.
5. Kaznačić Skurić, A. (2022) Fundus Dubrovačkih muzeja - skupljanje muzejske građe donacijama i otkupima. *Zbornik Dubrovačkih muzeja*, V., Dubrovnik, 31-48.
6. Luetić, J. (1952) Pomorski muzej Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, u: *Dubrovačko pomorstvo: u spomen 100 godina Nautičke škole u Dubrovniku*, 405-415.
7. Luetić, J. (1961) Pomorski muzej Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
8. Perkić, D., Kaznačić Skurić, A. (2022) Arheološka istraživanja u Dubrovačkim muzejima, *Zbornik Dubrovačkih muzeja*, V., 191-210.

Ana Kaznačić Skurić

E-mail: ana.kaznacic@dumus.hr

Dubrovnik Museums – Maritime Museum

The Maritime Museum in Dubrovnik: Eight Decades of Preserving and Promoting Dubrovnik's Maritime Heritage

Abstract

This paper examines the historical development of the Maritime Museum in Dubrovnik. The Museum was founded in 1949 on the initiative of the Adriatic Institute of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts (today the Croatian Academy of Sciences and Arts – HAZU). However, the foundations of its collection had already been laid in the early 1930s, when systematic efforts to collect maritime heritage artefacts began, leading to the creation of a small maritime collection within the Dubrovnik Museum. The 1941 exhibition *Dubrovnik Maritime History Through the Centuries* played an important role in expanding the holdings of the maritime department through donations from local citizens, thereby laying the groundwork for the establishment of the future Maritime Museum. The paper traces the key stages in the Museum's development and highlights its role as a major heritage institution dedicated to preserving and promoting Dubrovnik's maritime heritage.

Keywords: collection, museum, seafaring, exhibition, display, Dubrovnik

Tomislav Ražnjević*

E-mail: tomislav.raznjevic@gmail.com; info@muzej-biograd.com

Zavičajni muzej Biograd na Moru

Interpretacijski centar „Blago potopljenog broda“ u Biogradu na Moru

Sažetak

U ovom se radu predstavlja projekt rekonstrukcije muzejske zgrade Zavičajnog muzeja Biograd na Moru i opremanja Interpretacijskog centra „Blago potopljenog broda“ u Biogradu na Moru, čija realizacija je predviđena za početak 2028. godine. Cilj projekta je da se, pokretanjem spomenutog Centra, grad Biograd na Moru obogati dodatnim atraktivnim kulturno-turističkim sadržajem, a Zavičajni muzej kao matična ustanova, pod čijom upravom će se Centar nalaziti, osuvremeni i unaprijedi svoje djelovanje sukladno najboljim praksama i najvišim standardima muzeološke zaštite i prezentacije muzejskih predmeta, ali i da se posredstvom Centra spomenutom Muzeju omogući provođenje komplementarnih aktivnosti (izložbe, predstavljanja, predavanja, radionice i drugo), što uključuje i nastavak započetih aktivnosti u promociji i interpretaciji pomorske, ribarske i brodograditeljske baštine istočnojadranske obale, osobito sjevernodalmatinskog kraja.

Ključne riječi: Gnalić, Gagliana Grossa, podvodna arheologija, Biograd na Moru

1. Uvod

U ovom radu u osnovnim crtama predstavljamo Interpretacijski centar „Blago potopljenog broda“, trenutno najopsežniji i financijski najzahtjevniji kulturni, ali u znatnoj mjeri i kulturno-turistički projekt na području Biograda na Moru, čije je otvorenje predviđeno za početak 2028. godine. Polazište priče o navedenom centru je postojeća zbirka predmeta iz fundusa biogradskog Zavičajnog muzeja. Ona je postavljena 1970. godine pod nazivom „Teret potopljenog broda iz 16. stoljeća“, a obuhvaća nalaze pronađene tijekom višedecetljetnih istraživanja podvodnog arheološkog lokaliteta Gnalić. Spomenuti arheološki lokalitet nalazi se šest kilometara južno od Biograda na Moru, u biogradskom akvatoriju, nadomak južnog kraja otoka Pašmana. Na tom mjestu je u jesen 1583. godine, iz nepoznatih razloga i

* magistar povijesti (*mag. hist.*), kustos Zavičajnog muzeja Biograd na Moru

u nedovoljno rasvijetljenim okolnostima, došlo do havarije trgovačke lađe *Gagliana Grossa*, u vlasništvu carigradskog trgovca Odoarda de Gagliana, tijekom prijevoza robe i sirovina iz Venecije za Carigrad. Zahvaljujući bogatom i raznovrsnom teretu, koji je silom prilika završio na dnu mora i bio netaknut gotovo puna četiri stoljeća, Gnalić se ubraja u red nalazišta koja ponajbolje svjedoče o kulturnoj, trgovačkoj, političkoj i pomorskoj prošlosti ranonovovjekovnog Sredozemlja te je utoliko vrlo važan i kao izvor informacija za razumijevanje šireg okvira europske povijesti, ali i za valorizaciju hrvatskog dijela jadranske obale u sredozemnom prostoru i onodobnim prometno-komunikacijskim pravcima. Prema riječima Irene Radić Rossi, sadašnje istraživačice lokaliteta, u njemu se ogledaju „velike sile poput Mletačke Republike (polazište broda), Dubrovačke Republike (podrijetlo vlasnika i jedna od mogućih usputnih luka) i Otomanskog Carstva (odredište broda), ali i mnogi europski gradovi, regije i države te njihovi specifični proizvodi (proizvodi i trgovci koji njima trguju podrijetlom su iz Portugala, Španjolske, Italije, Belgije, Nizozemske, Njemačke, Poljske, Češke, Slovenije, a možda čak i iz drugih europskih zemalja)“. Imajući u vidu njezinu konstataciju i transnacionalni aspekt priče o tom brodu, može se sa sigurnošću utvrditi kako muzejski predmeti iz spomenute zbirke predstavljaju najvažniji dio muzejskog fundusa, a matičnoj ustanovi nude potencijal za daljnji iskorak u nacionalnim i međunarodnim okvirima.

2. Zavičajni muzej kao okosnica i nositelj ideje o Centru

Kada se govori o interpretacijskom centru iz naslova, tada se prvenstveno govori o matičnoj ustanovi Zavičajnom muzeju Biograd na Moru, najstarijoj gradskoj ustanovi u kulturi u čijem se okrilju provodi projekt njegova osmišljavanja i oblikovanja, a koja će upravljati Centrom nakon što započne s radom. Muzejska zgrada s pripadajućim fundusom najvažniji je segment ovoga projekta, temelj bez kojega se ne bi moglo govoriti o osnovama vezanim uz konceptualizaciju Centra, a kamoli o provođenju ideje u život. Drugim riječima, najvažniji segmenti priče su u posjedu muzeja: muzejski predmeti i zgrada. Historijat Zavičajnog muzeja Biograd, odnosno tijek organizirane muzejske djelatnosti u ovom sjevernodalmatinskom gradu, počinje 1925. godine, kada je osnovan Općinski muzej hrvatskih starina. Taj prvobitni muzej djelovao je u vrlo skromnim uvjetima, bez prekida sve do talijanske okupacije 1941. godine. U fokusu zanimanja uglavnom je bila rimska i starohrvatska graditeljska ostavština, numizmatika i heraldička baština, u skladu s onodobnim shvaćanjima kulturno-povijesne baštine i praksama njezina očuvanja. U poslijeratnom razdoblju, uz mentorstvo Arheološkog muzeja Zadar, a osobito uz zalaganje ravnatelja zadarskog muzeja Mate Suića, provodile su se intenzivne aktivnosti na formiranju arheološke zbirke, koja je potom otvorena 1954. godine u zgradi općinskog poglavarstva. Zbirka je 1969. godine premještena u zgradu Općinskog suda, današnju zgradu muzeja, koja datira s prijelaza 18. na 19. stoljeće. Godine 1970. formirana je druga zbirka, „Teret potopljenog broda iz 16. stoljeća“, gdje su bili izloženi konzervirani i muzeološki

obrađeni predmeti iz tada nedavno otkrivenog podmorskog lokaliteta, što je značilo početak sustavnog istraživačkog rada, a ujedno je bilo i glavni razlog formiranja Zavičajnog muzeja kao zasebne institucije. Stručni poslovi obrade predmeta vodili su se u suradnji s Narodnim muzejom Zadar i Arheološkim muzejom Zadar, a ostvarena je povremena suradnja i s brojnim inozemnim partnerima.

Etabliranje muzeja i poboljšanje prostornih uvjeta omogućilo je daljnji razvoj i postupno širenje područja djelovanja u smislu prikupljanja i čuvanja baštine, koja se više nije zadržavala samo na arheološkim i srodnim povijesnim okvirima, već se pristupilo pribavljanju etnografske, kartografske, muzikološke, numizmatičke, likovno-umjetničke i druge građe. Kada je riječ o očuvanju maritimne baštine, moramo dodati kako je muzej tijekom svog djelovanja ulagao napore i u očuvanje i u interpretaciju lokalne pomorske, ribarske i brodograditeljske baštine, sukladno vlastitim mogućnostima i interesu lokalne zajednice.

Činjenica da se samo tri od osamnaest naselja na geografskom području za koje je nadležan biogradski muzej ne nalazi na morskoj obali uvelike je obvezivala na bavljenje pomorskom baštinom. Kroz protekla tri do četiri desetljeća prikupljeno je, konzervirano i registrirano više desetina predmeta iz područja ribarstva, tradicijske male brodogradnje i pomorstva. Uglavnom je riječ o građi koju su muzeju ustupili mještani Biograda i okolnih naselja. Usto, muzej posjeduje i bogatu hemerotečnu i fototečnu građu na temu lokalne pomorske baštine, koja je svoje mjesto u prezentacijskom smislu pronašla bilo kao povijesno vrelo i muzejski predmet, bilo kao ilustracija i pomoćni vizualni element, u nizu izložbi, medijskih objava, edukativnih programa, ili pak u okviru stalnog muzejskog postava vezanog za prošlost biogradskog područja u kasnom 19. i početkom 20. stoljeća. Do danas je fundus Zavičajnog muzeja obogaćen s preko 50.000 predmeta, pri čemu glavninu čine predmeti iz spomenute zbirke „Teret potopljenog broda“, organizirani u osamnaest zbirki i grupirani u pet odjela (arheološki, etnografski, kulturno-povijesni, povijesni i galerijski).

Namjera je da se izgradnjom modernog interpretacijskog centra, među ostalim u infrastrukturnom smislu, stvore uvjeti za još kvalitetniju, inovativniju i učinkovitiju interpretaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine, koja se tematski skladno nadovezuje na središnju temu Centra - blago potopljenog renesansnog trgovačkog broda.

*Slika 1. Zgrada Zavičajnog muzeja u kojoj će biti smješten Interpretacijski centar
Izvor: Zavičajni muzej Biograd na Moru*

3. Motivi, rizici i izazovi u formiranju Centra

Poticaaj za osnivanje Interpretacijskog centra „Blago potopljenog broda“, odnosno za izdvajanje gore spomenute zbirke, proizlazi prvenstveno iz važnosti tih nalaza koji se s punim pravom mogu smatrati hrvatskom, sredozemnom i europskom baštinom kasne renesanse te po svom podrijetlu, uporabnoj svrsi i odredištu njihova transporta bitno nadilaze okvire biogradske regije i izuzimaju se iz dimenzije zavičajnosti koju muzej i nominalno nosi u svom imenu. No, taj je poticaj prvenstveno bio pokretan samom nužnosti primjerenijeg zbrinjavanja i izlaganja muzejskih predmeta kako bismo se u tom pogledu, u upravljanju ovom jedinstvenom zbirkom predmeta, što više približili najvišim suvremenim muzeološkim standardima i smanjili izloženost rizicima. Smještaj muzejske zgrade na samoj obali uvjetovao je niz trajno prisutnih čimbenika, koji su kroz dulje vremensko razdoblje nepovoljno utjecali na pohranu i prezentaciju predmeta unutar objekta. Destruktivan utjecaj morske soli i aerosola, povećana vlažnost u kombinaciji sa starošću kamene zgrade većom od dvije stotine godina, oslabljenom statikom, poroznošću zidova te nedostatnim termoizolacijskim i hidroizolacijskim kapacitetima, drvenim međetažnim pregradama (podovima) i dotrajalom krovnom konstrukcijom, s godinama su predstavljali rastući izazov i progresivno otežavali zadovoljenje kriterija muzejske struke kada je riječ o održavanju zbirke.

U razmatranjima budućnosti muzeja, od prvih dana otkad se pojavila svijest o potrebi što žurnije sanacije postojećeg stanja, postojala je dilema treba li krenuti u obnovu staroga, ili se okrenuti izgradnji i opremanju potpuno novog objekta. Na koncu je prevladalo mišljenje da je zgrada ipak u vlasništvu Grada Biograda te ne bi bilo uputno izmicati lokaciju muzeja izvan kulturno-povijesne cjeline, ukoliko se građevina može rekonstruirati i privesti svrsi na valjan način. Naposljetku se u iščekivanju obnove, kao jedino moguće rješenje, nametnula opcija privremenog zatvaranja, s obzirom na to da se posjetiteljima nije mogla jamčiti sigurnost, što je na koncu i učinjeno početkom 2025. godine.

4. Financiranje projekta

Usporedo s tim, privodio se kraju deset godina dug proces u kojemu je uprava muzeja nastojala osigurati svu potrebnu projektnu dokumentaciju, kako bi se realizirali osnovni preduvjeti za pokretanje temeljite rekonstrukcije objekta. Taj proces obilježen je apliciranjima na nekoliko izvora financiranja, no bez većeg uspjeha, sve do 2025. godine. Naime, 2023. godine, u suradnji s Razvojnoum agencijom Zadra Nova iz Zadra, izrađen je cjeloviti projekt „Obnova i opremanje zgrade Interpretacijskog centra Blago potopljenog broda“. Nositelj projekta je Grad Biograd na Moru, a partner Zavičajni muzej Biograd na Moru. Projekt je prijavljen na javni poziv za dodjelu bespovratnih sredstava „Obnova javne i kulturne infrastrukture“ u okviru programa „Konkurentnost i kohezija 2021. - 2027.“. Prema procjeni Središnje agencije za financiranje i ugovaranje projekata i programa Europske Unije (SAFU), udovoljio je svim pretpostavkama poziva te je u ožujku 2025. upućen na donošenje odluke o financiranju, temeljem čega je Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske Unije u svibnju 2025. donijelo odluku o financiranju projekta sa 4,7 milijuna eura, s ukupnom vrijednosti prihvatljivih troškova u visini od 5,5 milijuna eura. Razliku od 0,8 milijuna eura osigurao je Grad Biograd, a razdoblje provedbe projekta definirano je do kraja 2027. godine.

Treba navesti da je izvedbeni projekt izradila tvrtka AB Forum na čelu s renomiranim arhitektom Igorom Pedišićem. Prema izvedbenom projektu, u zgradi s ukupno četiri etaže uklanjaju se svi pregradni zidovi i međukatne konstrukcije te ostaje samo vanjsko oplošje u postojećim gabaritima, imajući u vidu da je riječ o objektu u zaštićenoj gradskoj jezgri, unutar kojega se ugrađuje sferična konstrukcija u obliku broskog trupa, okružena pristupnom stazom koja ju obavlja od prizemlja do vrha. Realizacija tog vrlo ambicioznog plana za sobom je neophodno povlačila ulaganje velikih novčanih sredstava u radove i materijal, čija vrijednost je za biogradske prilike nedostižna bez pomoći europskih fondova. Na taj način će cijeli prostor muzeja biti prenamijenjen samo za potrebe interpretacijskog centra kao ustrojbeno-organizacijske podjedinice Zavičajnog muzeja Biograd na Moru. Time bi se, prema riječima Draženka Samardžića, ravnatelja Muzeja, na najbolji način predstavio „izuzetni značaj za

maritimnu baštinu, važnost Pašmanskog kanala i uloga Biograda kroz prošlost“, pri čemu bi biogradski muzej „preko ove priče o potonulom brodu napokon dobio zasluženno mjesto u rangu muzeja koji se bave očuvanjem i prezentacijom pomorske baštine“.

*Slika 2. Prikaz unutrašnjosti Interpretacijskog centra
Izvor: Zavičajni muzej Biograd na Moru*

5. Doprinos lokalnoj zajednici

Zavičajni muzej, osim što čuva vrijednu spomeničku baštinu iz bogate prošlosti biogradskog primorja i okolice, čija je interpretacija osnovni instrument za objašnjavanje baštinskih elemenata na tom području, smješten je u središnjem dijelu grada, na samoj obali, na turistički vibrantnoj lokaciji te ima određenu turističku vrijednost. Stoga se pri razradi ideje vodilo računa i o tome da budući Centar aktivno doprinosi razvijanju Biograda u smjeru odredišta u kojemu je stvorena pozitivna sinergija između kulturne baštine i turizma, a postojanje atraktivnih održivih kulturnih aktivnosti te adekvatan prostor s multimedijalnim postavom zasigurno je kvalitetan iskorak u tom pravcu. Na taj način ovim projektom, kako je navedeno u njegovim proklamiranim ciljevima, Grad Biograd na Moru i Zavičajni muzej Biograda na Moru osiguravaju strateške resurse potrebne za provedbu sustavno osmišljenog upravljanja održivog kulturnog turizma, koji mogu stvoriti niz pozitivnih učinaka za lokalno i regionalno gospodarstvo.

Općenito je oslonjenost na turizam od životne važnosti za biogradsku rivijeru. Male sredine ne mogu si priuštiti, prije svega u financijskom pogledu i u smislu održivosti,

strogo distanciranje od svojevrsne turističke profanizacije muzejskih objekata, odnosno razvijanje muzejske djelatnosti koja bi se distancirala od gospodarske dinamike koja se odvija oko nje i od koje te sredine žive. Pokretanjem Centra izravno se utječe na unapređenje javne kulturno-turističke infrastrukture, čime se smanjuje nedovoljna razvijenost segmenta kulturne turističke ponude na lokalnoj razini, a što je dugotrajni problem, koji seže još od ranih faza razvoja masovnog destinacijskog turizma na ovom području. U perspektivi to znači i povoljan utjecaj na trajanje turističke sezone, povećanje broja posjetitelja, obogaćivanje ponude, stvaranje novih radnih mjesta te razvoj s naglaskom na zelenu i digitalnu tranziciju.

Osim tematiziranja lokaliteta Gnalić i potopljene *Gagliane Grosse*, u sklopu budućega Centra naglasak se stavlja i na održavanje izložbi, prezentacije, radionice i druge aktivnosti kojima će se nastojati popularizirati i vrednovati pomorska baština, odnosno Zavičajni muzej će nastaviti s aktivnostima koje spadaju u njegovu primarnu zadaću.

6. Muzeološko rješenje

Kako bi se stalnu izložbu zbirke predmeta „Teret potopljenog broda“ realiziralo na inovativan, kreativan, atraktivan i inkluzivan način, pristupilo se izradi muzeološkog rješenja kojim bi se odgovorilo na niz specifičnih izazova i ispunilo očekivanja koja proizlaze iz važnosti spomenute zbirke. Prijedlog rješenja je 2023. godine izradila tvrtka Urbanex, i on je do sada glavni orijentir u realizaciji muzejskog postava. Kao polazište za konceptualizaciju rješenja poslužila su dosadašnja historiografska, arheološka, konzervatorska i muzeološka istraživanja, a pritom se posebno mora naglasiti da se pri oblikovanju rješenja podosta oslanjalo i na prezentacijski model koji je bio predstavljen 2013. godine kroz izložbu „Gnalić: blago potopljenog broda iz 16. stoljeća“, održanu pri Hrvatskom povijesnom muzeju, prema zamisli Ele Jurdane i Ane Filep. Specifični izazovi na koje je trebalo dati adekvatan odgovor su: nedostatak fizičkog prostora za izlaganje i čuvanje predmeta, realizacija informacijskog huba kojim bi se objedinila sva dokumentarna građa o brodolomu dostupna preko online platforme, prilagodba osjetljivim skupinama, izazovi prilagodbe turističkim osobitostima grada i prilagodba lokalnoj zajednici (npr. školskom kurikulumu).

Prema navedenom muzeološkom rješenju, postav je zamišljen u tri segmenta, determinirana arhitektonskim značajkama same zgrade. U uvodnom dijelu, nakon ulaska u zgradu, posjetitelja u prizemlju dočekuju vizualizacije lokaliteta Gnalić. Tom prilikom se upoznaje s pričom o otkriću mjesta brodoloma i prvim medijskim objavama, o dosadašnjim istraživanjima, konzerviranju predmeta i izlaganju građe. U tom segmentu izloženo je, ispod razine poda pod transparentnim pokrovom, nekoliko većih predmeta, poput sidra i brodskih topova. Cjelina uključuje i dostupne replike pojedinih predmeta namijenjene taktilnom doživljaju. Osim toga, obogaćena je digitalnim platformama s dodatnim informacijama, bilo u vidu sadržaja na monitoru, ili pak kroz pristup dodatnim sadržajima putem pametnih telefona preko QR kodova.

Ovaj segment uglavnom je arheološke naravi i sastoji se od tri podteme: brodolom kod Gnalića, praskozorje podvodne arheologije i brodska oprema. Na info-pultu posjetitelj preuzima svoj par naočala za virtualnu stvarnost te se nakon kratkog upoznavanja s uređajem upućuje u sljedeću fazu, u ophod trupa broda. Ophod broda je obilazak središnjeg arhitektonskog elementa, trupa broda, stazom kružno položenom uz zidove zgrade, od prizemlja do vrha instalacije u visini nekadašnje četvrte etaže zgrade. Okosnica ovog ophodnog segmenta je informatička oprema za prikaz proširene stvarnosti (AR naočale), budući da se putem nje, kroz animacije i računalnu grafiku, predstavlja priča o samom brodu, sadržana u 22 tematska bloka. Naočale za proširenu stvarnost su neophodan element, ali je njihova uporaba dvosjekli mač, jer koliko god su izvršno pomagalo u obogaćanju doživljaja, toliko predstavljaju i izazov zbog održavanja takve skupe tehničke opreme o kojoj cijela priča uvelike ovisi.

Za razliku od uvodne cjeline koja se bavi podvodnom arheologijom, u ophodu trupa broda naglasak je stavljen na historiografsku dimenziju priče o „Gnaliću“. Priča započinje razlogom i vremenom izgradnje broda *Lezza, Moceniga e Basadona* (prvo ime broda) 1567. - 1569., zatim o sudjelovanju toga broda u Ciparskom ratu 1571. u službi Venecije i zarobljavanju od Turaka pred Krfom 1571. godine. Priča potom seli u Carigrad pod Osmanlijama te se upoznajemo s tamošnjom trgovačkom obitelji Gagliano, koja je otkupila brod za svoje potrebe. Kroz kratke eksurse upoznajemo se s trgovinskim rivalstvom Venecije i Osmanlija na Sredozemlju, s požarom u sultanovu haremu i s Nur-Banom, majkom sultana Murata III., koja je održavala dobre odnose s Venecijom te se nastoji ukazati na ulogu predmetnog broda u diplomatskoj službi na relaciji Venecija-Carigrad, što su kontekstualni elementi koji su izravno prethodili njegovu posljednjem putovanju. Nakon upoznavanja s posadom i kapetanom broda, životom pomoraca, ali i dragocjenim teretom iz kapetanove kabine, tematizira se isplavljanje iz Venecije te se na poslijetku dolazi i do same havarije pred Biogradom. Završni tematski blokovi posvećeni su spašavanju posade i skupocjenog brodskog tereta uz pomoć grčkih spužvara, čime ova cjelina završava.

Nakon linearno ispričane priče o brodu i havariji posjetitelj se nalazi na vrhu instalacije, pa mu nakon uspona predstoji prelazak u sljedeću fazu - spuštanje u prizemlje kroz trup broda, koji je središnja instalacija ovoga rješenja. U njemu su izloženi odabrani primjerci brodskog tereta koji je trebao biti dostavljen u Carigrad, vodeći računa o muzeografskim specifičnostima. Teret je organiziran u sedam cjelina. Svaka od njih predstavljena je popratnim tekstom, uz monitor na kojemu se izmjenjuju animacije kako bi se posjetitelj upoznao s povijesnom kontekstualizacijom koja uključuje nastanak, svrhu i povijest predmeta i sirovina. Monitori su opremljeni senzorima (detektiraju pokret i prisutnost osobe), čime se dodatno pospješuje interakcija s posjetiteljem. Primjerice, cjelina koja obuhvaća sirovine i poluproizvode (mesing, pokositreni čelični lim, olovne šipke, kositar u polugama, olovno bjelilo, cinober) sastavljena je od izložbenih predmeta, dijela zbirke, a putem teksta i animacija posjetitelj se upoznaje s time za kakve svrhe i namjene su se spomenuti predmeti

koristili u manufakturnom obrtništvu 16. stoljeća, odakle su se dobivali i iz kojih geografskih područja su stizali na tržište te što se od njih proizvodilo i kako se njima rukovalo.

Uz spomenutu cjelinu o sirovinama i poluproizvodima, tu se nalazi i cjelina posvećena luksuznim stropnim i zidnim svijećnjacima, škarama za rezanje fitilja, raznim uporabnim i osobnim predmetima, staklenim predmetima, staklenim perlama i brodskoj škrinji, kao najupečatljivijem predmetu iz te cjeline. Škrinja s inventarom (smotak svile, tekstil - muške kape i košulje) je glavni eksponat, koji predstavlja točku kulminacije izložbe na samom njezinom kraju, a ujedno je i njezin završni element. Predmeti su u trupu broda izloženi po pravilima muzeološke struke, a predviđeno je da se prezentiraju u posebno izrađenim vitrinama. Prema riječima izrađivača rješenja, „pristup u interpretaciji sadržaja za cilj ima potaknuti znatiželju i interakciju posjetitelja.

U oblikovanju postava fokus je bio na prikazivanje sadržaja na zabavan i neuobičajen način te se pri tome polazilo od pretpostavke da publika kroz priču o brodolomu kod Gnalica želi upoznati renesansnu baštinu polazeći od suvremenosti“, a glede inkluzivnosti vrijedi navesti sljedeće riječi autora, koje je istaknuo u spomenutom rješenju: „Postav je namijenjen svim skupinama posjetitelja te je prilagođen osjetljivim skupinama. Iako je izložbeni prostor tek djelomično prilagođen osobama s invaliditetom ili teško pokretljivim osobama, sustav za virtualnu stvarnost u prizemlju je postavljen kako bi im pružio alternativu fizičkom obilasku. U svrhu inkluzije gluhonijemih, gluhih i osoba djelomično oštećenog sluha, zvučnoj naraciji dodana je opcija titlova u multimedijalnim rješenjima koje koriste AR i VR tehnologije, dok je slijepim i slabovidnim osobama namijenjen izbor iz replika muzejskih predmeta kako bi ostvarili taktilno iskustvo“.

*Slika 3. Dio predmeta iz postava budućeg Centra
Izvor: Zavičajni muzej Biograd na Moru*

7. Zaključak

Premda je tema ovog rada, odnosno prezentacije održane na 2. konferenciji o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske u osnovi međunacionalnog karaktera, Zavičajni muzej Biograd na Moru odlučio je predstaviti projekt kao platformu koja će uz promoviranje jadranske i sredozemne pomorske povijesti i povijesti istočnojadranskih plovnih puteva poslužiti i kao ustanova putem koje bi se u lokalnim i regionalnim okvirima dao doprinos u očuvanju i interpretaciji pomorske, ribarske i brodograditeljske baštine, i to na način da u svojem djelovanju, kako je zamišljeno, uspostavi plodonosnu suradnju s institucijama i udrugama građana iz Republike Hrvatske i susjednih zemalja koje se bave maritimnom baštinom, a koje bi bile zainteresirane za predstavljanje svoje baštine u suradnji sa spomenutim Centrom. Umrežavanje aktera i podizanje njihove vidljivosti prijeko je potrebna pretpostavka za ostvarenje ciljeva, koji uostalom i sinergijski okupljaju sve zainteresirane dionike čija je vizija usmjerena na očuvanje pomorske baštine te će Zavičajni muzej sa svojim Centrom nastojati biti konstruktivan i kooperativan subjekt u aktivnostima koje će se u tom smjeru ulagati u budućnosti.

Literatura

1. Radić Rossi, I. 2025, *Renesansa pod morem - brodolom velike Gagliane kod malog Gnalića 1583.*, Split - Biograd na Moru.
2. *Interpretacijski centar Brodolom kod Gnalića: Muzeološko rješenje*, 2023, Urbanex d.o.o. Zagreb-Split.
3. Ferrelli J., Smoljan Komać Ž. 2023, *Studija izvedivosti: Rekonstrukcija zgrade Interpretacijskog centra Blago potopljenog broda*, SF Konzalting, Zadar.
4. Božulić, G. 1990, 'Razvoj Zavičajnog muzeja u Biogradu i njegova uloga u zaštiti i očuvanju kulturnopovijesne baštine u razdoblju od godine 1973. do 1988.', *Biogradski zbornik*, Zadar, Biograd na Moru, 621-633.
5. Samardžić, D. 2013, *40 godina Zavičajnog muzeja Biograd na Moru 1973-2013.*, Zavičajni muzej Biograd na Moru.
6. Šimunov, G. 2026, *Velika rekonstrukcija muzeja u Biogradu: 3,7 milijuna eura za Blago potopljenog broda*, Zadarski list, 13. 2. 2026. (pristupljeno: 16. 3. 2026.) https://zadarskilist.novilist.hr/zadar-zupanija/velika-rekonstrukcija-muzeja-u-biogradu-37-milijuna-eura-za-bлаго-potopljenog-broda/?meta_refresh=true
7. *Obnova Zavičajnog muzeja u Biogradu na Moru: Novi život blaga s dna mora*, 2026, BNM Portal (pristupljeno: 15. 3. 2026.), <https://bnm-portal.com/obnova-zavicajnog-muzeja-u-biogradu-na-moru-novi-zivot-blaga-s-dna-mora/>

Tomislav Ražnjević

E-mail: tomislav.raznjevic@gmail.com; info@muzej-biograd.com

Heritage Museum Biograd na Moru

***The Treasure of the Sunken Ship* Interpretation Centre in Biograd na Moru**

Abstract

This paper presents the project for the reconstruction of the Biograd na Moru Heritage Museum building and the development of the *Treasure of the Sunken Ship* Interpretation Centre, scheduled for completion in early 2028. The project aims to enhance the Biograd na Moru cultural and tourism offer through the establishment of a new and attractive interpretation centre. At the same time, it seeks to modernise and improve the operations of the Heritage Museum, the institution responsible for managing the Centre, in accordance with current professional standards and best practices in museum conservation and interpretation. The Centre will also enable the Museum to expand its accompanying educational and cultural activities, including exhibitions, presentations, lectures, and workshops. In addition, it will support the continuation and further development of initiatives aimed at promoting and interpreting the maritime, fishing, and shipbuilding heritage of the eastern Adriatic coast, with particular emphasis on northern Dalmatia.

Keywords: Gnalić, Gagliana Grossa, underwater archaeology, Biograd na Moru

Nika Cohen*

E-mail: ncohen@icua.hr

Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru

Edukativno-prezentacijski centar za podvodnu arheologiju sv. Nikola u Zadru - mjesto gdje se drevne priče stapaju u suvremeni postav

Sažetak

Obnova i prenamjena kompleksa bivše crkve i samostana sv. Nikole u Zadru rezultirala je osnivanjem Edukativno-prezentacijskog centra za podvodnu arheologiju sv. Nikola (Centar sv. Nikola), koji djeluje unutar Međunarodnog centra za podvodnu arheologiju u Zadru (MCPA). Revitalizacija zaštićenog nepokretnog kulturnog dobra postala je temelj sustavne interpretacije i suvremene prezentacije podvodne kulturne baštine Republike Hrvatske. Institucionalni razvoj MCPA, provedba projekta financiranog sredstvima Europske unije te integracija izložbenih, edukativnih i znanstvenih sadržaja u obnovljeni prostor osigurali su trajnu javnu funkciju objekta. Od otvorenja u travnju 2024. godine, provedene aktivnosti pokazuju da obnova kompleksa predstavlja više od građevinske sanacije, budući da je njome oblikovan novi javni i kulturno-turistički prostor u kojemu se povijesni slojevi arhitekture povezuju s multimedijalnim i interaktivnim interpretacijskim modelima. Obnovom je omogućeno kontinuirano očuvanje, istraživanje i prezentacija podvodne baštine te njezino snažnije uključivanje u kulturni i obrazovni prostor grada Zadra i hrvatske pomorske tradicije.

Ključne riječi: podvodna arheologija, pomorska baština, interpretacija, revitalizacija, kulturni turizam, Zadar

1. Uvod

Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru osnovan je 2007. godine u sklopu Hrvatskog restauratorskog zavoda, a od 2009. djeluje kao samostalna javna ustanova i UNESCO centar II. kategorije specijaliziran za podvodnu arheologiju. Djelatnost MCPA obuhvaća zaštitu, dokumentiranje i proučavanje podvodnih arheoloških lokaliteta, konzervaciju i restauraciju nalaza, razvoj međunarodne suradnje te edukaciju i popularizaciju podvodne kulturne baštine u skladu s načelima UNESCO-ove Konvencije o zaštiti podvodne kulturne baštine [4].

* viši savjetnik, Odjel za međunarodnu suradnju i fondove

Slika 1. Centar sv. Nikola iz zraka, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Slika 2. Obnovljena crkva sv. Nikole iz zraka, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Od 2014. godine MCPA upravlja kompleksom bivše crkve i samostana sv. Nikole u Zadru, zaštićenim nepokretnim kulturnim dobrom čije su povijesne, arheološke i arhitektonske značajke detaljno obrađene u monografiji *Sveti Nikola u Zadru* [1]. Dugotrajna zapuštenost kompleksa zahtijevala je cjelovitu obnovu pet građevinskih jedinica radi osiguravanja njihove nove javne namjene.

2. Aktivnosti na očuvanju i revitalizaciji pomorske i podvodne kulturne baštine

Djelovanje MCPA Zadar usmjereno je na sustavnu zaštitu i valorizaciju podvodne kulturne baštine Republike Hrvatske. Podvodna arheološka istraživanja obuhvaćaju dokumentiranje i analizu lokaliteta, dok konzervatorski zahvati omogućuju dugoročno očuvanje arheoloških nalaza. Posebna se pozornost posvećuje interpretaciji i prezentaciji podvodnih lokaliteta unutar stalnog postava, s obzirom na njihovu fizičku nedostupnost široj javnosti.

Slika 3. Galerija i unutarnji prostor bivše crkve, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Primjena multimedijalnih i digitalnih alata, uključujući trodimenzionalne prikaze i virtualne rekonstrukcije, pridonosi boljem razumijevanju arheoloških sadržaja u suvremenom interpretacijskom kontekstu [5]. U novom stalnom postavu zato su integrirani VR sustavi, taktilni ekrani s edukativnim i znanstvenim video sadržajima, osvijetljeni interpretacijski panoi te vitrine s prezentiranim artefaktima, čime je ostvarena ravnoteža između izvorne građe i suvremenih interpretacijskih tehnologija.

Edukativne aktivnosti, stručna predavanja i radionice koje su postale sastavni dio aktivnosti Centra sv. Nikola dodatno potiču svijest o važnosti očuvanja podvodne kulturne baštine te povezuju znanstvenu djelatnost s javnim interesom.

Interpretacijski pristup temelji se na povezivanju arheoloških nalaza s njihovim povijesnim, pomorskim i društvenim kontekstom, čime se podvodna baština ne predstavlja kao izolirani artefakt, već kao dio šireg kulturnog krajolika. U tom je smislu osmišljena prostorna dinamika koja posjetitelja vodi od materijalnih ostataka prema digitalnim rekonstrukcijama, omogućujući razumijevanje procesa istraživanja, konzervacije i interpretacije.

Slika 4. Stalni postav na galerijama bivše crkve sv. Nikole, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Prezentacija osnovnih djelatnosti ustanove i rezultata istraživanja ostvaruje se putem informativnih stalaka, interaktivnih ploča i dodirnih monitora, kao i kroz sustave prikaza koji uključuju trodimenzionalne vizualizacije, animacije i virtualnu stvarnost. Takav pristup omogućuje približavanje podvodnih lokaliteta široj publici, uz zadržavanje znanstvene vjerodostojnosti sadržaja.

Slika 5. Stalni postav unutrašnjost Centra sv. Nikola, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Slika 6. VR i informativni panoi, stalni postav unutrašnjost Centra sv. Nikola, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Normativni okvir zaštite i interpretacije baštine oblikovan je međunarodnim dokumentima. ICOMOS-ova Povelja o interpretaciji i prezentaciji kulturnih lokaliteta naglašava potrebu očuvanja izvornosti i znanstvene utemeljenosti interpretacije [3], dok ICOMOS-ova Povelja o kulturnom turizmu ističe kako kulturni turizam pridonosi održavanju i očuvanju spomenika te opravdava napore uložene u njihovu zaštitu zbog društvene i gospodarske koristi [6]. U tom se kontekstu revitalizacija kompleksa sv. Nikole uklapa u model održivog upravljanja baštinom koji povezuje zaštitu i javnu funkciju prostora.

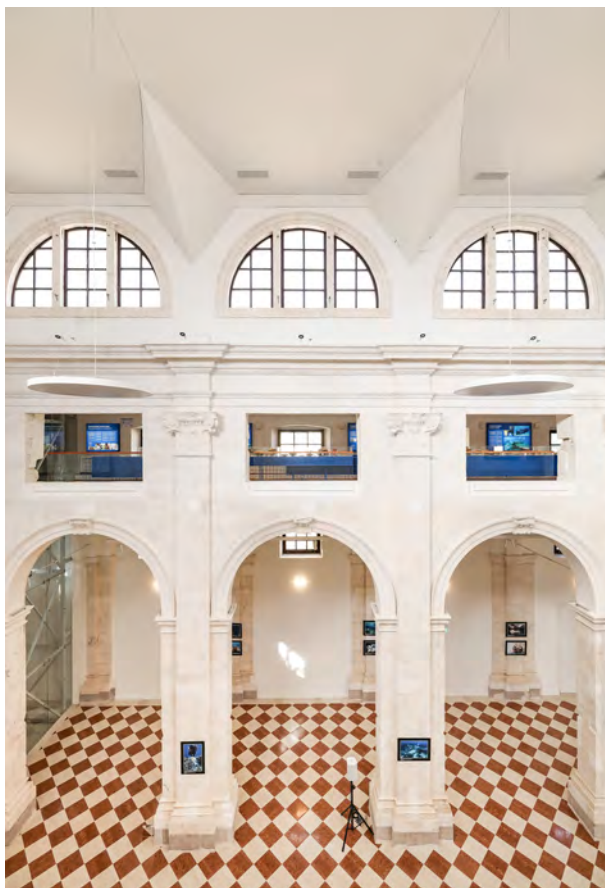
3. Projekt obnove i njegovo financiranje

Najznačajniji projekt posljednjih godina bila je obnova kompleksa bivše crkve i samostana sv. Nikole u Zadru i njegova prenamjena u Edukativno-prezentacijski centar za podvodnu arheologiju sv. Nikola. Projekt je obuhvatio cjelovitu revitalizaciju pet prostornih jedinica ukupne neto površine 1.264,82 m², uključujući prostor nekadašnje crkve, dijelove samostanskog sklopa, prijemnu zgradu, novonastali izložbeni paviljon te smještajne kapacitete za potrebe međunarodne suradnje.

Slika 7. Dvorišni prostor i Paviljon, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Građevinski zahvati uključivali su konstruktivnu sanaciju zidova i svodova, stabilizaciju temelja, obnovu krovišta i međukatnih konstrukcija, uklanjanje betonskog bunkera i ruševnih struktura koje su narušavale povijesnu cjelinu. Posebna se pozornost posvetila očuvanju izvornih arhitektonskih elemenata barokne bazilike i romaničkog zvonika, uz stalni konzervatorski nadzor i poštivanje uvjeta zaštite nepokretnog kulturnog dobra (Z-1337). Usporedno s konstruktivnom obnovom provedena je prilagodba instalacijskih sustava suvremenim sigurnosnim i tehničkim standardima, čime je omogućeno trajno i sigurno korištenje prostora u javne svrhe.

Slika 8. Unutrašnjost bivše crkve sv. Nikole, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Projekt je realiziran u okviru Operativnog programa „Konkurentnost i kohezija 2014. - 2020.” putem ITU mehanizma, uz financijsku potporu Europskog fonda za regionalni razvoj i Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske. Ugovor o dodjeli bespovratnih sredstava potpisan je u svibnju 2020. godine, a projekt je obuhvaćao infrastrukturna ulaganja, opremanje prostora te razvoj novih kulturnih, znanstvenih i obrazovnih sadržaja. Ukupna vrijednost projekta iznosila je približno pet milijuna eura, pri čemu je 85 % sredstava osigurano iz fondova Europske unije. Partner na projektu bila je Turistička zajednica grada Zadra, dok je razvojna agencija ZADRA NOVA pružala stručnu i tehničku potporu u provedbi.

Projekt nije imao isključivo infrastrukturni karakter, već je od početka bio koncipiran kao razvojni zahvat kojim se zaštićenom kulturnom dobru vraća javna funkcija te osigurava dugoročna održivost kroz kulturne, edukativne i znanstvene programe.

4. Poteškoće, izazovi i rješenja

Tijekom izvođenja radova utvrđeno je da je konstrukcijsko stanje objekta nepovoljnije od prethodnih procjena, osobito u pogledu statičke stabilnosti. Dodatni konstruktivni zahvati bili su nužni radi osiguravanja dugoročne sigurnosti i očuvanja objekta. Posljedično je rok provedbe produljen za približno godinu dana, a troškovi su uvećani u odnosu na inicijalne procjene.

Izazovi su prevladani koordinacijom projektanata, izvođača i nadležnih konzervatorskih tijela, uz dosljedno poštivanje stručnih standarda i propisa te uz veliku potporu Ministarstva kulture i medija RH.

5. Uloga lokalne zajednice

Obnovljeni kompleks integriran je u kulturni život grada kroz suradnju s lokalnim institucijama i Turističkom zajednicom grada Zadra. Posebna pozornost posvećena je suradnji s lokalnim obrazovnim i socijalnim ustanovama, kroz organizaciju radionica, stručnih vodstava i prilagođenih edukativnih programa namijenjenih različitim dobnim i društvenim skupinama. Time je omogućeno aktivno sudjelovanje zajednice u procesu valorizacije i razumijevanja podvodne baštine.

Uspostavom Edukativno-prezentacijskog centra za podvodnu arheologiju povećan je broj zaposlenih, a zabilježen je i rast broja posjetitelja, što potvrđuje interes javnosti za pomorsku i podvodnu kulturnu baštinu te jačanje društvene i znanstvene uloge ustanove. Provedbom projekta stvoreni su prostorni i organizacijski preduvjeti za proširenje djelatnosti MCPA. Povećan je broj zaposlenih u ustanovi, osobito u segmentima administracije, tehničke podrške i koordinacije kulturnih programa, dok je očekivani rast broja posjetitelja dodatno osnažio ulogu MCPA u kulturnom

i turističkom sustavu grada. Time je obnova kompleksa dobila i širu razvojnu dimenziju, pridonoseći diversifikaciji turističke ponude te smanjenju sezonalnosti kroz cjelogodišnje programe.

6. Prepreke i problemi u sadašnjem i budućem radu

Održavanje povijesnog objekta složene infrastrukture zahtijeva kontinuirana financijska sredstva i stručni nadzor. Dugoročna održivost djelovanja Centra sv. Nikola ovisi o stabilnim izvorima financiranja, nastavku međunarodne suradnje te prilagodbi zakonodavnom okviru koji regulira upravljanje kulturnom baštinom.

Daljnji razvoj usmjeren je na unapređenje interpretacijskih sadržaja, jačanje edukativnih programa i proširenje međunarodnog umrežavanja. Planira se daljnje korištenje digitalnih alata u prezentaciji podvodne baštine te dodatno jačanje suradnje s domaćim i inozemnim partnerskim institucijama. Dugoročni cilj ostaje jačanje stručne i javne uloge MCPA kao referentne institucije u području podvodne arheologije i interpretacije podvodne kulturne baštine.

Slika 9. Stalni postav u Centru sv. Nikola, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Slika 10. Stalni postav u obnovljenoj crkvi sv. Nikole, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

7. Zaključak

Obnova kompleksa bivše crkve i samostana sv. Nikole u Zadru i osnivanje Edukativno-prezentacijskog centra za podvodnu arheologiju sv. Nikola predstavljaju važan doprinos očuvanju i prezentaciji hrvatske podvodne baštine. Zaštita kulturnog dobra uspješno je povezana s njegovom suvremenom javnom funkcijom, čime je podvodna arheologija snažnije uključena u kulturni, obrazovni i znanstveni prostor. Obnovljeni kompleks djeluje kao prostor za istraživanje, edukaciju i prezentaciju podvodne kulturne baštine te pridonosi očuvanju pomorskog identiteta Republike Hrvatske.

Edukativno-prezentacijski centar za podvodnu arheologiju sv. Nikola u Zadru, smješten unutar obnovljenog kompleksa bivše crkve i samostana sv. Nikole, afirmirao se kao referentni prostor za zaštitu i prezentaciju podvodne kulturne baštine, u kojemu se kroz edukativne sadržaje, stručne skupove, međunarodne izložbe i predavanja sustavno promiče njezina vrijednost.

Literatura

1. Bekić, L., Vrkić, Š., Pešić, M. i Surić, R. (2017). Sveti Nikola u Zadru. I dio. Zadar: Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru.
2. Tilden, F. (1977). *Interpreting Our Heritage*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
3. ICOMOS (2008). *Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*. Paris: ICOMOS.
4. UNESCO (2001). *Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage*. Paris: UNESCO.
5. Maarleveld, T., Guérin, U. i Egger, B. (2013). *Manual for Activities Directed at Underwater Cultural Heritage*. Paris: UNESCO.
6. ICOMOS (1976). *International Cultural Tourism Charter*. Paris: ICOMOS.
7. McKercher, B. i du Cros, H. (2002). *Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*. New York: Haworth Press.

Nika Cohen

E-mail: ncohen@icua.hr

International Centre for Underwater Archaeology in Zadar

St. Nicholas Educational and Presentation Centre for Underwater Archaeology in Zadar – a Place Where Ancient Stories Meet Contemporary Interpretation

Abstract

The restoration and adaptive reuse of the former Church and Monastery of St. Nicholas in Zadar led to the establishment of the St. Nicholas Educational and Presentation Centre for Underwater Archaeology (St. Nicholas Centre), which operates within the International Centre for Underwater Archaeology in Zadar (ICUA). The revitalization of this protected immovable cultural property has provided a foundation for the systematic interpretation and contemporary presentation of Croatia's underwater cultural heritage. The institutional development of ICUA, the implementation of an EU-funded project, and the integration of exhibition, educational, and research activities within the restored complex have secured its long-term public and cultural function. Since the Centre opened in April 2024, its activities have demonstrated that the restoration represents far more than the physical rehabilitation of a historic building. It has created a new public, cultural, and tourism space in which historical architectural layers are brought together with multimedia and interactive forms of heritage interpretation. The restoration has enabled the continuous preservation, research, and presentation of underwater heritage, while also strengthening its integration into the cultural and educational life of Zadar and the wider maritime heritage of Croatia.

Keywords: underwater archaeology, maritime heritage, interpretation, revitalisation, cultural tourism, Zadar

Robert Bilić*

E-mail: robert.bilic@aquarium.hr

Niky Jurica**

E-mail: niky.jurica@gmail.com

Milena Mičić***

E-mail: milena.micic@aquarium.hr

Aquarium Pula d.o.o.

Pomorska zbirka *Gallerion* - Aquarium Pula

Sažetak

Pomorska zbirka *Gallerion* djeluje u sklopu Aquariuma Pula od 2023. godine. Veći dio zbirke posvećen je Austro-Ugarskoj ratnoj mornarici i Puli kao nekadašnjoj glavnoj ratnoj luci Austro-Ugarske Monarhije, s ciljem interpretacije njezine bogate pomorske i vojne povijesti. Od rujna 2025. godine zbirka je preseljena na novu lokaciju u pulskoj luci, u prostor bivše tvornice „Arena Trikotaža“, čime su stvoreni prostorni i sadržajni preduvjeti za njezin daljnji razvoj. Na površini od približno 3.500 m² planirano je proširenje postojećeg postava i postupno prerastanje zbirke u Mornarički muzej Pula. Cilj budućeg muzeja je sustavna interpretacija pomorske baštine Jadrana, s posebnim naglaskom na povijesnu ulogu pulske luke kao ključnog vojnopomorskog središta Austro-Ugarske ratne mornarice. Kroz muzejsko-galerijski postav, stručne programe i znanstveno-istraživačku djelatnost projekt nastoji doprinijeti boljem razumijevanju i valorizaciji pomorske povijesti Pule i šire jadranske regije.

Ključne riječi: pomorska zbirka, Austro-Ugarska ratna mornarica, Ratna luka Pula

1. Uvod

Aquarium Pula smješten je u 140 godina starim austrougarskim fortifikacijama Verudela i San Giovanni, čime ostvaruje izravnu poveznicu s bogatom vojnom i pomorskom prošlošću grada Pule. S obzirom na činjenicu da su iz Pule povijesno polazila brojna pomorska i oceanografska istraživanja, kao i na nedostatak sadržaja

* prof. ethiol. i phil., kustos pomorske zbirke

** mag. ing. naut., stručni suradnik

*** dr. sc., dipl. biol., predsjednica Uprave

koji bi tu baštinu sustavno interpretirao, javila se potreba za proširenjem djelatnosti Aquariuma Pula u muzejsko-galerijskom smjeru.

U tom je kontekstu 2023. godine realiziran otkup zbirke *Gallerion*, u vlasništvu kolekcionara Sergia Gobba, koji je izložbene predmete prikupljao više od četrdeset godina. Zbirka obuhvaća trideset većih i približno tri stotine manjih modela jedrenjaka, krstarica, teških bojnih brodova, podmornica, jahti i drugih izložaka. Ukupno su devedeset i tri predmeta iz zbirke registrirana kao kulturno dobro Republike Hrvatske, među kojima se ističu vojne uniforme, kape i šeširi, naoružanje te drugi povijesno značajni predmeti.

Zbirka je svečano otvorena u svibnju 2023. godine u hodnicima prizemlja i prvog kata utvrde Verudela, a autor stalnog postava bio je Sergio Gobbo.

*Slika 1. Gallerion u Fort Verudeli
Izvor: arhiva Galleriona*

Zakupom desnog krila baterije San Giovanni zbirka je preseljena u veći izložbeni prostor površine približno 500 m², čime su stvoreni uvjeti za razvoj novih tematskih izložbi.

Slika 2. Gallerion u bateriji San Giovanni

Izvor: arhiva Galleriona

U lipnju 2025. godine Aquarium Pula otkupio je većinski dio zgrade bivše tvornice „Arena Trikotaža“ na pulskoj rivi ukupne površine oko 3.500 m², prostor koji će se u nadolazećem razdoblju prenamijeniti u „Mornarički muzej Pula“ i „Laboratorij za ekološka istraživanja“.

Slika 3. Nova lokacija Riva 12

Izvor: arhiva Galleriona

Pomorska zbirka *Gallerion* preseljena je iz baterije San Giovanni te je svečano otvorena na novoj lokaciji 4. rujna 2025. godine.

Slika 4. *Gallerion* na novoj lokaciji Riva 12

Izvor: arhiva *Galleriona*

2. Pomorska zbirka *Gallerion* - stalni postav

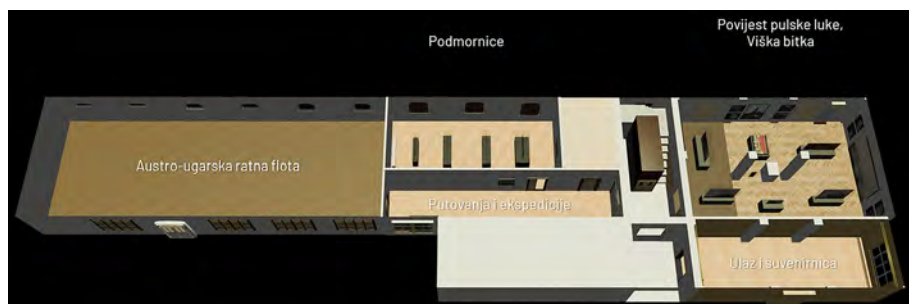
Austro-Ugarska ratna mornarica i njezina baština u našem se društvu, a nerijetko i u historiografiji, često pogrešno shvaćaju kao tuđinski entitet. Cilj pomorske zbirke *Gallerion* je interpretacija materijalne i nematerijalne baštine Carske i kraljevske ratne mornarice, čija su okosnica upravo naši preci s istočne obale Jadrana, koji su od osnutka do propasti Monarhije bili najbrojniji u njezinu sastavu.

Dolaskom zbirke u Pulu, bivšu glavnu ratnu luku Austro-Ugarske Monarhije, po prvi je put uspostavljen muzejski postav koji sustavno prikazuje djelovanje i značaj nekad moćne Austro-Ugarske ratne mornarice, čijim su se brodovima ponosili i domaći pomorci. Kroz izvorne predmete, modele brodova, fotografije i likovnu građu, zbirka vraća u središte zanimanja dio povijesti koji je u kolektivnom pamćenju dugo bio zapostavljen. Nakon što je 2023. godine zbirku otkupio Aquarium Pula, ona se kontinuirano razvija i nadopunjuje novom građom, organizacijom tematskih izložbi i stručnih predavanja te promocijama publikacija vezanih uz pomorsku povijest.

Uz građu povezanu s Austro-Ugarskom ratnom mornaricom, zbirka obuhvaća i predmete koji se odnose na djelovanje drugih mornarica prisutnih na Jadranu u

promatranom razdoblju, čime se omogućuje širi i komparativni pristup proučavanju pomorske povijesti regije.

Stalni postav zbirke smješten je u prizemlju jugozapadnog dijela zgrade bivše tvornice „Arena Trikotaža”. Postav je koncipiran kroz četiri tematske cjeline raspoređene u četiri prostorije, pri čemu svaki izložak nosi vlastitu interpretacijsku cjelinu. Uz svaku maketu postavljen je QR kod, koji posjetiteljima omogućuje pristup audiovodiču putem mobilnih uređaja, čime se dodatno obogaćuje doživljaj i razumijevanje izložene građe.

Slika 5. Gallerion na novoj lokaciji - stalni postav

Izvor: arhiva Galleriona

2.1. Povijest pulske luke i Viška bitka

Prva prostorija stalnog postava posvećena je izgradnji Pomorskog arsenala i razvoju pulske luke kao glavne ratne luke Austro-Ugarske ratne mornarice. Drugi dio prostorije obrađuje Višku bitku, ključni događaj u povijesti Jadrana u 19. stoljeću.

Postav obuhvaća stare vedute grada, prikaz razvoja Pomorskog arsenala te kronološki pregled nastanka i širenja pulske luke. Izloženi su i prikazi zdanja najvažnijih mornaričkih ustanova, od kojih se većina koristi i danas, dok su neke uništene tijekom jednog od brojnih bombardiranja grada u Drugome svjetskom ratu. Dodatno su predstavljeni i pojedini brodovi izgrađeni u pulskom Pomorskom arsenalu. Središnje mjesto zauzima maketa jednog od dvaju brodova iz serije *Aurora / Stella Matutina*, prvih austrijskih ratnih brodova tada još Habsburške Monarhije, izgrađenih u domaćem brodogradilištu. Riječ je o dvjema fregatama s tri jarbola, izgrađenima 1768. godine u Kraljevici (*Porto Re*).

Dvadeset godina nakon početka gradnje prvih triju skladišta u Puli, iz Fažanskog kanala, u kojem se nalazilo tadašnje sidrište austrijske ratne mornarice, austrijska flota isplovila je prema Visu s ciljem zadržavanja nadzora nad Jadranom, sukobivši se s tada premoćnijom talijanskom flotom. Valja istaknuti da je u Viškoj bitci, od ukupno 7.871 člana posade, gotovo 5.000 bilo pomoraca s istočne obale Jadrana.

Prostorijom dominiraju dvije makete tada najsuvremenijih oklopnjača - *Erzherzog Ferdinand Max* i *Re d'Italia* u mjerilu 1:100, koje su se kod Visa međusobno sudarile, pri čemu je oklopnjača *Re d'Italia* potonula i danas se nalazi na morskom dnu. Makete su osobito zanimljive zbog svojih tehnoloških obilježja, jer predstavljaju brodove iz razdoblja početaka uporabe parnog pogona i uvođenja željeza u brodogradnju. Viška bitka bila je jedina pomorska bitka u povijesti u kojoj su se istodobno sukobili drveni i željezni ratni brodovi. Kroz multimedijalne sadržaje posjetitelji se mogu upoznati s ključnim akterima bitke, brodovljem suprotstavljenih flota te kronologijom i razvojem same bitke kod Visa 1866. godine.

2.2. Znanost u okviru Austro-Ugarske ratne mornarice

U hodniku zgrade smještena je izložba posvećena znanosti i znanstveno-istraživačkim putovanjima koja je provodila Austro-Ugarska ratna mornarica, najčešće u suradnji s Bečkom akademijom znanosti. Austro-Ugarska Monarhija pridavala je velik značaj znanstvenom razvoju, a mornarica je, u suradnji s brojnim znanstvenim ustanovama, značajno doprinosila novim spoznajama i tehnološkim dostignućima u vojno-pomorskoj industriji. Među najznačajnijim izumima ističe se torpeda, a slijedi ga razvoj niza nautičkih instrumenata, instrumenata za mjerenje dubine mora te uređaja za morska i oceanografska istraživanja.

Značajan doprinos znanosti Austro-Ugarska ratna mornarica ostvarila je i kroz brojna znanstveno-istraživačka putovanja. Svrha takvih plovidbi, osim pokazivanja državne prisutnosti, bila je školovanje časničkog kadra i posade, uspostavljanje trgovačkih veza, produbljivanje odnosa s inozemnim narodima i kulturama te provođenje zemljopisnih, geoloških, zooloških i botaničkih istraživanja. U ta su istraživanja bile uključene gotovo sve relevantne znanstvene ustanove Monarhije, uključujući Hidrografski zavod u Puli i Mornaričku akademiju u Rijeci. S gledišta očuvanja pomorske baštine važno je istaknuti da su na svim navedenim putovanjima sudjelovali hrvatski pomorci, koji su često bili i većinski dio posade.

Prva maketa u hodniku prikazuje fregatu *Novara*, koja je oplovila svijet u razdoblju od 1857. do 1859. godine. Riječ je o prvoj pomorskoj znanstveno-istraživačkoj ekspediciji Austro-Ugarske Monarhije, koja je postavila temelje budućim geološkim, geomagnetskim i oceanografskim istraživanjima, osobito na području južnog Pacifika. Tijekom ekspedicije prikupljeno je 26.000 zooloških, 376 etnografskih i 100 antropoloških predmeta, koji su postali dijelom zbirke Prirodoslovnog muzeja u Beču i drugih bečkih muzeja. Tijekom putovanja provedena su i važna kartografska istraživanja, poput izmjera Nikobarskog otočja, otoka Saint Paul i Novog Zelanda. Na temelju rezultata ekspedicije objavljena je knjiga *Reise der österreichischen Fregatte Novara um die Erde in den Jahren 1857, 1858, 1859* autora Karla von Scherzera, koja je izložena u vitrini pored makete broda.

Nakon makete *Novara*, izložba se nastavlja prikazom broda *Admiral Tegetthoff*, ključnog plovila prve i najznačajnije austro-ugarske polarne ekspedicije provedene u razdoblju od 1872. do 1874. godine. Cilj ekspedicije bio je pronalazak sjevernog plovnog puta, a u idealnim uvjetima i dolazak do Sjevernog pola. Posada je bila sastavljena od 24 člana, od kojih 14 Hrvata, koje su voditelji ekspedicije zajednički nazivali „Quarneroli“, budući da je većina potjecala s područja Kvarnerskog zaljeva. Na brodu se zapovijedalo na talijanskom jeziku, odnosno na mletačkom dijalektu istrovenetu. Iako primarni cilj ekspedicije nije ostvaren, nakon dugotrajne plovidbe ledom otkrivena je Zemlja Franje Josipa, gdje je posada provela opsežna istraživanja. Zbog okovanosti broda ledom, posada je bila prisiljena napustiti plovilo koristeći brodice za spašavanje opremljene sanjkama.

Zapovjednik broda i jedan od voditelja ekspedicije, Carl Weyprecht, unatoč neuspjehu u ostvarenju primarnog cilja, na temelju stečenih iskustava formulirao je nove znanstvene smjernice za buduća istraživanja Arktika. Do svoje prerane smrti posvetio se znanstvenoj analizi polarnih istraživanja i promicanju ideje međunarodne suradnje svih pomorskih nacija. Kao rezultat tih nastojanja uspostavljen je međunarodni program International Polar Year (IPY). U prvom takvom istraživanju sudjelovala je i Austro-ugarska ratna mornarica s teretno-ekspedicijskim brodom *Pola* koji je prevozio znanstvenike, među kojima su bili i hrvatski istraživači, na otok Jan Mayen. Do danas su održana četiri međunarodna razdoblja sustavnih polarnih istraživanja, a posljednje se odvijalo od 2007. do 2008. godine.

U istom prostoru izložen je i model broda *S.M.S. Pola*, koji je osim u polarnim ekspedicijama sudjelovao i u brojnim drugim znanstveno-istraživačkim misijama. Na temelju sporazuma o suradnji između Carske i kraljevske mornarice i Bečke akademije znanosti, brod je u Puli preuređen u ploveći laboratorij za istraživanje tada slabo poznatog Jadranskog mora, istočnog dijela Sredozemlja te Crnog i Crvenog mora. *Pola* je u razdoblju od 1890. do 1898. godine provela ukupno osam dubokomorskih istraživanja, a tijekom drugog istraživanja 1891. godine zabilježena je tada najveća izmjerena dubina Sredozemnog mora od 4.404 metra, koja je u čast broda nazvana „Pola“.

2.3. Prvi svjetski rat na Jadranu

Preostale dvije prostorije stalnog postava tematski su usmjerene na interpretaciju ratnih zbivanja na Jadranu tijekom Prvog svjetskog rata. U prvoj, manjoj prostoriji, nalazi se izložba posvećena podmornicama, koje su u tom razdoblju predstavljale jedno od najopasnijih oružja te su značajno promijenile dotadašnju strategiju pomorskog ratovanja. Izložene su makete podmornica različitih europskih pomorskih sila iz Prvog svjetskog rata, kao i dvije makete podmornica iz Drugog svjetskog rata. Na kraju prostorije izložen je i primjerak talijanskog torpeda iz razdoblja Drugog svjetskog rata.

Druga, najveća prostorija, prikazuje raznovrsne tipove ratnih brodova, ali i odabrane trgovačke brodove, među kojima se posebno ističe parobrod *Baron Gautsch*, čija je sudbina trajno obilježila povijest Jadrana. Prva žrtva rata na Jadranu bio je upravo taj parobrod, koji je zbog pogreške u komunikaciji naletio na minu u vlastitom minskom polju, tek postavljenom na njegovoj uobičajenoj ruti. Na početku velike prostorije izloženi su originalni eksponati izvađeni s olupine *Barona Gautscha*, uz opis tragedije, maketu broda, maketu olupine te film koji prikazuje olupinu pod vodom, danas poznatu ronilačku atrakciju.

Samo tri dana nakon te nesreće, francuska flota napala je austrougarsku krstaricu *Zenta* i razarač *Ulan*. *Ulan* se uspio povući, dok je *Zenta*, zbog nemogućnosti bijega, uništena u neravnopravnoj borbi protiv znatno nadmoćnije francuske flote, potpomognute britanskim jedinicama. Francuska bojna flota ubrzo je potisnuta s Jadrana, barem kada je riječ o velikim bojnim brodovima, ponajprije zahvaljujući djelovanju austro-ugarskih podmornica *U 12* i *U 5*. Podmornica *U 12* oštetila je francuski zastavni brod *Jean Bart*, dok je *U 5* potopila oklopni krstaš *Léon Gambetta*. Ubrzo nakon toga Italija objavljuje rat Austro-Ugarskoj, čime započinju učestali sukobi u zraku, na morskoj površini i ispod nje. U prostoriji posvećenoj podmornicama izložena je maketa podmornice *U 5*, dok se fotografije podmornice *U 12* i opis njezina djelovanja nalaze na zidnim panelima.

Postav velike prostorije nastavlja se prikazom svih brodova Carske i kraljevske ratne mornarice iz 1915. godine u mjerilu 1:600. Makete su raspoređene u četiri vitrine: u prvoj su izloženi bojni brodovi, u drugoj neostvareni projekti, u trećoj pomoćna flota, jahte, podmornice, torpiljarke i razarači starijeg tipa, dok se u četvrtoj nalaze moderne krstarice, razarači i torpiljarke. Ovaj jedinstveni prikaz omogućuje cjelovit uvid u stvarnu veličinu i snagu Austro-ugarske ratne mornarice, koja je u historiografiji često podcijenjena.

Kapitalne jedinice flote, uključujući moderne *dreadnoughte* klase *Tegetthoff*, veći su dio rata provele na sidrištu u Puli. Iz luke su isplovljavale uglavnom radi vojnih vježbi u Fažanskom kanalu i u Kvarnerskom zaljevu, dok su stvarne borbene zadaće preuzimale lake krstarice, razarači, torpiljarke i podmornice. U prvim godinama rata Austro-Ugarska ratna mornarica uspješno se suprotstavljala Saveznicima, pritom nanijevši protivnicima znatne gubitke uz razmjerno male vlastite. Strategijom tzv. „flote u pripravnosti“ (engl. *fleet in being*) vezala je znatan dio savezničkih snaga u južnom Jadranu, za što je najveću odgovornost snosio veliki admiral Anton Haus. Na zidnim panelima prikazana je i njegova najznačajnija ratna operacija - bombardiranje talijanske obale u svibnju 1915. godine, neposredno nakon talijanske objave rata Austro-Ugarskoj Monarhiji.

Pred sam kraj rata planiran je i napad na Otrantsku baražu, savezničku blokadu na ulazu u Jadran. Tijekom isplovljavanja flote 10. lipnja 1918. godine, brze talijanske torpedne brodice *MAS (Motoscafi Armati Siluranti)* potopile su bojni brod *S.M.S. Szent*

István, nakon čega je operacija obustavljena. Taj je događaj označio kraj aktivnih pokušaja većeg proboja austro-ugarske flote na otvoreno more. U velikoj prostoriji izložena je maketa broda *Szent István* u mjerilu 1:100, kao i kratak film o brodu i njegovoj tragičnoj sudbini.

Jedan od najatraktivnijih eksponata zbirke jest model zastavnog bojnog broda *S.M.S. Viribus Unitis* u mjerilu 1:50, ujedno i najveći eksponat pomorske zbirke *Gallerion*. Ulaskom u službu *Viribus Unitis* bio je prvi brod na svijetu opremljen trocijevnim topovskim kulama. Pred sam kraj rata, kada je flota već bila predana mornarici Kraljevine SHS, brod je potopljen u sigurnoj pulskoj luci talijanskim jahačim torpedom *Mignatta*. Unatoč dojavi diverzanata i započetoj evakuaciji brod je potonuo, zajedno s prvim admiralom Kraljevine SHS Jankom Vukovićem Potkapelskim i oko tri stotine članova posade. Ubrzo nakon toga Talijani su zaplijenili cjelokupnu flotu u Puli. Uz maketu broda prikazuje se i film o njegovoj službi i tragičnom završetku.

U istoj prostoriji nalaze se i velike makete lake krstarice *S.M.S. Helgoland* u mjerilu 1:50 te krstarice iste klase *S.M.S. Novara* u mjerilu 1:100. Ove su krstarice, zajedno s blizancem *Saida* i razaračima *S.M.S. Csepel* i *S.M.S. Balaton*, sudjelovale u napadu na Otrantsku baražu, pri čemu su razarači potopili talijanski razarač *Borea* i jedan brod iz konvoja, dok su krstarice uništile četrnaest driftera, odnosno ribarskih brodica s protupodmorničkim mrežama.

Posebnu pozornost privlači i maketa motornog broda *Brioni*, prvog putničkog broda na svijetu pogonjenog dizelskim motorom, koji je plovio na relaciji između Pule i Velog Brijuna.

Postav završava temom pomorskog zrakoplovstva, uz naglasak na njegovu ulogu u obrani grada od zračnih napada, ali i u napadima na neprijateljske strateške ciljeve te potpori kopnenim postrojbama na Sočanskom bojištu. Do kraja rata izgrađeno je gotovo šest stotina letjelica pomorskog zrakoplovstva u službi Austro-Ugarske ratne mornarice, među kojima su prevladavale tzv. leteće brodice (*flying boats*), koje su polijetale i slijetale s morske površine. Najveću pozornost posjetitelja privlači maketa leteće brodice L 135 u mjerilu 1:10, koja je zajedno s L 132 prvi put u povijesti iz zraka potopila neprijateljsku podmornicu. Izloženi su i brojni zrakoplovni eksponati, uključujući fotomitraljez i avionsku kameru.

3. Posebni projekti

Aquarium Pula je u relativno kratkom razdoblju upravljanja pomorskom zbirkom *Gallerion* organizirao niz izložbi, promocija knjiga, filmskih projekcija i stručnih predavanja, čime je projekt aktivno otvoren prema lokalnoj zajednici, ali i međunarodnoj stručnoj javnosti.

Izložba autora Miljenka Smokvine *Jadranski pomorci na Arktiku* predstavljena je u svibnju 2023. godine ispred utvrde Verudela, povodom obilježavanja 150. obljetnice

prve austro-ugarske polarne ekspedicije, koja je rezultirala otkrićem arhipelaga Zemlje Franje Josipa.

U studenom 2023. godine organiziran je ciklus stručnih predavanja. Dr. sc. Bruno Dobrić održao je predavanje na temu *Digitalizacija i valorizacija podvodnog nasljeđa kao inovativni oblik turističke ponude*, dok je Branko Glišić predstavio predavanje *Osvrt na razvoj poslijeratnog ronjenja*. Istodobno je predstavljena brošura o pomorskoj zbirci *Gallerion*, a zbirka je obogaćena maketom olupine tragičnog parobroda *Baron Gautsch*, zajedničkim radom njemačkog autora Holgera Bussa i austrijskog autora Christiana Harzhausera. Tom je prilikom prikazan i kratki film o olupinama parobroda *Baron Gautsch*, admiralskog broda *Vis* i talijanskog broda *Elviscot* austrijskog autora Felixa Hospa. Krajem studenog u bateriji San Giovanni organizirana je i promocija novog izdanja knjige *Potonulo blago Jadrana* autora Danijela Frke.

Krajem 2023. godine Aquarium Pula je, uz sufinanciranje sredstvima Istarske županije -Upravnog odjela za kulturu i zavičajnost, producirao tri kratka edukativna filma posvećena sudbini brodova *Szent István*, *Viribus Unitis* i *Baron Gautsch*. Svi filmovi dostupni su posjetiteljima u stalnom postavu zbirke *Gallerion*.

Dana 17. listopada 2024. godine organizirana je izložba u suradnji s Povijesnim i pomorskim muzejom Istre, povodom Dana europske baštine i obilježavanja 110. obljetnice potonuća parobroda *Baron Gautsch*. Tom je prilikom autor Richard Peršić izradio maketu parobroda, dok su autorice izložbe bile viša kustosica Katarina Pocedić i dr. sc. Milena Mičić.

U studenom 2024. godine u bateriji San Giovanni predstavljen je hrvatski prijevod knjige *Tvrđava Pula* austrijskog autora dr. Erwina Antona Grestenbergera, izvorno objavljene 2003. godine. Prijevod je financiralo društvo „Viribus Unitis“ sredstvima Grada Pule, dok je tisak knjige financirao Aquarium Pula. U prosincu iste godine organizirano je i predavanje te promocija knjige *Viški boj* autora dr. sc. Branka Belamarića.

4. Financiranje i suradnja

Realizacija pomorske zbirke *Gallerion* i njezina postupnog razvoja u buduću Mornarički muzej Pula ostvarena je isključivo vlastitim sredstvima Aquariuma Pula d.o.o., čime je osigurano dugoročno očuvanje i dostupnost vrijedne pomorske baštine. Dodatna sredstva osiguravana su kroz suradnju s Turističkom zajednicom grada Pule i usmjerena na otvorenje same izložbe u *fortu* Verudela. U narednoj fazi razvoja projekt je sufinanciran sredstvima Istarske županije - Upravnog odjela za kulturu i zavičajnost, posebice u segmentu produkcije edukativnih i dokumentarnih sadržaja.

Projekt se razvija fazno, sukladno prostornim i financijskim mogućnostima, zasad samo kroz vlastita ulaganja. Takav model financiranja omogućava održiv razvoj zbirke, postupnu obnovu i prilagodbu prostora te daljnje programsko širenje muzejske djelatnosti.

Tijekom realizacije i razvoja pomorske zbirke *Gallerion* identificirano je više izazova koji proizlaze iz financijskog, organizacijskog i institucionalnog okvira projekta. Aquarium Pula je u više navrata pokušao uključiti projekt u europske programe financiranja, osobito programe teritorijalne suradnje poput Interreg SLO-HR, s ciljem daljnjeg razvoja i proširenja poduzetničke i muzejske djelatnosti. Unatoč pripremljenim projektnim idejama, prijave nisu bile uspješne, dijelom zbog nedostatka snažnije institucionalne potpore i lobiranja na međunarodnoj razini, što predstavlja čest izazov za projekte u području kulture i baštine koji nastaju iz privatne inicijative.

Značajan izazov predstavlja i rad u zgradi bivše tvornice „Arena Trikotaža“, koja se nalazi unutar zaštićene urbane cjeline grada Pule. Svi zahvati u prostoru podliježu suglasnostima konzervatorske službe što, iako nužno za očuvanje kulturne vrijednosti objekta, usporava procese adaptacije i prenamjene prostora te zahtijeva dodatna financijska i organizacijska ulaganja.

Daljnje prikupljanje muzejske građe također je financijski zahtjevno, osobito kada je riječ o vrijednim i rijetkim predmetima vezanim uz pomorsku povijest i razdoblje Austro-Ugarske ratne mornarice. Unatoč navedenim ograničenjima, projekt se kontinuirano razvija zahvaljujući faznom pristupu, vlastitim ulaganjima i pažljivo planiranim programskim aktivnostima.

Istodobno, jedan od ključnih pokazatelja uspješnosti projekta predstavlja iznimno pozitivan odjek u lokalnoj zajednici. Projekt su građani Pule prepoznali i prihvatili kao vrijedan doprinos očuvanju i interpretaciji lokalne povijesti i kulturne baštine, posebice one povezane s razdobljem K.u.K. ratne mornarice, koje je u javnosti dugo bilo nedovoljno poznato i slabo interpretirano. Upravo izraženo zanimanje javnosti i potreba za boljim razumijevanjem toga povijesnog razdoblja potvrđuju općedruštvenu prihvatljivost i opravdanost projekta te predstavljaju snažan poticaj za njegov daljnji razvoj.

Od samoga početka započela je suradnja sa srodnim muzejskim kućama i institucijama u zemlji i inozemstvu (Povijesni i pomorski muzej Istre, Arheološki muzej Istre, Muzej grada Rijeke, Hrvatski pomorski muzej Split, udruga Društvo za proučavanja prošlosti Carske i kraljevske mornarice (k.u.k. Marine) „Viribus unitis“, Pomorski muzej „Sergej Mašera“ - Piran, Muzej podvodnih dejavnosti Piran, Slovenski etnografski muzej - Ljubljana, Civico Museo del Mare di Trieste, Museo Storico e il Parco del Castello di Miramare -Trieste, Università degli Studi di Trieste, Heeresgeschichtliches Museum - Wien, Weltmuseum - Wien, Naturhistorisches museum - Wien, Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv - Wien, Österreichischer Marineverband, K.u.k Kriegsmarine Archiv - Wien, Društvo „Viribus Unitis“ - Pula) s ciljem umrežavanja i dijeljenja informacija i materijala vezanih uz Austro-Ugarsku ratnu mornaricu.

5. Daljnji razvoj

Zgrada bivše tvornice „Arena Trikotaža“ trenutačno se preuređuje sukladno planiranoj muzejskoj i istraživačkoj namjeni. U završnoj su fazi radovi na uređenju čuvionice, odnosno depoa muzejske građe, kao i laboratorija za ekološka istraživanja. Po dovršetku tih zahvata, slijedi priprema za službeno otvaranje muzeja te postupak akreditacije laboratorija, čime će se dodatno unaprijediti znanstveno-istraživačka i stručna djelatnost Aquariuma Pula.

Slika 6. Nacrt budućeg Mornaričkog muzeja Pula

Izvor: arhiva Galleriona

Istodobno se pomorska zbirka *Gallerion* kontinuirano povećava novom građom vezanom uz pomorsku tradiciju Jadrana, a paralelno se planiraju i buduće izložbe. Tijekom 2026. godine predviđeno je otvorenje dviju izložbi posvećenih obilježavanju 160. obljetnice Viške bitke te 170. obljetnice osnutka brodogradilišta, odnosno Arsenala Uljanik, čija se povijest sadržajno i tematski prirodno nadovezuje na postojeći stalni postav.

Koncepcija izložbi usmjerena je na brodove izgrađene u pulskom Arsenalu od njegova osnutka 1856. godine, pa sve do danas. Iz te se cjeline narativ dalje širi na razvoj pulske luke i mornarice kroz razdoblja talijanske, jugoslavenske i suvremene hrvatske vlasti, prateći promjene koje su različiti politički i društveni konteksti donosili gradu, čiji je identitet desetljećima bio usko povezan s brodogradilištem. Cilj izložbe je prikazati brodogradilište ne samo kao industrijski pogon, već i u širem kontekstu njegova utjecaja na prostorni razvoj grada, oblikovanje urbanih četvrti i infrastrukture, društveni i kulturni život, razvoj sportskih i radničkih društava te svakodnevicu generacija građana Pule.

6. Zaključak

Otkupom pomorske zbirke *Gallerion* Aquarium Pula d.o.o. proširio je svoju djelatnost na muzejsko-galerijsko područje, čime je postavljen temelj za sustavno očuvanje, istraživanje i interpretaciju pomorske baštine Pule i istočne obale Jadrana. Daljnjim razvojem zbirke planirano je njezino postupno prerastanje u Mornarički muzej Pula, čije će djelovanje pridonijeti boljem razumijevanju i valorizaciji nekadašnje uloge pulske luke kao jednog od ključnih vojno-pomorskih središta na Jadranu.

Kroz stalni postav, tematske izložbe, stručne i znanstveno-istraživačke programe te suradnju sa srodnim ustanovama i institucijama u zemlji i inozemstvu, projekt nastoji afirmirati manje poznate ili zapostavljene segmente pomorske povijesti. Time se zbirka *Gallerion* pozicionira kao relevantno mjesto interpretacije baštine, ali i kao platforma za dijalog između znanstvene zajednice i šire javnosti, s ciljem jačanja svijesti o važnosti pomorske tradicije u oblikovanju identiteta grada Pule i jadranskog prostora.

Literatura

1. Freivogel, Z. (2016) Viški boj, Zagreb, Despot Infinitus.
2. Đuran, M. (2017) Ratna mornarica Austrije i Austro-Ugarske, Tivat, Opština Tivat.
3. Kuničić, P. (1893) Hrvati na ledenom moru, Zagreb, knjižare Lav. Hartmana.
4. Barr, W. (2010) The retreat from Zemlya Frantsa-Iosifa (Franz Josef Land): the diary of Lieutenant Carl Weyprecht of the Austro-Hungarian north pole expedition, 20 May - 3 September 1874, Polar Record, Volume 47, Issue 2, p. 97 - 125, Cambridge University Press 2010. Dostupno na: <https://www.cambridge.org/core/journals/polar-record/article/abs/retreat-from-zemlya-frantsa-iosifa-franz-josef-land-the-diary-of-lieutenant-carl-weyprecht-of-the-austrohungarian-north-pole-expedition-20-may3-september-1874/B4E3AE9FCDE156210BC656BC8DD04293> (pristupljeno: 21. ožujka 2026.).
5. Sterneck-Griswold, L. (1901) Admiral Max Freiherr von Sterneck Erinnerungen Aus Den Jahren 1847-1891, Beč, Pešta, Leipzig, A. Harleben.
6. Freivogel, Z. (2019) Austrougarske podmornice, Zagreb, Despot Infinitus.
7. Mihaly, K. (2021) Austro-Hungarian Battleships and Battleship designs 1904-1914, Szeged, Belvedere.
8. Freivogel, Z. (2023) Bojni brodovi klase „Tegetthoff“ Viribus Unitis, Zagreb, Despot Infinitus
9. Balota, M. (2023) Puna je Pula, 5. izdanje, Pula, Amforapress Pula.
10. Simon, L. A. (2000) Admiral Nicholas Horthy: Memoirs, Safety Harbor, Simon Publications
11. Slapničar, V. (2017) Putnički brod. Dostupno na: <https://tehnika.lzmk.hr/putnicki-brod/#:~:text=Putni%C4%8Dki%20su%20brodovi%20posebne%20izvedbe%20%E2%86%92%20hidrokrilac%20%E2%86%92%20katamaran.&text=Prvi%20putni%C4%8Dki%20brod%20na%20dizelski,toga%20doba%2C%20opremljeni%20su%201930i%20> (pristupljeno: 20. ožujka 2026.).
12. Freivogel, Z. (2014) C. i kr. pomorsko zrakoplovstvo. In: društvo „Viribus unitis“ (2014) Carska i kraljevska mornarica u Puli i na Jadranu, Pula

Robert Bilić

E-mail: robert.bilic@aquarium.hr

Niky Jurica

E-mail: niky.jurica@gmail.com

Milena Mičić

E-mail: milena.micic@aquarium.hr

Aquarium Pula d.o.o.

The *Gallerion* Maritime Collection – Aquarium Pula

Abstract

The *Gallerion* Maritime Collection has been a part of Aquarium Pula since 2023. A significant part of the collection is devoted to the Austro-Hungarian Navy and to Pula's historical role as the principal naval base of the Austro-Hungarian Monarchy, with the aim of interpreting the city's rich maritime and military heritage. In September 2025, the collection was relocated to a new venue in the port of Pula, housed in the former Arena Trikotaža factory, thereby providing the spatial and organisational basis for its further development. Plans envisage the expansion of the existing exhibition to approximately 3,500 m² and the gradual transformation of the collection into the Pula Naval Museum. The future museum will provide a systematic interpretation of the maritime heritage of the Adriatic, with particular emphasis on the historical significance of the port of Pula as a major naval centre of the Austro-Hungarian Navy. Through museum and gallery exhibitions, professional programmes, and scholarly research, the project aims to enhance understanding and appreciation of the maritime history of Pula and the wider Adriatic region.

Keywords: maritime collection, Austro-Hungarian Navy, Pula naval base

Belma Džomba*

E-mail: belma.dzomba@ckk.hr

Interpretacijski centar Kuća kostrenskih pomoraca

Interpretacijski centar Kuća kostrenskih pomoraca: model suvremene interpretacije pomorske baštine

Sažetak

Interpretacijski centar Kuća kostrenskih pomoraca, otvoren 1. prosinca 2023. godine, predstavlja primjer suvremene interpretacije pomorske baštine u lokalnom kontekstu. Rad analizira njegov nastanak, muzeološki koncept i ulogu u očuvanju materijalne i nematerijalne baštine Kostrene. Cilj rada je prikazati ključne aktivnosti centra, uključujući interpretaciju pomorskog identiteta, razvoj edukativnih i participativnih programa te primjenu multimedijalnih tehnologija. Posebna pažnja posvećena je projektu realizacije centra, modelu financiranja te integraciji u lokalni kulturni i turistički sustav. Također se razmatra izazove u radu interpretacijskog centra, osobito u kontekstu održivosti, rada s baštinom i uključivanja zajednice. Zaključno, Kuća kostrenskih pomoraca potvrđuje se kao primjer dobre prakse u interpretaciji baštine i poticanju lokalnog razvoja.

Ključne riječi: pomorska baština, interpretacijski centar, Kostrena, muzeologija, kulturni turizam, lokalni razvoj

1. Uvod

Interpretacijski centar Kuća kostrenskih pomoraca djeluje u okviru Javne ustanove Centar kulture Kostrena. Centar je otvoren 2023. godine s ciljem očuvanja i interpretacije pomorske baštine, koja predstavlja temelj identiteta lokalne zajednice.

Djelatnost centra obuhvaća prikupljanje, obradu i prezentaciju materijalne i nematerijalne baštine, razvoj stalnog postava te provedbu edukativnih i participativnih programa. Kroz svoj rad centar se pozicionira kao važan dionik u području interpretacije pomorske baštine na regionalnoj razini.

Kostrena se prvi put spominje početkom 15. stoljeća. Smještena između uvale Martinšćica i Bakarskog zaljeva, povijesno podijeljena na župe Svete Barbare i Svete

* *mag. iur.*, ravnateljica

Lucije, Kostrena je stoljećima živjela u izravnoj povezanosti s morem. Povijesno gledano, pomorstvo nije predstavljalo samo gospodarsku djelatnost, nego i ključni oblik društvene organizacije, simbolički kapital zajednice te temelj kolektivnog identiteta. Kostrenski pomorci i kapetani ostavili su snažan trag na svjetskim plovidbenim rutama, a njihova su iskustva - stečena na svim kontinentima - povratno utjecala na kulturne obrasce, arhitekturu, obrazovanje i svakodnevicu mjesta.

Pomorstvo je u Kostreni oblikovalo profesionalne putanje, obiteljske strukture i društvene vrijednosti, a more je postalo središnji simbol lokalnog identiteta. Jedinstvena po svojoj pomorskoj i kapetanskoj tradiciji, Kostrena je danas sinonim pomorskog znanja i pomoraca svjetskog glasa.

Sve je u Kostreni isprepleteno elementom mora, koje nije oblikovalo samo krajolik, nego i mještane, njihov identitet, svakodnevni i društveni život. Odredilo je profesije, utjecalo na kulturu i stvaralaštvo. Kad je nešto tako veliko i važno kao što je to Kostreni more, tad zaslužuje dobiti počast u vidu nečega trajnog i opipljivog kakva je Kuća kostrenskih pomoraca, dom onih kojima je more život, a život more. Pomorci i pomorstvo sused su kolektivnog identiteta, sabranog u pojam baštine.

2. Nastanak i razvoj interpretacijskog centra

Kuća kostrenskih pomoraca otvorena je 1. prosinca 2023. godine kao dio projekta Urbane aglomeracije Rijeka „Povežimo se baštinom“. Projekt je realiziran uz potporu ITU mehanizama Europske unije (212.000 EUR bespovratnih sredstava), dok je preostala sredstva osigurala Općina Kostrena. Ukupna vrijednost investicije iznosila je 2.676.250,00 kuna (protuvrijednost u eurima 355.199,42 EUR).

Centrom upravlja Javna ustanova Centar kulture Kostrena, koja od otvorenja kontinuirano razvija programske aktivnosti, prikuplja i obrađuje građu te provodi edukativne i participativne programe za različite dobne skupine. U protekle dvije godine *Kuća* je izgradila prepoznatljiv identitet unutar lokalnog i regionalnog kulturnog prostora te potvrdila svoju relevantnost kroz stalni postav i niz povremenih događanja.

Projekt je istodobno riješio problem zapuštenog prostora u dijelu Sv. Barbare i revitalizirao povijesni kompleks koji uključuje zgradu škole, Narodnu čitaonicu i crkvu, čime je stvoren novi društveni i kulturni fokus mjesta.

Slika 1. Trg sv. Barbare na kojemu se nalazi Kuća kostrenskih pomoraca, Centar kulture Kostrena i crkva sv. Barbare (autor: Vedran Mohorović, FPV Flight)

Zgrada stare škole Sv. Barbara izgrađena je 1893. godine, a 1996. godine rekonstruirana je i prenamijenjena u poslovni prostor. U sklopu projekta prenamjene u interpretacijski centar provedena je dodatna prilagodba prostora suvremenim muzeološkim i tehničkim standardima.

Slika 2. Kuća kostrenskih pomoraca izvana (autor: Vedran Mohorović, FPV Flight)

Objekt tlocrtna veličine približno 253 m² (prizemlje, prvi kat i potkrovlje) organiziran je oko središnjeg stubišta koje povezuje sve etaže. Arhitektonski koncept temelji se na simboličkoj usporedbi građevine s perspektivom pomorca tijekom plovidbe.

Iako definiran kao interpretacijski centar, Kuća kostrenskih pomoraca u praksi djeluje i kao svojevrsni etnografski muzej mjesta. Tijekom dosadašnjeg rada prikupljeni su brojni predmeti iz obiteljskih zbirki kostrenskih pomoraca, uključujući navigacijske instrumente, dokumente, suvenire s putovanja i osobne zapise.

Time *Kuća* sustavno dokumentira i prezentira materijalnu pomorsku baštinu, usmenu povijest i osobna svjedočanstva, društvene i rodne obrasce zajednice te utjecaj globalnih iskustava na lokalni identitet. Takav pristup omogućuje integraciju globalne i lokalne dimenzije pomorstva.

3. Muzeološki koncept i sadržaj stalnog postava

Djelovanje Kuće kostrenskih pomoraca usmjereno je na očuvanje i interpretaciju pomorske baštine kroz nekoliko ključnih segmenata. U okviru stalnog postava interpretira se odnos čovjeka i mora, svakodnevni život pomoraca te društveni i obiteljski aspekt pomorstva. Poseban naglasak stavljen je na nematerijalnu baštinu, uključujući osobna svjedočanstva, predaje i iskustva pomoraca. Stalni postav organiziran je tako da svaka etaža interpretira poseban aspekt pomorskog iskustva.

Prizemlje je koncipirano kao prostor koji tematizira more kao egzistencijalnu osnovu života, s naglaskom na odnos čovjeka i morskog okoliša te ekološku dimenziju.

Slika 3. Prizemlje Kuće kostrenskih pomoraca na kojoj su prikazana sidra i zidna instalacija koja simulira gibanje valova i/ili napuhivanje jedara jedrenjaka prilikom plovidbe (autor: Vedran Mohorović, FPV Flight)

Prvi kat predstavlja kopno i horizont, a usmjeren je na interpretaciju društvenog i obiteljskog života pomoraca, uključujući iskustva odsutnosti, čekanja i povratka, čime se naglašava svakodnevna i emocionalna dimenzija pomorstva.

*Slika 4. Prvi kat Kuće kostrenskih pomoraca koji donosi obiteljsku i žensku perspektivu kroz izvorne predmete i odjeću
(autor: Vedran Mohorović, FPV Flight)*

Potkrovlje simbolizira nebo i tematizira znanje, navigaciju i tehnologiju kroz prikaz navigacijskih praksi i suvremenih interpretacijskih alata, uključujući multimedijalne i interaktivne sadržaje.

*Slika 5. Potkrovlje Kuće kostrenskih pomoraca koje omogućuje upoznavanje pomoraca, pomorskih ruta i brodova kroz stalni postav interpretacijskog centra
(autor: Vedran Mohorović, FPV Flight)*

Stubište koje povezuje etaže simbolizira putovanje između različitih elemenata. Takva prostorna organizacija posjetitelju omogućuje postupno uranjanje u različite aspekte pomorskog identiteta te zgradu pretvara u svojevrsni narativni medij.

Centar provodi edukativne programe namijenjene različitim dobnim skupinama, s ciljem prijenosa znanja i podizanja svijesti o važnosti očuvanja baštine. Uz to, organiziraju se javna događanja i tematski programi koji potiču sudjelovanje lokalne zajednice.

U interpretaciji se koriste suvremeni pristupi, uključujući multimedijalne i interaktivne sadržaje koji omogućuju iskustveno učenje i dublje razumijevanje pomorskog života.

4. Uloga u kulturnom turizmu i lokalnom razvoju

U prve dvije godine rada Kuća kostrenskih pomoraca profilirala se kao važan element kulturne i turističke ponude Kostrene. Centar doprinosi produljenju boravka posjetitelja, diverzifikaciji sadržaja izvan ljetne sezone te razvoju edukativnih programa za djecu i mlade.

Kulturna baština pokazuje se kao snažan pokretač lokalnog razvoja, osobito kada se interpretira na suvremen i participativan način. Kuća nudi iskustvo koje povezuje povijest, osobne priče i suvremene tehnologije, odgovarajući na potrebe modernog posjetitelja koji traži izvornost, razumijevanje i emocionalnu povezanost s mjestom.

5. Zaključak

Kuća kostrenskih pomoraca potvrđuje da interpretacija baštine u manjim sredinama može biti interdisciplinarna, inovativna i razvojno orijentirana. Rekonstrukcijom povijesne zgrade stare škole Sv. Barbara stvoren je prostor koji istodobno čuva kolektivno pamćenje i generira nove društvene i kulturne vrijednosti.

Pomorstvo je u Kostreni oblikovalo prostor, ljude i vrijeme. Kroz sustavnu interpretaciju, multimedijalne sadržaje i uključivanje zajednice, Kuća kostrenskih pomoraca osigurava da to nasljeđe ostane vidljivo, razumljivo i relevantno - ne samo kao povijesna činjenica, nego kao živa sastavnica suvremenog identiteta.

Literatura

1. Centar kulture Kostrena: Kuća kostrenskih pomoraca – službene mrežne stranice; <https://ckk.hr/kuca-kostrenskih-pomoraca/o-kuci-kostrenskih-pomoraca/?utm>
2. Općina Kostrena: Otvorena Kuća kostrenskih pomoraca, 1. prosinca 2023.; <https://kostrena.hr/otvorena-kuca-kostrenskih-pomoraca/?utm>
3. Općina Kostrena: Najava otvorenja Interpretacijskog centra Kuća kostrenskih pomoraca; <https://kostrena.hr/najava-otvorenja-interpretacijskog-centra-kuca-kostrenskih-pomoraca/?utm>

4. Općina Kostrena: Kuća kostrenskih pomoraca nadomak realizacije.; <https://kostrena.hr/kuca-kostrenskih-pomoraca-nadomak-realizacije/?utm>
5. Općina Kostrena: Centar kulture Kostrena; <https://kostrena.hr/ustanove/centar-kulture-kostrena/?utm>
6. Povežimo se baštinom: Kuća kostrenskih pomoraca; <https://povezimosebastinom.eu/lokacije/opcina-kostrena/>

Belma Džomba

E-mail: belma.dzomba@ckk.hr

Interpretation Centre House of Kostrena Seafarers

The House of Kostrena Seafarers Interpretation Centre: A Model for Contemporary Maritime Heritage Interpretation

Abstract

The House of Kostrena Seafarers Interpretation Centre, opened on 1 December 2023, provides an example of contemporary maritime heritage interpretation in a local context. This paper examines its establishment, museological concept, and role in preserving the tangible and intangible heritage of Kostrena. It presents the Centre's key activities, including the interpretation of local maritime identity, the development of educational and participatory programmes, and the use of multimedia technologies. Particular attention is given to the implementation of the project, its funding model, and the Centre's integration into the local cultural and tourism landscape. The paper also considers the challenges facing the Centre, particularly in relation to long-term sustainability, heritage management, and community engagement. It concludes that the House of Kostrena Seafarers represents a model of good practice in maritime heritage interpretation and fostering local development.

Keywords: maritime heritage, interpretation centre, Kostrena, museology, cultural tourism, local development

Kate Šikić Čubrić*

E-mail: kate@mbdb.hr

Muzej betinske drvene brodogradnje

Interpretacijski centar Brodogradilišta Filipi u Sukošanu: muzeološki koncept i izvedbeno rješenje

Sažetak

Rad predstavlja muzeološki i izvedbeni koncept interpretacijskog centra brodogradilišta Filipi u Sukošanu, razvijen kao dio projekta očuvanja i interpretacije tradicijske brodogradnje obitelji Filipi, unutar konteksta brodograđevne baštine sjeverne Dalmacije. Polazeći od razumijevanja brodogradnje kao složenog sustava znanja, vještina i društvenih odnosa, koncept se temelji na povezivanju materijalne i nematerijalne baštine kroz prostornu organizaciju, narativne cjeline i interaktivne sadržaje. Poseban naglasak stavljen je na ulogu obitelji Filipi kao nositelja kontinuiteta brodograditeljske tradicije te na interpretaciju *škvera* kao prostora u kojemu se istodobno odvijaju rad, prijenos znanja i svakodnevni život. U radu se prikazuje struktura interpretacijskih cjelina, korištenje izvorne građe, multimedijalnih i participativnih elemenata te razvoj edukativnih sadržaja usmjerenih na različite skupine posjetitelja. Projekt interpretacijskog centra razmatra se i u kontekstu suvremenih izazova očuvanja tradicijskih vještina, s posebnim osvrtom na potrebu njihova prijenosa kroz obrazovne i participativne modele.

Ključne riječi: tradicijska brodogradnja, brodogradilište Filipi, interpretacija baštine, muzeološki koncept, nematerijalna baština, škver

1. Uvod

Tradicijska brodogradnja predstavlja složen sustav znanja, vještina i društvenih odnosa koji se kroz generacije prenosio unutar obitelji i lokalnih zajednica. Taj sustav bio je usko vezan uz konkretan prostor djelovanja, ali i obilježen mobilnošću njegovih nositelja, što se osobito očituje u migracijama brodograditeljskih obitelji između pojedinih obalnih i otočnih sredina.

Brodogradilište Filipi u Sukošanu primjer je takvog kontinuiteta. Iako je na današnjoj lokaciji utemeljeno 1932. godine, njegovi korijeni sežu u betinsku brodograditeljsku

* *mag. ethnol.*, ravnateljica i kustosica Muzeja betinske drvene brodogradnje, autorica muzeološke koncepcije Interpretacijskog centra Brodogradilišta Filipi u Sukošanu

tradiciju, a posredno i u korčulansko podrijetlo obitelji. Tijekom gotovo stoljeća djelovanja, *škver* Filipi razvio se u prepoznatljiv lokalni centar gradnje i održavanja drvenih brodova i servisnih djelatnosti, zadržavajući pritom ključne elemente tradicijske brodograditeljske prakse. U suvremenim okolnostima, obilježenima smanjenjem broja nositelja znanja i promjenama u tehnologiji gradnje, otvara se pitanje načina očuvanja i prijenosa ove baštine. Posebnu vrijednost u tom kontekstu imaju inicijative koje proizlaze iz same zajednice i izravnih nositelja znanja.

Projekt interpretacijskog centra brodogradilišta Filipi nastao je kao privatna inicijativa Ljube Zrilića, vlasnika brodogradilišta i nasljednika obiteljske brodograditeljske tradicije. Potaknut osobnim iskustvom odrastanja na *škveru* i sviješću o vrijednosti znanja koje se prenosi kroz praksu, Zrilić sa svojom obitelji pokreće projekt s ciljem očuvanja, razumijevanja i daljnjeg prenošenja tradicijske brodogradnje. Inicijativa proizlazi iz duboke povezanosti s obiteljskom baštinom i želje da se ona učini dostupnom široj javnosti, ali i novim generacijama.

Projekt je predstavljen na 2. konferenciji o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske u Betini 2025. godine. Autori projekta su Ljubo Zrilić kao nositelj inicijative, Marko Barišić i Mirna Vulin iz tvrtke Republic kao projektanti likovnog postava i interijera, dok je muzeološki koncept interpretacijskog centra izradila autorica ovoga rada.

2. Obitelj Filipi i kontinuitet brodograditeljske tradicije

Brodograditeljska obitelj Filipi potječe s otoka Korčule, odakle se sredinom 18. stoljeća preselila u Betinu na otoku Murteru, gdje su osnovali brodogradilište i postupno stekli ugled jedne od vodećih brodograditeljskih obitelji na području sjeverne Dalmacije.¹ Njihova djelatnost temeljila se na tradicijskom znanju i iskustvu koje se prenosilo unutar obitelji, ali i kroz širi društveni okvir *škvera* kao mjesta rada i života.

Početkom 20. stoljeća dolazi do krize u maloj drvenoj brodogradnji, uzrokovane širim društvenim promjenama, promjenama u tehnologiji i smanjenjem potrebe za drvenim plovilima. U tim okolnostima došlo je do migracija brodograditeljskih obitelji iz Betine prema drugim dijelovima Jadrana. Jedna grana obitelji Filipi, poznata kao Tošulovi, preselila se u Sukošan, gdje je 1932. godine Ante Filipi sa sinovima Šimom, Krstom i Ljubom osnovao novo brodogradilište.²

Prema obiteljskoj predaji, odabir lokacije budućeg *škvera* bio je rezultat praktičnog iskustva i poznavanja terena. Ante Filipi je, došavši na željenu lokaciju, bacio kamen

¹ Šikić Čubrić, K. (2017). *Prilog poznavanju betinske brodogradnje*, Murterski godišnjak, 15, str. 106.

² Brodogradilište Filipi, *Povijest brodogradilišta Filipi*, dostupno na: <https://www.brodogradiliste-filipi.hr/povijest-brodogradili%C5%A1ta-filipi> (pristupljeno: 7. 4. 2026.).

u more kako bi procijenio dubinu i karakter morskog dna te je, zadovoljan uvjetima, odlučio upravo na tom mjestu osnovati brodogradilište.³

Osim ove simbolične geste, odabir Sukošana bio je i strateški uvjetovan. Područje intenzivne pomorske komunikacije između kopna i otoka Ugljana i Pašmana, osobito u zoni Ždrelca, imalo je stalnu potrebu za gradnjom i održavanjem drvenih brodova. U vrijeme osnivanja brodogradilišta na tom području nije bilo većih i organiziranijih *škverova*, što je Filipijima omogućilo da se profiliraju kao važna referentna točka za lokalno stanovništvo i pomorce. U tom razdoblju još je jedna brodograditeljska obitelj iz Betine, obitelj Uroda, preselila u obližnji Biograd i tamo osnovala brodogradilište.

*Slika 1. Brodogradilište Filipi u sukošanskom predjelu Ždralovac
Izvor: Brodogradilište Filipi*

Prve generacije Filipijevih u Sukošanu održavale su stalnu povezanost s Betinom iz koje su potekli, a ta se veza, iako u izmijenjenim okolnostima, održala do danas. Kontinuitet brodograditeljske tradicije očituje se i u generacijskom prijenosu znanja unutar obitelji. Antini sinovi Šime i Ljubo radili su u brodogradilištu do kraja šezdesetih godina 20. stoljeća, odnosno do odlaska u mirovinu. Nakon toga prostor *škvera* bio je podijeljen na tri dijela. Brodograditeljsku tradiciju nastavili su do kraja devedesetih godina Šimini sinovi Zdenko i Velimir, održavajući kontinuitet rada *škvera*. Njima se pridružio i Ljubin zet Joso Zrilić. Brodogradilište danas vodi Ljubin unuk, Ljubo Zrilić.

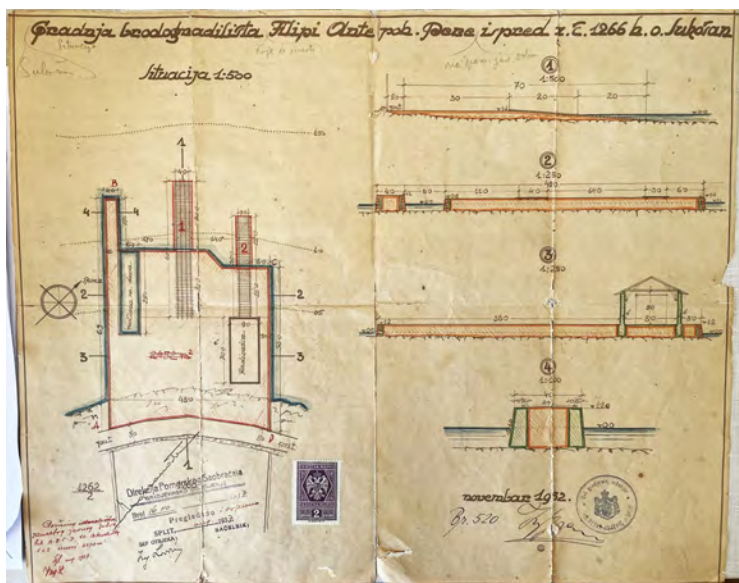
³ Isto

Povijest obitelji Filipi jasno pokazuje kako se tradicijska brodogradnja održava kroz kontinuirani prijenos znanja, ali i kroz prilagodbu novim prostornim i gospodarskim okolnostima. Upravo je ta povezanost obiteljske tradicije, migracija i lokalnog konteksta temelj za razumijevanje razvoja brodogradilišta u Sukošanu.

3. Graditeljska baština škvera

Posebno je zanimljiva sama zgrada u kojoj se *škver* nalazi, kao rijedak primjer integralnog radno-živićeg prostora. Prije izgradnje objekta, 20-tih godina 20. stoljeća, bilo je potrebno nasuti teren na koji će se brodogradilište smjestiti. Nasipavanje se izvodilo ručno, radom članova obitelji uz pomoć mještana koji su dolazili raditi za nadnicu, pri čemu se kamen prenosio u drvenim *škipima*⁴. Tijekom tog razdoblja obitelj je boravila u privremenoj baraci.

Građevinska dozvola za brodogradilište sa stambeno-poslovnom funkcijom bila je ishođena u skladu s važećim propisima, a kompleks je obuhvaćao sve ključne elemente potrebne za rad *škvera*, uključujući navoze i *jarulu* za močenje drvene građe. Takva prostorna organizacija omogućila je istodobno odvijanje radnih i životnih aktivnosti unutar istog prostora.

Slika 2. Građevinska dozvola za gradnju brodogradilišta iz 1932. godine
Izvor: Brodogradilište Filipi

⁴ *Škip* - drveno ili metalno korito za nošenje kamena, zemlje i raznih materijala

Posebnost brodogradilišta očitovala se u kontinuitetu te funkcije, koja se održala do danas. Prostor *škvera* zadržao je stambeno-poslovni karakter, pri čemu se u jednom dijelu odvija brodograditeljska i servisna djelatnost, dok se u drugom dijelu prostora živi. Zgrada se nalazi u predjelu Ždralovac i svojom veličinom i funkcijom dominira okolnim prostorom. Arhitektonski element velikog radioničkog otvora namijenjenog prolazu brodova i većih konstrukcija, karakterističan za tradicijska brodogradilišta, očuvao se i u suvremenom razdoblju, omogućujući nesmetan izlaz brodova iz radionice.

Brodogradilište je u novije vrijeme steklo koncesiju na razdoblje od dvadeset godina te je započelo s ulaganjima u infrastrukturno unaprjeđenje prostora i poslovanja. Upravo u tom trenutku daljnjeg razvoja javila se potreba za sustavnim očuvanjem i interpretacijom brodograditeljske baštine, koja se u *škveru* kontinuirano stvarala i prenosila.

S obzirom na to da vrijednost brodogradilišta Filipi nije samo materijalna, nego se ponajprije održava u znanju, praksama i načinu života koji su se u njemu razvijali, postalo je jasno da je potrebno osmisлити model koji će omogućiti njihovo razumijevanje i prijenos. Iz te potrebe proizašla je inicijativa za uspostavu interpretacijskog centra, kao prostora u kojemu se brodogradilište ne promatra samo kao radni pogon, nego kao složeni baštinski sustav.

4. Interpretacijski koncept i izvedbeno rješenje

Interpretacijski centar brodogradilišta Filipi oblikovan je u skladu s načinom na koji *škver* djeluje. Postav ne funkcionira kao izdvojena muzejska cjelina, već je izravno vezan uz postojeći radni prostor i način na koji se u njemu odvija svakodnevni život i rad.

Osnovna organizacija postava temelji se na podjeli na dvije razine koje imaju različite uloge. Prizemlje zadržava funkciju aktivnog brodogradilišta, dok je kat oblikovan kao interpretacijski prostor. Takva podjela omogućuje istodobno postojanje rada i njegove interpretacije, bez međusobnog isključivanja.

U prizemlju se nalazi stvarni radni prostor *škvera*, s alatima, materijalima i stvarnim brodovima u različitim fazama gradnje ili popravka. Intervencije u tom prostoru svedene su na minimum, kako bi se očuvala njegova funkcionalnost i izvornost. Interpretacija je prisutna kroz elemente poput grafičkih prikaza i mobilne vitrine koja donosi osnovni kontekst tradicijske brodogradnje sjeverne Dalmacije. U vitrini su izloženi alati, fotografije i grafike, a njezina pokretljivost omogućuje da se sadržaj koristi i izvan prostora *škvera*, osobito u edukativne svrhe.

Kat je zamišljen kao prostor u kojem se rad *škvera* interpretira i kontekstualizira. Funkcionira kao muzejski postav, ali je vizualno i prostorno neprekidno povezan s prizemljem. Otvori i pogledi prema dolje omogućuju posjetiteljima da istodobno

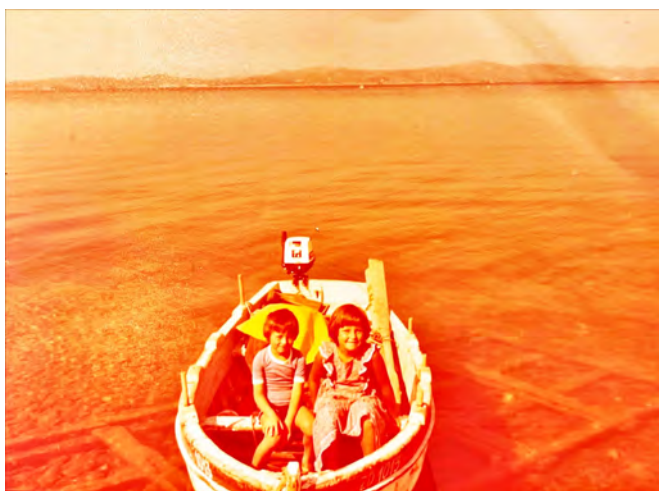
prate interpretacijski sadržaj i stvarni rad koji se odvija u prostoru ispod. Upravo taj odnos između promatranja i razumijevanja ključan je za cjelokupni doživljaj postava, povezujući proces rada s njegovim tumačenjem u jedinstveno iskustvo.

Kretanje posjetitelja osmišljeno je kao postupno upoznavanje s temom. U uvodnom dijelu postava u prizemlju posjetiteljima se pruža širi pregled tradicijske brodogradnje sjeverne Dalmacije, s naglaskom na tipove plovila i njihovu rasprostranjenost. Time se stvara osnovni okvir za razumijevanje lokalnog konteksta.

Daljnji dijelovi postava na katu usmjereni su na brodogradilište Filipi. Kroz fotografije, dokumente i predmete prikazuje se povijesni razvoj *škvera*, njegovo prostorno oblikovanje i način rada. Posebna pažnja posvećena je graditeljskoj strukturi i organizaciji prostora, uključujući navoze, radionicu i *jarulu*, kao i odnosu između radnog i stambenog dijela.

Jedan od središnjih elemenata postava je prikaz procesa gradnje broda. Posjetitelja se vodi kroz pojedine faze, od narudžbe i izrade nacрта, preko odabira i obrade drva, do same gradnje, opremanja i porinuća. Taj proces nije prikazan kao niz izdvojenih tehničkih koraka, već kao kontinuirani tijek rada u kojemu sudjeluju različiti članovi zajednice.

Poseban segment postava posvećen je svakodnevnom životu na *škveru*. Kroz fotografije, osobne predmete i audiovizualne sadržaje prikazuje se život obitelji u prostoru u kojemu se istodobno i radi i živi. Igrano-dokumentarni film rekonstruira iskustvo odrastanja u takvom okruženju, čime se posjetitelju približava *škver* kao mjesto rada, ali i kao prostor društvenih odnosa.

Slika 3. Joso i Marijana Zrilić u kaiću

Izvor: Brodogradilište Filipi

Interaktivni elementi dodatno uključuju posjetitelja u postav. Digitalne aplikacije i simulacije omogućuju razumijevanje pojedinih brodograditeljskih vještina, poput oblikovanja trupa, kalafatanja ili upravljanja jedrom. Time se posjetitelj iz pasivnog promatrača pretvara u aktivnog sudionika, koji kroz iskustvo lakše razumije složenost procesa.

Oblikovanje postava temelji se na jednostavnim i funkcionalnim rješenjima. Materijali i elementi opreme usklađeni su s ambijentom *škvera* i ne narušavaju njegov radni karakter. Postav je prilagođen prostoru, a ne obrnuto, što omogućuje njegovo dugoročno održavanje bez ometanja osnovne djelatnosti brodogradilišta.

Interpretacijski centar brodogradilišta Filipi funkcionira kao produžetak postojećeg prostora i njegove svakodnevice. Vrijednost postava proizlazi iz stalnog odnosa između onoga što se prikazuje i onoga što se u prostoru zaista događa, čime se brodogradnja ne prikazuje kao prošlost, nego kao aktivna i živa praksa.

Slika 4. Proslava 90. godišnjice postojanja Brodogradilišta Filipi, autorica Kristina Ugrinić

5. Brodogradilište za budućnost

Završni dio postava usmjeren je na suvremeno djelovanje brodogradilišta Filipi i njegove razvojne smjerove u kontekstu današnjih društvenih i gospodarskih okolnosti. U središtu interpretacije nalazi se pitanje kako tradicijski *škver* opstaje i prilagođava se u 21. stoljeću, zadržavajući pritom kontinuitet znanja i identiteta.

Pod vodstvom Ljube Zrilića brodogradilište se aktivno uključuje u lokalnu zajednicu kroz različite oblike suradnje i edukacije. Škver se otvara prema javnosti organizacijom posjeta za djecu i škole, radionicama i aktivnostima poput jedrenja ili veslanja u obiteljskoj gajeti, čime se tradicijska brodogradnja i povezana pomorska baština približavaju novim generacijama i prenose izvan okvira obiteljskog nasljeđa.

Istodobno se brodogradilište prilagođava suvremenim tržišnim uvjetima i tehnološkim promjenama. Uz gradnju i održavanje drvenih brodova, uvodi se rad s novim materijalima, uključujući plastiku te se primjenjuju ekološki prihvatljiviji postupci i tehnologije. Važan aspekt predstavlja i prijenos znanja na radnike koji dolaze izvan lokalne zajednice, čime se tradicijske vještine prenose u novim društvenim okolnostima i šire izvan izvornog kulturnog okvira.

*Slika 5. Edukativno vođenje kroz brodogradilište
Izvor: Brodogradilište Filipi*

Interpretacija se temelji na spoju izvorne građe i dokumentarnih materijala. Izloženi su predmeti, fotografije i službeni dokumenti koji svjedoče o suvremenim aktivnostima i priznanjima brodogradilišta, uključujući nagrade i rješenja nadležnih institucija. Posebno mjesto zauzima knjiga velikog formata koja funkcionira kao svojevrsni dnevnik *škvera*, u koji se kontinuirano bilježe novinski članci, dokumenti i zapisi o

radu. Takav pristup omogućuje da se suvremena povijest ne prikazuje kao završena, nego kao proces koji se i dalje odvija.

Prikaz je dodatno upotpunjen modelom novog *škvera* koji donosi uvid u planirani prostorni razvoj i buduću organizaciju brodogradilišta.

Ovaj završni segment postava naglašava da brodogradilište Filipi nije samo predmet interpretacije, nego aktivan i prilagodljiv sustav. Tradicijska brodogradnja ovdje se ne promatra kao zatvoreno poglavlje prošlosti, već kao praksa koja se nastavlja, mijenja i traži svoje mjesto u suvremenom svijetu.

Među izdvojenim interpretacijskim elementima nalaze se barjaci baštine, namijenjeni vlasnicima brodova koji su i danas u plovidbi, kao znak priznanja i poticaj za njihovo očuvanje. U postavu je prisutan i *wall of fame* s prikazom triju najznačajnijih brodova izgrađenih u ovom *škveru*.

6. Zaključak

Interpretacijski centar brodogradilišta Filipi pokazuje kako se tradicijska brodogradnja može interpretirati unutar prostora u kojemu se i dalje aktivno odvija. Postav je razvijen iz postojećeg konteksta i u stalnom je odnosu s radom *škvera*, čime se omogućuje razumijevanje brodogradnje kroz stvarno iskustvo, a ne samo kroz izdvojene muzejske sadržaje.

Vrijednost ovog pristupa leži u povezivanju materijalne i nematerijalne baštine, ali i u činjenici da interpretacija ne zamjenjuje praksu, nego je prati i nadopunjuje. Time se otvara mogućnost promišljanja muzeoloških modela u kojima baština nije odvojena od svakodnevnog života, nego iz njega proizlazi.

Primjer brodogradilišta Filipi pokazuje kako inicijative koje dolaze od samih nositelja znanja mogu rezultirati održivim modelima očuvanja i prijenosa tradicijskih vještina. U tom smislu, interpretacijski centar djeluje kao mjesto prezentacije, a ujedno i kao aktivan alat u procesu njihova daljnjeg razvoja i prenošenja.

Literatura

1. Šikić Čubrić, K. (2017). Prilog poznavanju betinske brodogradnje. *Murterski godišnjak*, 15, str. 103.-116.
2. Brodogradilište Filipi (2026). Povijest brodogradilišta Filipi. Dostupno na: <https://www.brodogradiliste-filipi.hr/povijest-brodogradili%C5%A1ta-filipi> (pristupljeno: 7.4.2026.).

Kate Šikić Čubrić

E-mail: kate@mbddb.hr

Betina Museum of Wooden Shipbuilding

Filipi Shipyard Interpretation Centre in Sukošan: Museological Concept and Implementation

Abstract

This paper presents the museological and operational concept for the Filipi Shipyard Interpretation Centre in Sukošan, developed as part of a project aimed at preserving and interpreting the Filipi family's traditional shipbuilding practices within the broader context of northern Dalmatia's shipbuilding heritage. Conceiving shipbuilding as a complex system of knowledge, skills, and social relationships, the concept brings together tangible and intangible heritage through spatial design, thematic narratives, and interactive forms. Particular emphasis is placed on the role of the Filipi family in maintaining the continuity of the shipbuilding tradition and on interpreting the shipyard as a living space in which work, knowledge transfer, and daily life are closely intertwined. The paper outlines the structure of the interpretive themes, the use of primary sources, multimedia and participatory elements, and the development of educational content tailored to different visitor groups. The project is also considered in the context of contemporary challenges associated with the preservation of traditional skills, with particular emphasis on their transmission to future generations through educational and participatory approaches.

Keywords: traditional shipbuilding, Filipi Shipyard, heritage interpretation, museological concept, intangible heritage, shipyard

Različiti pristupi baštini i iskustva u radu

Jakov Lovrić*

E-mail: lovricjakov1@gmail.com

Udruga za promicanje vrijednosti drvenog broda
i tradicionalnih načina plovidbe *Latinsko idro*

Jedra koja žive - Udruga Latinsko idro

Sažetak

Cjelokupna povijest Murtera povezana je s drvenim brodovima, koji su predstavljali oslonac obiteljskog života te sredstvo povezivanja otoka i kopna. Uvođenjem motora tradicijska su jedra postupno nestajala, no udruga *Latinsko idro* pokrenula je njihovu revitalizaciju. Danas ti brodovi ponovno žive kroz škole jedrenja, edukaciju mladih, regate i međunarodne nastupe, čime se čuva maritimna baština Murtera i prenosi budućim generacijama.

Ključne riječi: udruga, Latinsko idro, maritimna baština, jedrenje, veslanje

1. Uvod

Prije razmatranja same teme članka, želimo istaknuti da ovaj rad nije pisan sa znanstvenim pretenzijama. Naše mogućnosti i dosadašnje iskustvo u pisanju znanstvenih radova ne omogućuju nam takav pristup. Slijedom toga, u njegovoj izradi nije primijenjena znanstvena metodologija. Ovaj prilog stoga predstavlja pregled stanja u našoj udruzi te prikaz namjera i aktivnosti koje planiramo poduzeti s ciljem njegova daljnjeg unaprjeđenja.

Murter i njegova maritimna tradicija stoljećima su neraskidivo vezani za drveni brod, koji nije bio samo prijevozno sredstvo, već temelj života, identiteta i opstanka otočnog stanovništva. Posebnost Murtera leži i u činjenici da se tek manji dio posjeda nalazio na samom otoku – svega jedna šesnaestina, dok se većina posjeda nalazila, a nalazi se i danas, na kopnu (Modrave i Makirina) i na okolnim otocima (Škoja, Kurnati i Žut) – na ukupno njih više od 180. Jedino prijevozno sredstvo koje je moglo omogućiti pristup i opskrbu tako složenog i teško dostupnog posjeda bio je brod. Od

* predsjednik Udruge za promicanje vrijednosti drvenog broda i tradicionalnih načina plovidbe *Latinsko idro*

svog prvog kontakta s prekomorskim posjedima, Murterini su - da bi došli do njih - morali ploviti. Iako bez ikakva formalnog obrazovanja o plovidbi i bez matrikule, morali su ploviti, i plovili su, svojim akvatorijem koji je – s tadašnjim brodovima i teretima – predstavljao pravi ocean. Iz tog četiristogodišnjeg uzajamnog djelovanja proizašli su složeni odnosi i obrasci života koji su oblikovali brojna područja društvenog, gospodarskog i kulturnog života Murtera i Kornata. Osim u plovidbi, to se uzajamno djelovanje očitovalo i u poznavanju meteorologije, prognoziranju vremena, duhovnosti, obiteljskom životu te naposljetku u samoj organizaciji prostora. Murterski *muli*, dok su postojali, predstavljali su najveću i najfunkcionalniju marinu onoga doba na Jadranu. Veliki prekomorski posjed pokrenuo je u XVIII. stoljeću impresivnu brodogradnju u susjednoj Betini, ali i na drugim lokacijama u susjedstvu, uključujući i Murter. Još i danas Betina je jedno od najznačajnijih središta drvene brodogradnje na Jadranu.

Slika 1. Brodovi na staroj rivi

Izvor: fototeka Muzeja betinske drvene brodogradnje

2. Brod

Najpoznatiji proizvod te brodogradnje je gajeta (u stručnoj terminologiji: *betinska gajeta*). Brod je očito bio koncipiran prema potrebama novih korisnika, jer obitelj Filipi, prije nego što se nastanila najprije u Tisnom, a potom u Betini, nije gradila takav tip brodova. To je, dakle, bio brod koncipiran za specifičan akvatorij i specifične

potrebe – prije svega multifunkcionalan i višenamjenski. Nije bio ni malen ni velik, već robustan i otporan na otvoreno more, pogodan za velike Transporte (masline, mast, ovce, travu, drvo, usoljenu ribu...), ali i za manji obiteljski ribolov, jedrenje i veslanje. Služio je i za razonodu u rijetkim, najčešće blagdanskim trenucima odmora, a upravo su se u takav oblik dokolice uklopile i prve veslačke regate. Dokumentirane podatke za njih imamo od početaka XX. stoljeća.

Brod je u murterskoj, a osobito u *kurnatskoj* obitelji, imao status njezina člana, i to ne bilo kojega. Njegove su potrebe bile među prvim stavkama na obiteljskoj listi troškova: novo *idro*, novo veslo, nova lantina ili *jarbul*, novi konopi ili *šperanca* te mjesto i siguran vez u mulu, kako u Murteru, tako i u *Kurnatima* (Kornatima). Njegovo je mjesto u obitelji imalo gotovo božanski status, jer je njegova sigurnost bila i sigurnost obitelji i svih njezinih članova. Brod je u murterskoj i *kurnatskoj* inačici bio u punom smislu obiteljski brod. Žene, djeca i stariji članovi obitelji, svatko prema svojoj snazi i mogućnostima, sudjelovali su u plovidbi, veslanju, jedrenju i njegovu održavanju. Za razliku od nekih zadarskih otoka, gdje je bilo „opasno“ i sresti ženu dok ideš prema brodu, naše su žene, neke bolje i od svojih muževa, *zapovidale* i upravljale brodom. Brod, osobito veći poput leuta, koristio se i izvan okvira obiteljskih potreba. Služio je za veliki ribolov (potegače, plivarice, migavice, ludar), prijevoz kamena, sabuna i drugih materijala, velike Transporte drva i trave te za duga putovanja po Jadranu tijekom kojih su se prodavali vlastiti proizvodi, primjerice ulje. Bio je alat, oslonac i sigurnost – produžena ruka obitelji na moru.

Dolaskom tehnoloških promjena, ponajprije uvođenjem motora, starenjem stanovništva i usmjeravanjem mladih prema školama i kopnenim zanimanjima, potreba za jedrima bila je sve manja, a sigurnost i predvidivost plovidbe sve veća. Jedra se savijaju, ali više ne odlaze pod provu, već u magazine i konobe, gdje će neka ostati zauvijek, a neka nestati bez traga. Druga će se pak jednoga jutra, krajem rujna 1998., ponovno razviti i započeti novi život u novim oblicima – prije svega kroz regate na jedra. Murterini su među prvim krenuli tim smjerom, što ne čudi s obzirom na velik broj drvenih brodova koji je tih godina još bio u upotrebi – zapravo najveći broj na istočnoj obali Jadrana. Rađa se novi način plovidbe latinskim jedrima, prilagođen novim potrebama, ponajprije onima vezanima uz razonodu.

3. Jedrenje

Često se zasluga za pokret obnove drvenih brodova i jedara pripisuje pojedincima, a u našem su slučaju takvi pojedinci doista postojali. Na samom su početku, prije svih drugih, važnu ulogu imali naš pokojni predsjednik Željko Jerat i njegov prijatelj Vladimir Skračić.

No, ono što je ovdje važno istaknuti je plodno tlo na koje je pala zamisao o obnovi jedrenja. Čitavo je mjesto pokazalo veliko zanimanje, a osobito stariji Kurnatari koji već desetljećima nisu jedrili, koji su odmah shvatili što se događa i koje je njihovo

mjesto u novoj *idračkoj* priči. Nesebično su nudili svoje znanje i iskustvo. Tijekom prvih regata išli su doslovno od broda do broda te pokazivali kako se postavlja *hunda*, *veživaju imbroji* i natežu *sartije*, prenoseći znanje i vještine potrebne za plovidbu latinskim jedrom. S druge strane, svi ostali koji nisu jedrili, ali koji su s tim brodom proživjeli djetinjstvo i mladenaštvo, također su prepoznali trenutak. Autori ideje i prvih programa od samoga su početka manifestaciju zamislili kao općemjesni događaj, namijenjen svima, a ne samo *idračima* i otvoren u svakom pogledu. To su odmah osjetili svi – naši gosti, kao i sudionici natjecanja – i tako je ostalo do danas. Zajedništvo, riječ koja se danas često koristi olako i u različitim značenjima, u slučaju Murtera i *Latinskog idra* doista odražava ono što izvorno znači: povezanost ljudi okupljenih oko zajedničke vrijednosti i cilja. Slobodno možemo ustvrditi, a ustvrdili su to i mnogi naši gosti, da je *Latinsko idro* rijetka manifestacija oko koje su gotovo svi ujedinjeni.

Slika 2. Latinsko idro, počeci

Izvor: Udruga Latinsko idro Murter-Kornati

Prva regata bila je skromna, ali značajna. Pokazala se kao svojevrsan test raspoloženja za koje nismo znali kakvo je. Sudjelovalo je svega sedam brodova. Organizacija je zahtijevala mnogo entuzijazma i improvizacije: oprema se prikupljala po konobama, magazinima i *kurnatskim portima*, a sam start bio je leteći, uz jednostavnu trokutastu rutu. Već nakon prve „pokusne“ regate bilo je jasno da se rađa nešto novo, a istodobno duboko ukorijenjeno u tradiciji – nešto posebno. Tijekom godina regata se razvijala, rasla i postupno usavršavala. Uveden je start s rive, primjeren našim „teškim“ brodovima - *sidro izvanka*, a *prova* u trenutku starta vezana za kraj. Rute su postajale

zahtjevnije, ali sve bliže tradicionalnim težačkim putanjama. Iako su *idračima* brzina i pobjeda uvijek bile najvažnije želje, organizatori su sve više posvećivali pozornost kulturi ponašanja na moru i usvajanju pomorskih vještina (poznavanju snage i smjera vjetra, *burtižanju*, *okrićanju*, *považanju*, *podveživanju* jedra, *bracivanju*...) te poznavanju tradicionalnih načina opremanja broda – *armiživanju*. Zbog toga je dan prije regate uvedeno i natjecanje u *armiživanju* broda, s praktičnim nagradama za najbolje u natjecanju.

4. Regate

Budući da je prva regata organizirana u povodu sedamsto godina spomena župe Srimač (danas Murter) i za blagdan svetoga Mihovila, murterskog *patrona*, procijenili smo da je to dobar termin i za održavanje budućih regata. Naši članovi u tom trenutku već „lakše dišu“ nakon naporne turističke sezone, i mogu odvojiti više vremena za potrebe regate i Udruge, a još je uvijek ljeto i vremenske prilike su uglavnom povoljne. S druge strane, smatrali smo da je ljeto popunjeno raznim zabavnim događajima, i da se ne bi bilo dobro „gurati“ u taj vremenski okvir. Konačno, od prvoga dana smo smatrali da su turisti poželjni kao sudionici događaja, ali da je regata prvenstveno namijenjena Murterinima i gostujućim posadama, to jest da regatu i sve što se oko nje zbiva organiziramo prije svega zbog nas i obrazovanja naše djece, za nešto što je dio njihova identiteta, a da možda to i ne znaju. To se mišljenje pokazalo ispravnim, i na tome ćemo ustrajati.

Zanimanje za regatu neprestano je raslo. U međuvremenu su osnovane i mnoge nove udruge i pokrenute nove regate, u duhu novoga vremena i s različitim profilima: s latinskim i uglavnom jedrom, s muškim, ženskim i dječjim posadama, veslačke i *idračke*... Broj regata postao je tako velik, osobito u ljetnim tjednima, da je sastavljanje kalendara svih regata postao vrlo ozbiljan zadatak. Heterogenost *jedračkih* navika i želja za pobjedom donijela je i nove natjecateljske izazove. Budući da nije riječ o serijski proizvedenim brodovima, već upravo suprotno – o izrazito individualiziranim plovilima – bilo je potrebno, radi veće pravednosti, pristupiti razvrstavanju brodova u različite kategorije te ujednačiti pravila vezana uz pojedine dijelove opreme, poput duljine lantine i kroja jedra. Naša je udruga u svim tim nastojanjima vrlo aktivno sudjelovala.

5. Uloga Udruge *Latinsko idro*

Vrlo zanimljiv dokaz naše prisutnosti u obnovi plovidbene baštine stigao je već u prvim godinama iz sasvim neočekivana mjesta - iz inozemstva. Shvatili smo, osobito naš tadašnji predsjednik, da za nas i naša nastojanja veće zanimanje pokazuju strani entuzijasti nego domaća politika, koja se deklarira kao pomorski usmjerena. U nekoliko smo navrata davali intervjuje za najpoznatije časopise iz ovoga područja. U

goste su nam dolazili ugledni svjetski novinari i predavači, neki od njih čak i s vlastitim brodom. A onda su uslijedili pozivi. Sudjelovali smo na najvećim festivalima mora i pomorske kulture: u Veneciji (2005.), Brestu (2008.), Morbihanu (2015.) i Sèteu (2016.), kao i na regati *Trofeo del Presidente della Repubblica* u Stintinu na Sardiniji, gdje smo nastupili na njihovom brodu.

Naše smo ideje i rad Udruge predstavljali samostalno, putem predavanja u Barceloni, Gandiji (Španjolska), Parizu i Morbihanu (Francuska) te u Pisi i Stintinu (Italija).

No, daleko je najvažnije naše djelovanje bilo na Jadranu, i to zato što smo našim primjerom i našim nastojanjima - ovdje svakako moramo ponovno spomenuti rad našeg pokojnog predsjednika Željka Jerata – dali poticaj i pobudili želju, najprije kod naših susjeda, da i sami krenu istim putem. Zatim su krenuli i drugi. Udruge i regate nizale su se jedna za drugom. Ponekad su organizatori prvih regata imali samo jedan ili dva broda. Često su u tim pokušajima organiziranja regata naši brodovi bili brojniji od njihovih, ali moralo se sudjelovati. To je bio svojevrsni imperativ našega predsjednika, sažet u rečenicu: *Ako nikomu ne ideš, niko ti neće ni doći*. Tako je bilo tada, a tako je i danas.

6. Edukacija i rad s mladima

Jedan od najvažnijih aspekata očuvanja baštine je edukacija najmlađih članova naše zajednice. Kako su revolucionarne tehnološke i društvene promjene zahvatile sve segmente života, a zaborav prekrivio većinu napuštenih ili zanemarenih djelatnosti, isto se dogodilo i s tradicionalnom plovidbom te svim aktivnostima koje su je pratile. Zato se naš koncept edukacije ne zasniva samo na jedru, veslu i drvenom brodu – iako svakako najprije na tomu - već i na svim drugim dijelovima pomorske i opće kulture. Započnimo s djecom vrtičke dobi, s kojima u *Danima Latinskog idra* plovimo jedno jutro. Ta ista djeca jedno popodne u središtu mjesta imaju svoju likovnu radionicu na temu broda i jedra. Osnovnoškolska djeca u okviru *Malog Latinskog idra* imaju svoje veslačke i *idračke* regate. Najstarije osnovnoškolce svake godine na dan Gospe od Pohođenja (31. svibnja) vodimo u *Kurnate*, u Tarac - najvažnije mjesto *kurnatske* povijesti - gdje se u crkvi Gospe o' Tarca, zaštitnice *Kurnatara*, za njih održava sveta misa, a nakon mise i poduka o važnosti mjesta na kojemu se nalaze.

Od tri proklamirana cilja pri osnivanju Udruge, dva smo u potpunosti ostvarili – poticanje interesa za pomorsku baštinu i uspostavu školskog broda. Treći cilj, pokretanje škole odnosno programa za drvene brodograditelje, nažalost, zasigurno nećemo uspjeti ostvariti. Takve su prognoze rezultat naših pokušaja, ali i iskustava stečenih u suradnji s obrazovnim i državnim institucijama. Naime, dok Hrvatska shvati da more nije namijenjeno samo kupanju i turistima, tradicionalne obrazovne aktivnosti i djelatnosti bit će i dalje na čekanju. Zato smo, uz ostalo, ne čekajući administraciju, pokrenuli *Školu u gajeti*, koja se održava u ljetnim mjesecima za vrijeme praznika za svu djecu koja to žele. Školu vode naši stariji iiskusni članovi,

no ni ona nije bez problema: naši su instruktori sve stariji, a mlađi članovi su, osobito tijekom ljeta, prepuni obaveza. No, škola se nije ugasila.

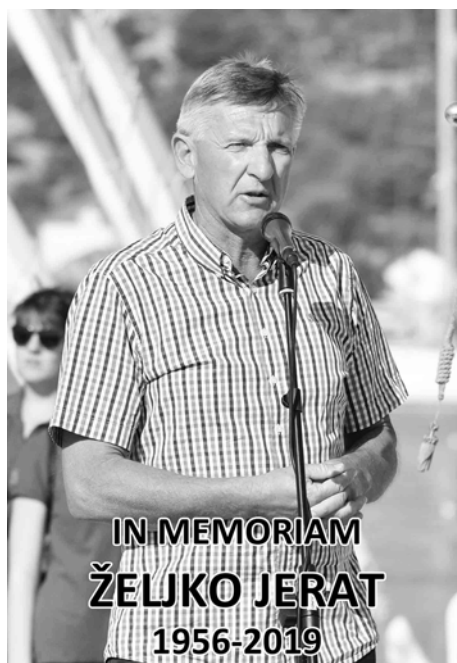
Slika 3. Škola u gajeti
Izvor: Udruga Latinsko idro Murter-Kornati

7. Postignuća

Nakon što nas je u travnju 2019. godine napustio Željko Jerat-Cum, najodaniji član, utemeljitelj i predsjednik udruge, tražili smo način kako i u kojem smjeru nastaviti dalje s Udrugom. Nije nam ostavio mnogo vremena za pripremu, ali je regata u rujnu 2019. godine ipak sama za sebe pokazala sve. Pokazala je kakvo je značenje Željko imao među ljudima diljem Jadrana i Europe, među čuvarima maritimne baštine. Istoga ljeta, na konferenciji u Betini, postali smo pridruženi član Asocijacije pomorskih muzeja Mediterana (AMMM). Također, u nama je gorjela želja da oblikujemo trajni znak zahvalnosti i sjećanja na našeg preminulog predsjednika. Godine 2022. utemeljili smo nagradu naše udruge pod nazivom *Matrikula čuvara hrvatske maritimne baštine - Željko Jerat Cum*. Naša je početna zamisao bila da nagrada ima nacionalni karakter, no takvu ideju nisu podržali ni Ministarstvo kulture, nadležno za to područje, ni pojedine udruge s Jadrana s kojima smo o tome razgovarali (sa svima smo se savetovali).

Godine 2023. objavili smo opsežnu monografiju pod naslovom *Željko Jerat - Cum: More, more i opet more* (Latinsko idro, Murter, 2022., 316 str.). U neku ruku, bila je to i monografija o našoj udruzi, jer u njezinu djelovanju i povijesti gotovo da nije bilo događaja u kojemu Željko nije sudjelovao – najčešće, najznačajnije i najaktivnije od

svih članova. Za to je imao sve preduvjete: neiscrpnu energiju, snažnu volju i ljubav prema onome što je radio, duboku ukorijenjenost u baštinu te značajna materijalna sredstva koja je velikodušno stavljao na raspolaganje Udruzi. U tom kontekstu treba istaknuti da je Željko, kako zbog svojega kršćanskog određenja, tako i zbog trajne spremnosti na pomoć drugima, u velikoj mjeri potaknuo i svoje jadranske susjede da se pridruže njegovim plemenitim ciljevima.

Slika 4. Željko Jerat Cum

Izvor: Udruga Latinsko idro Murter-Kornati

Vođeni tim načelom, odredili smo da u sastavu povjerenstva za dodjelu nagrade najmanje polovicu članova čine predstavnici drugih udruga i *idračkoga* sektora (nemurterini).

Te iste godine, zalaganjem svih članova, a naročito članova Upravnog odbora i njegova predsjednika, obnovljena je unajmljena kuća koja je postala skroman dom naše Udruge, koji smo prozvali *Kućom Latinskog idra*. Kuća u vlasništvu Crkve obnovljena je uz pomoć europskih fondova. U tom kontekstu treba podsjetiti da je Udruga od samoga početka svojega djelovanja tražila „životni prostor“, no, najblaže rečeno, za tu ideju nikada nije postojalo osobito razumijevanje, unatoč neospornim uspjesima koje je Udruga već u prvim godinama ostvarila.

S obzirom na prirodu naših aktivnosti, tražili smo prostor uz obalu, a takav je objekt postojao u samom središtu mjesta, u vlasništvu Crkve. Međutim, prioriteti onih koji su o tome odlučivali bili su drugačiji, a mi se s njima nismo mogli ravnopravno nositi. Danas se u toj zgradi nalazi kafić!

8. Zaključak

Svake godine *Dani Latinskog idra* dovode u Murter sve više brodova i sve više sudionika. To je samo po sebi lijepo i poželjno, no s druge strane svake se godine susrećemo sa sve većim izazovima, kako financijskim tako i organizacijskim. Na trenutke se čini da smo stigli do točke puknuća, i da ćemo u organizacijskom i tehničkom smislu morati nešto mijenjati. Oduvijek smo imali financijsku podršku naše općine i naših sugrađana, vlasnika obrta i tvrtki. Na tome smo svima zahvalni te koristimo i ovu priliku da im zahvalimo. Zahvalni smo i svim mladim snagama koje iskazuju veliko zanimanje za manifestaciju, i od velike su pomoći. Unatoč tomu, cjelogodišnje aktivnosti značajno pate i relativno mali broj aktivista teško se s njima nosi. Neki važni elementi našega programa možda će se naći u velikim problemima, i to moramo spriječiti, a ovdje prvenstveno mislimo na edukaciju. Trebamo osvijestiti naše sugrađane da *Latinsko idro* nije samo regata i druženje na rivi. *Latinsko idro*, i čitav program koji se od prvoga dana provodi na svim razinama, važan je dio našega identiteta, koji se ne može sačuvati samo snagama vodstva Udruge. Treba nam široka i aktivna podrška.

Priča o murterskim drvenim brodovima, jedrima i regatama nije samo priča o prošlosti – ona je živa, dinamična i usmjerena prema budućnosti. Kroz zajednički trud pojedinaca i zajednice, ova vrijedna baština nastavlja živjeti na moru, baš kao i nekada.

Literatura

1. Juran, K. (2017): Dolazak korčulanskih kalafata na Murter i druge sjevernodalmatinske otoke u 18. stoljeću, *Murterski godišnjak XV*, str. 73-103.
2. Panella, G. (2017): Natjecanje kao podrška prijenosu znanja iz pomorske kulture: iskustvo latinskog jedra, *Murterski godišnjak XV*, str. 193-199.
3. Radić Rossi, I. (2017): Najstariji prikazi jedrenja u Mediteranu i dosadašnje spoznaje o pojavi latinskog jedra, *Murterski godišnjak XV*, str. 37-73.
4. Skračić, V. (2003): Kurnaska gajeta – sveti brod, *Čakavska rič XXXI*, br. 1-2, str. 33-52.
5. Skračić, V. (2007): *Svijet latinskog idra*, Murter.
6. Skračić, V. (2017): *Dvadeset godina plovidbe Latinskim idrom*, *Murterski godišnjak XV*, str. 11-36.
7. Skračić V. (2025): *Bilješka o Latinskom idru*. Pomorski zbornik, Posebno izdanje (6), str. 269-292.
8. Turčinov, B. & Skračić, V. (2017): *Brod i idro – znakovi murterske prepoznatljivosti*, *Murterski godišnjak XV*, str. 149-192.
9. *Željko Jerat Cum: More, more i opet more*, Skračić, Vladimir (ur.), 2022., Latinsko idro, Murter

Jakov Lovrić

E-mail: lovricjakov1@gmail.com

Association for the promotion of wooden vessels and traditional methods of navigation
Latinsko idro

Living Sails – the Latinsko Idro Association

Abstract

The history of Murter is closely intertwined with wooden vessels, which played a central role in family life and provided an essential link between the island and the mainland. With the introduction of motorised vessels, traditional sailing practices gradually declined, but the *Latinsko Idro* Association played a key role in their revival. Today, this maritime tradition is being revitalised through sailing schools, educational activities for young people, regattas, and participation in international events, thereby contributing to the preservation of Murter's maritime heritage and its transmission to future generations.

Keywords: association, Latinsko Idro, maritime heritage, sailing, rowing

Marijana Dlačić*

E-mail: mdlacic@hazu.hr

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru

Pristup posjetiteljima – kada nedostaci postaju prednost

Sažetak

Pomorska zbirka HAZU u Zadru ima određene nedostatke vezane uz svoj prostor i stalni postav. Među njima su nepostojanje kontroliranog ulaza i izlaza za posjetitelje, nedostatak prostora te razmještaj građe koji nije logično organiziran. Zbog tih je razloga potrebna stalna prisutnost kustosice, ujedno i vodičice po postavu s kojom posjetitelj ostvaruje interakciju, a sadržaj vođenja prilagođava se s obzirom na predznanje i afinitete posjetitelja. Predznanje je političko-geografski i starosno obilježeno. Političko-geografski mogu se izdvojiti tri skupine posjetitelja: strani i domaći posjetitelji te lokalno stanovništvo. Strani posjetitelji znaju malo ili ništa o lokalnom (i/ili hrvatskom) pomorstvu i povijesti. Domaći posjetitelji imaju opće znanje o hrvatskom pomorstvu i prošlosti, a lokalno stanovništvo je dobro upućeno u lokalnu povijest i baštinu. Prema starosnom kriteriju procjene predznanja, moguće je izdvojiti samo skupinu starijeg domaćeg i lokalnog stanovništva s vlastitim sjećanjima i osobnim iskustvima. Strani posjetitelji svih dobi te mlađa domaća i lokalna populacija ne razlikuju se s obzirom na predznanje, osim na individualnoj razini. Prema afinitetima mogu se izdvojiti dva osnovna principa održavanja vodstva: kronološki i tematski. S obzirom na sve navedeno, očekivanja posjetitelja su različita. Strani posjetitelji očekuju općenito upoznavanje s pomorstvom i pomorskom prošlošću, a u manjoj mjeri upoznavanje s lokalnom baštinom i pomorskom tradicijom. Potonje je dodirna točka s domaćim posjetiteljima, koji istovremeno očekuju „ekskluzivu“. Lokalno stanovništvo ponajprije dolazi radi obnove sjećanja i osjećaja ponosa na vlastitu baštinu. Interakcija između kustosice i posjetitelja je dvosmjerna: lokalno stanovništvo rado razgovara o vlastitim pomorskim iskustvima i iskustvima života uz more, što stvara dodatni fond znanja, a strani posjetitelji svojim drugačijim iskustvima i vlastitim uvidima kustosici otvaraju nove perspektive u sagledavanju fenomena ovdašnjeg pomorstva. Pokazalo se da djelatnica svojim pristupom može kompenzirati određene nedostatke i stvoriti dodatnu vrijednost pri posjetu zbirci. Istovremeno, neposredni kontakt s posjetiteljima pridonosi daljnjem razvoju zbirke u skladu sa suvremenim trendovima.

Ključne riječi: Pomorska zbirka, stalni postav, nedostaci, interakcija, angažman posjetitelja

1. Uvod

U radu će se na primjeru Pomorske zbirke HAZU u Zadru dati uvid u iskustvo posjetitelja s obzirom na način na koji se odvija komunikacija između njih i kustosice koja je ujedno i vodičica po postavu. Prisustvo zaposlene osobe potrebno je prvenstveno

* voditeljica Pomorske zbirke Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru

zbog ograničenja koje nameće prostorna dispozicija postava i ureda kustosice unutar zgrade Zavoda koji ima vlastitu organizaciju rada. Međutim, u kontaktu s kustosicom ta se ograničenja pretvaraju u prednost, jer posjetitelji mogu iz prve ruke saznati više o samoj zbirci, ali i o pomorstvu Zadra i okolice. Ovaj rad temelji se na neposrednom iskustvu kustosice, ujedno i vodičice po postavu, koja u interakciji s posjetiteljima prikuplja njihove reakcije i dojmove o zbirci. Istovremeno posjetitelji nadopunjuju postav vlastitim iskustvima i opažanjima, pridonoseći na taj način dinamičnosti i komunikativnosti zbirke, unatoč „tradicionalnom“ načinu izlaganja s izostankom multimedije i interaktivnih pomagala. Kroz prizmu McLuhanove teorije o „vrućem“ i „hladnom“ mediju i sukladnoj Glusbergovoj podjeli muzeja na vruće i hladne, pružit će se uvid u mogućnosti Pomorske zbirke u svjetlu suvremenih tendencija i tradicionalnih oblika muzejske prezentacije. No, radi jasnijeg uvida najprije će se kratko prikazati nastanak i razvoj Pomorske zbirke, posebno u svjetlu njene prezentacije javnosti.

2. Razvoj zbirke i postava – nedostaci

Pomorska zbirka djeluje u sklopu Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) u Zadru, koji je osnovan 1954. godine pod nazivom Institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU). U međuvremenu je nekoliko puta mijenjao ime, no osnovna djelatnost ostala je ista: znanstveno istraživanje Zadra i sjeverne Dalmacije u različitim područjima. Uskoro se uvidjela potreba za sustavnim istraživanjem, posebno pomorske prošlosti, i očuvanjem pomorske baštine, pa je 1958. godine započelo prikupljanje predmeta vezanih uz pomorstvo s ciljem ustanovljenja pomorskog muzeja. Do toga nikada nije došlo, no 1966. godine zbirka je otvorena za javnost kao pomorsko-povijesna zbirka. Uređen je stalni postav u prizemlju Zavoda koji je do 90-ih godina 20. stoljeća ostao u nepromijenjenom izdanju. Uslijed Domovinskog rata, djelatnost Zavoda usmjerila se na nužnije aktivnosti, a budući da pomorska zbirka nije imala vlastitih zaposlenika, nego je tu djelatnost povremeno obavljalo znanstveno i stručno osoblje zaposleno na drugim radnim mjestima, i rad na njoj je zamro. Početkom novog tisućljeća zbirci se ponovno počela pridavati pažnja, ponajprije u smislu uređenja prostora za stalni postav, kojim bi se javnosti primjereno predstavila Pomorska zbirka. Unatoč uložnim financijskim sredstvima i naporima, upravo su se prostorni uvjeti pokazali jednim od ključnih izazova u prezentaciji zbirke. Tijekom svojega razvoja zbirka je više puta premješтана, čime je privremeno poprimila obilježja povremene izložbe. Od 2017. godine ponovno je smještena u svoj izvorni prostor u prizemlju Zavoda, no na manjoj površini nego ranije [1]. Novi postav oblikovan je u skladu s raspoloživim zidnim površinama i brojem vitrina, zbog čega, unatoč nastojanju da se izloži što veći broj predmeta, nije moguće ostvariti dosljedan tematski ni kronološki slijed izlaganja. Osim toga, prostorna organizacija ne omogućuje kontinuirano i linearno kretanje kroz postav. Navedene okolnosti zahtijevaju prilagodbu interpretacijskog i voditeljskog pristupa posjetiteljima.

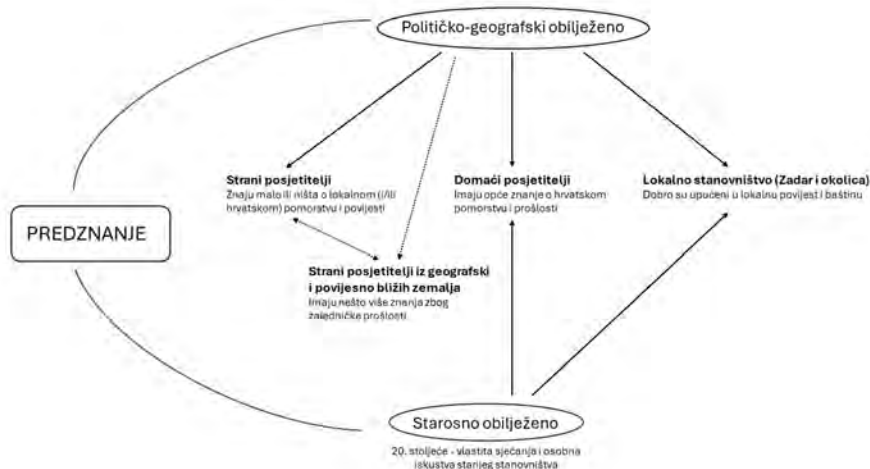
*Slika 1. Zgrada Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru s glavnim ulazom na prvom katu. Pomorska zbirka je u prizemlju.
(autor Bojan Bogdanić; izvor TZ Grada Zadra)*

*Slika 2. Ulaz u Pomorsku zbirku koji se nalazi sa stražnje strane zgrade
(autorica Marijana Dlačić)*

3. Pristup posjetiteljima: kriteriji procjene i odabir načina vođenja po postavu

Već prilikom uvođenja posjetitelja u prostor procjenjuje se situacija u skladu s kojom se odabire način vodstva, koji ovisi o dva kriterija: predznanju posjetitelja i zainteresiranosti, odnosno afinitetima posjetitelja. Predznanje je prvenstveno političko-geografski i starosno obilježeno. Političko-geografski, mogu se izdvojiti tri osnovne skupine: strani posjetitelji, domaći posjetitelji i lokalno stanovništvo. Strani posjetitelji općenito imaju manje znanja od domaćih posjetitelja o pomorstvu i prošlosti ovoga područja, no moguće je izdvojiti jednu podskupinu, a to su posjetitelji iz stranih zemalja koje su nam geografski i povijesno bliže. Oni uglavnom imaju više predznanja nego posjetitelji iz udaljenijih zemalja, jer smo u određenom povijesnom razdoblju dijelili zajedničku prošlost, a to su ponajprije posjetitelji iz Italije i Austrije. S druge strane, iako domaći posjetitelji posjeduju opće znanje o hrvatskoj prošlosti, zbog njene povijesne rascjepkanosti i unutar ove skupine može se izdvojiti podskupina kojoj je povijest istočnoga Jadrana bliskija nego povijest kontinentalne Hrvatske. Lokalno stanovništvo je dobro upućeno u povijest i pomorsku baštinu Zadra i sjeverne Dalmacije. Prema starosnom kriteriju razlike u predznanju mogu se utvrditi samo kod domaćih posjetitelja, uključujući lokalno stanovništvo, no to se odnosi samo na novije razdoblje - od druge polovice 20. stoljeća nadalje jer je to još uvijek razdoblje iz kojega starije stanovništvo ima vlastita sjećanja i osobna iskustva. Kod stranih posjetitelja ne očituju se značajne razlike s obzirom na dob nego predznanje ovisi, kao i kod mlađe domaće populacije, o osobnim afinitetima.

Slika 3. Grafički prikaz kriterija koji utječu na predznanje posjetitelja

S obzirom na afinitete, mogu se izdvojiti dva osnovna principa održavanja vodstva: kronološki i tematski. Tematsko vođenje pruža brojnije mogućnosti, pri čemu posebno dolaze do izražaja interesi posjetitelja. To može biti zanimanje za povijest (pa će vođenje u tom slučaju biti i kronološko), ili gospodarstvo (prema iskustvu kustosice, u ovom slučaju posjetitelje više zanimaju novija razdoblja, posebno 20. stoljeće), zatim umjetnost i umjetnički obrt, tradicija i baština itd. Kronološko vođenje ponajprije podrazumijeva prepričavanje povijesnih događaja, no ono može biti kronološko u razvojnem smislu, poput razvoja brodogradnje, razvoja tehnika plovidbe ili drugih tehničkih inovacija, razvoja pomorskog prava i slično, i tada je ujedno i tematsko. Afiniteti posjetitelja također su umnogome geografski obilježeni. Na primjer, pomorska tradicija i baština najviše zanimaju lokalno stanovništvo. S druge strane, posjetitelji iz Italije (posebno sjeverne) više su zainteresirani za srednjovjekovno i novovjekovno razdoblje, kada je istočna obala Jadrana većim dijelom bila u sklopu Mletačke Republike, dok austrijske ili mađarske državljanke mnogo više zanima 19. i početak 20. stoljeća kada smo dijelili zajedničku državu. Posjetitelji iz drugih zemalja koje zanima povijest, a s kojima nismo dijelili zajedničku prošlost, u podjednakom su omjeru zainteresirani za sva povijesna razdoblja.

S obzirom na sve navedeno, posjetitelji imaju i drugačija očekivanja od posjeta zbirci. Očekivanja stranih posjetitelja usmjerena su na općenito upoznavanje s pomorstvom i pomorskom prošlošću, a u manjoj mjeri na upoznavanje s lokalnom baštinom i pomorskom tradicijom. Potonje je dodirna točka s domaćim posjetiteljima koji istovremeno imaju i nešto veća očekivanja, jer u postavu traže svojevrsnu „ekskluzivu“, nešto što će im dodatno privući pažnju i naglasiti značaj ovog područja (Zadra i okolice) u širim regionalnim i hrvatskim okvirima. Suprotno od njih, stranim posjetiteljima je gotovo svaka informacija svojevrsna ekskluziva, budući da nisu podrobnije upoznati s ovim područjem. Lokalno stanovništvo, posebno starije, često dolazi obnoviti sjećanja osjećajući ponos na vlastitu pomorsku baštinu, no i oni vole saznati „nepoznato o poznatome“. Ovdje je prisutan element iznenađenja, jer lokalni posjetitelji, u uvjerenju da „sve znaju“, često ne očekuju saznati nešto novo, pa su takve informacije dobrodošao dodatak posjetiteljskom iskustvu. „Nepoznato o poznatome“ nije nužno „ekskluziva“ – to može biti podatak o naizgled nevažnim pojedinostima koje lokalnom stanovniku bude emocije, dok ekskluziva u sebi sadržava informaciju o iznimnosti određenog pothvata, predmeta ili područja.

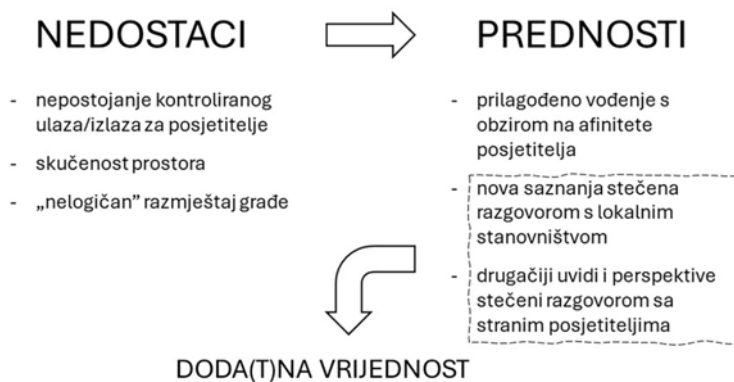

Slika 4. Grafički prikaz očekivanja posjetitelja

4. Dvostrani proces – dodatna vrijednost

Neovisno o predznanju, afinitetima i očekivanjima, svim posjetiteljima u pristupu treba prilagoditi sadržaj, pri čemu je onima s manje predznanja potrebno dati puno šire informacije o kontekstu. Pritom je pozornost usmjerena na izložene predmete, pa se kontekst objašnjava u onoj količini koja pridonosi boljem razumijevanju predmeta. Pri kronološkom vođenju naglasak je na povijesnim razdobljima, pa se u skladu s time promatraju predmeti međusobno različitih obilježja. S druge strane, pri tematskom vođenju predmeti se odabiru po principu sličnosti. Na taj je način svaki predmet višeslojan i mijenja svoje značenje s obzirom na odabrani način vođenja, a njegova obilježja samo su ovojnica oko koje se plete sadržaj. Pritom kustosica svojim izlaganjem upućuje samo na ono značenje predmeta koje pojedini posjetitelj pridaje predmetu na temelju vlastitih interesa, dopuštajući mu da nadograđuje predmet svojim vlastitim opažanjima i iskustvima. To se posebno odnosi na univerzalne predmete, poput brodske opreme i uređaja za navigaciju, koji omogućuju i stranim posjetiteljima da se sužive s građom. Naprimjer, strani posjetitelji često se bave rekreativnim jedrenjem, pa im je svrha pojedinih predmeta dobro poznata, no oni rado pripovijedaju svoja iskustva i znanje o tim predmetima. Na taj se način posjetitelji povezuju sa zbirkom u cjelini, uključujući i građu koja im možda nije dovoljno poznata ili osobito zanimljiva, ali koja u konačnici pridonosi pozitivnom ukupnom dojmu o zbirci. Postav Pomorske zbirke na taj način postaje komunikativan, kako doslovno na relaciji kustosica – posjetitelj, tako i metaforički, pri otkrivanju mnogostrukih značenja predmeta, u čemu ravnopravno sudjeluju obje strane.

Dodatna vrijednost ovakvog načina interakcije s posjetiteljima je prikupljanje novih podataka, koji će upotpuniti trenutna saznanja o pomorstvu i pomorskoj baštini. Prikupljanje nije sustavno niti u smislu reprezentativnog uzorka ispitanika, niti u smislu korištenja ujednačenog upitnika, nego ovisi o susretljivosti i interesima posjetitelja. Kustosica ne traži pojedince koji mogu biti odgovarajući izvor informacija, nego takvi pojedinci sami dolaze u zbirku i stavljaju svoje znanje na raspolaganje. U ovom je kontekstu takav pristup opravdan, s obzirom na to da kustosica ne provodi znanstveno istraživanje, već informacije prvenstveno koristi za unaprjeđenje iskustva posjetitelja. Izvor novih saznanja mogu biti domaći, prvenstveno lokalni, i strani posjetitelji. Lokalno stanovništvo može pridonijeti na tri načina: 1. pomorci i drugi dionici u pomorstvu s vlastitim iskustvima; 2. lokalno stanovništvo s informacijama „iz druge ruke“; 3. lokalni amaterski istraživači s mnoštvom potencijalno korisnih podataka i saznanja. Svaka od ovih skupina razlikuje se po načinu obrade informacija, bilo subjektivnom, ako se radi o osobnim iskustvima, bilo previše „entuzijastičnom“ u slučaju amaterskih istraživača. Takvo je znanje često fragmentarno i ovisi o interesu posjetitelja, pa kustosica ne može utjecati na njegov sadržaj, no zato ovako prikupljene informacije treba probrati i preispitati njihovu istinitost i prihvatljivost za daljnje korištenje. Ponekad su na taj način prikupljene informacije zaista vrijednosno značajne i primjenjive u eventualnim budućim dopunama stalnog postava. S druge strane, strani posjetitelji svojim različitim (povijesnim) iskustvima mogu pružiti drugačije viđenje pomorstva Zadra, Dalmacije i općenito istočne jadranske obale u usporedbi sa svojim zemljama. Njihovi su komentari korisni kustosici u prilagodbi i približavanju sadržaja budućim posjetiteljima, a istovremeno joj otvaraju nove perspektive u sagledavanju fenomena ovdašnjeg pomorstva.

Slika 5. Grafički prikaz pretvaranja nedostataka u prednosti i stvaranja dodatne vrijednosti

Dobrovoljni doprinos pojedinaca znanjem ili vještinom pri radu na određenom projektu u znanstvenoj i poslovnoj zajednici (pre)poznat je pod nazivom *rad mnoštva* (eng. *crowdsourcing*). Ovaj se pojam odnosi na različite modele dobrovoljnog sudjelovanja pojedinaca radi postizanja određenog cilja, pri čemu obje strane imaju određenu korist, koja nije nužno materijalna. Ovakav se model zajedničkog rada primjenjuje i u ustanovama u kulturi. Pokazalo se da je dugoročno najznačajnija vrijednost takvog sudjelovanja povezivanje korisnika s baštinskim ustanovama i stvaranje osjećaja zadovoljstva [3]. Rad mnoštva se u kontekstu pomorstva i pomorske baštine može upotrijebiti za očuvanje tradicionalnih vještina, ali i za (nezapisana) znanja o određenim događajima, procesima, okolnostima i sl. Istovremeno se posjetitelju omogućuje aktivno sudjelovanje i suživljavanje sa zbirkom pri razvijanju osjećaja doprinosa vlastitoj baštini.

Sudjelovanje posjetitelja u kreiranju sadržaja postaje sredstvo povezivanja, i tada pojedini nedostaci Pomorske zbirke postaju prednosti. Skučenost prostora i „nelogičan“ razmještaj građe zahtijevaju koncentraciju i aktivno prihvaćanje predmeta. Kanadski teoretičar komunikacije, Marshall McLuhan, dijeli sredstva prenošenja poruke na vruće i hladne medije. Prema njemu, „vrući mediji ne ostavljaju publici toliko toga za dopunjavanje ili dovršavanje. Oni, prema tome, iziskuju malo sudjelovanje publike, dok hladni mediji potiču publiku na znatno sudjelovanje ili dopunjavanje“ [4]. Sukladno tome je argentinski kustos i konceptualni umjetnik Jorge Glusberg razvio tezu o vrućim i hladnim muzejima [2], prema kojoj je obilježje hladnog muzeja visok udio sudjelovanja posjetitelja u interpretaciji i stvaranju doživljaja. Prema njemu, hladni muzej je visokodigitaliziran, no treba napomenuti da je njegov rad objavljen 1980. godine, u vrijeme kada su mogućnosti digitalizacije i primjene multimedije bile tek u začetku. Tada se moglo činiti da su „klasični“ muzeji, koji su usmjereni prvenstveno na vizualne senzacije, „vrući“ s obzirom na nisku razinu aktivnog sudjelovanja. No danas, u sveopćem zagušenju multimedijom i raznim digitalnim alatima koji preopterećuju osjetila, posjetitelji postaju intelektualno pasivni s gotovo automatiziranim reakcijama. Dolazi do svojevrsnog kopernikanskog obrata, u kojemu „klasični“ muzeji i zbirke ponovno postaju aktualni i zanimljivi raznolikoj publici. I dok je Glusberg zagovarao primjenu reprodukcija radi što šire diseminacije, u današnjem svijetu analogni predmet postaje raritet koji na drugačiji način djeluje na posjetitelja, od samog svojeg izgleda i mogućnosti „taktilne vizualizacije“, pa do cjelokupnog okruženja: smještaja u prostoru koji nije uvijek idealan, nego zahtijeva određenu fizičku prilagodbu (na primjer sagibanje ili napinjanje uvis), ili neodgovarajuće osvjetljenje, koje osvjetljava samo jednu ili dvije strane predmeta. Na taj način posjetitelj nesvjesno nadograđuje predmet. U tom smislu Pomorska zbirka ima obilježja „hladnog muzeja“, unatoč manjku interaktivnih alata.

5. Zaključak

U današnjem svijetu primjena multimedije i interaktivnih alata je nužna, no pokazalo se da je interakcija kustosice s posjetiteljima ključna u prenošenju sadržaja, ali u jednakoj mjeri i u oblikovanju doživljaja posjetitelja. Međutim, interakcija je dvosmjerna. To se ne odnosi samo na upotpunjavanje činjeničnog znanja, jer posjetitelj povratnom informacijom kustosici posredno može ukazati na drugačiji pristup i nova iščitavanja pojedinih predmeta, koja omogućuju buduće kreiranje i osmišljavanje tematskih razgleda postava. U tom su smislu posebno dragocjeni uvidi stranih posjetitelja s drugačijim povijesnim, ekonomskim, društvenim i kulturološkim iskustvima, posebno u pristupu, očuvanju i prezentaciji baštine u (izvan)muzejskom kontekstu.

Uzme li se u obzir McLuhanova teza o vrućem i hladnom mediju, može se zaključiti da interaktivni muzeji i zbirke, uz značajnu primjenu multimedije, ne ostavljaju mnogo prostora za misaoni, kreativni i emocionalni angažman posjetitelja, jer se obilazak uglavnom svodi na površne senzacije i trenutačni doživljaj, odnosno osjećaj zabavljenosti. U tom smislu klasični postav Pomorske zbirke sa skromnim udjelom multimedije postaje „hladni“ medij, koji iziskuje mnogo više osobnog angažmana posjetitelja, a stupanj njihovog angažmana povećava se u interakciji s kustosicom. Pokazalo se da djelatnica svojim pristupom može nadomjestiti određene nedostatke te ostvariti dodatnu vrijednost u iskustvu posjeta zbirci.

Literatura

1. Dlačić, M. (2025) Pomorska zbirka Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru – Zadar. *Pomorski zbornik*. Posebno izdanje 6, 199-207.
2. Glusberg, J. (1983) Hladni i vrući muzeji: k muzeološkoj kritici: s originalnim crtežima Lusie Benedite. *Muzeologija*. 23, 9-77. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/143098> (pristupljeno: 1. travnja 2026.)
3. Ivanjo, T., Zlodi, G., Pervan, D. (2019) Mnogo ruku čini posao lakšim – konceptualni okvir primjene rada mnoštva u baštinskim ustanovama. *Muzeologija*. 56, 177-198. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/346302> (pristupljeno: 1. travnja 2026.)
4. McLuhan, H. M. (2008) *Razumijevanje medija: mediji kao čovjekovi proizvođači*. Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga

Marijana Dlačić

E-mail: mdlacic@hazu.hr

Institute for Historical Sciences of the Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU)
in Zadar

Visitor Access: When Drawbacks Become an Advantage

Abstract

The Maritime Collection of the Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU) in Zadar faces several limitations related to its spatial organisation and permanent exhibition, including the absence of a controlled visitor entrance and exit, limited exhibition space, and an inconsistent display layout. These constraints require the constant presence of a curator, who also acts as a guide and adapts each tour to visitors' prior knowledge and interests. Prior knowledge varies based on political and geographic background, and age. In terms of political and geographic background, three visitor groups can be distinguished: foreign visitors, domestic visitors, and the local residents. Foreign visitors generally have limited knowledge of local (and/or Croatian) maritime traditions, while domestic visitors tend to possess broader knowledge of Croatian maritime history. Local residents are often more familiar with local history and heritage. Regarding age as a criterion for assessing prior knowledge, only the group comprising older domestic and local residents, who possess their own memories and personal experiences, stands out as distinct. Foreign visitors of all ages, as well as the younger domestic and local populations, show no significant differences in prior knowledge, except at an individual level. Depending on visitors' interests and level of prior knowledge, guided tours may follow either a chronological or a thematic approach. Visitor expectations also vary. Foreign visitors generally seek an introduction to Croatian maritime history and traditions, with less emphasis on local heritage and maritime traditions. This latter aspect represents a point of overlap with domestic visitors, who often expect more specific or less familiar aspects of local heritage. For local residents, visits frequently provide an opportunity to reconnect with personal memories and local identity. Interaction between the curator and visitors is a two-way process: local visitors contribute memories, experiences, and stories of life by the sea, thereby enriching knowledge about the collection and its context, while visitors from other cultural backgrounds can offer perspectives that encourage new ways of interpreting local maritime heritage. The paper demonstrates that direct curator–visitor interaction can compensate for some of the collection's spatial and organisational limitations while simultaneously enhancing the visitor experience. Such interaction also contributes to the continued development and interpretation of the collection in response to contemporary approaches to visitor engagement.

Keywords: maritime collection, permanent exhibition, shortcomings, interaction, visitor engagement

Nives Giuricin*

E-mail: nives@batana.org

Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“

Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ kao referentna točka kulturnog identiteta Rovinja-Rovigno

Sažetak

Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ u Rovinju-Rovigno predstavlja primjer dobre prakse očuvanja i valorizacije materijalne i nematerijalne pomorske baštine temeljene na aktivnom sudjelovanju lokalne zajednice. Rad analizira povijesni i društveni kontekst nastanka ekomuzeja, ključne sastavnice njegova djelovanja, njegov organizacijski model te ulogu u očuvanju kulturnog identiteta grada.

Ključne riječi: ekomuzej, Batana, Rovinj-Rovigno, maritimna baština, materijalna i nematerijalna kulturna baština, lokalna zajednica

1. Uvod

Rovinj-Rovigno povijesno je oblikovan kao izrazito pomorska sredina, čiji su razvoj i identitet stoljećima bili usko povezani s morem, ribarstvom i brodogradnjom. U 18. stoljeću, kao i u prvoj polovici 19. stoljeća, dakle u završnom razdoblju Mletačke Republike i na početku vladavine Habsburške Monarhije, Rovinj je bio najvažniji pomorski grad u Istri¹.

U tom razdoblju snaga Rovinja očitovala se u impresivnim brojkama: imao je oko 200 trgovačkih brodova (što je činilo čak 80 % ukupne istarske flote), 860 pomoraca i 930 ribara te je ostvarivao približno 70 % ukupne proizvodnje slane ribe u Istri².

Tijekom 18. stoljeća u Rovinju je djelovalo čak sedam brodogradilišta (*škverova*), u kojima su se gradili brodovi za vlastite potrebe i brojnu flotu koja je plovila ne

* *mag. prim. educ.*, ravnateljica ustanove Kuća o batani-Casa della batana

¹ Franco Stener, *Rovigno d'Istria*, Famia ruvignisa, Trieste, 1997., str. 434.-435.

² *Ibidem*.

samo cijelim Jadranom, nego i šire. Među tim plovilima nalazile su se i tradicionalne batane, kao i različite vrste većih brodova (*batàì, batièle*)³, gajete (*barcheîni*)⁴, ali i tartane, bracere, trabakuli i pelizi.

Sposobnost jedrenja bila je temeljna prednost za stanovnike Rovinja. Snaga koja je pokretala njihove barke tijekom dugih stoljeća bilo je oglavno jedro, kao jedina alternativa ljudskoj snazi. Razvoj parobrodarstva i željeznice u drugoj polovici 19. stoljeća umanjio je važnost trgovačkih jedrenjaka. Motor s unutarnjim izgaranjem obilježio je naredno razdoblje neizbježnog pada, a potom i nestanka ribarica na jedra⁵.

Posljednje jedro koje se koristilo za obavljanje poslova bilo je ono na batani *Risorta* Antonija Dirittija, a zauvijek je spuštено koncem šezdesetih godina prošloga stoljeća. Time je završilo jedno razdoblje bogato tradicijom i iskustvom⁶.

Danas se batana smatra simbolom Rovinja te je 2004. otvoren jedinstveni i originalni Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“, posvećen upravo njoj, čime je ponovno dobila značenje koje je imala kada je bila jedini izvor života našega grada. U tom se kontekstu Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ profilira kao ključna institucija za očuvanje, interpretaciju i prijenos rovinjske pomorske i ribarske baštine, djelujući kao referentna točka identiteta grada⁷.

2. Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“

Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ u Rovinju-Rovigno afirmira se kao paradigmatiski primjer suvremenih pristupa očuvanju i interpretaciji maritimne baštine, utemeljenih na participativnim i zajednički vođenim modelima upravljanja. Nastao iz potrebe za zaštitom tradicijske drvene brodice ravnog dna, batane, ovaj je ekomuzej tijekom vremena prerastao u ključni identitetski okvir lokalne zajednice, unutar kojega se baština ne promatra kao statičan artefakt, već kao dinamičan skup društvenih praksi, znanja i značenja⁸.

Polazeći od koncepta ekomuzeja, naglasak se stavlja na teritorij, zajednicu i baštinu kao međusobno povezane kategorije. U tom smislu, Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ djeluje kao platforma za produkciju i reprodukciju identitetskih praksi, gdje se kroz svakodnevne aktivnosti, poput gradnje i obnove batana, tradicijskog ribolova,

³ Libero Benussi, *Vocabolario italiano-rovignese e appendice del vocabolario del dialetto di Rovigno d'Istria (1992-2013)*, Comunità degli Italiani-Zajednica Talijana „Pino Budicin“, 2013., str. 51.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Libero Benussi, *Rovinjaska batana i njezino jedro-La batana rovinjese e a sua vela*, Kuća o batani - Casa della batana Batana, 2007., str. 2.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Usp. <https://www.batana.org/>

⁸ *Ibidem*.

usmenih predaja, vještina i zanata, gastronomije, lokalnog govora te glazbenog izražaja, kontinuirano oblikuje i reinterpreтира rovinjski kulturni krajolik.

Ovakav pristup omogućuje razumijevanje baštine kao procesa, pri čemu lokalna zajednica preuzima aktivnu ulogu nositelja, interpretatora i medijatora vlastite kulturne memorije i načina života. Upravo ta dimenzija sudioničkog upravljanja i integracije materijalne i nematerijalne baštine prepoznata je i na međunarodnoj razini, kroz uvrštenje Ekomuzeja u Registar dobrih praksi očuvanja nematerijalne kulturne baštine pri UNESCO-u 2016. godine.

U tom kontekstu, Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ može se interpretirati kao referentna točka identiteta Rovinja, ali i kao model koji nadilazi lokalne okvire, nudeći relevantan doprinos suvremenim raspravama o održivosti, participaciji i društvenoj ulozi baštine. Priznanje UNESCO-a temelji se na sposobnosti Ekomuzeja da kroz sinergiju lokalne zajednice, stručnih institucija i kulturnih praksi osigura kontinuirani prijenos znanja i vještina.

U tom se procesu tradicijska brodogradnja, ribarske tehnike, gastronomije, lokalni govor te glazbeni i društveni izrazi ne promatraju kao izolirani elementi, već kao međusobno povezane sastavnice živog kulturnog sustava. Participativni model upravljanja, u kojemu zajednica preuzima ulogu aktivnog nositelja i interpretatora vlastite baštine, ključan je za razumijevanje dugoročne održivosti ovoga primjera.

Upravo takva praksa omogućuje ne samo očuvanje, nego i kontinuiranu reinterpretaciju baštine u skladu s promjenjivim društvenim i kulturnim kontekstima, čime Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ potvrđuje svoj status referentne točke rovinjskog identiteta.

Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ otvorio je svoja vrata u rujnu 2004. godine kao sekcija Zavičajnog muzeja Grada Rovinja-Rovigno, a njegov glavni pokretač bio je povjesničar Marino Budicin.

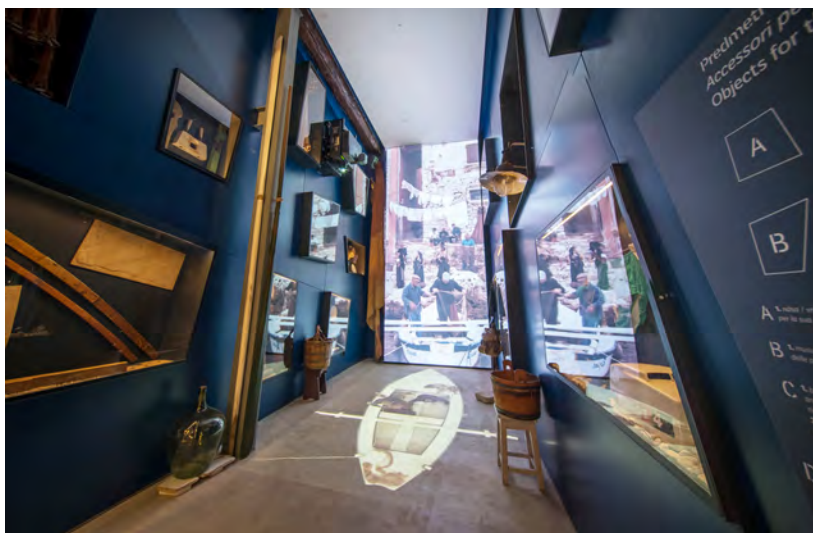
Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ jedinstven je na Jadranu i Mediteranu i posvećen je tradicijskom drvenom plovilu batani i zajednici koja ga je izabrala za svoj simbol te ima više glavnih sastavnica koje opisujemo kako slijedi.

2.1. Interpretacijski i dokumentacijski centar lokalnog naziva *Muòstra*

Prvi postav Interpretacijskog i dokumentacijskog centra, lokalnog naziva *Muòstra*, sa stalnom izložbom autorski je potpisala Dragana Lucija Ratković Aydemir uz Marina Budicina, Aleksandra Parisa, Damira Fabijanića (autor fotografija), Mirnu Petrešević i Ivana Marušića Klifa te uz pomoć grupe lokalne zajednice koju su činili Riccardo Bosazzi, Valerio Drandić, Anna Delia Quarantotto, Fabio Cherin, Mladen Takač i Alvise Benussi⁹.

⁹ Usp. <https://www.batana.org/>

Ekomuzej nakon osamnaest godina, 2022. godine, dobiva novi izgled i novu stalnu izložbu, čija je autorica Tamara Nikolić Đerić, dok arhitektonsko rješenje potpisuje rovinjski studio AP-ARH. Multimedijaska realizacija povjerena je studijima „Avc“ i „Sonda“, dok grafički dizajn potpisuje studio „Cuculić“.

Slika 1. Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ – Muòstra (Izložba), interpretacijski i dokumentacijski centar sa stalnom izložbom (autor: D. Talajić)

Snimanje nagrađivane interaktivne instalacije „Putovanje batanom“, središnje točke novog stalnog postava Ekomuzeja-Ecomuseo „Batana“, održano je u studenom 2020. godine. U realizaciji istoga videa sudjelovali su: Alessandro, Mauro i Gianpietro Venier, Alessio i Diego Giuricin, Marisa Poretti, Angela Preden, Valentina Silvi Ugulin, Sergio Ferrara, Riccardo Vidotto, Gianfranco Santin, Germano Ettore, Teodor Tiani, Luka Nreka, Marko Suvolj i Nives Giuricin, u suradnji s KUD-om „Marco Garbin“ i Dramskom skupinom mladih i najmlađih CI-ZT „Pino Budicin“¹⁰.

Ekomuzej sa stalnim postavom i brojnim aktivnostima djeluje tijekom cijele godine te godišnje privuče oko 15.000 posjetitelja.

2.2. Spàcio Matika

Spàcio Matika, lokalnog naziva *spàcio*, mjesto je kušanja, mirisanja, slušanja i pjevanja rovinjske baštine. Prostor je u najmu od privatnih vlasnika te je sačuva

¹⁰ *Ibidem*.

izvorni izgled, a namijenjen je za razne radionice, edukacije i večeri posvećene gastro-glazbenim prezentacijama¹¹.

Slika 2. Spàcio Matika, mjesto kušanja, mirisanja, slušanja i pjevanja rovinjske baštine (autor: I. Zirojević)

Spàcio je bio prostor druženja i važna točka društvenog razvoja te danas predstavlja jedini takav sačuvani prostor koji kroz svoje povijesne kutke i izvorne značajke postaje prava „žila kucavica“ rovinjske izvornosti koja se doživljava svim osjetilima.

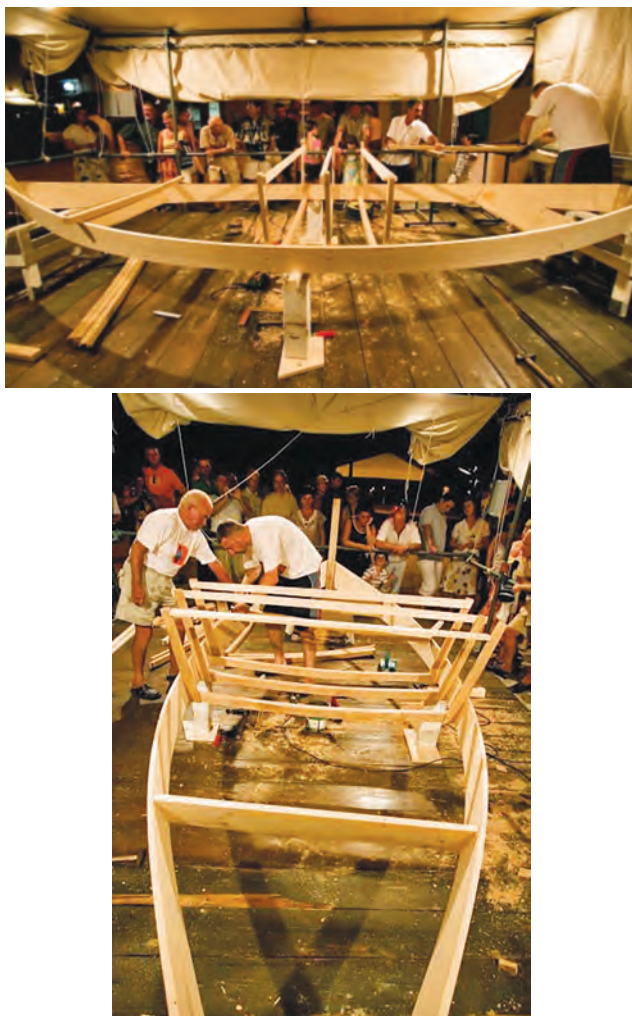
Poseban ugođaj upotpunjuju izvedbe *bitinàda*, koje su kao originalan izričaj rovinjske narodne pjesme upisane u Registar nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske¹². To je poseban način izvođenja vokalne pratnje glasovima pjevača - *bitinadùra* kojih je moguće čuti samo u Rovinju-Rovigno. Kada solist ili solisti u duetu intoniraju odabranu pjesmu, *bitinadùri* počinju svojim glasovima imitirati zvukove različitih glazbenih instrumenata, zvučeći poput orkestra.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Vlado Benussi, *fi bitinàde*, Comunità degli Italiani - Zajednica Talijana „Pino Budicin“, Rovinj-Rovigno, 2016., str 48.

2.3. Mali škver, lokalnog naziva *Peîcio squèro*

Mali škver, lokalnog naziva *Peîcio squèro*, mjesto je očuvanja i slavljenja nematerijalne baštine gradnje batane, koja je upisana u Registar nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske¹³.

Slika 3. Peîcio squèro, mjesto slavljenja nematerijalne baštine gradnje i popravka batane (autor: D. Fabijanić)

¹³ Usp. <https://www.batana.org/>

Budući da rad na otvorenom tijekom ljetnih mjeseci postaje sve zahtjevniji, uz potporu Grada Rovinja-Rovigno započela je rekonstrukcija prostora starog *škvera*, u kojem će se gradnja, popravak i očuvanje batane te drugih drvenih brodica odvijati u primjerenijim uvjetima.

Radionica će biti opremljena za kontinuirani rad, a planirano je i zapošljavanje majstora koji će doprinijeti ne samo Ekomuzeju, već i svim vlasnicima drvenih brodica u našem gradu, ali i šire.

2.4. Rovinjska regata tradicijskih drvenih brodica s oglavnim i latinskim jedrom

Rovinjska regata tradicijskih drvenih brodica s oglavnim i latinskim jedrom, ili jednostavno Regata, glavna je rovinjska *fešta* brodica, mora i mornara, na kojoj sudjeluje oko četrdeset brodica sa šireg jadranskog područja, posebno iz sjeverne Italije i Slovenije. Regata je pokrenuta 2006. godine kao prva regata tradicijskih brodica na oglavno i latinsko jedro te je bila dobar primjer i poticaj drugima. Jedrenje na oglavno i latinsko jedro duž hrvatske obale upisano je u Registar nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske¹⁴.

Slika 4. Rovinjska regata tradicijskih drvenih brodica s oglavnim i latinskim jedrom
glavna je rovinjska *fešta* brodica, mora i mornara (autorica: S. Jacić)

¹⁴ *Ibidem*.

U svom jubilarnom 20. izdanju ove će godine Rovinjska regata u punom sjaju dočekati regatante, ali i sve koji vole pravu *feštu* od mora i mornara, uz bogat popratni program, koji je iz godine u godinu sve sadržajniiji i namijenjen svim uzrastima. Na taj je način Regata postala izvorna i slikovita razglednica grada Rovinja-Rovigno.

2.5. Batanini putevi

Batanini putevi obuhvaćaju više interpretacijskih ruta. Prva se odvija morem, u pratnji barkajola, od Malog mola do Spàcia Matika te posjetiteljima predstavlja Rovinj iz „batanine perspektive“¹⁵.

Slika 5. Vožnja batanom: u pratnji barkariola posjetitelji upoznaju i doživljavaju Rovinj-Rovigno iz „batanine perspektive“ (autorica: S. Jacić)

Druga ruta uključuje šetnju rivom, dok je treća batanina virtualna šetnja.

U izradi su i druge ture koje će povezivati sve sastavnice Ekomuzeja te povijest našega grada, od interpretacijskih do gastro-tura. One će obuhvaćati ne samo Ekomuzej i Spàcio Matika, već i rovinjsku Tvornicu likera „Darna“ i udrugu Agrorovinj, uz prezentaciju pripreme istarske supe, koja je ove godine upisana u Registar nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske.

¹⁵ *Ibidem.*

2.6. Rovinjska regata batana na vesla

Rovinjska regata batana na vesla, koja se održava u okviru Dana Grada Rovinja-Rovigno, ove godine slavi peti rođendan te postaje sve popularnija i priznatija¹⁶.

Natjecanje se odvija u tri kategorije – seniori, juniori i žene – čime postaje sve pristupačnije i otvorenije za sve sudionike.

Ova regata pokazuje kako tehniku veslanja na batani mogu savladati svi – od najmlađih do odraslih, bez obzira na spol.

Slika 6. Regata a remi - rovinjska tradicionalna regata batana na vesla, koja se održava u okviru Dana Grada Rovinja-Rovigno (autor: G. Affanni)

2.7. Galerija – info point – gift shop *futalateîna*

Galerija – info point – gift shop *futalateîna* mjesto je gdje lokalni umjetnici dobivaju prostor za izlaganje svojih radova, a posjetitelji mogu pronaći izvorne i lokalne suvenire kao vrijedan podsjetnik na boravak u Rovinju-Rovigno¹⁷.

Rovinjsko maritimno nasljeđe glavna je inspiracija za umjetnički izričaj predstavljen u Galeriji, koja će ovoga ljeta ugostiti prvu autorsku izložbu inspiriranu bataninim jedrima.

¹⁶ Usp. <https://www.batana.org/>

¹⁷ *Ibidem*.

*Slika 7. Satalatina - info point - gift shop futsalateina
(autorica: N. Giuricin)*

2.8. „La cuŕeina da nuòna Fiamita“ - tradicionalna kuhinja na području Sv. Pelagija (S. Pelagio)

„La cuŕeina da nuòna Fiamita“, tradicionalna kuhinja na području Sv. Pelagija, mala je kućica smještena u novoj i modernoj luci na sjevernoj strani našega grada.¹⁸

Riječ je o samostojećem malom muzeju, uvijek dostupnom svima, koji prikazuje najvažnije i najtoplije mjesto rovinjskih domova – kuhinju.

2.9. Manifestacije / Programi

Uz regate, organiziramo Turnir nauljenog stupa na moru, Turnir tradicijskih igara za djecu te Turnir tradicijskih igara za odrasle.

Od gastro-manifestacija na otvorenom, u suradnji s lokalnim ribarima, organiziramo: Tunafest, Noć srdela, Noć škvera, Noć „lude ribe“, Noć liganja te u sklopu rovinjskog Adventa program „Nadàl in famia“ (Božić u obitelji).

2.10. Edukacije / Radionice

Tijekom cijele godine organiziramo razne radionice i edukacije koje su namijenjene svima, a posebice mladima i djeci.

U nastavku je popis ovogodišnjih radionica i edukacija:

Mala škola jedrenja na uglavno jedro u batani, Mala škola veslanja u batani, Pecanje s rive, Pecanje s batane, Piknik na otoku Figarola, Vožnja brodom do svjetionika uz posebnu pratnju, Vožnja oko rovinjskog arhipelaga, Izrada kompasa (vjetrovi), Izrada male kartonske batane, Izrada i bojenje malog uglavnog jedra, Izrada i bojenje uglavnog jedra batane, Upoznaj batanu (dijelovi batane), Tradicijske igre za djecu, Tradicijske igre za odrasle, Tradicijske barke i cianotipija, Izrada motiva morske faune s recikliranim materijala, Izrada morske flore od recikliranih materijala, Izrada razglednice i krasopis, Ukrašavanje jaja na tradicionalni način, Izrada fritula, Izrada rovinjskih fioka, Učenje bitinade, Stara rovinjska toponomastika rive, Rovinjski arhipelag, Upoznavanje tradicijskih barki, Izrada vrša, Izrada i popravak ribarskih mreža, Pletenje boca, Rovinjski običaji karnevala, Rovinjsko blago, Božićni autohtoni napjevi, Radionica morskih čvorova, Izrada kartoline s morskim motivima, Izrada božićnih ukrasa s morskim motivima, Izrada uskrasnih ukrasa s morskim motivima, Čitanje starih dječjih priča na rovinjskom dijalektu, Priča o kornjači Katarini – dramatisacija, radionica i izdanje trojezične dječje knjižice, Izložbe radova s radionica i izložbe, Upoznavanje raznih riba, Priprema ribljih jela, Upoznavanje drva i njegove upotrebe u izradi batane, Upoznavanje maketa batane i drugih tradicijskih barki,

¹⁸ *Ibidem*.

Popravak batane u malom škveru, Izrada privjeska s pomoću mornarskih čvorova, Upoznavanje izrade i plovidbe makete tradicijskog broda.

3. Organizacijski model Ekomuzeja

Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ osnovan je 2004. godine kao prvi ekomuzej u Republici Hrvatskoj. Konceptualno je utemeljen na suvremenim muzeološkim pristupima koji naglašavaju aktivnu ulogu lokalne zajednice, teritorijalnu povezanost baštine i interdisciplinarnost.

Danas Ekomuzej-Ecomuseo djeluje kroz tri komplementarne strukture:

- Udrugu – Associazione „Kuća o batani – Casa della batana“, s aktivnim članstvom uključenim u različite segmente rada,
- Trgovačko društvo „Vela al terzo j.d.o.o.“, koje omogućuje provedbu gospodarskih, turističkih i ugostiteljskih aktivnosti povezanih s baštinom,
- Ustanovu – Istituzione „Kuća o batani – Casa della batana“, kao javnu gradsku ustanovu.

Ovakav model omogućuje financijsku održivost, participativno upravljanje i snažnu uključenost zajednice u sve faze djelovanja.

3.1. Udruga kao inicijalni model (2007.)

Udruga „Kuća o batani – Casa della batana“¹⁹ osnovana je 2007. godine u Rovinju kao organizacija civilnog društva usmjerena na očuvanje, zaštitu i promicanje maritimne i ribarske baštine lokalne zajednice. Njezino osnivanje predstavlja ključni trenutak u procesu valorizacije tradicijske kulture Rovinja, budući da je upravo kroz djelovanje udruge započela sustavna reinterpretacija i javna prezentacija batane kao simbola lokalnog identiteta.

Primarni ciljevi udruge usmjereni su na očuvanje nematerijalne kulturne baštine u skladu s načelima koje promovira UNESCO. To uključuje zaštitu tradicijskih znanja i vještina povezanih s gradnjom i održavanjem batane, očuvanje ribarskih praksi, kao i revitalizaciju lokalnog dijalekta i usmene predaje.

Jedan od ključnih ciljeva udruge jest aktivno uključivanje lokalne zajednice u procese očuvanja baštine. U tom smislu naglasak se stavlja na participativni pristup koji uključuje ribare, brodograditelje, umjetnike i druge nositelje tradicije kao aktivne sudionike. Takav pristup u skladu je s konceptom ekomuzeja, koji naglašava povezanost baštine, teritorija i zajednice.

¹⁹ Statut Udruge-Associazione „Kuća o batani-Casa della batana“, 2007.

Upravljačka struktura udruge razvijala se kroz više mandata predsjednika, koji su imali ključnu ulogu u definiranju strateškog smjera i razvoju projekata. Prvi predsjednik bio je Riccardo Bosazzi, nakon čega su funkciju obnašali Valerio Drandić, Tamara Nikolić Đerić, Nives Giuricin i Marino Budicin, dok je aktualni predsjednik Ennio Cherin. Kontinuitet vodstva ukazuje na stabilan razvoj organizacije i njezinu sposobnost prilagodbe suvremenim izazovima na području upravljanja baštinom.

Operativno djelovanje udruge temelji se na radu članova i suradnika različitih profila, uključujući stručnjake iz područja kulture, edukacije i tradicijskih obrta, kao i lokalne nositelje znanja. Iako udruga ima dvoje zaposlenih, njezino djelovanje počiva i na kombinaciji profesionalnog i volonterskog angažmana, što je karakteristično za organizacije civilnog društva.

Udruga je također usmjerena na edukaciju i prijenos znanja na mlađe generacije putem radionica, školskih programa i javnih događanja. Time se osigurava kontinuitet kulturnih praksi te jača svijest o važnosti očuvanja lokalnog identiteta u suvremenom društvu.

Paralelno, udruga razvija aktivnosti kulturnog turizma, promovirajući Rovinj-Rovigno kao destinaciju izvorne baštine, čime doprinosi i gospodarskom razvoju lokalne zajednice.

Važan segment djelovanja odnosi se na organizaciju kulturnih manifestacija i interpretacijskih programa, uključujući večeri tradicijske gastronomije i glazbe, prezentacije ribarskih običaja te demonstracije izrade i plovidbe batane. Ove aktivnosti imaju dvostruku funkciju: očuvanje baštine i njezinu suvremenu reinterpretaciju u kontekstu kulturne ekonomije.

Zaključno, Udruga „Kuća o batani-Casa della batana“ predstavlja ključnog aktera u procesu formiranja kasnijih institucionalnih oblika zaštite baštine, uključujući i osnivanje javne ustanove. Njezino djelovanje može se promatrati kao primjer uspješne inicijative, u kojoj lokalna zajednica preuzima aktivnu ulogu u definiranju, očuvanju i promociji vlastitog kulturnog identiteta.

3.2. Vela al Terzo j.d.o.o. (2013.)

Vela al Terzo j.d.o.o.²⁰ trgovačko je društvo koje je osnovala Udruga – Associazione „Kuća o batani-Casa della batana“, s ciljem komercijalnog i organizacijskog razvoja aktivnosti povezanih s tradicijskim plovilom batane i promoviranja maritimne baštine Rovinja.

Osnivanje društva predstavlja formalizaciju dijela djelovanja udruge i njegovo uključivanje u pravno-ekonomski okvir, što omogućuje učinkovitije upravljanje

²⁰ Rješenje Trgovačkog suda u Rijeci o osnivanju Vela al terzo j.d.o.o., 2013.

projektima i kulturnim manifestacijama te uključivanje turističkih i edukativnih programa u komercijalni model održivosti.

Trgovačko društvo Vela al Terzo j.d.o.o. nastalo je kao rezultat inicijative Udruge, koja od 2013. godine kontinuirano razvija programe očuvanja tradicijske batane, organizaciju regata i edukaciju mladih. Društvo je osnovano s ciljem profesionalizacije i širenja djelovanja udruge, posebno u sljedećim segmentima: organizacija programa i manifestacija, upravljanje flotom batana u turističke i edukativne svrhe, promocija kulturne baštine kroz događaje i radionice, podrška lokalnim brodograditeljima i ribarima, očuvanje i promicanje tradicijske batane kao kulturnog i turističkog resursa, razvoj održivog modela kulturnog turizma u Rovinju-Rovigno te podrška međunarodnim projektima suradnje.

Društvo je kroz svoje djelovanje imalo nekoliko direktora, koji su odgovorni za strateško upravljanje i provedbu projekata: Fabio Cherin, Nives Giuricin te aktualna direktorica Jasna Bešker.

Struktura upravljanja omogućuje kombinaciju profesionalnog i projektno usmjerenog pristupa, povezujući iskustvo udruge i kapacitete trgovačkog društva.

Važno je naglasiti da Vela al Terzo j.d.o.o. djeluje paralelno s Udrugom i Ustanovom. Dok potonja dva tijela usmjeravaju inicijative na očuvanje i edukaciju, društvo omogućuje komercijalni i organizacijski okvir za provedbu većih događaja, turističkih programa i međunarodnih suradnji.

Ovakav višeslojni model omogućuje sinergiju između civilnog društva, javne institucije i komercijalnog subjekta, zadržavajući pritom fokus na kulturnoj izvornosti i održivosti.

3.3. Institucionalizacija kroz Ustanovu – Istituzione „Kuća o batani-Casa della batana“ (2021.)

Daljnji razvoj inicijative rezultirao je osnivanjem javne ustanove 11. ožujka 2021. godine. Time je započela nova faza u upravljanju baštinom, obilježena većom razinom profesionalizacije, stabilnijim financiranjem i širim institucionalnim okvirom.²¹

Ustanova je kulturna institucija specijalizirana za očuvanje i interpretaciju maritimne baštine. Njezino osnivanje predstavlja institucionalizaciju dugogodišnjih lokalnih inicijativa usmjerenih na zaštitu tradicijske barke batane i s njom povezanih društveno-kulturnih praksi. Također djeluje na dokumentiranju i arhiviranju kulturnih izraza, čime doprinosi stvaranju trajne baze znanja o lokalnoj baštini.

Posebna se pozornost posvećuje prijenosu znanja i vještina (brodogradnja, ribolovne tehnike), jezičnih oblika (istrijski dijalekt) te glazbeno-usmenih tradicija (bitinade).

²¹ Statut Ustanove – Istituzione „Kuća o batani-Casa della batana“, 2021.

U institucionalnoj strukturi ustanove ključnu ulogu ima ravnateljica, odgovorna za strateško upravljanje i razvoj programa. Dužnost ravnateljice od osnutka do danas obnaša Nives Giuricin.

Tim Ustanove čine: voditeljica suvenirnice i administratorica, voditeljica promocije i arhive, kućni majstor i čuvar brodica te spremačica. Za međunarodnu suradnju i provedbu europskih projekata, kao i za knjigovodstvene i fotografske usluge, angažirani su vanjski stručni suradnici.

Ovakva interdisciplinarna struktura omogućuje integrirani pristup očuvanju, prezentaciji i svakodnevnom održavanju materijalne i nematerijalne baštine.

Aktivnosti Ustanove obuhvaćaju istraživački rad, edukacijske programe, organizaciju kulturnih manifestacija, sveobuhvatnu promociju svih aktivnosti, muzejske i dokumentacijske građe te sudjelovanje u međunarodnim projektima, osobito u okviru prekogranične suradnje (npr. programi Interreg).

Time Ustanova djeluje kao platforma za integraciju znanstvenog, kulturnog i društvenog dijaloga, pridonoseći održivom razvoju lokalne zajednice kroz valorizaciju kulturne baštine.

Zaključno, Ustanova – Istituzione „Kuća o batani-Casa della batana“ predstavlja primjer suvremene prakse upravljanja baštinom, u kojoj se tradicionalna znanja reinterpreteraju u kontekstu globalnih kulturnih politika, uz istodobno očuvanje izvornosti i jačanje lokalnog identiteta.

4. Sporazum o suradnji

Ustanova i Udruga „Kuća o batani-Casa della batana“ i Grad Rovinj-Rovigno u 2021. godini potpisali su Sporazum o suradnji, čija se načela provode unutar svakog područja od zajedničkog interesa kroz pojedinačne projekte koji obuhvaćaju zaseban skup zadataka i obveza svih strana.²²

Sva tri potpisnika Sporazuma iskazuju interes za suradnju na svim područjima od zajedničkog interesa, a posebno na:

- suradnji u vrednovanju postojećih programa koje provode ili potiču ugovorne strane;
- razvoju novih projekata ili programa Udruge i Ustanove;
- prijavi i realizaciji zajedničkih razvojnih projekata prema domaćim i međunarodnim izvorima financiranja;
- razvoju stručnih kompetencija stručnih suradnika i osoba koje sudjeluju u ostvarivanju projekata i programa;

²² Sporazum o suradnji-Accordo di cooperazione, 2021.

- zajedničkom radu na popularizaciji vrijednosti i aktivnosti za koje su osnovane i koje promiču Udruga i Ustanova;
- osmišljavanju programa valorizacije i zaštite lokalne kulturne baštine;
- suradnji s odgojno-obrazovnim ustanovama te organizaciji susreta umjetnika i stručnjaka, kao i kreativnih i edukativnih radionica;
- suradnji u upravljanju Ekomuzejom kroz stručnu i programsku podršku;
- savjetovanju u upravljanju sastavnicama;
- provođenju stručnih i znanstvenih istraživanja u kulturi, posebno kroz primjenu tradicije, znanja, vještina i dvojezičnosti te stručnom i praktičnom usavršavanju na različitim područjima materijalne i nematerijalne kulturne baštine našega grada (npr. kroz studentske prakse, radionice za sve uzraste, stručna predavanja i slično);
- redovitom uzajamnom informiranju o relevantnim projektima i aktivnostima od zajedničkog interesa;
- pružanju druge podrške Gradu na području vrednovanja tradicije, znanja, vještina i dvojezičnosti, osobito one pomorske i ribarske, kroz valorizaciju rovinjske tradicionalne brodice batane.

Ciljne skupine u navedenim oblicima suradnje Grada, Udruge i Ustanove su sljedeće:

- djeca / polaznici predškolskih i školskih ustanova našega Grada;
- djeca i odrasle osobe s posebnim potrebama ili udruge koje okupljaju djecu i odrasle osobe s invaliditetom ili drugim poteškoćama;
- odgajatelji – učitelji / nastavnici;
- stručni suradnici na različitim područjima materijalne i nematerijalne kulturne baštine;
- građani čija je djelatnost vezana uz područje pomorstva i ribarstva te općenito svijeta koji „plovi“ oko rovinjskog tradicionalnog plovila, batane, i lokalne zajednice;
- gradske udruge sličnog djelovanja i rada;
- gradske ustanove sličnog djelovanja i rada;
- sve ostale zainteresirane fizičke i pravne osobe.

5. Zaključak

Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ predstavlja primjer uspješne i održive integracije kulturne baštine, lokalne zajednice i suvremenih muzeoloških pristupa. Njegovo djelovanje potvrđuje da se baština može očuvati kao živa i dinamična praksa, a ne

kao statični prikaz prošlosti, pri čemu ključnu ulogu imaju upravo nositelji tradicije i njihova aktivna uključenost u procese interpretacije i prijenosa znanja.

Kroz sinergiju materijalne i nematerijalne baštine, participativni model upravljanja i kontinuirano uključivanje zajednice, Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ uspješno povezuje prošlost i sadašnjost, tradiciju i suvremenost, lokalno i globalno. Time ne samo da čuva identitet Rovinja-Rovigno, već ga aktivno oblikuje i reinterpreтира u skladu s izazovima suvremenog društva.

Kao referentna točka kulturnog identiteta grada, Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ ima ključnu ulogu u očuvanju kulturnog kontinuiteta te predstavlja relevantan i inspirativan model za razvoj sličnih inicijativa u mediteranskom i širem europskom kontekstu.

U tom smislu, njegov primjer potvrđuje da održivo upravljanje baštinom nije moguće bez sudjelovanja aktivne i osvijestene zajednice, već se upravo temelji na njezinu uključivanju. Na taj način Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“ nadilazi lokalni okvir i postaje primjer dobre prakse u području suvremenih kulturnih politika i upravljanja baštinom.

Literatura

1. Benussi, L., *Rovinjska batana i njezino jedro – La batana rovignese e la sua vela*, Ekomuzej-Ecomuseo „Batana“, Rovinj-Rovigno, 2007.
2. Benussi, L., *Vocabolario italiano-rovignese e appendice del vocabolario del dialetto di Rovigno d'Istria (1992–2013)*, Comunità degli Italiani – Zajednica talijana „Pino Budicin“, Rovinj-Rovigno, 2013.
3. Benussi, V., *fi bitinàde*, Comunità degli Italiani – Zajednica talijana „Pino Budicin“, Rovinj-Rovigno, 2016.
4. Stener, F., *Rovigno d'Istria*, Famia ruvignisa, Trieste, 1997.
5. *Statut Udruge – Associazione „Kuća o batani-Casa della batana“*, 2007.
6. *Rješenje Trgovačkog suda u Rijeci o osnivanju Vela al terzo j.d.o.o.*, 2013.
7. *Statut Ustanove – Istituzione „Kuća o batani-Casa della batana“*, 2021.
8. *Sporazum o suradnji – Accordo di cooperazione*, 2021.
9. www.batana.org

Nives Giuricin

E-mail: nives@batana.org

Ecomuseum-Ecomuseo Batana

The Batana Ecomuseum as a Reference Point for the Cultural Identity of Rovinj-Rovigno

Abstract

The Batana Ecomuseum-Ecomuseo in Rovinj-Rovigno provides an example of good practice in the preservation and valorisation of tangible and intangible maritime heritage through the active participation of the local community. This paper examines the historical and social context in which the Ecomuseum was established, the main aspects of its activities, its organisational model, and its role in preserving the cultural identity of Rovinj-Rovigno.

Keywords: ecomuseum, Batana, Rovinj-Rovigno, maritime heritage, tangible and intangible cultural heritage, local community

Željko Skomeršić*

E-mail: skomersiczeljko@gmail.com

Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka

Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka

Sažetak

Rad donosi pregled osnutka Interpretacijskog centra pomorske baštine otoka Krka, utemeljenog na privatnoj zbirci Željka Skomeršića. Zbirka je nastala iz maketarskog obrta, koji je s vremenom prerastao u strast prema prikupljanju različitih artefakata pomorske baštine. Danas je Centar prepoznat kao važan dionik u području istraživanja pomorske baštine te ostvaruje značajne suradnje, organizira izložbe iz vlastitoga fundusa i posuđuje građu za izložbe muzejima u Hrvatskoj i inozemstvu.

Ključne riječi: Krk, Mala barka 2, maketarstvo, privatna zbirka

1. Uvod

Govoriti o baštini i interpretirati je općenito, a osobito pomorsku baštinu, koja je još uvijek nedovoljno valorizirana i prepoznata u svojem značaju, znači prenositi znanje o nama samima te čuvati i promicati vlastiti identitet – identitet ljudi, naroda i zemlje. To je pitanje tko smo, gdje smo bili u prošlosti i kamo idemo. Autor ovoga teksta, ujedno i vlasnik zbirke, svoj put prema Interpretacijskom centru pomorske baštine započeo je kroz vlastiti obrt i malenu maketarsku radionicu naziva *Leut*. Kako je rastao broj izrađenih maketa brodova, kao i količina prikupljene građe značajne za pomorstvo otoka Krka, pojavila se potreba za većim interpretacijskim prostorom i boljim uvjetima.

Mogućnost za taj korak otvorila se 2018. godine ulaskom Grada Krka u EU projekt *Mala barka 2*, što je omogućilo uređenje i opremanje prostora, izradu postava te naposljetku prerastanje *Leuta* u Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka. Pored sredstava iz europskih fondova, projekt je realiziran i sredstvima Primorsko-goranske županije i Grada Krka. Centar je smješten u staroj gradskoj jezgri Krka, a građa je ostala u privatnom vlasništvu, no ugovorom sklopljenim s Gradom Krkom stavljena je na raspolaganje Gradu.

* voditelj i vlasnik zbirke

*Slika 1. Dio postava Interpretacijskog centra pomorske baštine otoka Krka (1)
(autor: Srđan Hulak)*

2. Posebnost Interpretacijskog centra pomorske baštine otoka Krka

Ono što ovaj Interpretacijski centar razlikuje od drugih jest da je autor sudjelovao u osnivanju, opremanju i razvoju brojnih centara pomorske baštine kroz savjetovanje, stručnu podršku, izradu maketa i ustupanje građe. S jedne strane, riječ je o maketarskoj radionici u kojoj posjetitelji mogu upoznati način izrade maketa tradicionalnih drvenih brodova, dok je s druge strane riječ o prostoru proizašlom iz strasti sakupljača koji o svakom predmetu u Centru može ispričati njegovu priču, nerijetko i prateću anegdotu.

Kada je riječ o izradi maketa, svaka nastaje nakon opsežnog povijesnog i tehničkog istraživanja, koje uključuje konzultiranje dostupne literature, arhivskih zapisa, kontinuirano učenje te prikupljanje i razmjenu informacija, kao i suradnju s nizom stručnjaka.

Najveći dio nacrti za makete koje nastaju u Centru izrađuje Nenad Bojmić, autor knjige *Stogodišnjaci iz našeg mula*¹, koja predstavlja zbirku tehničkih i povijesnih podataka o drvenim brodovima kroz stoljeća te njihovom značaju za pomorsku kulturu.

¹ Bojmić, N.: *Stogodišnjaci iz našeg mula*, Muzej betinske drvene brodogradnje, Betina-Split, 2024.

Tako posjetitelj, osim promatranja procesa izrade *pasare*, *leuta*, *gajete*, *bracere*, *guca* i drugih tradicionalnih drvenih brodova, može postavljati pitanja i doznati više o brodu koji nastaje.

Poticaj je to i težnja da barem jedno dijete, promatrajući način izrade makete, u budućnosti poželi sudjelovati u izgradnji ili obnovi stvarne drvene brodice. Time je ostvarena svrha rada te ispunjena želja da se pridonese očuvanju naše pomorske baštine, budući da je ona sastavni dio našeg identiteta, kao naroda koji obitava na ovim prostorima.

Izradom maketa tradicijskih brodova započelo je i prikupljanje građe vezane uz pomorstvo, koje je obuhvatilo ne samo otok Krk, nego se, poput mora koje nas povezuje, proširilo i na čitav Jadran.

Danas je ta zbirka bogata i obuhvaća više od 600 predmeta. Posebno valja istaknuti pomorske karte, od kojih najstarija datira iz 1590. godine, zatim brodske satove, dokumente i brodske dnevnike, navigacijsku opremu, brodsko posuđe te likovne radove. U skromnom prostoru smještena je i priručna biblioteka u kojoj se čuvaju knjige pomorske tematike, od kojih najstarija datira iz 1723. godine.

3. Istaknuti predmeti Zbirke

Predmet koji valja istaknuti jest *kaban*, ribarski ogrtač koji se, prema dostupnim izvorima, upotrebljavao na otoku Krku, ali i u ostalim krajevima uz Jadransko more, još od ilirskih vremena, a čiji se naziv zadržao do danas za zaštitne ribarske ogrtače. *Kaban* koji se nalazi u zbirci datira s početka 20. stoljeća. Nabavljen je u Baški, a izrađen je tradicionalnom tehnikom stupanog vunenog sukna, impregniranog lanenim uljem. Impregnacija lanenim uljem bila je nužna kako bi se osigurala vodonepropusnost *kabana* u svakodnevnom životu ribara. Danas se on nalazi u okruženju maketa *pasara*, *gajeta*, *bracera* i ribarskih *leuta*, a ulaskom u Interpretacijski centar posjetitelj gotovo može dočarati atmosferu ribarskog života – miris vlažnog *kabana*, mora i ribarenja te ugođaj otočke tradicije i djetinjstva.

Posebno dojmjljiva anegdota vezana je uz zastavu Istarske markgrofovije. Riječ je o jedinoj poznatoj sačuvanoj zastavi te markgrofovije, koja je nekoć služila kao karnevalski rekvizit u Baški, gdje je razmijenjena za dvije litre vina. Danas je dio postava Interpretacijskog centra.

Kako i zašto se zastava uopće našla u Baški? Od uspostave Istarske markgrofovije krajem 19. stoljeća, pa do 1916. godine, njezinu su teritorijalnu pripadnost činili otoci Krk, Cres i Lošinj, zbog čega se zastava našla i na tom području. U Baški se, u privatnom vlasništvu, čuva i ulje na platnu koje prikazuje loger *Hvala Bogu*, brod koji vije tu zastavu.

Ponekad na temelju sustavnih proučavanja i istraživanja, a ponekad i slučajnim okolnostima, pojedini novi predmeti pronalaze svoje mjesto u zbirci. Tako je i zbirka

profesora Velimira Salamona, stručnjaka za hrvatsku tradicijsku brodogradnju, dospjela na Krk. Radi se o tehničkim crtežima, nekolicini maketa, brojnim dijapozitivima i negativima. Prema uvjerenju profesora Salamona, upravo je Krk bio jedno od središta drevne Liburnije, područja u kojem je s morem i od mora živjela skupina liburnskih plemena – „naroda s mora” – čije pomorsko iskustvo i danas snažno obilježava jadransku brodogradnju. Na temelju njegovih crteža, nakon dolaska predmeta na Krk, nastala je putujuća izložba pod nazivom *Terce jadranskih brodica*. Naslov izložbe motiviran je brojem tri, koji je obilježio pomorsku kulturu, budući da se proporcije trupa broda dijele na trećine: jarbol je smješten na jednoj trećini duljine broda od pramca, dok su kosnik i veslo tradicionalno pozicionirani u odnosu jedne trećine unutar broda.

*Slika 2. Dio postava Interpretacijskog centra pomorske baštine otoka Krka (2)
(autor: Srđan Hulak)*

Jedro se skraćivalo za jednu trećinu svoje površine, dok su se na krmi nalazila tri ferala kao simboli vjere, nade i milosrđa. Iako je riječ o računalnim crtežima tradicijskih plovila (*bracera*, *gajeta*, *falkuša*, *batana*, *guc* i *pelig*), koji su zbog komunikacije prikazani na tzv. vodnoj liniji, oni su izrađeni u skladu s načelima nacrtne geometrije i tehničkog crtanja, a uvedena boja daje im dodatnu vizualnu dimenziju.

Te crteže možemo smatrati najsustavnijim i najtemeljitijim prikazima morfologije naše tradicijske barke, do kojih je autor dolazio ne samo kabinetskim radom, nego i pomnim terenskim istraživanjem, od Rovinja do Dubrovnika te diljem Sredozemlja – od Lisabona i Barcelone do Bresta.

4. Zaključak

U vlastitom životu, kao i u životu svake zajednice, nastoji se doći do spoznaje, smisla i značenja te pritom preuzeti vlastiti dio odgovornosti za područje u kojem djelujemo i o kojem ponešto znamo.

S druge strane, budući da poznamo to područje, želimo da ga šira zajednica cijeni, poštuje i podupire. Potpora nam je potrebna za dodatne edukativne sadržaje, za svakodnevno funkcioniranje prostora u kojemu se nalazi građa koju interpretiramo, za njezino održavanje, za izradu opisa, inventarnih upisa i fotografija zbirki, za postupke restauracije te za razvoj interpretativnih sadržaja koje želimo ponuditi korisnicima.

Iako se razlikujemo po mjestu djelovanja, osnivaču, vlasniku i načinu uspostave ustanova u kojima djelujemo, zajednički su nam osjećaj i potreba za zaštitom, dijeljenjem znanja o pomorskoj baštini te njezinom interpretacijom. Pritom smatramo da je nužno prije svega biti prepoznat u vlastitom okruženju te kroz lokalni obrazovni sustav.

Zavičajnost u pomorskoj baštini nezaobilazna je i u turističkoj ponudi. Međutim, kako bismo bili prepoznati i kako bi nas drugi mogli upoznati i razumjeti u širem kontekstu, ponajprije moramo upoznati sami sebe kroz materijalnu i nematerijalnu kulturu.

*Slika 3. Željko Skomeršić s maketom
(autor: Srđan Hulak)*

Željko Skomeršić

E-mail: skomersiczeljko@gmail.com

Krk Island Maritime Heritage Interpretation Centre

Krk Island Maritime Heritage Interpretation Centre

Abstract

This paper outlines the establishment of the Krk Island Maritime Heritage Interpretation Centre, which is based on the private collection of Željko Skomeršić. The collection grew out of his work in ship modelling and gradually developed into a broader commitment to collecting maritime heritage artefacts. Today, the Centre plays an important role in the research of maritime heritage. It collaborates with a range of cultural and heritage institutions, organises exhibitions based on its own holdings, and lends objects from its collection to museums in Croatia and abroad.

Keywords: Krk, Mala barka 2, model making, private collection

Sunčana Dežjot*

E-mail: umagmuzej@gmail.com

Muzej grada Umaga - Museo civico di Umago

Projekt *U svjetlu i sjeni - način života na svjetioniku Savudrija*

Sažetak

U radu je predstavljen projekt *U svjetlu i sjeni - način života na svjetioniku Savudrija*, proveden u Muzeju grada Umaga s ciljem identifikacije, bilježenja, vrednovanja i prezentacije dijela lokalne pomorske baštine - svjetionika Savudrija. Etnološkim istraživanjem nastojalo se proširiti dosadašnje spoznaje usmjerene prvenstveno na konzervatorsku vrijednost svjetionika Savudrija, istražiti i zabilježiti način života i rada na svjetioniku Savudrija od 1818. do danas te dati povijesni pregled razvoja svjetioničarske službe u trenucima kada tradicionalna uloga svjetioničara gubi svoj kontinuitet. Projektom je obuhvaćena izrada knjige, u kojoj su sustavno predstavljena saznanja prikupljena etnološkim istraživanjem, produkcija kratkog dokumentarnog filma koji audiovizualno interpretira način života i rada na svjetioniku Savudrija te je planirana istoimena izložba. Projektom je ostvaren participativni pristup zajednice u procesima identifikacije, tumačenja i vrednovanja vlastite baštine, čime je ujedno povećana vidljivost muzeja, posebice u segmentu prikupljanja muzejske građe i uključivanja zajednice u buduće projekte.

Ključne riječi: svjetionik Savudrija, svjetioničarska služba, etnološko istraživanje, način života i rada na svjetioniku, Muzej grada Umaga

1. Uvod

Muzej grada Umaga - Museo civico di Umago javna je ustanova, koju je 2000. osnovao Grad Umag s ciljem sustavnog prikupljanja, istraživanja, zaštite i prezentacije kulturne baštine Umaga i okolice. Muzej zauzima središnje mjesto u kulturnom životu grada te kroz svoje programe povezuje povijesno nasljeđe s današnjim načinom života i suvremenim kulturnim izrazima. Po vrsti građe koju čuva, Muzej je opći gradski muzej, a fundus je organiziran kroz Arheološku zbirku, Zbirku numizmatike, Zbirku kamenih spomenika - lapida, Etnografsku zbirku, Likovnu zbirku, Zbirku razglednica, Zbirku fotografija, Zbirku turizma, Zbirku plakata, Kulturno-povijesnu zbirku, Zbirku Lucille Šmitran, Zbirku lovstva i Zbirku sporta. Važan dio muzejskog

* magistrica etnologije i kulturne antropologije, kustos

djelovanja usmjeren je na identifikaciju, očuvanje i vrednovanje nematerijalne kulture, uz primjenu inovativnih pristupa i aktivno uključivanje lokalne zajednice. Posljednjih godina Muzej grada Umaga u okviru svojih programskih aktivnosti poseban naglasak stavlja na očuvanje pomorske baštine.

Projekt *U svjetlu i sjeni - način života na svjetioniku Savudrija*, koji je predmet ovog rada, realiziran je u Muzeju grada Umaga u razdoblju od 2019. do 2020. godine. Namjera projekta bila je ovaj prepoznatljivi simbol Savudrije i Umaštine po prvi put sagledati iz etnološke perspektive, čime bi se istražio i zabilježio način života i rada na svjetioniku od njegove aktivacije 1818. do danas te stekle spoznaje o svjetioničarskoj službi i njenom povijesnom razvoju. Projekt je osmislila i realizirala kustosica Muzeja grada Umaga, etnologinja i kulturna antropologinja Sunčana Dežjot.

2. Ciljevi projekta

Temeljni cilj projekta bio je identificirati, zabilježiti, vrednovati i prezentirati vrlo vrijedan i prepoznatljiv, ali istovremeno i nedovoljno istražen dio umaške pomorske baštine - svjetionik Savudrija. Drugi, jednako bitan cilj projekta, bio je uključiti zajednicu u same procese identifikacije, vrednovanja i prezentacije vlastite baštine te potaknuti njenu participaciju i suradnju s Muzejom te time ujedno povećati vidljivost Muzeja unutar zajednice. Upravo povezanošću sa zajednicom, muzeji iz institucije prerastaju u živi prostor gdje se kultura, tradicija i identitet zajednice mogu neprestano obnavljati i (re)interpretirati. Zajednica ima važnu ulogu i u očuvanju (ne)materijalne baštine, jer njeni članovi često posjeduju dragocjene predmete, sjećanja, priče i uvide koji čine temelj muzeoloških istraživanja i muzejske prakse.

3. Aktivnosti projekta

Zadane ciljeve nastojalo se realizirati sljedećim aktivnostima:

1. Etnološko istraživanje - istražiti i zabilježiti glavne aspekte života i rada na savudrijskom svjetioniku od 1818. do danas, uz poseban osvrt na svjetioničarsku službu i njezine povijesne promjene.
2. Terensko istraživanje i prikupljanje građe - u svrhu izrade knjige, dokumentarnog filma i izložbe, prikupiti građu vezanu za život i rad na svjetioniku i samu svjetioničarsku službu, s namjerom da se dio građe u konačnici uvrsti u Etnografsku zbirku Muzeja grada Umaga.
3. Izrada knjige u kojoj će se objediniti i sustavno interpretirati rezultati etnološkog istraživanja.
4. Audiovizualna dokumentacija - kratki dokumentarni film o savudrijskom svjetioniku, kojim bi se kroz naraciju dvojice savudrijskih svjetioničara dočarao ambijent savudrijskog svjetionika te život i rad na svjetioniku.

5. Izložba koja tematizira život i rad na savudrijskom svjetioniku od 1818. do danas, na kojoj bi se prezentirala i prikupljena građa te prikazao dokumentarni film.

3.1. Etnološko istraživanje

Svjetionik Savudrija najsjeverniji je hrvatski svjetionik. Nalazi se na rtu Lako u Bašaniji (Grad Umag) u sjeverozapadnoj Istri. Izgrađen je 1818. prema nalogu austro-ugarskog cara Franje I., kako bi se osigurala sigurnost plovidbe duž pličina sjeverozapadne obale Istre, prema tada sve važnijoj tršćanskoj luci. Izgradnju je financirala tadašnja tršćanska Gospodarska komora (*Deputazione di Borsa*) prema rješenju tršćanskog arhitekta i konzervatora Pietra Nobilea. Zamišljen je kao začetak serije, odnosno svojevrsni prototip, koji je poslužio za izgradnju ostalih svjetionika na istočnom Jadranu. Danas je to najstariji još uvijek aktivni svjetionik na istočnoj obali Jadrana.

*Slika 1. Razglednica svjetionika Savudrija s početka 20. st.
Preuzeto iz: Fakin, N. Pozdrav iz Umaga / Saluti da Umago, Umag, 1998. [3],
Etigraf Umag-Umago, str. 147.*

Etnološko istraživanje načina života i rada na svjetioniku Savudrija obuhvaćalo je istraživanje postojeće literature, terensko istraživanje i prikupljanje građe vezane uz sam svjetionik i svjetioničare i njihove obitelji te prikupljanje i analizu arhivske građe pohranjene u arhivima, kao i arhivske videograđe pohranjene u arhivima javnih medijskih kuća.

Terenski rad je podrazumijevao pronalazak kazivača, odnosno svjetioničara koji su službovali na svjetioniku Savudrija, kao i članove njihovih obitelji te prikupljanje i bilježenje njihovih usmenih svjedočanstava. Pronađeno je ukupno dvadeset kazivača, od čega dvojica svjetioničara, s obzirom na to da su to bili jedini dostupni živući svjetioničari. Jedan od dvojice svjetioničara posvjedočio je o životu i radu na savudrijskom svjetioniku za vrijeme Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), točnije 1978. te od 1983. do 1987. godine. Kazivanja drugog svjetioničara obuhvatila su razdoblje od 2013. nadalje, s obzirom na to da se radi o sadašnjem svjetioničaru na savudrijskom svjetioniku. Ostali kazivači bili su supruge svjetioničara, njih pet te djeca svjetioničara, njih devet. Osim svjetioničara i članova njihovih obitelji, prikupljena su kazivanja još nekolicine drugih koji su bili usko povezani sa savudrijskim svjetionikom te su i njihova svjedočanstva uvrštena u istraživanje. S kazivačima su u više navrata obavljani strukturirani i polustrukturirani intervjui te je izrađena fotodokumentacija. Prikupljena svjedočanstva kazivača obuhvatila su razdoblje rada i života na svjetioniku Savudrija od kasnih 1930-ih do 2020. godine. Značajno je da su se uspjele prikupiti informacije koje su omogućile detaljan prikaz te općenito definiciju triju osnovnih razdoblja savudrijskog svjetionika, gdje se usporedo s razvojem tehnologije prati i razvoj svjetioničarske službe. Prvo je razdoblje od 1818. do 1956., kada svjetionik kao izvor rasvjete koristi plamen. Drugo je razdoblje, koje započinje 1956., kada električna žarulja zamjenjuje plamen, čime dolazi do značajnijeg pomaka u stoljetnoj rutini svjetioničara. Treće je razdoblje od 1980. do danas, koje obilježava automatizacija savudrijskog svjetionika uvođenjem automatskog rada svjetlosnog uređaja i sustava daljinskog nadzora svjetionika te ugradnja električnog okretnog stroja. Podaci prikupljeni od kazivača također su omogućili da se prati način života i rada te promjene do kojih dolazi u različitim povijesnim razdobljima, pa su tako obuhvaćena razdoblja za vrijeme Kraljevine Italije, Slobodnog Teritorija Trsta (STT), Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Republike Hrvatske.

Drugi važan izvor podataka bila je arhivska građa. U Pokrajinskom arhivu Kopar, podružnica Piran (*Pokrajinski arhiv Koper, enota Piran*) relevantnim se pokazao jedan fond, dok je u Državnom arhivu u Trstu (*Archivio di Stato di Trieste*) izdvojeno pet fondova, od kojih su istražena dva, unutar kojih je zabilježeno više od 1000 dokumenata vezanih za savudrijski svjetionik. Pregledana je arhivska građa od 1850. do 1940. godine. Osim razne službene dokumentacije nadležnih vlasti, brojne su i iznimno vrijedne prepiske između svjetioničara i nadležnih vlasti iz kojih se mogu iščitati mnogi podaci o uvjetima života i rada na savudrijskom svjetioniku.

Terensko istraživanje i prikupljanje grade

Tijekom terenskog rada prikupljena je bogata građa vezana uz sam svjetionik i svjetioničarsku službu te fotografije i osobni predmeti svjetioničara i njihovih obitelji. Najbrojnija je službena dokumentacija poput *Dnevnika događaja svjetionika*, *Knjige*

obilazaka do brojnih *Rješenja o premještanju svjetioničara, Rješenja o plaći, Uvjerenja o položenom stručnom ispitu za zvanje svjetioničara i Ovlaštenja za obavljanje poslova radiofonije*. Ističu se i gornji dio uniforme svjetioničara iz 1950-ih te cipele svjetioničara iz 1980-ih, kao i radna odjeća sadašnjeg svjetioničara, zatim žarulja sa svjetlosnog uređaja svjetionika s potpisom ondašnjeg svjetioničara te osobni predmeti svjetioničara i njihovih obitelji, koji svjedoče o načinu života na svjetioniku, o radu, odmoru i razonodi, ali se i dokumentiraju neka opća mjesta svjetioničarskog života, poput radioprijemnika koji je svjetioničarima kratio noći tijekom nadzora svjetlosnog uređaja, durbina kojim je svjetioničar nadzirao rad obližnjih svijetlećih oznaka, do raznog ribarskog alata te kućanskih potrepština, poput daske za pranje rublja i bilježnice s receptima jedne svjetioničareve supruge.

Slika 2. Dio prikupljene građe - radioprijemnik i durbin savudrijskog svjetioničara Franje Matičića

Izvor: Sunčana Dežjot

3.2. Knjiga *U svjetlu i sjeni - način života na svjetioniku Savudrija*

Podaci prikupljeni tijekom terenskih istraživanja i analizom arhivske građe, koji su omogućili prikaz života i rada na svjetioniku Savudrija od 1818. do danas te povijesnog razvoja svjetioničarske službe, zabilježeni su u knjizi pod naslovom *U svjetlu i sjeni - način života na svjetioniku Savudrija* [2]. Knjiga je podijeljena na dvije tematske cjeline: *Svjetioničarska služba* i *Svakodnevni život*.

*Slika 3. Knjiga U svjetlu i sjeni. Način života na svjetioniku Savudrija / Tra luce e ombra. La vita al faro di Salvore, autorice Sunčane Dežjot
Izvor: Sunčana Dežjot (digitalna preslika naslovnice)*

Prva tematska cjelina obrađuje glavne aspekte svjetioničarske službe, zabilježene kroz pet poglavlja: *Svjetlosni uređaj*, *Dužnosti svjetioničara*, *Školovanje*, *Plaća i Uniforma*. U prvom poglavlju opisana su tehnička i funkcionalna svojstva te temeljne komponente svjetlosnog uređaja svjetionika. Također je dan sažet opći pregled razvoja svjetionika kroz povijest, od njihovih početaka, kada je izvor svjetlosti bila otvorena vatra, do suvremenih svjetionika.

U poglavlju *Dužnosti svjetioničara* definirana su tri temeljna razdoblja na svjetioniku Savudrija, unutar kojih se uspoređo s razvojem tehnologije i stalnim usavršavanjem svjetlosnog uređaja prate i promjene kod dužnosti, ali i kod statusa svjetioničara. Prvo razdoblje obuhvaća vrijeme od aktivacije svjetionika Savudrija 1818., kada su izvor svjetla bila 42 plamička nastala sagorijevanjem plina dobivenog destilacijom ugljena,

do 1956. kada plamen kao izvor svjetla zamjenjuje električna žarulja. U prvih sto godina savudrijskog svjetionika, svjetlosni uređaj usavršavan je čak šest puta. Nisu se mijenjali samo energenti, već i tehnička rješenja kojima se nastojao pojačati i usmjeravati svjetlosni signal. Temeljna dužnost i poslanje svjetioničara u ovom je razdoblju bilo paljenje/gašenje svjetionika te služba bdijenja, odnosno stalni nadzor nad plamenom. Daljnji napredak u sigurnosti plovidbe bilo je uvođenje zvučne signalizacije u slučaju magle. Prvotni način signalizacije u slučaju magle na savudrijskom svjetioniku, kod kojeg je zvuk upozorenja nastajao udarcem čekića o zvono, zamijenjen je 1874., kada se uvodi uređaj koji je zvižduk upozorenja proizvodio pomoću parnog stroja. Time savudrijski svjetioničari dobivaju i novo zaduženje - signaliziranje za vrijeme magle, za što je bila potrebna i prethodna obuka. Nove promjene kod zaduženja svjetioničara pratimo krajem 19 st., razvojem elektrotelegrafije i semaforne signalizacije.

Drugo razdoblje traje od 1956., kada se napušta petrolej kao energent i uvodi električna žarulja, do 1980., kada dolazi do automatizacije savudrijskog svjetionika. Osim službe bdijenja, koja je konstanta svjetioničarskog zanimanja, do automatizacije svjetionika, u ovom razdoblju savudrijski svjetioničari zaduženi su i za nadzor umaških obalnih i lučkih svjetala, budući da se 1956. u Umagu gasi radno mjesto svjetioničara za obalna i lučka svjetla.

Posljednje razdoblje savudrijskog svjetionika obilježava njegova automatizacija 1980. ugradnjom električnog okretnog stroja, uvođenjem automatskog rada svjetla te sustava daljinskog nadzora svjetionika. Ovime prestaje potreba za službom bdijenja, zbog čega tradicionalna uloga svjetioničara, kao onoga koji upravlja radom svjetionika i bdi je nad svjetlom, gubi svoj kontinuitet te je status svjetioničara često sveden na status domara. Nove promjene u rutini, ali i statusu svjetioničara, pratimo od 2000. godine kada se, zbog nastojanja da se od propadanja sačuvaju brojni svjetionici duž istočne obale Jadrana na kojima više nema potrebe za posadom, brojne svjetioničarske zgrade, koje su do tada bile dom generacijama svjetioničarskih obitelji, obnavljaju i prenamjenjuju u atraktivne turističke objekte. Komercijalizacijom svjetionika, odnosno njihovom prenamjenom u turističke objekte, svjetioničari postaju i turistički djelatnici.

Unutar ove tematske cjeline istraženo je i školovanje za zanimanje svjetioničara. Na temelju arhivske građe s kraja 19. i početka 20. st., koja se sastojala od brojnih zamolbi za zaposlenje na radno mjesto svjetioničara, natječaja za prijem u svjetioničarsku službu te dosjea svjetioničara, identificirane su poželjne kvalifikacije za prijem u svjetioničarsku službu te sve vještine i znanja koja je svjetioničar morao steći, kako bi se osigurao nesmetan i ispravan rad svjetionika. Prikazano je uvođenje i sadržaj *Tečaja za semaforiste i telegrafiste*, nakon što se 1871. na svjetionicima počinju uspostavljati i semaforne postaje te uvođenje prve sustavne obuke svjetioničara u drugoj polovici 20. st., kada su budući svjetioničarski kadrovi školovani na tromjesečnom *Kursu za svjetioničare*, koji se sastojao od 11 predmeta.

U poglavlju *Plaća* prikazan je pregled primanja kroz povijest svjetioničarske službe, prateći redom razdoblja za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, Kraljevine Italije, Slobodnog teritorija Trsta (STT), SFR Jugoslavije te Republike Hrvatske. Zabilježeni su i brojni dodaci na plaću, iz kojih možemo iščitati radne i životne uvjete svjetioničara u pojedinom razdoblju, ali i status svjetioničarskog zanimanja. U poglavlju *Uniforme* prati se uvođenje uniformiranja svjetioničara, koje se pokreće tek 1907. temeljem *Pravilnika o uniformiranju svjetioničara*, koji je izdala ondašnja Pomorska uprava u Trstu, izgled uniforme za vrijeme SFR Jugoslavije te promjene do kojih dolazi u suvremeno doba, kada se uniforma povlači i uvodi radna odjeća.

Slika 4. Uniforme svjetioničara kroz povijest - odijelo iz 1950-ih, cipele iz 1980-ih, suvremena radna majica i kapa

Izvor: Neven Jurjak

Druga tematska cjelina naslovljena je *Svakodnevni život* i obuhvaća stanovanje, rad, odmor i razonodu svjetioničara i njihovih obitelji te posebno izdvaja ulogu i status svjetioničareve supruge. Prvo poglavlje rekonstruira stanovanje od 1818. do danas i prati dinamiku suživota više svjetioničarskih obitelji. Prikazan je izvorni nacrt svjetionika Savudrija iz 1821. i zabilježena su sva daljnja proširenja prostornih kapaciteta svjetionika kojima se nastojala podići kvaliteta stanovanja na svjetioniku, kao i brojne preinake postojećih objekata do kojih dolazi usporedo s razvojem tehnologije. Ovdje je vrijedan izvor podataka bila brojna arhivska građa, arhivske razglednice, ali i osobne fotografije svjetioničara i njihova svjedočanstva.

Kao okosnice svakodnevnog života na svjetioniku Savudrija i temelj obiteljske ekonomije svjetioničarskih obitelji kroz povijest, prepoznati su obrada vrta, ribolov i uzgoj domaćih životinja, kojima je posvećeno poglavlje *Rad, odmor i razonoda*.

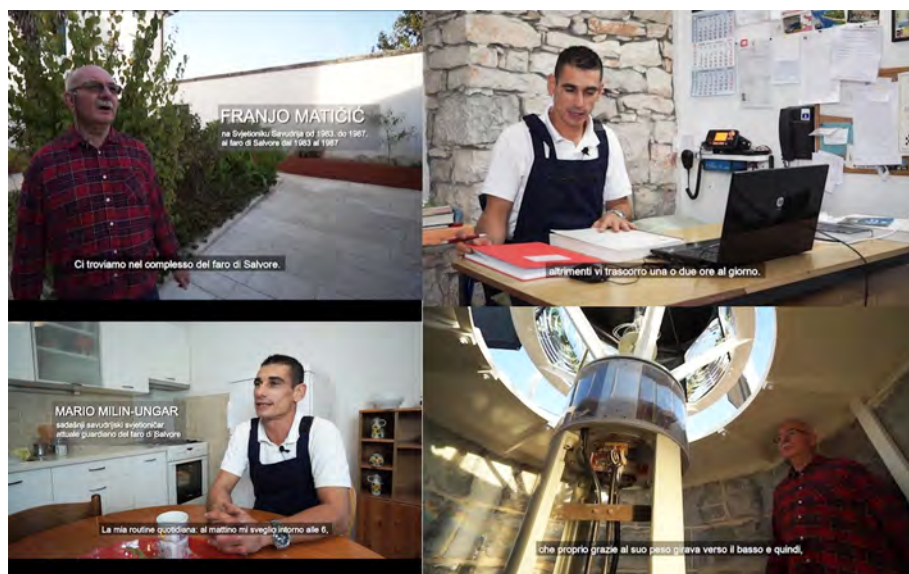
Posebno poglavlje posvećeno je ulozi i statusu svjetioničareve supruge kroz povijest, budući da su one često predstavljale i ispomoć u poslu suprugu svjetioničaru, ili su ga pak mijenjale kada je bio spriječen, gdje je zabilježena i službena regulacija statusa svjetioničareve supruge kao pomoćne ili privremene svjetioničarke. Prikazani su i slučajevi žena koje su bile svjetioničarke na savudrijskom svjetioniku. Kroz osobnu priču jedne svjetioničareve supruge, rodom s kontinenta, oslikano je i iskustvo majčinstva u specifičnim uvjetima života na svjetioniku, ali je prikazan i proces usvajanja primorskog habitusa upravo kroz život na svjetioniku.

Osim glavnih aspekata rada i života na svjetioniku, kroz poglavlja *Neizvjesnost i privremenost - dva suputnika svjetioničarskog života* i *Umjesto usamljenosti - izloženost*, identificirana su i proučena i neka opća mjesta svjetioničarskog života te specifičnosti svjetionika Savudrija prema tim općim mjestima. Tako su uočene pojave neizvjesnosti i privremenosti, kao dva suputnika svjetioničarskog života. Naime, kroz povijest svjetioničarske službe bila je uobičajena praksa premještanja svjetioničara s jednog svjetionika na drugi. Za svjetioničara i njegovu obitelj to je značilo mnogo seljenja, zbog čega je život bio obilježen neizvjesnošću, ali i privremenošću, jer su bili svjesni činjenice da na nekom svjetioniku nije moguće ostati trajno, što je uvelike utjecalo na sam način i kvalitetu života. Uočena osobitost savudrijskog svjetionika odnosi se na fenomen osjećaja izloženosti, umjesto usamljenosti. Budući da se svjetionici najčešće nalaze na udaljenim i/ili izoliranim, nerijetko teško dostupnim mjestima, jasno je da je jedna od značajnijih karakteristika života na ovakvim mjestima upravo samoća, odnosno (osjećaj) izoliranost(i). Svjetionik Savudrija izgrađen je na kopnu, unutar naseljenog mjesta koje s vremenom postaje i turističko naselje, zbog čega je život na ovom svjetioniku, suprotno uvriježenom poistovjećivanju svjetionika s osamom, obilježen upravo suprotnim - neprestanom izloženošću znatiželjnicima koja je, sudeći po kazivanjima svjetioničara i članova njihovih obitelji, ali i poteza nadležnih vlasti, uvelike utjecala na kvalitetu života.

Na kraju knjige donosi se i popis svih do sada poznatih svjetioničara sa svjetionika Savudrija, njih 46, poredanih prema kronološkom redu, ovisno o razdoblju službovanja.

3.3. Audiovizualna dokumentacija - dokumentarni film *Kroz svjetionik*

Kratki dokumentarni film *Kroz svjetionik*¹ (15 minuta) zamišljen je tako da čini integrativni dio izložbe i vizualno dočarava ambijent svjetionika Savudrija, čime nadopunjuje eksponate i stvara dodatnu emotivnu dimenziju, ali i da može funkcionirati samostalno kao kraći dokumentarni uradak o načinu života i rada na savudrijskom svjetioniku. U filmu je prikazan sklop svjetionika Savudrija i svi sastavni objekti - toranj na čijem je vrhu smješten svjetlosni uređaj, prizemnica uz toranj gdje se danas nalazi svjetioničarev ured, pomoćni objekt u kojemu je danas smješten stan svjetioničara te svjetioničarska zgrada, koja je kroz povijest služila za smještaj svjetioničarskih obitelji, a danas je prenamijenjena za turistički smještaj. Kroz naraciju dvojice savudrijskih svjetioničara - sadašnjeg i svjetioničara iz razdoblja 1970-ih i 1980-ih - i bogatu arhivsku fotograđu, film prikazuje način rada svjetlosnog uređaja, dužnosti svjetioničara, ali i isječke iz svakodnevnog života svjetioničarske obitelji na svjetioniku Savudrija.

Slika 5. Isječki iz filma Kroz svjetionik.

Naratori: savudrijski svjetioničari Franjo Matićić i Mario Milin-Ungar

Izvor: Sunčana Dežjot (isječki iz dokumentarnog filma Kroz svjetionik)

¹ Scenarij: Sunčana Dežjot, režija: Sunčana Dežjot, Lorenzo Fattor.

3.4. Izložba

Izložbom *U svjetlu i sjeni - način života na svjetioniku Savudrija* prezentirala bi se saznanja nastala na temelju etnološkog istraživanja te prikazala prikupljena građa koja svjedoči o načinu života i rada na svjetioniku Savudrija od 1818. do danas te dokumentarni film *Kroz svjetionik*. Glavni izazov u provedbi aktivnosti bila je pandemija bolesti COVID-19, zbog koje je realizacija izložbe odgođena.

4. Izvori financiranja projekta

Muzej grada Umaga financijska sredstva osigurava iz različitih izvora. Osnovnu financijsku potporu osigurava osnivač muzeja - Grad Umag, dok se za dodatna sredstva muzej redovito prijavljuje na natječaje Ministarstva kulture i medija, Istarske županije i Lokalne akcijske grupe u ribarstvu. Projekt *U svjetlu i sjeni - način života na svjetioniku Savudrija* financiran je sredstvima Grada Umaga i Ministarstva kulture i medija temeljem Javnog poziva za predlaganje javnih potreba u kulturi Republike Hrvatske. Važnost projekta prepoznali su i lokalni poduzetnici, koji su sufinancirali izradu dokumentarnog filma *Kroz svjetionik*.

5. Rezultati projekta

5.1. Bilježenje

Projektom *U svjetlu i sjeni - način života na svjetioniku Savudrija* zabilježeni su glavni aspekti života i rada na svjetioniku Savudrija od 1818. do danas, unutar kojih su posebno istaknuti status i uloga supruge svjetioničara, dinamika suživota više svjetioničarskih obitelji, odrastanje na svjetioniku te neka opća mjesta svjetioničarskog života, ali i specifičnosti svjetionika Savudrija. Također je obrađen i zabilježen povijesni razvoj svjetioničarske službe, cjelokupan tehnološki razvoj i usavršavanje svjetlosnog uređaja savudrijskog svjetionika od 1818. do danas, uključujući primjenu različitih energenata i metoda za pojačavanje i usmjeravanje svjetlosnog signala te su zabilježena i sva zaduženja svjetioničara i promjene kroz koje prolazi svjetioničarsko zanimanje i status svjetioničara. Provedeno etnološko istraživanje pridonijelo je i identifikaciji 46 svjetioničara koji su službovali na svjetioniku Savudrija od 1818. do danas, uključujući razdoblja njihove službe. Prikupljena je značajna količina arhivske građe, uključujući osobne fotografije svjetioničara, koja je dokumentirana u knjizi *U svjetlu i sjeni - način života na svjetioniku Savudrija*.

5.2. Vrednovanje

Kada je aktiviran 1818. godine, svjetionik Savudrija svojim je inovativnim tehničkim rješenjima predstavljao veliki tehnološki iskorak, a neka su njegova arhitektonska rješenja poslužila kao prototip za buduće svjetionike na istočnoj obali Jadrana [1]. Njegov značaj, koji već tada poprima za okruženje, potvrđuje i činjenica da je iste godine toponimom *lanterna* ucrtan u prvu austrijsku izmjeru Općine Umag pod brojem 1 katastarske općine Umag. Svjetionik Savudrija oduvijek je privlačio pozornost zbog svoje atraktivnosti, pa nije neobično da je on danas prepoznatljivi vizualni simbol Umaštine. Promatran iz perspektive spomeničke vrijednosti, svjetionik Savudrija je 1974. godine i službeno prepoznao kao spomenik kulture Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Rijeci.

Provedenim etnološkim istraživanjem, svjetionik Savudrija ne promatra se više samo kao arhitektonska i spomenička baština te atraktivan sadržaj za turističke proizvode, već postaje prepoznat kao živa, složena i slojevita baština, koja kao takva nudi još mnoga potencijalna čitanja. Iz prepoznatljivog vizualnog simbola prerasta u bogato kulturno tkivo, koje svjedoči o materijalnoj i nematerijalnoj pomorskoj baštini i identitetu zajednice.

5.3. Prezentacija

Rezultati istraživanja predstavljeni su objavom knjige *U svjetlu i sjeni - način života na svjetioniku Savudrija* na hrvatskom i talijanskom jeziku u nakladi od 300 primjeraka te izradom dokumentarnog filma *Kroz svjetionik* na oba jezika.

Zbog okolnosti uzrokovanih pandemijom bolesti COVID-19 odgođeni su promocija knjige, realizacija izložbe i projekcija filma u sklopu izložbe. Dio prikupljene građe darovan je Muzeju grada Umaga te danas čini dio Etnografske zbirke.

5.4. Sprega muzeja s lokalnom zajednicom

Usmena povijest podrazumijeva bilježenje i analizu usmenih svjedočanstava pojedinaca (kazivača) - njihovih sjećanja, iskustava i perspektiva - te služi kao glavni izvor informacija za događaje koji nisu zabilježeni u pisanim izvorima. Time dolazimo do podataka koji ne samo da nam pomažu pri rekonstruiranju prošlosti, već omogućuju i dublje razumijevanje povijesti, identiteta i svakodnevnog života (lokalne) zajednice. Rezultat ovakvog načina istraživanja nužno podrazumijeva uspostavljanje intimnog odnosa sa zajednicom te njeno uključivanje u procese identifikacije, vrednovanja i prezentacije vlastite baštine te njene diseminacije.

Zajednica je ključni partner u procesu očuvanja materijalne i nematerijalne kulture, jer ima jedinstven uvid u lokalne tradicije, običaje i vrijednosti koji su često nevidljivi ili nedovoljno valorizirani u širem društvenom kontekstu. Kroz uključivanje zajednice

u rad muzeja, moguće je bolje razumjeti specifične kulturne osobitosti, kako bi se (ne)materijalna kultura sačuvala, ali i prezentirala na izvorni način. Na ovaj je način postignuta veća vidljivost muzeja unutar zajednice te su osnažene participativne prakse, posebice u segmentu prikupljanja muzejske građe i uključivanja zajednice u buduće projekte.

Slika 6. Razgovori s kazivačima
Izvor: arhiva Muzeja grada Umaga

6. Zaključak

Projektom *U svjetlu i sjeni – način života na svjetioniku Savudrija* istraženi su, zabilježeni, vrednovani i predstavljeni glavni aspekti svakodnevnog života i rada na svjetioniku Savudrija od 1818. godine do danas. Projekt je obuhvatio i povijesni razvoj svjetioničarske službe, pri čemu su analizirani status svjetioničara i promjene kroz koje je prolazilo svjetioničarsko zanimanje. Također su istraženi uloga i status svjetioničareve supruge, identificirana su opća obilježja svjetioničarskog života te izdvojene posebnosti svjetionika Savudrija. Etnološkim istraživanjem dokumentirani su i valorizirani nematerijalni aspekti ovog važnog dijela pomorske baštine, čime su proširene dosadašnje spoznaje usmjerene prvenstveno na valorizaciju materijalne pomorske kulture, odnosno njegovu graditeljsku i kulturno-povijesnu vrijednost. Time je omogućeno njegovo cjelovitije kulturno vrednovanje, koje objedinjuje materijalne

i nematerijalne dimenzije baštine te ističe svjetionik kao živu kulturnu praksu. Projektom je ostvaren participativan pristup zajednice prema procesu identifikacije, vrednovanja, prezentacije i diseminacije vlastite baštine. Time je zajednica upoznala proces baštinjenja vlastite kulture i tradicije te se prepoznala kao važan dionik unutar tih procesa.

Literatura

1. Bradanović, M., Krmac, D. (2018) Savudrijski prototip iz 1818. godine / Il prototipo di Salvore del 1818. U: Radić, D. (ur.) *Više od svjetla i soli. 200 godina hrvatskih svjetionika / Oltre la luce e il sale. 200 anni di fari croati*. Split, Plovput d.o.o., Hrvatski pomorski muzej Split, str. 13-22.
2. Dežjot, S. (2022) U svjetlu i sjeni. Način života na svjetioniku Savudrija / Tra luce e ombra. La vita al faro di Salvore. Umag, Muzej grada Umaga - Museo civico di Umago.
3. Fakin, N. (1998) Pozdrav iz Umaga / Saluti da Umago. Umag, Etigraf Umag-Umago.

Sunčana Dežjot

E-mail: umagmuzej@gmail.com

Umag Town Museum - Museo civico di Umago

Project *In Light and Shadow – Life at the Savudrija Lighthouse*

Abstract

This paper presents the project *In Light and Shadow – Life at the Savudrija Lighthouse*, implemented by the Umag Town Museum with the aim of identifying, documenting, evaluating, and presenting an important aspect of the local maritime heritage: the Savudrija Lighthouse. The ethnographic research sought to broaden existing knowledge, which had previously focused primarily on the lighthouse's conservation value, by investigating and documenting life and work at the Savudrija Lighthouse from 1818 to the present day. It also provides a historical overview of lighthouse keeping at a time when the traditional profession and way of life associated with lighthouse keepers are gradually disappearing. The project included the publication of a book systematically presenting the findings of the ethnographic research, as well as the production of a short documentary film offering an audiovisual interpretation of life and work at the Savudrija Lighthouse. An exhibition bearing the same name was also planned. The project encouraged a participatory approach involving the local community in the identification, interpretation, and valorisation of local heritage. In doing so, it also contributed to increasing the museum's visibility, particularly in relation to the collection of museum materials and the involvement of the local community in future projects.

Keywords: Savudrija Lighthouse, lighthouse keeping, ethnographic research, life and work at a lighthouse, Umag Town Museum

Andelo Miklić*

E-mail: mvsevmvis@gmail.com

Mvsevm u Visu

Poduzetnički modeli u funkciji očuvanja i interpretacije pomorske baštine - primjer koncepta Mvsevm u Visu

Sažetak

Ovaj rad analizira kušaonicu Mvsevm u Visu kao primjer inovativnog pristupa interpretaciji i očuvanju pomorske baštine kroz poduzetničku djelatnost. U suprotnosti s tradicionalnim oslanjanjem institucija za očuvanje i interpretaciju baštine pretežno na proračunska sredstva, koncept Mvsevm u Visu predstavlja model hibridnog poslovnog poduhvata, odnosno spoja gastronomije i muzejskog postava. U tom prostoru privatna zbirka povijesnih artefakata vezanih uz vojno-pomorsku povijest Jadrana integrirana je u turističku ponudu zajedno s pažljivo osmišljenom gastronomskom ponudom i uređenjem prostora u stilu sredine 19. stoljeća. Originalnost tog modela nije slučajna. Ona proizlazi iz detaljno razrađenog poslovnog plana vlasnika koji, osim tradicionalne poslovne i financijske održivosti, kao jednu od glavnih zadaća postavlja izbjegavanje banalizacije baštine kroz preveliku komercijalizaciju te razvoj birane gastronomske ponude, koja uključuje široku ponudu vina malih dalmatinskih obiteljskih vinara i vrhunske domaće gastronomske proizvode. Osim samog predstavljanja poslovnog modela, rad analizira i redovite aktivnosti na očuvanju materijalne i nematerijalne baštine te marketing model kroz organizaciju izložbi, predavanja, skupova vojno-pomorske tematike i izdavačkih projekata, izazove i probleme s kojima se susreće i načine na koje ih se rješava te planirani daljnji razvoj koncepta Mvsevm. Posebna pozornost usmjerena je na model financiranja, izazove s kojima se vlasnici suočavaju u očuvanju izvornosti te na potrebu za širim konsenzusom i suradnjom svih dionika radi jačanja položaja i očuvanja pomorske baštine u Republici Hrvatskoj. Zaključak je da poduzetništvo, kad je utemeljeno na stručnosti i odgovornosti, može predstavljati itekako snažno saveznika u očuvanju i popularizaciji pomorske baštine.

Ključne riječi: Mvsevm, muzej, pomorska baština, poduzetništvo, Vis, vojno-pomorska povijest, privatne zbirke, kulturni turizam

1. Uvod

Mvsevm u Visu, iako zbog administrativnih zahtjeva tijekom otvaranja 2019. godine službeno samo kušaonica, u naravi je simbioza interpretacije baštine i lokalne gastronomije, kušaonica-muzej posvećena bogatoj vojno-pomorskoj povijesti Jadrana.

* vlasnik zbirke Mvsevm u Visu, istraživač vojno-pomorske povijesti Jadrana i kolekcionar

Inicijativa je pokrenuta kao rezultat dugogodišnjeg kolekcionarskog i istraživačkog rada vlasnika, s ciljem javne prezentacije prikupljene građe te njezina integriranja u suvremeni kulturni i turistički kontekst otoka Visa.

Projekt je formalno uspostavljen kao poduzetnička djelatnost u sektoru ugostiteljstva, ali s jasnim edukativnim ciljevima. Temelj djelovanja je privatna zbirka predmeta vezanih uz vojno-pomorsku povijest Jadrana, uz kontinuirani stručni i istraživački rad kojemu je svrha, osim zanimanja vlasnika, i promocija poslovnog koncepta.

Slika 1. Gastro ponuda uz interpretaciju vojno-pomorske baštine (autor: Ivan Šejić)

Struktura djelovanja obuhvaća vlasnika i njegovu obitelj kao nositelje i operativnu snagu projekta, uz suradnju s institucijama, vanjskim stručnjacima, povjesničarima, kustosima, udrugama i muzejima. Aktivnosti se provode kroz stalni postav unutar kušionice, koji se radi veće zanimljivosti kontinuirano obnavlja i prilagođava svakoj sezoni, a obuhvaćaju sudjelovanje u organizaciji izložbi i predavanja, provedbu izdavačkih projekata te sudjelovanje u radu stručnih i povijesnih udruga.

2. Aktivnosti

Od dosadašnjih aktivnosti mogu se istaknuti sljedeće:

- izložba i katalog „I nakon rata rat“ u Hrvatskom pomorskom muzeju u Splitu 2018. godine, autora Danke Radić, Petre Blažević i Anđela Miklića, povodom stote obljetnice završetka Prvog svjetskog rata, u kojima je objavljeno oko 400 predmeta iz zbirke Mvsevm;

- izložba i katalog „Lissa na razmeđu Jadrana: talijanska vlast na Visu 1918. - 1921.“ povodom sto godina od odlaska Talijana autora Anđela Miklića, Nikole Ostojčića i Vinka Udiljka. Većina artefakata na izložbi i u katalogu bila je iz zbirke Mvsevm;
- stručni skup „50 godina od vađenja podmornice Nereide“ 2022. godine u prostoru Mvsevm u Visu, na kojemu su sudjelovali veleposlanik Republike Italije, visoko izaslanstvo HRM-a i drugi uzvanici, a predavanje je održao g. Franjo Zeljak, voditelj tima ronilaca u operaciji vađenja podmornice *Nereide* s morskog dna pored otoka Palagruže 1972. godine. Tom prilikom upriličena je i izložba artefakata s podmornice *Nereide* iz zbirke Mvsevm i iz zbirke Brzac;
- izložba i katalog „Vrhovi dubina – podvodna baština Splitsko-dalmatinske županije“ 2025. godine u Splitu, pod pokroviteljstvom Splitsko-dalmatinske županije, u kojoj su, među ostalim, prikazani i artefakti iz zbirke Mvsevm vezani uz podmornicu *Nereide*;
- izložba i katalog „Bitka za Vis: britansko-francuske borbe za prevlast 1805.-1815.“ u tvrđavi Baterija u Visu u siječnju/veljači 2026. godine u organizaciji Zavičajnog muzeja grada Visa autora Natalije Ilić, Anđela Miklića, Gorana Pavla Mladinea, Antonia Nađa i Vinka Udiljka. Većina izloženih artefakata bila je iz zbirke Mvsevm;
- izložba i katalog „Vrhovi dubina – podvodna baština Splitsko-dalmatinske županije“ od ožujka do lipnja 2026. godine u Arheološkom muzeju u Zagrebu na kojoj su, među ostalim, prikazani i artefakti iz zbirke Mvsevm vezani uz podmornicu *Nereide*;
- predavanje „Otok Vis u Napoleonskim ratovima“ u Hrvatskom arheološkom muzeju u Zagrebu u ožujku 2026. godine, zajedno s ravnateljem Zavičajnog muzeja grada Visa dr. sc. Dinkom Radićem. Tema izlaganja Anđela Miklića, vlasnika zbirke Mvsevm, pronalazak je zastave iz Viškog boja 1811. godine u crkvi u Engleskoj i opis skupne memorije o Viškom boju, koja je sačuvana u rodnom mjestu zapovjednika jednog od britanskih brodova, sudionika toga boja.

3. Izvornost interpretacije pomorske baštine

Širi kontekst djelovanja obilježen je činjenicom da pomorska i vojno-pomorska baština Jadrana, unatoč svojoj povijesnoj važnosti, nema dostatan broj specijaliziranih interpretacijskih prostora kroz koje bi se predstavila posjetiteljima na jednostavan, zanimljiv, ali i stručan način. Kao rezultat te činjenice događa se tzv. „diznilendizacija“ baštine i povijesti, u kojoj je interpretacija u nekontroliranom vrtlogu poduzetničkih sloboda često prepuštena svakome, a kao neka od osnovnih mjerila „uspješnosti interpretacije“ prikazuju se broj posjetitelja, broj noćenja i prihodi od konzumacije.

Upravo u tom prostoru „interpretativnog kaosa“, ali i ubrzanog odumiranja onog vernakularnog, izvornog lica Dalmacije, Mvsevm se pokušava pozicionirati kao

dopunski, ali relevantan i vrijedan dionik u interpretaciji pomorske baštine i ponudi gastronomskih proizvoda. Smještaj zbirke i koncepta Mvsevm na Visu znakovit je, jer se baš na tom otoku, desetljećima zatvorenom za turizam šireg opsega, nalazi veliki broj nekadašnjih vojnih objekata, čija se eksploatacija i interpretacija danas svode na neorganizirano, nestandardizirano, nestručno i kaotično iskorištavanje resursa u sveopćem kaosu, čije razloge treba tražiti na više razina – od lokalne zajednice, pa sve do nacionalnih razina odgovornosti.

Slika 2. Viški cvit, izvorna slastica otoka Visa u Mvsevmu postaje predmet interpretacije (autor: Ivan Šejić)

Priroda djelovanja Mvsevma prije svega se odnosi na očuvanje i prezentaciju privatne zbirke vojno-pomorskih predmeta, koja ih danas broji preko 2500, dok gastronomska ponuda, uz samu svrhu „naplative ponude“ čiji cilj je ekonomska održivost projekta, često služi i kao „mamac“ za privlačenje šireg kruga posjetitelja, od kojih mnogi tek nakon što budu upoznati s konceptom i zbirkom shvate značaj povijesti koja ih na Visu okružuje. Oko 600 izloženih artefakata, kao dio mnogo veće zbirke, obuhvaća odore i oružje, karte i odlikovanja, brodsku opremu i arhivsku građu, vezane uz bogatu vojno-pomorsku povijest Jadrana.

Zadaća Mvsevma definirana je kao širenje svijesti o povijesnoj i kulturnoj važnosti otoka Visa, ali i cijeloga Jadrana, za lokalnu, nacionalnu, kao i svjetsku povijest i kulturu. Definicija zadaće Mvsevma potaknuta je činjenicom da je danas moguće da posjetitelji, nakon što dođu na otok i borave na njemu neko vrijeme, odu s njega, a da nisu shvatili na kako se važnom mjestu povijesno i kulturno nalaze.

Prikupljanje, dokumentiranje i interpretacija artefakata u početku su se odvijali neorganizirano i bez primjene muzejskih standarda. S vremenom je vlasnik započeo

njihovu stručnu dokumentaciju i interpretaciju, a taj proces zbog nekoliko tisuća predmeta u zbirci traje i danas.

U samom prostoru posebna se pažnja posvećuje smještanju predmeta u širi povijesni kontekst, kako bi se izbjegla njihova banalizacija i pojednostavljeno, romantičarsko tumačenje povijesti. Na taj se način predmeti predstavljaju i interpretiraju kao sastavni dio europske i svjetske kulturne baštine, kojoj s pravom pripadaju.

Nematerijalna dimenzija baštine ponajprije se očituje kroz interakciju s posjetiteljima i prenošenje povijesnih spoznaja, dostupnost biblioteke povijesne i stručne literature, organizaciju predavanja i stručnih skupova te suradnju s povjesničarima, istraživačima i drugim kolekcionarima.

Posjetitelji Mvsevma gotovo svakodnevno imaju priliku proširiti svoja znanja o vojno-pomorskoj povijesti Jadrana kroz besplatna individualna predavanja vlasnika, u kojima se uz povijesne činjenice posebna pozornost posvećuje ljudskim sudbinama i stradanjima kao sastavnom dijelu zajedničke prošlosti, čime se nastoji izbjeći njezina romantizirana i povijesno neutemeljena interpretacija u funkciji komercijalizacije baštine (stjecanja profita u turizmu).

Na taj se način posjetiteljima, uz edukativnu dimenziju, omogućuje uvid u važnost vojno-pomorske povijesti za oblikovanje identiteta otoka Visa, Dalmacije i cijeloga Jadrana, kao i razumijevanje zajedničke povijesti, u čijem su oblikovanju često sudjelovali narodi i države iz kojih posjetitelji dolaze.

4. Suradnja

Uz interpretaciju baštine u samom prostoru Mvsevma, vlasnik kontinuirano surađuje s muzejima i ostalim institucijama na organizaciji predavanja, izložbi, skupova i u izdavačkim projektima (katalozi, stručni tekstovi, brošure). Ciljevi tih projekata su prije svega podizanje kvalitete turističke ponude otoka, ali i cijele Dalmacije, popularizacija pomorske baštine, jačanje stručne suradnje te podizanje razine javne svijesti o važnosti pomorske, ali i baštine uopće.

5. Financiranje i poslovanje

Mvsevm se danas financira isključivo vlastitim sredstvima ostvarenima kroz djelatnost kušaonice, dok se dodatni projekti financiraju kombinacijom sredstava vlasnika i prihoda Mvsevma. Posebnost poslovnog modela očituje se u pažljivo odabranoj ponudi koja obuhvaća oko 70 vrsta vina malih dalmatinskih obiteljskih vinara te izbor vrhunskih domaćih gastronomskih proizvoda. Takav model poslovanja omogućuje ekonomsku održivost bez oslanjanja na javna sredstva, a istodobno kroz plaćanje poreza, najma prostora i drugih davanja doprinosi punjenju državnog proračuna Republike Hrvatske i proračuna jedinice lokalne samouprave.

Tijekom poslovanja identificiran je cijeli niz izazova i poteškoća, na rješavanju kojih vlasnici kontinuirano rade. Jedan od glavnih izazova je očuvanje izvornosti i visoke kvalitete u uvjetima beskompromisnog tržišnog natjecanja. Rješenje se, nakon nekoliko jako izazovnih godina poslovanja, pronašlo u promišljenim, ali kvalitetnim i za ugostiteljstvo neuobičajenim modelima promocije, diversifikacije dijela poslovanja u druge poslovne aktivnosti u zimskom razdoblju, stručnom pristupu poslovanju te tvrdoglavom izbjegavanju potpune komercijalizacije sadržaja održavanjem izvrsnosti ponude, što za sobom povlači smještaj koncepta u gornju cjenovnu razinu ponude. U tom smislu može se reći da Mvsevm nije namijenjen najširoj publici, već odabranoj publici koja prepoznaje i cijeni najkvalitetniju ponudu.

Slika 3: Jedinstveni koncept koji se aktivno suprotstavlja opasnosti od gubitka identiteta destinacija (autor: Ivan Šejić)

Također, kao privatna inicijativa, projekt se suočava s ograničenim resursima za održavanje i širenje zbirke te s nedostatkom prostora za pohranu artefakata, što zasad uspješno pokriva vlasnik. Međutim, jasno su vidljiva ograničenja u mogućnostima daljnjeg razvoja i širenja u budućnosti.

Kao neka od mogućih rješenja nameću se postupni (usporeni) razvoj koncepta, fokusiranje zbirke i postava na uža povijesna razdoblja, partnerstva i, konačno, franšiza poslovanja.

6. Suradnja s lokalnom zajednicom

U razvoju koncepta Mvsevma lokalna je zajednica sudjelovala još prije početka poslovanja, i to kroz pronalazak pogodnog komercijalnog prostora za najam, pri čemu

je podršku pružila jedinica lokalne samouprave. Nakon toga, suradnja se nastavila uključivanjem lokalnih proizvođača vina i hrane, čime je uspostavljena mala, ali kvalitetna mreža suradnje. Među posjetiteljima su i članovi lokalne zajednice, dok suradnja s udrugama i institucijama, osobito sa Zavičajnim muzejom grada Visa i Zakladom za otok Vis, pridonosi daljnjem umrežavanju u okviru lokalne kulturne ponude.

Među preprekama u radu i budućem razvoju koncepta ističu se nedostatak adekvatnih većih interpretacijskih prostora te ekonomska neizvjesnost uvjetovana sezonalnošću turizma na Visu i kratkim trajanjem turističke sezone. Mogući modeli prevladavanja tih poteškoća uključuju jačanje javno-privatnih partnerstava, jačanje suradnje vlasnika privatnih zbirki i institucija, korištenje javno dostupnih sredstava financiranja te ulazak koncepta u zasad nedovoljno iskorištene turističke niše.

Budući planovi za razvoj koncepta Mvsevm uključuju proširenje suradnje s muzejima i znanstvenim institucijama u svrhu popularizacije pomorske baštine i u marketinške svrhe, daljnji razvoj izdavačkih i edukativnih djelatnosti, umrežavanje s udrugama te nastavak i ciljano širenje razvoja modela povezivanja kulturne i gastronomske ponude.

Vizija razvoja koncepta Mvsevm počiva na ideji da pomorska baština mora dobiti adekvatno mjesto u javnom prostoru i institucionalnoj strukturi Republike Hrvatske.

7. Zaključak

Mvsevm u Visu pokazuje da poduzetništvo može biti učinkovito sredstvo očuvanja i interpretacije pomorske baštine. Integracija zbirke vojno-pomorskih predmeta s pažljivo kuriranom gastronomskom ponudom omogućuje financijsku održivost uz očuvanje izvornosti.

Projekt potvrđuje važnost suradnje privatnih inicijativa i institucija te potrebu šireg konsenzusa svih dionika u cilju jačanja položaja i očuvanja pomorske baštine u Republici Hrvatskoj.

Djelovanje Mvsevma doprinosi popularizaciji i očuvanju materijalne i nematerijalne pomorske baštine te predstavlja primjer kako se odgovornim i stručno utemeljenim poduzetništvom mogu graditi poveznice između prošlosti i suvremenog društva. Istodobno pokazuje da se ustrajnim i kvalitetnim radom može osigurati održivost baštine u tržišnom kontekstu, uz očuvanje njezine kulturne i povijesne vrijednosti.

Podloge za pripremu rada

Rad se u potpunosti temelji na stručnom iskustvu autora stečenom tijekom prikupljanja i proučavanja materijala vezanih uz vojno-pomorsku baštinu Jadrana te na materijalima i informacijama prikupljenim tijekom pokretanja i vođenja koncepta Mvsevm.

Andelo Miklič

E-mail: mvsevmvis@gmail.com

Vis Mvsevm

Entrepreneurial Models for the Preservation and Interpretation of Maritime Heritage: The Mvsevm Concept in Vis

Abstract

This paper analyses the Mvsevm tasting room in Vis as an example of an innovative approach to the interpretation and preservation of maritime heritage through entrepreneurial activity. Unlike traditional heritage institutions, which often rely primarily on public funding, the Mvsevm concept represents a hybrid business model combining gastronomy with a museum-style exhibition. Within this setting, a private collection of historical artifacts related to Adriatic naval history is incorporated into the tourism offering, complemented by a carefully curated culinary selection and an interior designed to evoke the mid-19th-century style. The originality of this model is the result of the owner's carefully developed business plan. In addition to ensuring the venture's economic and financial sustainability, the plan seeks to avoid the trivialization of heritage through excessive commercialization and places particular emphasis on developing a distinctive culinary offering. This includes a broad selection of wines from small family-owned Dalmatian wineries and high-quality local gastronomic products. In addition to presenting the business model itself, the paper examines ongoing efforts to preserve tangible and intangible heritage, as well as the marketing strategy implemented through exhibitions, lectures, naval-themed events, and publishing projects. It also considers the challenges encountered in the operation and development of the concept, the approaches adopted to address them, and plans for its future development. Particular attention is devoted to the financing model, the challenges involved in preserving authenticity, and the need for broader consensus and cooperation among relevant stakeholders to strengthen the position and preservation of maritime heritage in the Republic of Croatia. The paper concludes that entrepreneurship, when grounded in professional expertise and a responsible approach to heritage, can serve as a powerful ally in the preservation and popularization of maritime heritage.

Keywords: Mvsevm, museum, maritime heritage, entrepreneurship, Vis, naval history, private collections, cultural tourism

Dino Buljat*

E-mail: dino.buljat@malinska.hr

Interpretacijski centar maritimne baštine DUBoak - Malinska

Tradicionalne brodice kao vanjski postavi maritimnih centara - prioritet ili problem? Primjer Interpretacijskog centra maritimne baštine DUBoak - Malinska

Sažetak

Vanjski postavi maritimnih centara i muzeja, barem onih koji imaju tu sreću da se nalaze tik uz more, nerijetko su brodice postavljene u lučkom području ispred njih, što predstavlja izvrsnu priliku i mogućnost da se njihov sadržaj dosljedno i vjerno prezentira i u stvarnoj veličini, izlaganjem i korištenjem vanjskih eksponata, a ne „samo“ riječima i vizualnim pomagalima. Međutim, što kada su „izvrsna prilika i mogućnost“ u opreci s raznim *regulama* koje onemogućuju postavljanje i postupno obogaćivanje vanjskih postava? Na koji način urediti i koristiti prostor luke predviđen za vanjske eksponate maritimnih centara? Treba li brodicama koje sačinjavaju vanjske postave maritimnih centara i muzeja odrediti poseban status unutar naših luka, ili za svih vrijede ista pravila? Da li je njihovo stvaranje dodana vrijednost, ili nametanje i uplitanje kulturnih politika u zajednički prostor pomorskih luka? Ovo teorijsko razmatranje otvorit će još mnoga pitanja u nastojanju da dođe do odgovora na ona već postavljena.

Ključne riječi: DUBoak – Malinska, tradicionalne brodice, vanjski postav, maritмна baština, lučka uprava

1. Uvod

Pri prezentaciji baštine vodimo se načelima poštovanja, očuvanja i vjerne interpretacije, odnosno prezentacije elemenata koje ona u sebi sadrži. Pritom se, kao baštinske institucije, koristimo različitim alatima kako bismo doprinijeli primjeni upravo tih načela. U kontekstu prezentiranja maritimne baštine, naročito kada smo

* magistar edukacije filozofije i povijesti (*mag. edu. phil. et hist.*), izvršni voditelj Interpretacijskog centra maritimne baštine DUBoak-Malinska

usmjereni na tradicionalne drvene brodice¹ i brodogradnju u drvu, kao najbolji način za prezentaciju njenih materijalnih (same drvene brodice) i nematerijalnih elemenata (npr. umijeća brodogradnje u drvu, umijeća jedrenja tradicijskim jedrima) nameće se *konsumacija* tih elemenata, odnosno njihovo svakodnevno korištenje. Shodno tome, maritimni centri i muzeji, u skladu s mogućnostima, nastoje okupljati i koristiti prikladna plovila u prostoru luka u svojoj blizini, ukoliko uopće imaju sreću da se nalaze u blizini luke. U tom slučaju, ta plovila sačinjavaju vanjski postav određenog maritimnog centra ili muzeja.

U nastavku se izlaže „teorijska rasprava“ o tome zašto su vanjski postavi brodica u prostorima luka poželjni ili nepoželjni. Zbog kontekstualizacije konkretne situacije, najprije će se ukratko predstaviti Interpretacijski centar maritimne baštine DUBoak, a potom i osvrnuti na argumente za i protiv toga da se predjeli luka uređuju u skladu s kulturnim politikama i potrebama maritimnih centara/muzeja.

Pritom će se, u mjeri u kojoj je to moguće, nastojati osloniti na postojeća pravila i druge propise koji se odnose na uređenje i upravljanje lučkim područjem, prvenstveno na odredbe *Zakona o pomorskom dobru i morskim lukama*² iz 2023. godine.

2. DUBoak – Interpretacijski centar maritimne baštine

Interpretacijski centar maritimne baštine DUBoak u Malinskoj-Dubašnici mjesto je valorizacije pomorske, prirodne i kulturne baštine te općine na zapadnom dijelu otoka Krka. Zadaća je Centra, otvorenog u svibnju 2022. godine, predstaviti prirodna i kulturna bogatstva promatrana „kroz pomorske leće“ i priču o nastanku i razvoju maritimne baštine na spomenutom području, što se postiže pričom o neraskidivoj povezanosti dvaju prirodnih fenomena – dubašljanskih hrastovih šuma (*drmun*) i mora, koja se ističe i u samom nazivu Centra – DUBoak, a koji je spoj hrvatske i engleske riječi za hrast: *dub* + *oak*. Pritom konačna izvedenica te riječi u lokalnom izgovoru *dubo’k* predstavlja dubinu malinskarske uvale i asocira na more. Istu tu poveznicu posjetitelj doživljava i u samom Centru, čiji je unutarnji postav podijeljen na dva dijela, od kojih prvi predstavlja hrastovu šumu kao izvoriste materijala za drvenu brodogradnju, a drugi prikazuje rezultate održivog gospodarenja šumama kao prirodnog resursa putem povijesnog razvoja plovidbe, brodogradnje, kartografije i uvjeta plovidbe u Malinskarskoj vali. Ta priča o povezanosti šume i mora lijepo je zaokružena *ladvom* – monoksilnim plovilom nastalim dubljenjem trupca, koje ujedno predstavlja i jedini eksponat Centra.

¹ U jezičnoj zavrzlami koja, ovisno o raznim faktorima, nudi više naziva, pribjegavam standardiziranom nazivu *brodica*, pod kojim podrazumijevam i *barke* i (manje) *brodove* i druge nazive za plovila koja služe za plovidbu morem. Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/brodica>

² Tekst zakona javno dostupan na: <https://www.zakon.hr/z/505/zakon-o-pomorskom-dobru-i-morskim-lukama>

*Slika 1. Ladva, monoksilno plovilo - glavni eksponat unutarnjeg postava DUBoaka
Izvor: FM Media*

Osim kroz multimedijalni postav, Centar svoju priču predstavlja i kroz različite aktivnosti – interpretacijske šetnje, raznovrsne radionice te dodatne programe i sadržaje, poput predavanja, tematskih izložbi, pažljivo osmišljenih manifestacija i drugih sličnih aktivnosti. Raznovrsnost sadržaja i tema koje Centar obuhvaća – od pomorske baštine, preko folklor, arheologije i arhitekture, pa sve do prirodne i gastronomske baštine – odražava se i u raznovrsnosti alata i tehnika kojima se baština prezentira i valorizira. Da to čini uspješno i kvalitetno, ne potvrđuju samo broj posjetitelja i njihovo zadovoljstvo, već i međunarodna priznanja i nagrade koje Centar svrstavaju na europsku kartu institucija koje se aktivno i uspješno bave baštinom i njezinom turističkom valorizacijom. Naime, krajem 2023. godine *Forum slavenskih kultura* dodijelio je Interpretacijskom centru maritimne baštine DUBoak nagradu *Živa* za najbolji slavenski baštinski lokalitet. Tom se nagradom ne vrednuje samo Centar, njegov unutarnji postav te aktivnosti i programi koje provodi, već i njegov holistički pristup lokalnoj baštini i zajednici.

Ukorijenjen u svom prirodnom bedemu, hrastovoj šumi i moru, koji su stoljećima oblikovali kulturnu baštinu i identitet lokalnog stanovništva, Centar tumači i komunicira jedinstvenu lokalnu materijalnu i nematerijalnu pomorsku i prirodnu baštinu. Svojim raznolikim programima uspješno produbljuje odnos lokalnog

*stanovništva i posjetitelja kroz integraciju kulturne i prirodne baštine i povijesti brodogradnje i tradicionalne trgovine drvnom građom.*³

Još jedna vrijedna potvrda radu Centra, nagrada *Jakob*, dodijeljena je početkom 2026. godine na otvorenju sajma Alpe – Adria, najvećeg sajma turizma u regiji, za izvrsnost i inovativnost u turizmu vezanom uz vodu, čime je nagrađen njegov integrirani pristup moru kao vodnom resursu i hrastovim šumama koje spaja „u koherentnu priču o životu uz more”.⁴

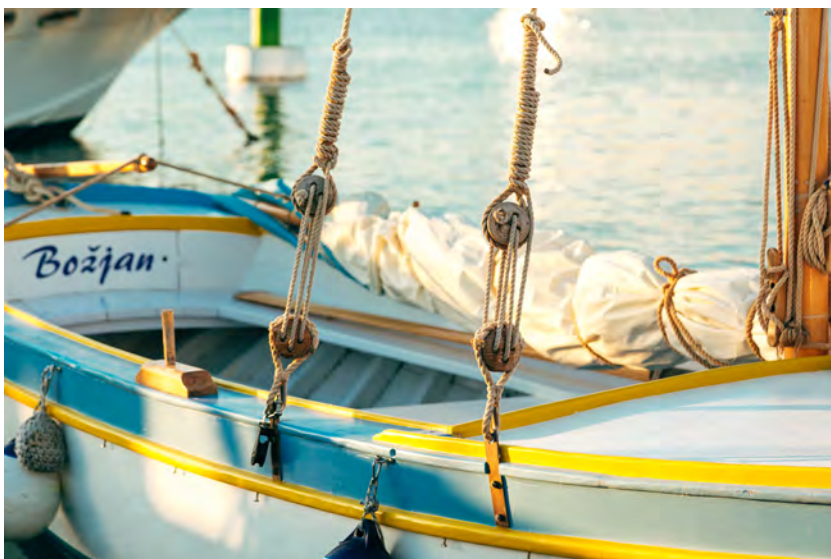
3. Tradicionalne brodice kao vanjski postav

Vanjski postav muzeja, odnosno u ovom slučaju interpretacijskog centra, predstavlja zbirku eksponata smještenih na otvorenom, zbog čega su oni u pravilu dostupni posjetiteljima neovisno o radnom vremenu i drugim pravilima ustanove. Od samih početaka u Interpretacijskom centru DUBoak shvaćena je i prihvaćena važnost cjelovitog pristupa prezentaciji i valorizaciji lokalne prirodne i maritimne baštine. Samim time, programska djelatnost Centra nije ograničena na prostor same zgrade, već su u cjelokupnu priču uvršteni i oni baštinski elementi koji se nalaze izvan njega. Prije svega se to odnosi na obližnje tradicijsko brodogradilište obitelji Kraljić, koje je svojim više od stotinu godina dugim djelovanjem na području drvene brodogradnje zapravo postalo preduvjet i temelj razvoja priče o maritimnoj baštini Malinske-Dubašnice, a samim time i temelj i preduvjet projekta Interpretacijskog centra maritimne baštine DUBoak. Uz uključivanje brodogradilišta, odnosno *škvera* i drugih takvih elemenata u programe i aktivnosti, u Centru se nastojalo stvoriti *fundus* tradicionalnih drvenih brodica koje bi sačinjavale njegov vanjski postav, a bile bi smještene u prostoru luke ispred samog Centra. Temelj je postojao – pasara *Božjan* – koju je njen vlasnik, Općina, dala obnoviti uoči realizacije projekta DUBoak, ali i kao osnovu organizacije regate tradicionalnih brodica kasnije prozване *Homo na jidra*. Uz *Božjana*, vanjski postav Centra sačinjavale su i dvije pasare do 5 metara dužine, *Iva* i *Moja*, obnovljene u *škveru* obitelji Kraljić u sklopu projekta *Arca Adriatica*, iz kojega je financiran i stalni unutarnji postav Centra. Na početni entuzijazam nadovezali su se i iz lokalne udruge *Termen*, koja je otkupila 120 godina staru gajetu *Mariju* i njome popunila vanjski postav Centra⁵, a ubrzo se „fotili“ pridružila i gajeta *Zora* u privatnom vlasništvu gospođe Željke Fuček. Tako je u studenom 2022. godine, šest mjeseci nakon službenog otvorenja Centra, njegov vanjski postav sačinjavalo pet brodica – tri pasare i dvije gajete.

³ Iz službenog obrazloženja stručnog žirija. Izvor: <https://duboak.org/duboak-u-interpretacijskom-centru-maritimne-bastine-dodijeljena-prestizna-nagrada-ziva-za-najbolji-bastinski-lokalitet/>

⁴ Izvor: <https://www.alpeadria.si/en/about-the-fair/the-jakob-award/award-winners-from-previous-years/>

⁵ Gajeta *Marija* u trenutku pisanja ovoga članka prolazi kroz proces obnove, čija se završna faza predviđa za jesen 2027. godine.

Slika 2. Pasara Božjan (autor: Borut Brozović)

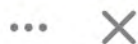

Slika 3. Tradicionalne brodice ispred DUBoaka, rujan 2023. (autor: Dino Buljat)

U lipnju 2023. godine u vanjski postav Centra uključila se i pasara MK1503 privatnog vlasnika, a vrhunac popunjavanja postava dogodio se u studenom iste godine, kada je ispred DUBoaka doplovio leut *Kvarneriol*, tipičan primjer betinske tradicionalne brodogradnje. Do ljeta 2025. godine njima su se pridružile još i pasare MK2 i *Nina*, uz povremeno ugošćavanje tradicionalnih brodica iz drugih mjesta na otoku. Na vrhuncu okupljanja vanjskog postava, dio malinskarske luke ispred Centra ukrašavalo je ukupno devet tradicionalnih drvenih brodica – šest pasara, dvije gajete i jedan leut. U rujnu 2025. godine u prostoru luke ispred Interpretacijskog centra maritimne baštine DUBoak više se nije nalazila ni jedna tradicionalna brodica – *neki je rekao NE*.

Arsen Dobrijevic

6 d. · 🌐

Jena od zadnjih fotografija drvenih barak spred interpretacijskega centra DuBoak va Malinskoj...neki je rekao NE 🙄.

Slika 4. Tradicionalne brodice ispred DUBoaka (kolovoz 2025.)

Izvor: Facebook, 2025. Dostupno na: <https://www.facebook.com/arsen.dobrijevic> (pristupljeno: 1. 8. 2025.)

Slika 5. Malinskarska luka iz zraka – bez tradicionalnih brodice ispred DUBoaka (dolje desno) rujan 2025., autor: Hrvoje Kosir (hrvojekosirphotography)

Ne ulazeći u razloge zbog kojih su brodice uklonjene iz prostora luke ispred Centra, u nastavku se donose argumenti za i protiv toga da se dijelovi luka uređuju u skladu s kulturnom politikom općine, grada ili mjesta u kojemu se luka nalazi, odnosno da se oni stave na raspolaganje maritimnim centrima ili muzejima za stvaranje ili okupljanje njihovih vanjskih postava. Prije toga iznose se i pojedine točke *Zakona o pomorskom dobru i morskim lukama* (2023.), s ciljem uviđaja u dio pravila kojima se, u datom kontekstu, regulira ili može regulirati lučki prostor kao pomorsko dobro⁶:

⁶ Prema istom zakonu pomorsko dobro čine:

- unutarne morske vode i teritorijalno more, njihovo dno, podzemlje i podmorje
- dio kopna koji je po svojoj prirodi namijenjen općoj upotrebi i koji je određen takvim, kao i sve što je s tim dijelom kopna trajno spojeno na površini ili ispod nje (...)

Zakon o pomorskom dobru i morskim lukama, Čl. 6., st. 1, („Narodne novine” 83/23), str. 4.

Članak 8.

(1) Poslovi upravljanja pomorskim dobrom su od javnog interesa.

(2) Upravljanje pomorskim dobrom mora biti cjelovito te zajedno s planiranjem prostora mora imati za cilj održivi razvoj i očuvanje pomorskog dobra za buduće naraštaje.

(4) Upravljanje pomorskim dobrom uključuje cjeloviti koordinirani proces radnji i aktivnosti (...)

*(6) Upravljanjem pomorskim dobrom mora se osigurati održivi razvoj, očuvanje prostora, okoliša, prirode i **kulturne baštine**.*

4. Prednosti

U tom pogledu, posebno ako uzmemo u obzir kontekst očuvanja kulturne baštine, iznose se neke od prednosti postavljanja zbirke tradicionalnih brodica u prostor luke ispred ili u blizini maritimnih muzeja i centara kao njihov vanjski postav:

1. mogućnost prezentacije baštine *in situ*

Postavljanje brodica kao vanjskog postava omogućuje vjerni prikaz elemenata maritimne baštine u njihovom prirodnom okruženju – na moru, u lukama i na pučini – u prirodnoj veličini, a ne samo kao digitalizirane dvodimenzionalne prikaze ili makete u često skučenim prostorijama maritimnih muzeja i centara.

2. dostupnost sadržaja posjetiteljima „od 0 do 24”

Kako je ranije navedeno, vanjski postavi često su postavljeni na otvorenom javnom prostoru te su kao takvi uvijek dostupni posjetiteljima destinacije. Naročito je to slučaj s brodicama kao vanjskim postavom postavljenom u lučkom području, odnosno na pomorskom dobru, kojemu je pristup stalno dostupan. Uz informativne panele, sadržaj takvih postava uvijek je dostupan publici.

3. mogućnost kreiranja interaktivnih programa

Prisutnost brodica u neposrednom okruženju maritimnih muzeja ili centara pruža jedinstvenu mogućnost njihova korištenja u svrhu predstavljanja maritimne baštine nekog kraja. Uz sve moderne alate, poput interpretacije, multimedijalnog prikaza i drugih, ipak je izravna interakcija publike s baštinskim sadržajem najbolji način da se prenese željena priča. U ovom slučaju, posjetitelj će najbolje doživjeti kulturološki značaj brodogradnje u drvu i karakteristike tradicionalnih brodica ako na njih može stati, u njima ploviti te njima upravljati (veslati ili jedriti), naravno uz prethodno zadovoljenje svih sigurnosnih i drugih uvjeta. Prisutnost brodica omogućava i niz drugih popratnih pokaznih radionica, poput opremanja tradicionalnih brodica, vezivanja mornarskih čvorova ili dizanja tradicionalnog jedra.

*Slika 6. Pokazna radionica opremanja tradicionalne brodice
autor: Hrvoje Kosir (hrvojekosirphotography)*

4. dodatni sadržaj izvan ograničenog prostora muzeja/centra

Maritimni muzeji, a naročito maritimni centri, često su prisiljeni bogatu pomorsku baštinu svoga kraja svesti u zadane dimenzije prostora kojim raspolažu. Najčešće su to manje preuređene ribarske kućice, stare stambene kuće u lučkom području, ili slični prenamijenjeni prostori u lukama ili uz more. Čak i u slučaju novih zgrada, kao što je primjer Interpretacijskog centra maritimne baštine DUBoak, često su ti prostori ograničeni zbog drugih sadržaja i infrastrukture u užem području luke. Samim time, ograničeni su i njihovi unutarnji postavi. Postavljanje vanjskog postava, naročito brodica, stoga omogućuje stvaranje dodatnog sadržaja koji iz navedenih razloga možda nije uspio biti dio priče, ili nije ispričan u djelokrugu u kojemu to treba i zaslužuje biti.

5. prikaz „žive“ baštine

Postavljanje brodica u lučkom području uz maritimne muzeje i centre mnogo je više od dosad navedenog – izravne prezentacije baštine. Te brodice i njihovo korištenje potvrđuju da pomorska baština o kojoj je riječ zaista *živi*, i to ne samo kroz multimedijalne postavbe i riječi kustosa i interpretatora baštine, odnosno u teoriji, već i u praksi kroz njihovo svakodnevno korištenje. Naravno, brodice se mogu koristiti i ako se ne nalaze okupljene u predjelu luke uz maritimne centre, ali na ovaj se način

šalje snažna poruka publici i posjetiteljima da taj kraj uistinu *živi* maritimnu baštinu. A uloga muzeja i centara je upravo to – poslati snažnu poruku svojim posjetiteljima.

6. promicanje maritimne kulture i drvene brodogradnje

Sve dosad navedeno doprinosi i konačnom cilju, a to je promicanje maritimne kulture i, u našem slučaju, tradicionalne brodogradnje u drvu. Sama prisutnost i korištenje tradicionalnih drvenih brodica u sklopu raznih događanja i kroz cjeloviti pristup prezentaciji maritimne baštine, daje ideju i potiče zanimanje za obnovu ili izradu novih tradicionalnih brodica. Primjer Malinske-Dubašnice najbolje pokazuje kako se taj interes može pobuditi u vrlo kratkom roku, uz jasnu ideju o svrsi i namjeni predviđenima za obnovljene ili novoizrađene tradicionalne drvene brodice.

*Slika 7. Prizor sa 7. smotre i regate tradicijskih plovila „Homo na jidra”
(autor: Borut Brozovič)*

Možemo zaključiti da su prednosti postojanja brodica kao vanjskih postava maritimnih centara brojne te jasne i očigledne svakom ljubitelju pomorske baštine. Međutim, kako je najavljeno u sažetku ovoga teksta, postavljaju se brojna pitanja koja se na kraju mogu svesti pod jedno – tko odlučuje?⁷

⁷ Ovaj pojednostavljeni oblik pitanja su na izvrstan način i u jasnijem i očitijem obliku postavili kolege iz *Kuće halubajsega zvončara* u naslovu prošlogodišnje konferencije naziva *Tko baštini, a tko odlučuje?*, jasno aludirajući na to da kulturna baština *živi* onoliko koliko joj „politika“ dopušta.

5. Problemi

Pri odabiru ove teme, kao i kroz iskustvo suočavanja s ranije opisanom *havarijom* u kojoj su tradicionalne brodice napustile područje luke ispred DUBoaka, autoru se nameće nekoliko pitanja, koja legitimno može postaviti svaki protivnik ili nepristrani promatrač u ovoj *pomorskoj bitci*. U nastavku se navode potencijalni problemi ideje da se brodice kao vanjski postavi postave uz maritimne muzeje, odnosno centre.

1. miješanje kulturnih politika u rad lučkih uprava

Prema Članku 86. ranije citiranog Zakona (2023) „*Namjenu i obuhvat pojedinih dijelova luke određuje nadležna lučka uprava pravilnikom o redu u luci*”. Jasan je prema tome odgovor na ranije postavljeno pitanje – *Tko odlučuje?*, kao što su jasni i zadaci koje lučka uprava mora obavljati, a među koje se ubraja *osiguravanje strateškog razvoja i konkurentnosti luke te davanje koncesije i posebne upotrebe*.⁸ Iako smo ranije utvrdili da je jedan od zadataka upravljanja pomorskim dobrom očuvanje kulturne baštine, postavlja se pitanje u kojoj mjeri kultura i kulturne politike mogu ili smiju određivati namjenu lučkog prostora te u kojoj mjeri time eventualno smanjuju njenu *konkurentnost*.

2. smanjeni kapacitet (komercijalnih) komunalnih vezova

Jedan od načina na koje bi postavljanje brodica kao vanjskog postava maritimnih centara u svrhu očuvanja i prezentacije kulturne baštine moglo smanjiti konkurentnost luke je smanjenjem kapaciteta komercijalnih komunalnih vezova. Naravno, pod pretpostavkom da vlasnici tih brodica ne plaćaju punu ili bilo kakvu cijenu veza, jer zapravo promoviraju maritimnu kulturnu baštinu, a time i maritimni centar i destinaciju u kojoj se luka nalazi ustupanjem svojih brodica na korištenje za interaktivne i pokazne radionice, manifestacije, regate i smotre tradicionalnih brodica i sl. Takav bi slučaj otvorio još jedno problematično pitanje – zašto pojedine vrste i tipovi brodica imaju prednost u odnosu na druge? Tko i na temelju čega određuje što pripada, a što ne u (maritimnu) baštinu koju vrijedi isticati i prezentirati?

3. privilegiranje pojedinaca – različita pravila za različite brodice

Odgovore na upravo postavljena pitanja možemo prikazati kao problem privilegiranja pojedinaca, odnosno brodica. Određivanjem smjera u kojemu želimo predstavljati vlastitu maritimnu baštinu te izborom pojedinih tipova brodica koje ćemo uključiti, dok druge izostavljamo, otvara se pitanje neizbježnog neravnopravnog vrednovanja različitih oblika naše pomorske baštine. U ovom konkretnom slučaju, u kojemu se favoriziraju tradicionalne drvene brodice, riječ je o pozitivnoj diskriminaciji – terminu koji se u suvremenoj filozofiji koristi za opis situacija u kojima se davanjem prednosti određenoj skupini ili praksi nastoje ispraviti prethodno počinjene nepravde. Nepravda

⁸ Zakon o pomorskom dobru i morskim lukama, Čl. 86., st. 2, („Narodne novine” 83/23), str. 32.

bi u ovom hipotetskom slučaju bila povijesno postupno potiskivanje kvalitetne tradicionalne brodogradnje u drvu, u korist financijski isplativijih brodica izrađenih od drugih, suvremenijih materijala. Kako bi se ta nepravda nastojala ispraviti, tradicionalna brodogradnja u drvu ponovno bi se promovirala i privilegirala, među ostalim i kroz omogućavanje besplatnih ili povoljnijih vezova u određenim, jasno definiranim situacijama.

Kao što je i obećano na početku, otvorila su se brojna nova pitanja i rasprave kojima se u ovom tekstu nećemo baviti, budući da je njegova osnovna namjera istražiti mogućnosti unutar zadanih pravnih i moralnih okvira, u kojima je postavljanje tradicionalnih brodica u prostore luka uz maritimne centre i muzeje prihvatljivo, a štoviše i poželjno. Stoga u nastavku prelazimo na zaključke proizašle iz ove plovidbe neiskusnog mornara morima pravila i regulativa.

6. Zaključna razmatranja

Možemo zaključiti da se svakom ljubitelju maritimne kulturne baštine naizgled jednostavna pretpostavka – da brodice u funkciji vanjskog postava maritimnog centra oplemenjuju prostor luke te pridonose očuvanju i prezentaciji maritimne baštine – nakon detaljnijeg uvida u složenost problematike može učiniti previše pojednostavljenom. Ipak, već osnovnim uvidom u prednosti takve prakse, kao i u zakonske odredbe koje ne samo da dopuštaju, nego i predviđaju korištenje pomorskog dobra u svrhu očuvanja i promicanja kulturne baštine, dolazimo do jasnog zaključka da u lukama treba osigurati prostor maritimnim centrima i muzejima za postavljanje njihovih vanjskih postava. Na taj se način unapređuje izgled i kvaliteta javnog prostora mjesta, općine ili grada, kako se čini i uređenim parkovima i trgovima, istovremeno pridonoseći promociji destinacije kroz očuvanje, valorizaciju i prezentaciju njezine baštine. S druge strane, ako se vratimo postulatima filozofije, od kojih jedan kaže *ako nešto treba biti, ne znači da tako i jest*, postaje jasno kako zdrav razum ponekad gubi bitku pred složenim sustavom pravila i propisa te njihovom praktičnom primjenom.

Literatura

1. DUBOAK – interpretacijski centar maritimne baštine. (2026). Dostupno na: <https://duboak.org/> (pristupljeno: 27. 3. 2026.)
2. Hrvatska enciklopedija, (2026). Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/> (pristupljeno: 28. 3. 2026.)
3. Zakon o pomorskom dobru i morskim lukama („Narodne novine” 83/23). Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/505/zakon-o-pomorskom-dobru-i-morskim-lukama> (pristupljeno: 12. 3. 2026.)

Dino Buljat

E-mail: dino.buljat@malinska.hr

DUBoak Maritime Heritage Interpretation Centre – Malinska

Traditional Boats as Outdoor Exhibits at Maritime Heritage Centres – a Priority or a Problem? The Case of the DUBoak Maritime Heritage Interpretation Centre in Malinska

Abstract

Outdoor displays at maritime centres and museums, particularly those fortunate enough to be located directly by the sea, often include small boats exhibited in the adjacent harbour area. Such settings provide an excellent opportunity to present maritime heritage authentically and at full scale by displaying and using actual vessels rather than relying “solely” on written descriptions and visual materials. However, what happens when this “excellent opportunity” comes into conflict with regulations that restrict the installation and gradual expansion of outdoor exhibits? How should harbour space designated for the outdoor displays of maritime heritage centres be organized and used? Should the boats forming part of such displays be granted a special status within harbour areas, or should they be subject to the same regulations as all other vessels? Does their presence create added cultural value, or does it amount to an intrusion of cultural policy into the shared functional space of a harbour? This theoretical discussion raises further questions in the effort to the answer those already posed.

Keywords: DUBoak – Malinska, traditional boats, outdoor display, maritime heritage, port authority

Damir Krstinić*

E-mail: damir.krstinic@fesb.hr

Udruga *Lantina* Vrboska

Udruga *Lantina* Vrboska - Pomorska baština u suvremenom društvu

Sažetak

Udruga za promicanje vrijednosti tradicionalnih načina plovidbe *Lantina* osnovana je 2011. godine u Vrboskoj na otoku Hvaru. Nastala je iz neformalnog druženja skupine entuzijasta okupljenih oko ideje obnove preostalih drvenih brodova i tradicijske plovidbe latinskim jedrom, vještine koja je gotovo neprimjetno nestala pojavom motora koji su jedra istisnuli iz upotrebe. Rad prikazuje povijest Vrboske kao zajednice orijentirane na more, što definira kontekst u kojemu je *Lantina* nastala te donosi pregled temeljnih aktivnosti udruge, a to su: obnova i opremanje brodova, dokumentacijski rad, organizacije manifestacija i edukacije mladih. Istovremeno, rad otvara šire pitanje uloge drvenog broda u suvremenom društvu, od konkretnih izazova posjedovanja i održavanja tradicijskih drvenih brodova, do razmatranja mjera kojima bi se egzistencija broda mogla učiniti održivom, a njihovo posjedovanje poželjnim. Na temelju iskustva u radu udruge, nameće se zaključak da drveni brod ima budućnost jedino ako ostane živ, ako se koristi, održava i plovi.

Ključne riječi: Vrboska, Hvar, pomorska baština, tradicijska plovidba, latinsko jedro, drveni brod

1. Uvod

Udruga *Lantina* osnovana je 2011. godine u Vrboskoj na otoku Hvaru. Temeljni ciljevi udruge, definirani statutom [1], uključuju očuvanje pomorske baštine, prakticiranje tradicionalne plovidbe jedrima, očuvanje mora te ukupnog lokalnog identiteta vezanog za more, otoke, brod, plovidbu, ribarstvo, pomorske djelatnosti, gastronomiju, običaje i pomorski odgoj. Udrugu je osnovala skupina entuzijasta, koji su se desetak godina prije njenog formalnog osnivanja počeli okupljati oko ideje obnove preostalih drvenih brodova u Vrboskoj, koje je do tada već gotovo u potpunosti istisnula plastika. Ta promjena bila je naizgled postupna, ali po učincima radikalna - posljedica šire transformacije privrede i društva te izražene tranzicije od tradicijskih djelatnosti, za

* prof. dr. sc., dopredsjednik udruge *Lantina*

koje je brod bio esencijalna potreba, prema turistifikaciji kojom je otok Hvar, ali i Dalmacija u cjelini, iz temelja izmijenjena.

Već prvi pokušaji opremanja brodova jarbolom i latinskim jedrom ukazali su na činjenicu da je znanje o tradicijskoj oputi broda, ali i lokalna terminologija, osobito ona koja se odnosi na dio brodske opreme koji je zajedno s jedrima izašao iz upotrebe nekih pedeset godina ranije, poprilično izbljedjelo. Upravo susret s tim jazom, između preostalih, često pomalo zapuštenih drvenih brodova i izgubljenog znanja o njima, bio je katalizator koji je naposljetku doveo do osnivanja Udruge *Lantina*. Cilj ovoga rada jest prikazati nastanak i djelatnost udruge, ali i prikazati širi kontekst u kojemu tradicijski drveni brod danas egzistira - između kulturne i povijesne vrijednosti, i izazova praktičnog korištenja.

2. Kratka povijest Vrboske - što smo sve zaboravili

Mjesto Vrboska, smješteno u dubokoj i slikovitoj uvali na sjevernoj obali otoka Hvara, nastaje u srednjem vijeku kao luka obližnjeg Vrbanja [2], čemu vjerojatno duguje i svoje ime. Tijekom 15. stoljeća u Vrbosku se započinju značajnije naseljavati mještani Vrbanja, ali i drugih sela (Svirče, Vrisnik), koji su u Vrboskoj sagradili kuće s namjerom da se bave ribarstvom i brodarstvom [3]. Najstarijom građevinom u Vrboskoj smatra se crkvice sv. Petra, koja je prema Statutu Hvarske komune iz 1331. označavala granicu između posjeda mjesta Pitve i Vrbanja [4]. Sredinom 15. stoljeća Vrbanjani na južnoj strani uvale grade crkvu sv. Marije, a 1465., zaslugom brodovlasnika Matula Ivanića, započinje uređenje obale i gradnja luke u Vrboskoj [3]. Upravo u to vrijeme ribarstvo postaje sve značajnija gospodarska djelatnost na otoku Hvaru, čime započinje intenzivno naseljavanje Vrboske, i to upravo zbog ribolova [5].

Jedan od značajnijih događaja vezanih uz ranu povijest Vrboske dogodio se u svibnju 1510., kada Matija Ivanić s naoružanim pučanima iz Vrboske napada plemiće u Starom Gradu, a potom i u Hvaru te time započinje Pučki ustanak. Upravo maritimna komponenta toga ustanka - opkoljavanje otoka Hvara i Visa s više od trideset naoružanih brodova [6] - jedan je od razloga relativno dugog trajanja pučke dominacije, i jasno ukazuje na snažnu pomorsku orijentaciju Vrboske, kao i otoka Hvara u cjelini.

Vrboska je kroz cijelu svoju povijest bila usmjerena na more, a drvena brodogradnja i ribarstvo, uz poljoprivredu, bili su temelj egzistencije njezina stanovništva. Ribolovnu tradiciju i potencijal Vrboske prepoznala je tvrtka Société Générale Française u vlasništvu Anglo-austrijske banke, koja 1898. u Vrboskoj gradi tvornicu za preradu ribe, lokalno poznatu kao *Fabrika* [4]. Od povijesnih činjenica valja još istaknuti podatak da je upravo iz Vrboske potekla brodograditeljska obitelj Filippi, koja se u 17. stoljeću seli u Korčulu, a zatim u Betinu, gdje započinje brodograđevnu tradiciju koja traje do danas [7]. Vrboska ostaje pretežno ribarsko mjesto sve do sredine 20. stoljeća.

Ubrzani razvoj turizma nakon Drugog svjetskog rata uvjetuje promjenu gospodarstva, ali i načina života u cijeloj Dalmaciji, pa tako i u Vrboskoj, a nekadašnji ribarski brodovi dobivaju novu, turističku namjenu. U Vrboskoj se to u prvom redu manifestiralo prilagođavanjem brodova za prijevoz turista - najčešće u obližnju Jelsu, do novoootvorenog hotela *Adriatik* i na otok Zečevo. U tom je razdoblju i ribarstvo ostalo lukrativna djelatnost, prvenstveno zbog novih i trajnijih ribarskih alata te povećane potražnje za ribom za potrebe turizma. U ovom se razdoblju još uvijek grade novi drveni brodovi, često prilagođeni za veći kapacitet putnika. Već do početka šezdesetih godina prošloga stoljeća u većinu drvenih brodova ugrađeni su motori. Iako su se jarboli i jedra još neko vrijeme zadržali kao pomoćni pogon, vrlo brzo gotovo potpuno nestaju iz vrbovačke luke.

Pojavom plastičnih brodova, koji su bili jeftiniji i lakši za održavanje, vlasnici sve češće drvene brodove zamjenjuju plastičnima. U početku se to odnosilo prvenstveno na manja, rekreativna plovila, dok su ribarski brodovi, kod kojih se zahtijevala veća robusnost i izdržljivost, i dalje najčešće drveni. Međutim, krajem prošloga stoljeća u vrbovačkoj luci preostaje svega nekoliko drvenih brodova, od kojih nijedan nije opremljen za jedrenje. Čak su i ti preostali brodovi najčešće plastificirani. Sredinom devedesetih godina zatvara se brodogradilište u Vrboskoj, specijalizirano za gradnju i održavanje drvenih brodova. Posljednje profesionalne ribarske družine polako prestaju s aktivnim ribolovom u prvim godinama novog tisućljeća, a posljednji drveni ribarski brod u Vrboskoj uništen je u postupku *scrappinga* oko 2020. godine.

Međutim, paralelno s iščezavanjem brodogradnje i nestankom realne potrebe za drvenim brodom, polako se budi svijest o vrijednosti drvenog broda i potrebi za očuvanjem tradicijskih vještina i znanja koja su stoljećima bila esencijalna za opstanak na ovim prostorima. Upravo iz te svijesti i iz konkretnog iskustva prvih pokušaja da se preostali drveni brodovi u vrbovačkoj luci vrate u izvorni oblik, rodila se ideja o osnivanju udruge, koja bi taj napor učinila sustavnim. Udruga *Lantina* osnovana je 2011. godine s ciljem popunjavanja praznine između bogate maritimne tradicije Vrboske i znanja koja su gotovo nestala.

3. Aktivnosti udruge

Udruga djeluje na nekoliko razina, koje se međusobno nadopunjuju: materijalnoj obnovi i opremanju brodova, dokumentaciji tradicijskih znanja, organizaciji manifestacija te edukaciji i radu s mladima.

Slika 1. Brodovi udruge Lantina u vrbovačkoj luci

Izvor: arhiva udruge Lantina

3.1. Obnova i opremanje brodova

Temeljna i najzahtjevnija djelatnost udruge, kako tehnički tako i financijski, jest obnova i opremanje tradicijskih drvenih brodova. U prvim godinama udruga se suočila s ozbiljnim izazovom: brodovi su bili prisutni u luci, ali bez jarbola i jedara. Opremanje brodova jarbolom, lantinom i latinskim jedrom stoga nije bio samo tehnički zahvat, nego i istraživački proces - obnavljanje znanja razgovorima s preostalim starijim mještanima, prvenstveno brodograditeljima i ribarima, uz konzultacije sa srodnim udrugama. U ovoj fazi došli smo do spoznaje da su čak i Vrbovljani koji su život posvetili brodovima i moru posljednji put latinska jedra koristili prije gotovo pola stoljeća, kada su i sami bili gotovo djeca. Posljedica toga bila je da je znanje o tradicijskoj oputi u dobroj mjeri izbljedjelo, uz nestajanje lokalnih naziva vezanih uz opremu broda koja je davno izašla iz upotrebe. Iako smo ova znanja i vještine u značajnoj mjeri rekonstruirali, dio pojmova danas je zamijenjen terminologijom koja se koristi na otoku Murteru, na kojemu se brodograđevna tradicija pokazala žilavijom i življom. Upravo ova crtica pokazatelj je kako se u jednoj generaciji može izgubiti znanje akumulirano kroz stoljeća.

Danas udruga raspolaže flotom od petnaestak brodova opremljenih tradicijskim jedriljem. Dio brodova nabavljen je kupnjom s različitih lokacija duž jadranske obale i potom obnovljen, a dio su obnovljeni vrbovački brodovi. Uz obnovu postojećih brodova, izgrađen je i jedan potpuno novi brod, gajeta *Bura*, dužine sedam metara. Pri njezinoj izgradnji svjesno su spojene linije tradicijske drvene gajete s pojedinim spoznajama moderne brodogradnje i jedrenja, s ciljem izgradnje upotrebljivog, robusnog i brzog broda kako bi se dobio konkurentan sudionik u regatama tradicijskih brodova.

Posebno je vrijedan projekt cjelovite obnove barke (*borke*)¹ *Andjelina*, najstarijeg sačuvanog broda sagrađenog u Vrboskoj, koji je 1938. izgradio brodograditelj Martin Borojević. Obnovi se pristupilo na integralan način: drvo za obnovu - borovina, od koje je *Andjelina* prvobitno i izgrađena - bralo se u siječnju, kada je u *štajunu*, s lokalnih pozicija izloženih buri i posolici, a borovi su birani prema obliku konstruktivnih elemenata broda (rebra - *korbe*, oplata - *madiri*) za koji će biti korišteni. Drvo je obrađeno na tradicijski način, kad god je to bilo moguće, korištenjem tradicijskih alata, a svi su koraci fotografski dokumentirani. Obnovu je izvodio brodograditelj Jure Kotoraš Ugor, uz poduku i pomoć svoga barbe, Mihovila Kotoraša Ugora, jednoga od posljednjih brodograditelja starije generacije iz Vrboske. Mihovil Kotoraš nažalost nije dočekaao završetak obnove, ali je zahvaljujući njegovom sudjelovanju ovaj projekt postao možda posljednja prilika za prijenos znanja s izvornih nositelja na novu generaciju. Preostala drvena građa nakon obnove *Andjeline*, zajedno s izvornim jedrom starim više od osamdeset godina, donirana je Ribarskom muzeju u Vrboskoj te iskorištena za izradu modela broda za stalni postav.

Slika 2. Obnova barke *Andjelina*

Izvor: arhiva udruge *Lantina*

¹ Iako se danas često koristi naziv *gajeta*, u Vrboskoj se manja brodica zaobljene (često oštre) krme naziva jednostavno barka (lokalno *borka*). Ostali nazivi uključivali su: *kaić* - za manju brodicu ravne krme, *leut* - za veću i robusniju brodicu te *lojda* ili *svičarica* - naziv koji je u osnovi definiran funkcijom i predstavlja pomoćnu brodicu pri lovu na srdele.

Osim održavanja i obnove, udruga se bavi prikupljanjem i dokumentiranjem građe vezane uz tradicijsku brodogradnju i plovidbu. Tako je npr. restauriran ribarski dnevnik obitelji Beritić iz razdoblja od 1889. do 1892. godine, izvorni povijesni dokument o lovu srdele. Na temelju ovoga dokumenta, koji između ostaloga sadrži informacije o tradicijskom ždrijebljanju ribolovnih pozicija u Vrboskoj, osmišljen je projekt *Moli bruškit*, koji donosi uprizorenje toga staroga ribarskoga običaja.

Potrebno je naglasiti da je dokumentacijski i arhivski rad proveden u skladu s mogućnostima i znanjem članova udruge, koji nisu stručno obrazovani u tom području. Radi se o vrijednom trudu entuzijasta, a ne o sustavnom muzeološkom ili arhivskom radu, što je ujedno i poticaj za buduću suradnju s relevantnim stručnjacima i institucijama, prvenstveno Ribarskim muzejem u Vrboskoj.

3.2. Sudjelovanje na manifestacijama

Lantina je od samih početaka aktivno uključena u mrežu udruga za očuvanje i revitalizaciju hrvatske maritimne baštine. Već 2010. godine, godinu dana prije formalnog osnivanja udruge, nekolicina budućih osnivača organizirala je zajednički izlet tradicijskim brodovima do Komiže, koji ujedno predstavlja i neformalni početak djelovanja udruge.

Nakon osnivanja, udruga redovito sudjeluje na smotrama i regatama duž jadranske obale: *Fešta forske pulene* u Hvaru, *Rota Palagruzona* u Komiži, *Regata ol postirske fjere* u Postirama, *Dani Latinskog idra* na Murteru i drugima. Posebno je značajno sudjelovanje na *Tjednu zaljeva Morbihan* 2015. godine, jednom od najvećih skupova tradicijskih plovila u Europi, koji se održava u Bretanji u Francuskoj, na kojemu je *Lantina* sudjelovala s dva broda. Taj nastup bio je afirmacija vrbovačke brodograđevne i pomorske tradicije na europskoj sceni i snažan poticaj za daljnji razvoj udruge. Udruga redovito sudjeluje i na manifestaciji *Dani u vali* u Starom Gradu na Hvaru, koja je u posljednjih nekoliko godina stekla prepoznatljivost na europskoj razini kao jedan od značajnijih festivala maritimne baštine Mediterana.

3.3. Fešta svetog Petra i tjedne regate

Središnja godišnja manifestacija udruge su *Dani sv. Petra* - trodnevni festival mora, koji se svake godine održava krajem lipnja oko blagdana sv. Petra, koji je određen kao dan udruge. Program počinje misnim slavljem i blagoslovom brodova ispred crkvice sv. Petra na ulazu u Vrbosku, jedne od najstarijih sakralnih građevina na otoku. Uz kulturni i gastronomski program, srž manifestacije je regata tradicijskih brodova, na kojoj uz domaće brodove sudjeluju i gostujuće udruge s Jadrana sa svojim brodovima. Manifestacija je redovito uvrštena u nacionalni kalendar smotra i regata tradicijskih plovila [8].

Uz godišnju *feštu*, udruga organizira i tjednu regatu *Velika nagrada Vrboske*, u formi ligaškog natjecanja koje se odvija kroz ljetnu sezonu. Svaka regata boduje se zasebno: pet bodova za prvo mjesto, četiri za drugo, tri za treće, a svi ostali sudionici koji su pristupili regati osvajaju po jedan bod. Format je osmišljen tako da potiče redovitu plovidbu i razvoj vještina jedrenja kroz cijelu sezonu te stvara zajednički tjedni ritual koji jača koheziju članova. Dodatni cilj je i privlačenje pozornosti i buđenje interesa za tradicijsko jedrenje kod nekih budućih zaljubljenika u drvene brodove.

Slika 3. Ples jedara
Izvor: arhiva udruge *Lantina*

3.4. Turistički programi i ples jedara

Uz natjecateljske i kulturne programe, *Lantina* aktivno sudjeluje u turističkoj ponudi Vrboske. Tijekom turističke sezone, udruga svakoga tjedna organizira ribarske večeri: događanje koje započinje plesom jedara, u kojemu tradicijski brodovi plove vrbovačkom lukom uz glazbu i igru svjetla, nakon čega udruga posjetiteljima nudi lokalne specijalitete i vino. Ovaj spoj tradicijske plovidbe, vizualnog spektakla i gastronomske ponude s jedne strane privlači posjetitelje, dok članovima udruge istovremeno omogućava da se redovno nalaze i druže.

3.5. Rad s mladima

Rad s mladima jedan je od strateških prioriteta *Lantine*, ne zbog formalnih obveza, nego iz praktične nužnosti: bez novih naraštaja koji plove i vole more, ni brodovi ni tradicija nemaju budućnosti.

Dječje radionice brodogradnje organiziraju se u okviru *Dana sv. Petra*, kroz program *Mala škola brodogradnje*. Djeca u radionici na otvorenom grade model broda prema pojednostavljenoj shemi, a tijekom izrade upoznaju se s dijelovima broda, izradom pojedinih elemenata, sklapanjem, bojenjem, a naposljetku i svečanim porinućem te dječjom regatom. Pored ove aktivnosti, provode se radionice tradicijskog jedrenja, ribarskih i nautičkih čvorova te plovidbe za djecu i mlade.

Rezultati tog višegodišnjeg rada počinju se pokazivati na konkretan i ohrabrujući način. Nedavno je mladi član *Lantine*, star svega dvadeset godina, vlastitim sredstvima kupio leut od sedam metara. Brod je doveden u Vrbosku i odmah opremljen jarbolom i latinskim jedrom. Ovdje se ne radi samo o jednom brodu, već o pozitivnom pokazatelju da nove generacije prepoznaju vrijednost i značenje drvenog broda te da su voljne uložiti sredstva i, još važnije, vrijeme u čuvanje broda. Upravo takvi trenutci daju smisao svemu što udruga radi.

Slika 4. Radionica za djecu
Izvor: arhiva udruge *Lantina*

Na kraju, vrijedi podsjetiti na ono što je *Lantinu* i stvorilo, a to je potreba za druženjem i razmjenom ideja, često u potpuno neformalnom okruženju, za stolom uz jelo i piće, gdje se raspravlja, svađa, miri i naposljetku odlučuje. Taj slobodni mediteranski duh, u kojemu je stol središnja točka zajednice jednako kao i brod, nije samo priča o počecima udruge, već je i svjestan izbor koji nastojimo zadržati i danas, uz sve formalne obveze koje transparentno i učinkovito funkcioniranje udruge nosi sobom. *Lantina* stoga nije samo udruga u administrativnom smislu - ona je zajednica istomišljenika, koja se trudi pomiriti potrebu za jasnom strukturom i odgovornim upravljanjem s neformalnom, mediteranskom naravi koja joj daje život.

4. Drveni brod kao turistička atrakcija

Drveni brodovi svoju su ulogu u turizmu pronašli vrlo rano, još u prvim desetljećima masovnog turizma na Hvaru, kada su ribarski brodovi prilagođeni za prijevoz gostiju do susjednih mjesta i obližnjih plaža, ili jednostavno s jedne rive na drugu, često na vesla. Ta je namjena u određenom smislu prirodna: prijevoz putnika i tereta izvorna je funkcija broda i na neki način predstavlja kontinuitet, a ne prenamjenu. Neki od brodova *Lantine* na sličan način koriste se i danas: za prijevoz na kraćim relacijama u formi taksi-broda, ili za organizirane izlete. Na ovaj način brod ostaje u upotrebi, zadržava jednu od svojih izvornih uloga i pritom je financijski održiv, što je dodatni poticaj vlasniku da brod čuva i u njega ulaže vrijeme i novac. Sličan pristup možda bi se mogao primijeniti i na ribolovne izlete, s naglaskom na tradicijske načine ribolova, premda tu valja voditi računa o usklađenosti s propisima koji reguliraju ribarstvo i gospodarski ribolov.

Drugi pristup korištenja broda u turističke svrhe je brod kao kulisa. Dobar primjer toga je upravo ples jedara, koji *Lantina* provodi na tjednoj bazi tijekom turističke sezone. Ova aktivnost je za udrugu važna u praktičnom smislu: prihodi od nje dijelom pokrivaju godišnje troškove održavanja brodova i organizacije ostalih aktivnosti. Upravo zbog tog financijskog aspekta odnos prema turizmu postaje složen i osjetljiv. *Lantina* svjesno nastoji pronaći ravnotežu između doprinosa turističkoj ponudi Vrboske i opasnosti od pretvaranja tradicijske plovidbe u „Disneyland pod jedrima“, situacije u kojoj bi udruga svoje djelovanje potpuno podredila turističkim potrebama, a tradicijska plovidba postala tek puka kulisa za fotografiranje. Taj je balans krhak i zahtijeva stalno promišljanje i prilagodbu pri odgovoru na pitanja koje programe prihvatiti, kako ih oblikovati i kako pritom sačuvati ono što daje smisao svemu ostalom - zajednicu ljudi koji plove jer vole ploviti, a ne samo zato što to netko želi gledati i spreman je to platiti.

Međutim, važno je naglasiti da ni jedna krajnost nije dobra. Pretjerano inzistiranje na apsolutnoj izvornosti - brodu koji se koristi isključivo na izvoran način, bez ikakvih modernih preinaka i ustupaka suvremenosti - brod pretvara u muzejski eksponat. Takav brod možda može trajati dok njegov vlasnik ima ljubavi, vremena i novca, ali ako nema svakodnevne funkcije, propada brže od onoga koji redovito plovi.

5. Kuda plove drveni brodovi?

U samom uvodu ovoga poglavlja valja naglasiti da razmišljanja koja slijede ni u kojem slučaju nisu stručni sud. Autor teksta nije obrazovan ni stručan u području zaštite kulturne baštine niti u srodnim disciplinama. Napisani osvrt predstavlja osobna razmišljanja utemeljena na dugogodišnjem djelovanju u udruzi, ali i iskustvu u plovidbi, održavanju i ljubavi prema obiteljskom drvenom brodu, koja zapravo traje cijeli život.

Bez obzira na emocionalnu vrijednost koju drveni brod ima za neke od nas, činjenica je da sve njegove praktične funkcije danas može preuzeti plastično plovilo, i to na jednostavniji, jeftiniji i efikasniji način. Za prijevoz turista brži su i praktičniji gliseri i gumenjaci. Moderni plastični ribarski brodovi danas su robusniji i nude, osim što se lakše održavaju, puno veću udobnost i sigurnost u odnosu na stare *leute* i *gajete*. Za rekreativnu plovidbu tržište nudi bezbroj opcija - od brzih glisera, preko udobnih plovećih vikendica, do plastičnih brodova građenih u stilu tradicionalnih drvenih brodova, ali sa svim prednostima te koje je jednostavno posjedovati i održavati. U tom kontekstu, posjedovanje drvenog broda postaje ekskluziva, statusni simbol ili izraz osobnog stava. Iako ovo možda zvuči zanimljivo, ima i svoju tamnu stranu: statusni simboli traju dok su bitni vlasniku. Onaj tko drži brod kao statusni simbol, možda će sutra poželjeti drugi statusni simbol, a brod zanemariti. Pored ovoga, vlasnici statusnih simbola imaju tendenciju da ih nastoje čuvati u savršenom stanju, gotovo kao izložbeni primjerak, što može biti u koliziji sa svakodnevnim korištenjem. U oba slučaja, nekorisćenje broda neminovno vodi njegovom propadanju.

Ukoliko drveni brod ne zadrži upotrebnu vrijednost za lokalno stanovništvo, makar u razumnoj mjeri, ukoliko se aktivno ne koristi i ne održava, osuđen je na nestanak. I to ne samo kao određeno fizičko plovilo, nego kao potreba koja se iz njega rađa: za znanjem, vještinama i zanatima koji su bitni za gradnju i održavanje brodova. Brodogradnja opstaje dok ima brodova i potrebe za njima. Kada brod nestane, nestaju i majstori i znanje.

Dodatan problem predstavlja način eksploatacije luka, kao još jedna posljedica potpune orijentacije na turizam. Ribarski brodovi „protjerani“ su s riva koje su im stoljećima bile dom, a koje su danas postale nautički vezovi, a komunalni vezovi reorganizirani su prema modelu sportskih lučica: s ciljem uguravanja što većeg broja plovila tijesno zbijenih jedno uz drugo. Pritom se odluke donose administrativno, bez uzimanja u obzir lokalnih specifičnosti. Dobar primjer je upravo Vrboska s izraženim plimama i osekama te pojavom meteorološkog tsunamija, lokalnog naziva *ščiga*. Kod ove pojave razina mora se u vrlo kratkom vremenu može podignuti ili spustiti, s amplitudnom razlikom koja u nekim slučajevima može biti i do 3 m [9], a najstariji pisani trag o *ščigi* u Vrboskoj zabilježen je već 1614. godine [10]. Upravo zbog navedenih posebnosti brodovi su se u vrbovačkoj luci vezivali pod kutom u odnosu na rivu, ostavljajući dovoljno prostora za njihovo slobodno pomicanje uslijed oscilacija

razine mora te djelovanja vjetrova i morskih struja. Moderna organizacija vezova ne uzima u obzir lokalne uvjete ni specifične potrebe drvenih brodova, što redovito dovodi do njihova oštećenja. Ništa manji problem ne predstavlja ni održavanje broda na obali - to su radovi koji su se često obavljali „ispred kuće”. Danas se ta bučna, ponekad prljava i prostorno zahtjevna aktivnost, sve češće pogrešno promatra kao uzurpiranje prostora.

Na koji način onda posjedovanje drvenog broda učiniti poželjnim, ili barem financijski i na druge načine podnošljivim? Dio odgovora leži u pogodnostima koje bi se mogle osigurati vlasnicima tradicijskih drvenih brodova, a koje mogu biti i simboličke, ne nužno i financijski značajne. Neke od ovih pogodnosti mogle bi uključivati povlaštene ili besplatni vez na nautičkim rivama, oslobođanje od pojedinih troškova, kao npr. „svjetlarine” ili koncesije za pomorsko dobro koje plaćaju svi vlasnici brodova, prednost za drvene brodove pri pristajanju za nautički ili ribarski ukrcaj i iskrcaj. Važno je pritom naglasiti da izravna financijska potpora može biti dvosjekli mač. Naime, među vlasnicima drvenih brodova često se provlači ideja da bi država trebala stati iza vlasnika i financirati održavanje. Iako ova ideja naizgled zvuči logično, može biti i kontraproduktivna i privući one koji bi drveni brod promatrali kao alat za izvlačenje sredstava, u čemu bi bili vještiji od pravih entuzijasta i zaljubljenika u drvene brodove, osobito lokalnog stanovništva. Cilj nije imati što više drvenih brodova „na papiru”, nego omogućiti da se brodovi koriste, popravljaju i grade novi, a da maritimna znanja i zanati vezani uz održavanje brodova ostanu žive vještine, a ne arhivski zapisi.

Važno je naglasiti da je za realizaciju bilo koje od gore spomenutih mjera potrebno definirati jasne kriterije što je to tradicijski brod te izraditi registre brodova koji te kriterije zadovoljavaju. Još važnije, potrebno je stvoriti okruženje u kojemu drveni brod nije arhaični višak, već plemenita i vizualno privlačna pojava, koja ima i svoju svakodnevnu upotrebnu vrijednost.

6. Zaključak

Udruga *Lantina* nije nastala iz pažljivo osmišljenog projekta, čak ni kao rezultat jasno oblikovane ideje. Nastala je iz druženja i razgovora ljudi koji su se počeli okupljati oko zajedničke želje da obnove preostale drvene brodove u Vrboskoj, i sačuvaju nešto od načina života koji je te brodove stvorio.

Iako je početak uvijek obilježen željom i nadom, činjenice nisu bile ohrabrujuće: drvo je pojela plastika, a znanje je izbljedjelo, ne postupno ni svjesno, već gotovo naglo, u jednoj generaciji u kojoj nije bilo korišteno. Pri tome ni okruženje u kojemu su se brodovi našli nije više jednostavno: luke su se smanjile, rive postale razglednice, a želja za brzim i odmah vidljivim rezultatima učinila je drvene brodove arhaičnim reliktom prošlosti. Problemi s financiranjem, prostorom i infrastrukturom za održavanje brodova, a ponekad i nerazumijevanje šire zajednice, rezultirali su i

turbulentnim razdobljima u radu *Lantine*. Mijenjala se struktura i članovi udruge, dolazili su novi brodovi, ali stari nažalost ponekad i nestajali.

Četrnaest godina djelovanja, i iskustvo koje smo u tom razdoblju prikupili, pokazali su da su promjene ipak moguće. U vrbovačkoj luci privezana je već zavidna flota drvenih brodova, opremljenih tradicionalnim jedrima. Grade se novi i obnavljaju stari brodovi, a mladi se uključuju u rad udruge. Sve to navodi na zaključak da drveni brod možda ipak ima budućnost, ali ne kao savršeno očuvani muzejski artefakt, već kao živa stvar: brod koji plovi i prevozi ljude, brod koji jedri i natječe se, na kojemu je lignja ostavila crni trag, brod koji privređuje i zarađuje i brod koji se mijenja kao i ljudi s kojima živi, u skladu s vremenom, ali na način da zadrži svoju bit.

Važno je naglasiti da budućnost tradicijskog drvenog broda na Jadranu ne mogu osigurati samo entuzijasti. Potrebni su i konkretni koraci, koji bi mogli uključivati prilagodbe lučkih propisa, povlastice za tradicijske brodove, jasne kriterije i registre brodova i druge mjere koje bi posjedovanje i korištenje drvenog broda učinile poželjnim. Pri tom je ključna uloga udruga, pojedinaca i stručne javnosti vezanih uz brodove i more da utječu na donositelje odluka i predlažu konkretna rješenja koja bi to mogla osigurati.

Literatura

1. Udruga Lantina Vrboska (2024) Statut Udruge za promicanje vrijednosti tradicionalnih načina plovidbe Lantina Vrboska Otok Hvar. Vrboska.
2. Bezić-Božanić, N. (1994) Stanovništvo Vrboske do kraja 18. stoljeća. Čakavska rič, XXII (2), 75-103. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/138036>
3. Duboković, N. (1963) Crkva-tvrđava u Vrboskoj. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 15 (1), 111-125. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/149297>
4. Petrović, D. (1983) Crkvice sv. Petra u Vrboskoj. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/186863>
5. Plenković, M. & Dorotka, D. (2025) Ribarski muzej u Vrboskoj - pionirski poduhvat u zaštiti ribarske baštine Jadrana. Pomorski zbornik, Special edition No. 6., str. 227-240. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/en/broj/26058>
6. Dančević, L. (1974) Pomorske operacije u Pučkom ustanku na Hvaru i Visu. Hvarski zbornik, II, str. 41-76.
7. Juran, K. (2018) Dolazak korčulanskih kalafata na Murter i druge sjevernodalmatinske otoke u 18. stoljeću. Murterski godišnjak, 15, str. 73-102.
8. Nautička patrola (2024) Smotre i regate hrvatskih tradicijskih plovila 2024: Kompletan kalendar događanja. Dostupno na: <https://www.nauticka-patrola.hr/smotre-i-regate-hrvatskih-tradicijskih-plovila-2024-kompletan-kalendar-dogadjanja/>
9. Šepić, J., Vilibić, I., Rabinovich, A. et al. Widespread tsunami-like waves of 23-27 June in the Mediterranean and Black Seas generated by high-altitude atmospheric forcing. *Sci Rep* 5, 11682 (2015). <https://doi.org/10.1038/srep11682>
10. Vilibić, I., Zemunik Selak, P., & Šepić, J. (2025). Meteorological tsunamis: From local hazard to global relevance. *Reviews of Geophysics*, 63, e2024RG000867. <https://doi.org/10.1029/2024RG000867>

Damir Krstinić

E-mail: damir.krstinic@fesb.hr

Lantina Vrboska Association

***Lantina* Vrboska Association – Maritime Heritage in Contemporary Society**

Abstract

The Association for the Promotion of Traditional Sailing Values *Lantina* was founded in 2011 in Vrboska on the island of Hvar. It grew out of informal gatherings of enthusiasts brought together by the shared aim of restoring the remaining traditional wooden boats and reviving sailing with the lateen sail, a skill that had largely disappeared following the introduction of engines and the consequent decline in the use of sails. This paper outlines the maritime history of Vrboska as a maritime-oriented community, providing the context in which the *Lantina* Association was established, and presents an overview of its principal activities: the restoration and outfitting of traditional boats, documentation, the organization of events, and the education of young people. At the same time, the paper addresses the broader question of the role of the wooden boat in contemporary society, ranging from the practical challenges associated with owning and maintaining such vessels to an examination of measures that could ensure their long-term sustainability and make their ownership more attractive. Drawing on the association's experience, the paper concludes that the traditional wooden boat can have a future only if it remains "alive", that is, if it is used, maintained, and sailed.

Keywords: Vrboska, Hvar, maritime heritage, traditional sailing, lateen sail, wooden boat

Dinko Foretić*

E-mail: hrdrveni@gmail.com

Hrvatski drveni brodovi

Projekt izrade jedinstvenog registra drvenih tradicijskih brodova

Sažetak

Rad predstavlja inicijativu udruge Hrvatski drveni brodovi usmjerenu na uspostavu jedinstvenog registra drvenih tradicijskih brodova u Republici Hrvatskoj. Polazeći od iskustava digitalne zajednice okupljene putem društvene mreže Facebook, projekt nastoji objediniti postojeće podatke, unaprijediti njihovu dostupnost te stvoriti operativni alat za zaštitu, valorizaciju i upravljanje pokretnom maritimnom baštinom. U radu se analiziraju razlozi pokretanja projekta, uočeni problemi u postojećim sustavima evidencije, metodološki pristup prikupljanju podataka te razvoj digitalne platforme kao temelja budućeg registra.

Glavne riječi: drveni brodovi, tradicijska brodogradnja, registar, maritimna baština, digitalne platforme

1. Uvod

Druga Hrvatski drveni brodovi osnovana je u veljači 2025. godine kao rezultat dugogodišnjeg djelovanja neformalne digitalne zajednice okupljene oko Facebook grupe HRVATSKI DRVENI BRODOVI - *CROATIAN WOODEN BOATS*, osnovane još 2012. godine. Primarna ideja grupe bila je omogućiti brzo i dostupno povezivanje ljubitelja drvenih brodova, brodograditelja, vlasnika plovila i udruge koje se bave očuvanjem tradicijske brodogradnje.

* kapetan duge plovidbe, predsjednik Udruge Hrvatski drveni brodovi

Tijekom godina grupa je kontinuirano rasla i postupno poprimila međunarodni karakter, pri čemu danas broji više od 30.000 članova, od kojih značajan dio dolazi iz inozemstva. Takav razvoj rezultirao je stvaranjem opsežne i vrijedne baze podataka koja uključuje fotografije, tehničke informacije, osobna svjedočanstva i rasprave o brodovima različitih tipova i razdoblja.

*Slika 1. Dinko Foretić, idejni začetnik Facebook grupe HRVATSKI DRVENI BRODOVI - CROATIAN WOODEN BOATS i osnivanja Udruge
(autor: Nikša Stipaničev/Cropix)*

Upravo iz tog digitalnog okruženja proizašla je inicijativa za sustavnijim pristupom prikupljanju i organiziranju podataka o drvenim brodovima kao dijelu pomorske kulturne baštine.

2. Razvoj inicijative i prvi rezultati

Jedan od prvih konkretnih koraka bio je pokušaj identifikacije i evidentiranja najstarijih drvenih brodova. Na inicijativu članova zajednice započelo je intenzivno prikupljanje podataka koje je trajalo više mjeseci, a rezultiralo je izradom prvog popisa stotinu drvenih brodova starijih od stotinu godina.

Paralelno s time pokrenuto je i sustavno prikupljanje podataka o manjim tradicijskim brodicama, osobito onima duljine do 12 metara. Tijekom toga procesa uočeni su brojni problemi, među kojima se posebno ističe činjenica da je velik broj brodica u međuvremenu izbrisan iz službenih registara, često zbog administrativnih razloga poput nepodmirenih obveza. Time su mnogi vrijedni primjeri tradicijske brodogradnje ostali izvan institucionalnog nadzora i evidencije.

Ova saznanja dodatno su naglasila potrebu za uspostavom cjelovitog i dostupnog registra koji bi obuhvatio ne samo formalno registrirana plovila, nego i širi korpus tradicijskih drvenih brodova.

3. Problematika postojećeg sustava i potreba za registrom

Analiza postojećeg stanja pokazala je da u Hrvatskoj ne postoji jedinstveni, sustavno vođeni registar tradicijskih drvenih brodova. Posebno je istaknuto kako je prilikom uvođenja novog informacijskog sustava lučkih kapetanija propuštena prilika za automatsku identifikaciju i izdvajanje drvenih plovila kao posebne kategorije.

Nedostatak takvog registra ima višestruke posljedice. Bez pouzdanih i objedinjenih podataka nije moguće dobiti stvarni uvid u brojnost, stanje i rasprostranjenost drvenih brodova, što otežava njihovu zaštitu, planiranje obnove i korištenje potencijalnih financijskih i institucionalnih potpora. Osim toga, nedostatak evidencije otežava i djelovanje udruga, lokalnih zajednica i drugih dionika koji su uključeni u očuvanje pomorske baštine.

Registar se stoga prepoznaje kao ključan alat ne samo za dokumentiranje, nego i za aktivno upravljanje i valorizaciju ove vrste pokretne kulturne baštine.

4. Metodološki pristup i suradnja

U razvoju koncepta registra važnu su ulogu odigrala postojeća iskustva pojedinih udruga koje su već izrađivale vlastite lokalne popise brodova, često terenskim radom „od veza do veza“. Takve inicijative pokazale su se vrijednim izvorom podataka, ali i modelom za daljnji razvoj.

Posebno treba istaknuti doprinos Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre i prof. dr. sc. Roberta Mohovića, koji su svojim savjetima i postojećim obrascima pomogli u oblikovanju standardiziranog upitnika za prikupljanje podataka. Time je osigurana određena razina usklađenosti i usporedivosti podataka, što je nužno za izradu funkcionalnog registra na nacionalnoj razini.

5. Razvoj digitalne platforme

Prvotna ideja projekta bila je postupna izgradnja registra, počevši od lokalne razine i uz oslanjanje na javne natječaje i sredstva lokalne samouprave. Međutim, nakon dodatnih edukacija i analize pravnih, financijskih i organizacijskih aspekata, odlučeno je da se projekt razvije kroz novi, fleksibilniji model.

Tako je pokrenuta izrada vlastite digitalne platforme i mrežne stranice www.drvenibrodovi.com, koja integrira više funkcionalnosti: registar brodova, sustav članstva, mogućnosti donacija te razvoj partnerstava s privatnim sektorom. Poseban naglasak stavljen je na korištenje suvremenih tehnologija i potencijal primjene umjetne inteligencije u daljnjem razvoju sustava.

6. Struktura registra

Registar je osmišljen kao jednostavan i pristupačan alat koji omogućuje unos podataka uz minimalne tehničke zahtjeve, uz obvezno priložene fotografije plovila.

Struktura obrasca za unos broda u registar

Kategorija	Podaci
Osnovni podaci	Naziv broda, tip, godina gradnje, mjesto gradnje/ brodograditelj, namjena
Tehničke karakteristike	Duljina, širina, gaz, materijal trupa, pogon
Stanje i povijest	Trenutno stanje, kratki opis povijesti, obnove ili preinake
Lokacija	Trenutna luka ili mjesto veza, područje plovidbe
Fotografije	Minimalno 1, preporučeno 3-5 fotografija
Podaci o vlasniku	Ime/naziv, kontakt e-mail, suglasnost za objavu

Ovakva struktura omogućuje prikupljanje osnovnih, ali relevantnih podataka, uz mogućnost daljnje nadogradnje i proširenja.

7. Daljnji razvoj i perspektive

Autori projekta svjesni su da registar zahtijeva kontinuirano unapređenje, kako u tehničkom, tako i u sadržajnom smislu. U planu je razvoj mobilne aplikacije koja bi omogućila još jednostavniji unos i pregled podataka, čime bi se dodatno povećala dostupnost i broj korisnika.

Dugoročni cilj projekta jest da registar postane središnje mjesto okupljanja svih dionika - vlasnika brodova, brodograditelja, istraživača, udruga i institucija te alat koji omogućuje bolju komunikaciju, suradnju i koordinaciju aktivnosti vezanih uz očuvanje pomorske baštine.

8. Zaključak

Projekt izrade jedinstvenog registra drvenih tradicijskih brodova predstavlja važan iskorak prema sustavnom i suvremenom pristupu očuvanju pokretne maritimne baštine. Nastao iz inicijative zajednice i razvijen kroz objedinjavanje terenskog rada, digitalnih alata i međusektorske suradnje, registar ima potencijal postati temeljni instrument za dokumentiranje, zaštitu i valorizaciju drvenih brodova u Hrvatskoj.

Njegova daljnja uspješnost ovisit će o uključenosti šire zajednice i kontinuiranom razvoju platforme, ali već sada predstavlja značajan doprinos razumijevanju i očuvanju ove specifične baštinske kategorije.

Podloge za pripremu rada

Rad se temelji na stručnom iskustvu autora i materijalima nastalima tijekom provedbe projekata i aktivnosti udruge Hrvatski drveni brodovi.

Dinko Foretić

E-mail: hrdrveni@gmail.com

Croatian Wooden Boats

Project for the Establishment of a Unified Register of Traditional Wooden Boats

Abstract

This paper presents an initiative launched by the *Croatian Wooden Boats* association to establish a unified register of traditional wooden boats in Croatia. Building on the experience of a digital community formed through Facebook, the project aims to consolidate existing data, improve its accessibility, and develop an operational tool for the protection, valorisation, and management of movable maritime heritage. The paper examines the reasons behind the launch of the project, the issues identified in existing record-keeping systems, the methodological approach to data collection, and the development of a digital platform intended to provide the basis for the future register.

Keywords: wooden boats, traditional shipbuilding, register, maritime heritage, digital platforms

Mirna Vulin*

E-mail: mirna.vulin@republic.com.hr

Republic d.o.o., konzultantska tvrtka za EU projekte i interpretaciju baštine

Marija Krnčević Rak**

E-mail: marija.krncevic.rak@gmail.com

Muzej grada Šibenika

Nekom svakodnevnica - drugom kulturno blago: Zaštita hodočašća Gospi od Kapelice u Rogoznici

Sažetak

Rad se bavi procesom istraživanja i dokumentiranja hodočašća Gospi od Kapelice u Rogoznici kao primjerom valorizacije nematerijalne kulturne baštine i pripreme za upis u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. U fokusu rada je pitanje kako pristupiti sustavnom istraživanju i dokumentiranju tradicijske prakse koja ima snažnu ulogu u oblikovanju identiteta lokalne zajednice, ali prethodno nije bila formalno zaštićena. Na temelju studije slučaja prikazan je interdisciplinarni metodološki pristup koji uključuje proučavanje arhivske građe, prikupljanje kazivanja nositelja tradicije te audiovizualno dokumentiranje svih ključnih elemenata hodočašća. Poseban doprinos rada očituje se u strukturiranju procesa izrade Prijavnice i interpretaciji istraživačkih nalaza u funkciji zaštite nematerijalne baštine. Rezultat istraživanja bio je upis hodočašća u sklopu *Jadranskih marijanskih maritimnih hodočašća* u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske 2024. godine. Time ova tradicijska praksa dobiva pravni, financijski i institucionalni okvir zaštite, što omogućuje njezino sustavno očuvanje i prijenos na buduće naraštaje. Rad ukazuje na važnost aktivne uloge zajednice u procesu zaštite te potvrđuje kako metodološki strukturiran pristup može poslužiti kao model budućim prijaviteljima u valorizaciji nematerijalne kulturne baštine.

Ključne riječi: Registar kulturnih dobara, nematerijalna baština, Rogoznica, Gospa od Kapelice, dokumentiranje baštine, kulturna valorizacija

1. Uvod

Zakon o kulturnim dobrima RH navodi da „nematerijalna kulturna dobra obuhvaćaju znanja, izvedbe, izričaje, vještine, umijeća te s njima povezane predmete i kulturne prostore, a prepoznaju se u područjima (...) običaja, obreda i svečanosti (...). Za nematerijalno kulturno dobro u svrhu prenošenja iz naraštaja u naraštaj određuje se nositelj koji može biti zajednica, skupina i pojedinci koji prepoznaju nematerijalnu

* mag. polit., interpretatorica kulturne baštine na projektu

** dipl. etnolog, kulturni antropolog i arheolog, viša kustosica

kulturnu baštinu kao dio vlastitog kulturnog identiteta, stvaraju je, prenose i održavaju te imaju primarnu ulogu u njezinu očuvanju.“ [1] Tradicija pobožnosti Gospi od Kapelice po ovim kriterijima prepoznata je kao nematerijalna kulturna baština koja, kroz kontinuitet okupljanja zajednice, oblikuje identitet stanovnika Rogoznice te je vrednovana u postupku upisa u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske 2024. godine. [2]

*Slika 1. Zavjetno plivanje
Izvor: Marko Barišić*

*Slika 2. Vjernici oko Gospine slike
Izvor: Marko Barišić*

U daljnjem izlaganju predstavlja se povijesni kontinuitet pobožnosti i njezina značenja za lokalnu zajednicu, sličnost s drugim maritimnim hodočašćima, proces dokumentiranja i značenje upisa u Registar kulturnih dobara RH.

2. Povijest i kontekstualni okvir

To je najviši blagdan, viši nego Božić, nego Uskrs za nas Rogožnjane. To je najveći blagdan. Sve je manje-više ostalo isto. Jedino, eto, šta je danas to sve, ajmo reći, veličanstvenije, uređenje, danas ima više cvijeća, imaš više tih nekakvih detalja i sve, ali sama ona bit, duh, to je uvijek ostalo isto. Onaj duh i sve to skupa i ono što nosiš u srcu i praktički cijelu godinu, ono što se kaže „Od Gospe do Gospe“ živiš i čekaš. To je tako bilo i je i nadam se da će ostati. - kazivačica o hodočašću u Rogoznici. [3]

Rogoznica je geografski smještena na isturenoj točki istočnog Jadrana, što oblikuje njezin prirodni i društveni kontekst. Sastoji se od osunčanih naselja koja privlače domaće i strane posjetitelje, a svake godine u srpnju hodočasti se Gospi od Kapelice, i to brodicama, pješice i plivajući. Riječ je o pobožnosti koja, prema usmenoj predaji, u ovom mjestu živi preko tristo godina, što je gotovo pa jednak povijesni kontinuitet koji ima i Sinjska alka, viteško konjaničko natjecanje upisano u UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

Hodočašće Gospi od Kapelice je slavljenje blagdana Pohoda Blažene Djevice Marije Elizabeti, a sama pobožnost ima dvije, pa čak i tri faze, koje se ponavljaju svake godine i mobiliziraju mještane. Iako pobožnost ima nekoliko odvojenih elemenata, središnja točka je zavjetna slika Pohoda, koja je smještena u kapelici na brdu Gradina na ulazu u Rogoznicu.

Prilikom istraživanja za potrebe ispunjavanja Prijavnice za upis nematerijalne baštine u Registar kulturnih dobara RH, viša kustosica Marija Krnčević Rak navodi: U „Kronici“ Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije Rogoznica o ovom događaju piše: *U mjesecu svibnju neki Juraj Bogavčić Tuburko jutrom rano hode da riba na Gradinu. Tamo pod kamenom koji se nalazi do stuba stare Kapele ugleda veliko svijetlo. Približi se i nadje uokvirenu sliku koja je predstavljala Pohodjenje Bl. D. Marije svojoj rodici sv. Elizabeti. Uzme sliku, ponese je kući i stavi u skrinju pod ključ. Slijedeće jutro podje opet ribati na isto mjesto, kad na njegovo veliko čudo ugleda opet istu Priliku kao i jučer. Ponese i ovu kući, da je uspoređi sa onom u skrinji, ali u skrinji ne nađe nikakove Prilike. Prikaže ovu stvar župniku. Ovaj stavi sliku u riznicu crkvenu i sam odnese ključ od riznice. Sutradan nema ni u riznici Prilike, hode župnik s rečenim Tuburkom i mnogo svijeta na Gradinu, gdje kao i prva dva jutra nadjoše Priliku. Ova Prilika bila je vrlo malešna. Učinjena joj je mala Kapelica u kojoj se ni sv. Misa nije mogla govoriti. Stoga u to doba kada bi se Prilika nosila iz sela na Gradinu, sv. Misa se je govorila u Kapeli sv. Nikole. Kašnje je sagrađena malo veća Kapela gdje se je i sv. Misa služila sve do blagoslova današnje Kapele dne 29/5 1910. Prilika našasta bila je izmijenjena malo većom koja se danas u vrlo trošnom stanju nalazi iza oltara*

nove Kapele, jer je i ova bila izmijenjena još većom (današnjom) za župnikovanja don Tode Pavlinovića oko god. 1888. Prvobitna pak Prilika, koju je našao rečeni Tuburko, stala je u sakristiji župske crkve, gdje je i izgorila kad i riznica god. 1889. [4]

Prema toj kapelici, Gospa je i dobila svoj naziv „od Kapelice“, što je izraz lokalnog prisvajanja i kontekstualizacije vjerskog blagdana Pohoda Blažene Djevice Marije Elizabeti. U župskim arhivima dokumentirano je kako je slika jednom izgorjela u nesreći (1889.), a jednom otuđena (1971.). Koliko slika znači Rogozničanima, možemo zaključiti prema navodu iz župne „Kronike“, u kojoj o krađi slike piše: *Crkva je oskvrnjena. Velika žalost je zavlada u župi, na vijest koju je oko jedan*

*Slika 3. Gospina slika
Izvor: Marko Barišić*

sat poslije podne 31. 10. donio Ercegović Milan zvani Rapić - da nema Gospe od Kapelice u crkvi. Tim više je žalost što se Rogozničani spremaju na 250. godišnjicu pobožnosti prema Gospi od Kapelice. Gotovo cijela Rogoznica toga dana i te noći nije prospavala snažno noć. Sve je bilo tužno i uciviljeno od djece do najstarijih. [4]

Prvi dio pobožnosti održava se svake godine 2. srpnja, na dan kada se blagdan Pohoda Blažene Djevice Marije slavio prije II. vatikanskog koncila, a upravo to nemijenjanje datuma svjedoči o dubokoj ukorijenjenosti i snazi tradicije. Tada se na rogozničkoj rivi postavlja vanjski oltar na kojemu se održava sveta misa, dok djevojke u dobi od dvanaest do sedamnaest godina, u pratnji svećenika, Gospinim brodom odlaze do kapelice. Kod kapelice je okupljen manji broj vjernika, u kapelici se čita posebna molitva nakon koje djevojke preuzimaju svetu Priliku Gospe od Kapelice, odnose je do Gospina broda i odlaze natrag do rogozničke rive, da bi u svečanoj procesiji nakon mise slika bila položena na jedan od oltara župne crkve u naselju Rogoznica. Bitno je napomenuti kako je u pratnji Gospina broda još jedno do dva plovila. Pri dolasku, Gospinu sliku ukrcaju na „Gospinom mulu“, koji je u podnožju kapelice, i iskrcaju na „Caparinovoj rivi“, dok pri povratku Gospinu sliku iskrcaju između 6. i 7. gata u Marini Frapa. Iako brod kojim se prevozi Gospina slika nazivaju „Gospin brod“, ne postoji kontinuitet da je cijelo vrijeme Gospinu sliku prevezio jedan te isti brod.

Slika stoji u župnoj crkvi sve do prve nedjelje iza Gospe od Karmela, što označava i drugu fazu pobožnosti. Tada se slika iznosi iz župne crkve, ponovno ukrcava na Gospin brod u pratnji djevojaka i svećenika te vraća na svoju izvornu lokaciju u Kapelicu. U trenutku kad Gospin brod krene prema kapelici, tada za njim kreću i brojne druge brodice, ali i plivači. Za to vrijeme, kopnom se također kreće procesija, predvođena župnikom koji je na brodu. Taj dan u procesiji ne sudjeluju samo Rogozničani i stanovnici okolnih mjesta koji tu stalno žive, nego ciljano u Rogoznicu dolaze te prema tome planiraju svoje godišnje odmore i Rogozničani raseljeni po Hrvatskoj i svijetu, ali i turisti. Svi se u konačnici sastaju ispred Kapelice, gdje se održava sveta misa. Druga faza pobožnosti daleko je svečanija, posjećivanja i vizualno dojmljivija od prethodne. U razgovoru sa svjedocima, istaknuto je kako i u prvom i u drugom dijelu pobožnosti na snagu stupa zabrana korištenja plovnog puta za sve osim za brodice koje sudjeluju u pobožnosti, što je - uz sigurnosne razloge - simbolična gesta kojom lokalna zajednica daje prioritet ovom vjerskom slavlju.

Upravo je plivanje poseban i vrlo važan aspekt ove procesije. Pri povratku Gospine slike brojni plivači skoro sat i pol plivaju oko cijele uvale i prate brod na kojemu je Gospina slika. Nemoguće je utvrditi kad se počelo s tim običajem, međutim, kako kazivači govore ... *koliko se sićan, prije Drugog svjetskog rata, neki su plivali, ali malo njih. Ženska nijedna nije išla u more.* Određeno vrijeme nakon završetka Drugog svjetskog rata nije se plivalo, jer nije bilo dopušteno. Da je običaj plivanja za Gospinom slikom obnovljen vrlo brzo, saznajemo iz župne „Kronike“, u kojoj se već 1968. godine spominju plivači, kojima su bili zadivljeni svećenici iz Švicarske koji su sudjelovali pri obredu vraćanja Gospine slike. Prva djevojka koja je plivala

za Gospinom slikom spominje se 1989. godine u župnoj „Kronici“. Broj plivača se postupno povećavao, da bi porastao posebice nakon Domovinskog rata.

Koliko je pobožnost prema Gospi od Kapelice važna Rogozničanima, govori i običaj da se *oba puta užežin blagdana, i kad se Gospina slika dovozi u Rogoznicu i kad se vraća nazad na Gradinu, drži post i nemrs.*

Treća faza, ili bolje rečeno povezani vjerski običaj u Rogoznici, zavjetna je misa koja se održava 24. siječnja svake godine, a povezana je sa zavjetom Gospi da spasi mjesto od crnih ospica, kako se navodi i u arhivskim spisima. Naime, 1884. godine, „održana je velika procesija od župne crkve u Rogoznici do Gradine, na čelu koje je išao župnik, bos, a za njim župljani, također bos, s velikim raspelom. U spomen toga svake godine na taj dan, 24. siječnja, održava se zavjetna misa, koju je dozvolila i Sveta Stolica - *B. M. V. de tempore cum Gloria et Credo* za dan 24. siječnja, ili, ako vrijeme taj dan ne dopušta, iduću nedjelju iza toga dana.“ [4]

Iako usmena predaja kaže da se pobožnost Gospi od Kapelice u Rogoznici prakticira preko tristo godina, i premda postoje arhivski zapisi iz 1971. godine koji navode „(...) *se Rogozničani spremaju na 250. godišnjicu pobožnosti prema Gospi od Kapelice*“, prvi dokumentirani zapis datira iz 1776. godine u Običajniku Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije Rogoznica. Za datum 2. srpnja piše: *Visitazion della B.V.M. °, Festa di Voto antico della Villa*. Dakle, već te 1776. godine o slavljenju Pohoda Blažene Djevice Marije piše se kao o „starom zavjetnom slavlju“. [4]

3. Proces istraživanja i dokumentiranja

Prilikom dokumentiranja tradicije šovanja Gospe od Kapelice korišteni su različiti metodološki pristupi. Pritom je važno naglasiti kako se struktura dokumentiranja definirala u ovisnosti o uvjetima iz Prijavnog obrasca Ministarstva kulture i medija (3), u kojoj se uvjetovala dostava pet do deset fotografija visoke ili srednje razlučivosti, video od najmanje pet, a najviše petnaest minuta te audio snimke ne dulje od pet minuta ukoliko je riječ o dokumentiranju govora, kao i ne više od pet skeniranih ili fotokopiranih arhivskih dokumenata, novinskih članaka i ostalog, dobre vidljivosti. Izrada narativne strukture Prijavnice rezultat je različitih metoda istraživanja i dokumentiranja. Proces istraživanja i dokumentiranja zahtijevao je interdisciplinarni pristup i stručnjake u različitim svojstvima. U ovom procesu ukupno je sudjelovalo 16 osoba, od kojih 1 osoba u svojstvu istraživača (etnološke struke), 7 osoba kao izvori, 1 osoba višestruke uloge (lokalni župnik za pomoć u istraživanju i jedan od izvora), 4 osobe zadužene za dokumentiranje baštine (snimanje i fotografiranje) i 3 u organizaciji i koordinaciji (raspored snimanja, koordinacija sudionika, razvrstavanje i obrada materijala). Osoba zadužena za istraživanje ujedno je i producirala sadržaj Prijavnice. U nastavku se opisuju sve korištene metode.

3.1. Proučavanje arhivskih spisa

Istraživanje i proučavanje arhivskih spisa provela je viša kustosica Muzeja grada Šibenika, etnologinja Marija Krnčević Rak. Proučavana je arhivska građa Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije, uz pomoć don Filipa Rodića, župnika, kojemu ovom prilikom zahvaljujemo na ustupanju dokumenata i pomoći u pretraživanju. Upravo je u župnim spisima i pronađena najstarija datacija obilježavanja Gospe od Kapelice (1776. godine). Osim župnih, istraženi su određeni fondovi Biskupijskog arhiva u Šibeniku [5]. Proučavanje građe trajalo je tri mjeseca u odvojenim intervalima, popisani su svi relevantni izvori, uz navođenje izvora, godine i autora zapisa, a najznačajniji zapisi su se fotografirali (profesionalnom opremom) i obradili te digitalno pohranili. Arhivsko istraživanje provedeno je prije te nakon pripovijedanja kazivača, kako bi se određeni navodi provjerili u spisima i osigurala njihova vjerodostojnost kad god je to bilo moguće.

3.2. Kazivanja svjedoka (kazivača)

Za potrebe prikupljanja informacija od zajednice, organizirano je snimanje kazivanja uz sudjelovanje sedam svjedoka ili kazivača, koji su svaki iz svoje perspektive kazivali o načinu na koji se pobožnost održavala kroz godine. U trenutku istraživanja, najstariji svjedok kazivač imao je 91 godinu, a najmlađi 46 godina. Informacije su se prikupljale navođenjem i strukturiranim pitanjima istraživačice o pojedinim elementima hodočašća. Bitno je napomenuti kako je proučavanje arhivskih spisa odrađeno prije, kako bi se postavio istraživački okvir i detektirala interpretacijska pristranost kazivača. Svjedoci su bili okupljeni zajedno u prostorijama župnog ureda u Rogoznici te su razgovarali međusobno, ali i izravno odgovarali na pitanja istraživačice. Sva kazivanja su snimljena u punom trajanju korištenjem poluprofesionalne opreme, digitalizirana i pohranjena. Prije snimanja, ishodovan je pristanak kazivača na snimanje. Same kazivače predložio je i pozvao župnik, prema vlastitoj procjeni o uključenosti u organizaciju i kontinuitet sudjelovanja u hodočašću Gospi od Kapelice.

3.3. Snimanje na dane pobožnosti

Budući da je slavljenje Gospe od Kapelice dvodnevna svečanost, u razmaku od približno tri tjedna, organizirane su dvije ekipe snimatelja. Na dan preuzimanja čudotvorne slike Gospe iz Kapelice na Gradini, organizirano je snimanje iz ruke (fotoaparat i video) profesionalnom opremom. Sudjelovala su dva snimatelja, jedan na Gradini koji je pratio preuzimanje slike i ukrcaj na Gospin brod te plovidba slike do Caparinove rive u naselju Rogoznica. Drugi snimatelj popratio je iskrcaj slike na Caparinovu rivu, prihvata sliku u središtu naselja na oltaru podignutom za tu prigodu te procesiju do župne crkve u koju je slika smještena.

Na dan prve nedjelje nakon Gospe od Karmela, odnosno vraćanja slike u Kapelicu na Gradinu, angažirana su tri profesionalna snimatelja za snimanje iz ruke te jedan snimatelj profesionalnim fotografskim dronom, ukupno njih četvorica. Kadrovi koji su popraćeni su iznošenje slike iz župne crkve, procesija i ukrcaj slike na Gospin brod, kretanje zavjetnih plivača s rive u Rogoznici, hodočašće morem, misa na Gradini ispred Kapelice i vraćanje slike na svoje mjesto u Kapelicu.

Snimanju su prethodili dogovori s predstavnicima lokalne turističke organizacije oko ukrcaja snimatelja na brodice u pratnji Gospinog broda, za što je lokalna zajednica pokazala veliku susretljivost i ponudila ukrcaj snimateljskih timova na brodove.

Slika 4. Okupljeni hodočasnici na rogozničkoj rivi
Izvor: Jurica Cindrić

3.4. Snimanje zavjetnog zlata

Dodatno poludnevno snimanje odnosilo se na profesionalno fotografiranje zavjetnog zlata Gospi od Kapelice, o kojemu brigu vodi župnik. Snimanje se odvijalo u župnoj kući u kontroliranim uvjetima. Fotografije su obrađene i digitalno pohranjene.

Svaki element snimanja popraćen je dogovorima (telefonskim i putem elektronske pošte) između istraživačko-dokumentarističkog tima i predstavnika lokalne župe, turističke zajednice i općine.

Cjelokupno istraživanje i dokumentiranje ove tradicijske prakse financirala je Turistička zajednica općine Rogoznica.

4. Rezultati i istraživanja

Na temelju istraživanja, ispunjena je Prijava predana u nadležni Konzervatorski odjel u Šibeniku u listopadu 2023. godine, nakon čega je uslijedio evaluacijski proces, da bi Stručno povjerenstvo nadležno za vrednovanje svojstva nematerijalnih kulturnih dobara Ministarstva kulture i medija na sjednici u lipnju 2024. godine ocijenilo da *Jadranska marijanska maritimna hodočašća* imaju svojstvo kulturnog dobra. Rješenje o zaštiti *Jadranskih marijanskih maritimnih hodočašća* (Z-7864) izdano je u prosincu 2024. godine. Prilikom evaluacijskog procesa, Ministarstvo kulture i medija RH nije tražilo dodatne upite za pojašnjavanje niti dostavu dodatne dokumentacije.

U Rješenju o zaštiti navodi se sljedeće: *Jadranska marijanska maritimna hodočašća religijske su ritualne prakse u kojima, kao dio ritualne strukture, sudionici i/ili sveti objekt dolazi u doticaj s morem. Mjesta marijanskih maritimnih hodočašća povezana su geografski, povijesno, kulturno i društveno uz maritimni krajolik i način života lokalnog stanovništva.* [6] Osim hodočašća Gospi od Kapelice, u okviru Jadranskih marijanskih maritimnih hodočašća vrednovane su i druge slične prakse: Gospa od Zečeva kod Nina, Gospa od Sniga kod Kukljice, Gospa od Tarca na Kornatu i Gospa Kraljica Ribara na Piškeri. Kad se govori o zaštiti hodočašća, valja napomenuti kako su vrednovani svi elementi hodočašća - od svetih slika, do ukrašavanja brodova i same procesije.

Rješenje navodi i izazove zajedničke navedenim marijanskim maritimnim hodočašćima, kao što su smanjena zainteresiranost mlađih naraštaja za sudjelovanje u organizaciji (iako nakon provedenih istraživanja možemo reći da su pobožnosti vezane uz Gospu od Kapelice i dalje važne svim naraštajima Rogozničana, o čemu iz godine u godinu svjedoči sve veći broj onih koji plivaju za Gospinom slikom), kao i nestajanje tradicijskih drvenih brodica, što je moguće predmet promišljanja u budućnosti o tome kako osigurati održivost nematerijalne baštine i njezin prijenos na nove generacije.

5. Razmatranja i implikacije zaštite

Upisom u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske tradicijska praksa, poput *Jadranskih marijanskih maritimnih hodočašća* (Rješenje Z-7864) [6], prestaje biti isključivo lokalna inicijativa te postaje kulturno dobro od interesa za Republiku Hrvatsku (čl. 1. st. 2. Zakona) [1]. Time se ostvaruje višeslojni okvir zaštite, financiranja i institucionalne podrške, koji se može analizirati kroz pet ključnih dimenzija.

5.1. Pravna zaštita i obvezujuće mjere očuvanja

Status kulturnog dobra donosi pravnu sigurnost koja nadilazi puku deklarativnost. Prema čl. 19. st. 4. Zakona [1], mjere zaštite upisane u Registar *obvezuju sve vlasnike*,

nositelje prava na kulturnim dobrima i druge imatelje kulturnog dobra te njihove sljednike. U konkretnom slučaju, Rješenje (točka 2.) [6] propisuje niz konkretnih obveza:

- osiguravanje dostupnosti javnosti uz uvažavanje običajnih prava nositelja;
- poticanje prenošenja i njegovanja u izvornoj sredini;
- sudjelovanje nositelja u identificiranju, definiranju, izvođenju i prenošenju;
- provođenje mjera kojima se izbjegava opasnost od nestajanja, uništenja ili pretjerane komercijalizacije.

Zabranjeno je svako postupanje kojim bi se narušila cjelovitost i izvornost dobra (čl. 23.).[1]

5.2. Financijske pogodnosti i mogućnost nadoknade troškova

Jedan od najvažnijih praktičnih benefita upisa dobra u Registar jest otvaranje mogućnosti za financiranje iz javnih izvora. Zakon u čl. 71. [1] predviđa da vlasnici (npr. župe, općine) imaju pravo na naknadu *izvanrednih troškova* održavanja koji premašuju redovite prihode, pod uvjetom da su provedene redovite mjere održavanja. Sredstva se osiguravaju u državnom proračunu (čl. 114.) [1]. Nadalje, prema čl. 113. [1], sredstva za zaštitu i očuvanje osiguravaju se i iz proračuna jedinica lokalne samouprave, donacija, zaklada te drugih izvora. Time se lokalnim zajednicama, koje su često glavni nositelji ovakvih praksi, omogućuje da održavanje tradicije ne ovisi isključivo o vlastitim ograničenim sredstvima.

5.3. Institucionalna podrška i stručno upravljanje

Upis u Registar također aktivira mehanizme stručne pomoći. Čl. 86. [1] propisuje pravo vlasnika na *stručnu pomoć Ministarstva* radi održavanja i pravilne zaštite, a u hitnim slučajevima (izravna opasnost od oštećenja), pomoć se mora pružiti odmah, najkasnije u roku od tri dana. Također, za složena kulturna dobra mogu se izrađivati *planovi upravljanja* (čl. 29.), [1] koji uključuju sve dionike - od župnih zajednica, do turističkih organizacija i muzeja - čime se osigurava održivo korištenje bez narušavanja identitetskih vrijednosti. U slučaju izvanrednih okolnosti (potres, poplava, požar), ministar nadležan za kulturu naredbom utvrđuje posebne mjere zaštite, a jedinice lokalne samouprave dužne su osigurati sredstva za njihovu provedbu (čl. 31.) [1].

5.4. Promicanje, dokumentiranje i prenošenje na nove naraštaje

Rješenje (točka 2.) [2] izričito nalaže *nastavak istraživanja dobra, primjereno dokumentiranje u svim vidovima i načinima suvremenog bilježenja te stručno i znanstveno vrednovanje.* Time se potiče sustavno prikupljanje znanja, snimanje

rituala, arhiviranje svjedočanstava, što je ključno za opstanak nematerijalne baštine. Istodobno, mjere zaštite uključuju *edukaciju stručnog kadra i nositelja za prenošenje znanja i vještina te prenošenje putem formalnog i neformalnog obrazovanja*. Time se osigurava da znanje o gradnji drvenih brodica, izradi cvjetnih vijenaca ili organizaciji procesija ne nestane s odlaskom najstarijih nositelja. Uključivanje dobra u razvojne programe, planove i strategije dodatno osigurava njegovu prepoznatljivost i održivost.

6. Zaključak

Hodočašće Gospi od Kapelice u Rogoznici predstavlja primjer nematerijalne kulturne baštine, koja se kroz dugotrajan kontinuitet i aktivno sudjelovanje zajednice održala kao sastavni dio lokalnog identiteta. Riječ je o praksi koja nadilazi isključivo religijski okvir te objedinjuje društvene, kulturne i simboličke dimenzije života zajednice, potvrđujući kako se vrijednosti baštine najjasnije očituju upravo u njezinu živom prijenosu iz generacije u generaciju. Provedeno istraživanje i dokumentiranje pokazali su kako je za razumijevanje i valorizaciju ovakvih fenomena nužan sustavan i interdisciplinarni pristup, koji uključuje rad na terenu, proučavanje arhivske građe i izravno uključivanje nositelja tradicije. Upravo takav pristup omogućio je cjelovit uvid u strukturu i značenje hodočašća te kvalitetnu izradu Prijavnice za upis u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.

Upis hodočašća u sklopu *Jadranskih marijanskih maritimnih hodočašća* u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske predstavlja važan korak u njegovu daljnjem očuvanju. Time ova tradicijska praksa dobiva formalno priznanje, ali i okvir za njezinu zaštitu, dokumentiranje i prenošenje na buduće naraštaje. Istodobno, otvaraju se i pitanja dugoročne održivosti, osobito u kontekstu promjena u društvenim navikama i smanjenog interesa mlađih generacija za aktivno sudjelovanje.

Primjer hodočašća Gospi od Kapelice pokazuje kako proces zaštite nematerijalne baštine nije usmjeren isključivo na očuvanje prošlosti, već i na razumijevanje sadašnjosti i oblikovanje budućnosti zajednice. U tom smislu, zaštita ovakvih praksi ne znači njihovo „zaustavljanje u vremenu”, već stvaranje uvjeta u kojima se njihova izvorna vrijednost može nastaviti razvijati i prenositi u suvremenom kontekstu.

Literatura

1. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara Republike Hrvatske (2024) *Narodne novine*, NN 145/2024. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2024_12_145_2369.html (pristupljeno 1. prosinca 2025.).
2. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2025) *Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske – Jadranska marijanska maritima hodočašća (Z-7864)*. Dostupno na: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-7864> (pristupljeno 1. prosinca 2025.).
3. Krnčević Rak M., Vulin M. (2024) *Dragoj Gospi*. Rogoznica: Turistička zajednica Općine Rogoznica.

4. Arhiv Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije
5. Biskupijski arhiv Šibenik *HR-BAŠ-82: Zbirka rukopisa, 15. - 20. stoljeće.*
6. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2024) *Rješenje o utvrđivanju svojstva nematerijalnog kulturnog dobra: Jadranska marijanska maritimna hodočašća (Z-7864)*, 2. prosinca 2024.
7. Katić, M. i McDonald, M. (2014) 'Experiencing maritime pilgrimage to St Mac Dara Island in Ireland: Pilgrims, hookers, and a local saint', *Anthropological Notebooks*, 20(1), str. 33-54. Dostupno na: <https://anthropological-notebooks.zrc-sazu.si/Notebooks/article/view/114/93> (pristupljeno 12. prosinca 2025.).
8. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2024) *Prijavni obrazac prijedloga za upis nematerijalnog dobra u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske: Hodočašće Gospi od Kapelice u Rogoznici* (interni dokument).

Mirna Vulin

E-mail: mirna.vulin@republic.com.hr

Republic d.o.o., consultancy firm for EU projects and heritage interpretation

Marija Krnčević Rak

E-mail: marija.krncevic.rak@gmail.com

Šibenik City Museum

Everyday Life for Some, a Cultural Treasure for Others: Safeguarding the Pilgrimage to Our Lady of the Chapel in Rogoznica

Abstract

This paper examines the research and documentation process undertaken for the pilgrimage to Our Lady of the Chapel in Rogoznica, presenting it as an example of the valorisation of intangible cultural heritage and of the preparatory work required for inscription in the Register of Cultural Goods of the Republic of Croatia. Particular attention is given to the systematic study and documentation of a traditional practice that plays an important role in shaping the identity of the local community but had previously lacked formal protection. Using a case study, the paper presents an interdisciplinary methodology combining archival research, the collection of oral testimonies from tradition bearers, and the audiovisual documentation of the key elements of the pilgrimage. A particular contribution of the study lies in its structuring of the nomination process and interpretation of research findings in a manner that supports the formal protection of intangible heritage. The research culminated in the inscription of the pilgrimage in 2024, as part of the *Adriatic Marian Maritime Pilgrimages*, in the Register of Cultural Goods of the Republic of Croatia. This recognition provides the traditional practice with a legal, financial, and institutional framework for its protection, enabling its systematic safeguarding and transmission to future generations. The paper emphasizes the importance of the active participation of the local community in the safeguarding process and demonstrates that a methodologically structured approach can serve as a model for future initiatives aimed at the valorisation and protection of intangible cultural heritage.

Keywords: Register of Cultural Goods, intangible cultural heritage, Rogoznica, Our Lady of the Chapel, heritage documentation, cultural valorisation

Plamenko Bavčević*

E-mail: cronaves@cronaves.com

Udruga za promicanje hrvatske maritimne baštine Cronaves

Promocija hrvatske maritimne baštine u inozemstvu (1998. - 2025.)

Sažetak

Rad analizira razvoj i modele promocije hrvatske maritimne baštine u inozemstvu u razdoblju od 1998. do 2025. godine, s posebnim naglaskom na ulogu tradicijskih plovila kao nositelja kulturnog identiteta. Početak sustavne međunarodne afirmacije veže se uz projekt obnove komiške gajete falkuše i njenog predstavljanja na Svjetskoj izložbi *EXPO 1998* u Lisabonu, nakon čega slijedi neprekidni niz nastupa na značajnim međunarodnim manifestacijama, poput *Festivala mora i mornara* u Brestu i *Regate Storice* u Veneciji. Rad prikazuje prijelaz od pojedinačnih predstavljanja prema cjelovitom i strateški oblikovanom nastupu Republike Hrvatske, osobito istaknutim sudjelovanjem na festivalima *Brest 2008.* godine, *La Semaine du Golfe du Morbihan 2015.* godine i *Escale à Sète 2018.* godine, gdje je Republika Hrvatska nastupila u statusu „posebno počašćenog gosta“. Na temelju kronološke analize ključnih događanja i sudionika ukazuje se na značaj ovih aktivnosti u procesu očuvanja i revitalizacije tradicijske brodogradnje i pomorskih običaja, ali i u pozicioniranju Hrvatske kao prepoznatljivog i ravnopravnog sudionika na međunarodnoj maritimnoj sceni. Zaključno, rad potvrđuje kako integrirani pristup koji povezuje kulturne, turističke i identitetske elemente predstavlja učinkovit model promocije maritimne baštine u suvremenim uvjetima.

Ključne riječi: falkuša, *Cronaves*, tartana, batana, latinsko jedro, hrvatska maritimna baština

1. Uvod

Briga za očuvanje pomorske baštine i tradicije u mediteranskoj Europi intenzivnije započinje tijekom 1970-ih godina, kada dolazi do sustavnog prepoznavanja kulturne i identitetske vrijednosti tradicijskih plovila i pomorskih praksi. U tom razdoblju provode se prve organizirane aktivnosti obnove rijetko sačuvanih drvenih brodova, ali i izgradnje replika povijesno značajnih plovila. Paralelno s time, osnivaju se brojni manji pomorski muzeji te se u lukama uređuju posebni prostori namijenjeni isključivo tradicijskim i povijesnim brodovima.

* predsjednik Udruge za promicanje hrvatske maritimne baštine *Cronaves*

Povećani interes za pomorsku tradiciju dodatno je potaknut razvojem turističke industrije, koja sve više prepoznaje važnost izvornosti i lokalnog identiteta kao ključnih elemenata konkurentnosti destinacija. Slični procesi odvijali su se u vodećim pomorskim i turističkim zemljama južne Europe poput Italije, Španjolske i Portugala, kao i na južnim obalama Francuske.

Za razliku od tog prostora, zemlje sjeverne i zapadne Europe - uključujući Ujedinjeno Kraljevstvo, Nizozemsku, skandinavske države te atlantski dio Francuske - započele su s očuvanjem pomorske baštine znatno ranije te su i danas u određenoj prednosti. Upravo su u tom atlantskom i sjevernoeuropskom kontekstu razvijeni modeli velikih međunarodnih festivala tradicijskih plovila, poput onih u Brestu, Amsterdamu, zaljevu Morbihan ili na rijeci Loire, koji su postali uzor brojnim kasnijim inicijativama u Europi. [4]

U Hrvatskoj se intenzivnije zanimanje za pomorsku baštinu javlja nakon Domovinskog rata, u kontekstu šireg društvenog procesa izgradnje nacionalnog identiteta. Za razliku od većine mediteranskih zemalja, gdje je očuvanje pomorske tradicije usko povezano s turističkim razvojem, u Hrvatskoj se ono u početku razvija primarno kao kulturološka inicijativa, s relativno slabijom integracijom u turistički sektor.

U tom razdoblju gotovo istovremeno nastaje nekoliko značajnih, međusobno nepovezanih projekata i manifestacija, koje će dugoročno obilježiti razvoj i promociju hrvatske maritimne baštine. Među njima se ističu projekt obnove ribarske barke falkuša, zatim *Maraton lađa na Neretvi*, *Krčka jedra* te manifestacija *Latinsko idro* na otoku Murteru. Ove inicijative predstavljaju početne točke sustavnijeg pristupa očuvanju i promociji pomorske baštine u Hrvatskoj, ali i temelj za njezinu kasniju internacionalizaciju. [15]

2. Kulturna ustanova *Ars Halieutica* - gajeta falkuša, *Svjetska izložba EXPO '98* u Lisabonu

Projekt obnove tradicijskog plovila gajete falkuše jedan je od ključnih početaka sustavne promocije hrvatske maritimne baštine u inozemstvu. [9] Nositelj projekta bila je Kulturna ustanova *Ars Halieutica* iz Komiže, predvođena prof. Joškom Božanićem, koja je inicirala istraživanje, rekonstrukciju i revitalizaciju ovog jedinstvenog tipa tradicijskog ribarskog broda.

Izgradnjom prve replike gajete falkuše nazvane *Comeza-Lisboa*, Hrvatska je 1998. godine predstavljena na *Svjetskoj izložbi EXPO '98* u Lisabonu, kao i na manifestaciji maritimne kulture *Promediterrania* u Palamósu u Španjolskoj. Time je ostvareno prvo značajno međunarodno predstavljanje hrvatske maritimne baštine, čime započinje i njezina sustavna promocija izvan granica Republike Hrvatske.

Replika falkuše porinuta je na blagdan sv. Nikole 1997. godine u Komiži, čime simbolički započinje novo razdoblje osvještavanja i očuvanja tradicijske pomorske

baštine u Hrvatskoj. Sam čin porinuća imao je i međunarodnu dimenziju, budući da su mu prisustvovali predstavnik Portugala i kapetan luke Svjetske izložbe João Filipe Galvão de Carvalho, dok je kuma broda bila direktorica portugalske izložbe Simonetta Luz Afonso.

Gajetu falkušu odabrao je Hrvatski nacionalni odbor za *EXPO '98* kao reprezentativni primjer brodograđevne i pomorske tradicije Hrvata [8] te je sudjelovala na Festivalu brodova u okviru izložbe, izvan paviljonskog prostora. Time je omogućeno izravno i izvorno predstavljanje hrvatske tradicijske brodogradnje međunarodnoj publici.

Predstavljanjem falkuše na međunarodnoj razini potvrđena je važnost očuvanja i interpretacije lokalne pomorske tradicije kao dijela šire kulturne baštine. Priča o malom ribarskom brodu, koji je stoljećima bio temelj egzistencije jedne otočke zajednice, postala je simbol očuvanja identiteta, ali i primjer kako revitalizacija tradicijskih znanja i vještina može doprinijeti obogaćivanju nacionalne, ali i svjetske kulturne baštine. [2, 3]

*Slika 1. Gajeta falkuša Comesa-Lisboa
(autor fotografije: Goran Sečanj, arhiva Ars Halieutica)*

3. Kulturna ustanova Ars Halieutica - međunarodni nastupi od 2000. do 2015. godine

Na poziv organizatora, falkuša je sudjelovala na međunarodnom festivalu *Fête internationale de la mer et des marins* u Brestu 2000. i 2004. godine [11], jednom od najvećih svjetskih okupljanja posvećenih pomorskoj tradiciji. Sudjelovanje na tim manifestacijama rezultiralo je značajnom međunarodnom vidljivošću hrvatske maritimne baštine, uključujući i medijsku afirmaciju kroz reportaže te uvrštavanje

falkuše među najistaknutije brodove festivala. Ovi nastupi ujedno su predstavljali temelj za kasnije proširene i organizacijski kompleksnije nastupe Hrvatske na istom festivalu.

Kontinuitet međunarodne prisutnosti potvrđen je sudjelovanjem na manifestaciji *Regata Storica* u Veneciji 2005. i 2006. godine, u suradnji s *Ekumuzejem - Ecomuseo Batana* iz Rovinja. Nastup falkuše *Comeza-Lisboa* i batane *Fiamita* u okviru ove višestoljetne manifestacije omogućio je pozicioniranje hrvatskih tradicijskih plovila unutar šireg mediteranskog kulturnog prostora. Posebno je značajno da je falkuša 2006. godine bila jedini inozemni brod sudionik svečanog defilea, čime je dodatno potvrđena njezina prepoznatljivost i simbolička vrijednost.

Daljnji razvoj međunarodne prezentacije ostvaren je sudjelovanjem na festivalu *Les Tonnerres de Brest* 2012., kada je hrvatski nastup proširen uključivanjem tradicijskih plovila s područja Kvarnera i Istre u organizaciji Koordinacije Udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre. Na festivalu su predstavljene krčka pasara, lovranski guc, kvarnerski guc i rovinjska batana, te replika rapske lađe. Udruga *Ars halieutica* na festivalu je sudjelovala s falkušom. Time je prezentacija dobila izraženiji nacionalni karakter, nadilazeći raniji fokus na pojedinačne projekte. Uključivanje različitih regionalnih inicijativa doprinijelo je stvaranju integriranog modela predstavljanja hrvatske maritimne baštine, u kojem se povezuju različite lokalne tradicije i identitete.

Sudjelovanje na festivalu *Landsstevnet* u Oslu 2014. godine [14] dodatno je proširilo geografski i kulturni kontekst prezentacije. Falkuša je tom prigodom predstavljena u okviru obilježavanja nacionalnog jubileja Kraljevine Norveške kao jedini predstavnik mediteranske tradicije među brojnim povijesnim brodovima iz sjeverne Europe. Time je potvrđena sposobnost hrvatske maritimne baštine da se ravnopravno uključi u različite europske kulturne okvire.

Posebnu simboličku dimenziju imalo je sudjelovanje na festivalu u galicijskom mjestu Cabo da Cruz 2015. godine, gdje je hrvatska prezentacija bila utemeljena na povijesnim vezama komičkih ribara s područjem Costa da Morte. Time je ostvarena ne samo promocija tradicijskog plovila, već i reinterpretacija povijesnih migracija i gospodarskih veza, čime je hrvatska maritмна baština predstavljena kao aktivni sudionik europske pomorske povijesti.

Ovaj niz međunarodnih nastupa Kulturne ustanove *Ars Halieutica* u razdoblju od 2000. do 2015. godine pokazuje postupni razvoj od pojedinačnih prezentacija prema sve složenijem i sadržajno bogatijem modelu međunarodne promocije. Kroz različite geografske i kulturne kontekste, gajeta falkuša afirmirana je kao reprezentativni simbol hrvatske pomorske tradicije, dok su ostvareni kontakti i iskustva postavili temelje za kasnije koordinirane nacionalne nastupe.

4. Kulturna ustanova *Ars Halieutica* - Hrvatska na Atlantiku, Brest 2008.

Kulturna ustanova *Ars Halieutica* iz Komiže sudjelovala je 2008. godine na međunarodnom festivalu mora *Fête internationale de la mer et des marins* u Brestu, jednom od najvećih svjetskih okupljanja posvećenih pomorskoj tradiciji. [9] Ovaj nastup označio je prijelaz prema organiziranom i cjelovitom predstavljanju hrvatske maritimne baštine.

Republika Hrvatska nastupila je u statusu „posebno počašćenog gosta“, uz sudjelovanje flote tradicijskih plovila s različitih dijelova naše obale. Hrvatsku povijesnu flotu činili su: neretvanska lađa i trupica (Metković), leut *Slobodna Dalmacija* (Split), gajeta falkuša *Comeza-Lisboa* (Komiža), mala falkuša *Molo* (Komiža), gajeta *Močiguzica* (Hvar), gajeta *Kurnatarica* (Murter), *Condura Croatica* (Zadar), batana *Fiamita* (Rovinj), guc *Pol oriha* (Vis).

Plovila su sudjelovala u zajedničkim plovidbama, paradama i susretima s posadama iz drugih zemalja, čime je dodatno potvrđena kvaliteta i raznolikost hrvatske tradicijske brodogradnje. Uz pomorski dio programa, organizirane su i popratne aktivnosti na kopnu, no najveći značaj ovog nastupa bio je u prezentaciji maritimne baštine na moru. [4] Time se, uz festivalske nastupe, postupno razvijaju i institucionalni modeli međunarodne promocije hrvatske maritimne baštine.

5. Institucionalni i drugi modeli međunarodne promocije hrvatske maritimne baštine

Za razliku od međunarodnih nastupa temeljenih na izravnom sudjelovanju tradicijskih plovila na festivalima, kakvi su bili projekti Kulturne ustanove *Ars Halieutica* i kasniji koordinirani nastupi u organizaciji Udruge *Cronaves*, na području Kvarnera i Istre razvijen je drugačiji model promocije maritimne baštine, usmjeren na institucionalnu suradnju i dugoročne razvojne projekte. Nositelj takvog pristupa bila je Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre.

U tom kontekstu posebno se ističu projekti „Mala barka“ (2010. - 2013.) i „Mala barka 2“ (2016. - 2019.), realizirani kroz programe prekogranične suradnje između Hrvatske i Slovenije. Njihov je cilj bio očuvanje, valorizacija i promocija maritimne baštine kroz povezivanje lokalnih zajednica, muzeja, udruga i javnih institucija. Aktivnosti su obuhvaćale obnovu tradicijskih plovila, uspostavu interpretacijskih centara, edukativne programe te razvoj kulturno-turističkih ruta. Nastavak takvog pristupa ostvaren je kroz projekt „Arca Adriatica“ (2019. - 2022.) [1], kojim je dodatno naglašena međunarodna dimenzija suradnje i integracija materijalne i nematerijalne baštine kroz edukaciju, izložbe i digitalne platforme, ali ovaj put između Hrvatske i Italije.

Paralelno s institucionalnim modelom, značajan doprinos međunarodnoj promociji ostvarila je i Udruga lađara Neretve, koja je kroz niz projekata afirmirala neretvansku lađu kao prepoznatljiv simbol lokalne i nacionalne pomorske tradicije. Među važnijim iskoracima ističe se prelazak kanala La Manche 2009. godine, kojim je tradicijsko riječno plovilo simbolički premješteno u širi europski pomorski kontekst. Slijedili su projekti međunarodnih plovidbi i predstavljanja, uključujući rutu od Metkovića do talijanskog Termolija te sudjelovanje na manifestaciji *Navalis* u Pragu [15], gdje je lađa predstavljena u srednjoeuropskom riječnom okruženju.

Kulminaciju takvih aktivnosti predstavlja promocija neretvanske lađe u New Yorku 2025. godine, čime je hrvatska maritimna baština promovirana i izvan europskog prostora. Time se neretvanska lađa profilira kao svojevrsni ambasador hrvatske pomorske tradicije, potvrđujući univerzalnu prepoznatljivost i atraktivnost tradicijskih plovila u globalnom kontekstu.

Slika 2. Lađa u New Yorku (autor fotografije: Krešimir Mađaroš)

U istom razdoblju razvijaju se i projekti koji kombiniraju festivalski i institucionalni pristup, poput sudjelovanja na festivalu *Navalis* u Pragu 2017. godine, u organizaciji Kulturne ustanove *Ars Halieutica*, agencije *Alternatura*, udruge *Palagruža* i grada Komiže. U okviru programa „Hrvatski dan na Vltavi“, hrvatska su tradicijska plovila predstavljena u riječnom urbanom prostoru, uz prateće kulturne, edukativne i gastronomske sadržaje, čime je dodatno proširen kontekst njihove interpretacije.

Sličan iskorak u kontinentalni i riječki prostor ostvaren je i sudjelovanjem udruge *Palagruža* na festivalu *Festival de Loire* u Orléansu 2023. i 2025. godine, jednom od najvećih europskih festivala riječnog pomorstva. Time je hrvatska maritimna baština predstavljena izvan svog primarnog morskog okruženja, potvrđujući svoju prilagodljivost i komunikacijsku vrijednost u različitim geografskim i kulturnim kontekstima.

Ovi različiti modeli - institucionalni projekti, pojedinačni pothvati i kombinirani festivalsko-edukativni nastupi, pokazuju kako se međunarodna promocija hrvatske maritimne baštine razvijala kroz više paralelnih pristupa. Njihova međusobna komplementarnost omogućila je širenje vidljivosti i jačanje međunarodne prepoznatljivosti, pri čemu se baština afirmira ne samo kao predmet prezentacije, već i kao aktivni čimbenik kulturne suradnje i identitetskog povezivanja u europskom i globalnom prostoru.

Istodobno s razvojem institucionalnih i projektnih modela, dolazi i do uspostave organiziranog i koordiniranog festivalskog nastupa, koji će se u punom opsegu afirmirati djelovanjem Udruge *Cronaves*.

6. Udruga *Cronaves*, *La Semaine du Golfe du Morbihan*, Vannes 2015. godine

Udruga za promicanje hrvatske maritimne baštine *Cronaves* osnovana je u lipnju 2014. godine, u vrijeme intenzivnih priprema za nastup Republike Hrvatske na jednom od najznačajnijih europskih maritimnih festivala - *La Semaine du Golfe du Morbihan*, održanom 2015. godine u francuskoj pokrajini Bretanji. [12] Inicijativa za hrvatsko sudjelovanje proizašla je iz prethodnih međunarodnih kontakata i iskustava ostvarenih na festivalima u Brestu.

Republika Hrvatska sudjelovala je na festivalu u statusu „posebno počašćenog gosta“, a organizaciju nastupa preuzela je novoosnovana Udruga *Cronaves* iz Splita. Time je nakon Bresta 2008. prvi put uspostavljen koordinirani i organizacijski cjelovit model međunarodne prezentacije hrvatske maritimne baštine.

Na moru se Hrvatska predstavila flotom od jedanaest tradicijskih plovila, koju su činili: leut *Slobodna Dalmacija* (Split), batana *Brioni* (Pula), *Condura Croatica* (Zadar), gajeta *Kurnatarica* (Murter), gajeta *Mala Matulića* (Pašman), gajetica *Salvija* (Murter), trupa (Komin), leut *Tomislav* (Vela Luka), leut *Borac* (Lumbarda), leut *Tolitar* (Vrboska), gajeta *Patriot* (Vrboska).

Sudjelovanjem u regatama i zajedničkim plovidbama unutar zaljeva Morbihan hrvatska je flota ostvarila visoku vidljivost te omogućila izravnu razmjenu iskustava s posadama iz drugih zemalja.

Festival *La Semaine du Golfe du Morbihan* okuplja velik broj tradicijskih plovila i sudionika te predstavlja jednu od ključnih europskih platformi za prezentaciju maritimne

baštine. Hrvatski nastup privukao je značajnu pozornost posjetitelja i organizatora, čime je dodatno učvršćen međunarodni položaj hrvatske maritimne baštine.

Uz pomorski dio programa organizirane su i popratne aktivnosti na kopnu, no središnji značaj ovog nastupa bio je u integriranom predstavljanju tradicijskih plovlila i pomorskih znanja.

Ovaj projekt predstavlja prvu veliku i organizacijski kompleksnu međunarodnu prezentaciju u izvedbi Udruge *Cronaves* te označava početak sustavnog i koordiniranog pristupa promociji hrvatske maritimne baštine u inozemstvu.

*Slika 3. Hrvatski šator na festivalu „La Semaine du Golfe du Morbihan“
(autor fotografije: Boško Lučev)*

7. Udruga *Cronaves* - razvoj atlantskih projekata od 2016. do 2023. godine

Kontinuitet i razvoj međunarodne promocije hrvatske maritimne baštine u organizaciji Udruge *Cronaves* posebno su vidljivi kroz niz projekata realiziranih na atlantskom prostoru, prvenstveno u Francuskoj, gdje su festivali u Brestu i zaljevu Morbihan postali ključne platforme za predstavljanje hrvatske pomorske tradicije.

Sudjelovanje Republike Hrvatske na svjetskom festivalu mora i mornara *Fêtes maritimes internationales Brest 2016*. [10], realizirano kroz projekt „Hrvatska na Atlantiku 2“, predstavljalo je nastavak ranije uspostavljenog kontinuiteta nastupa na ovom prestižnom događanju. Hrvatska se tom prigodom predstavila u okviru Mediteranskog maritimnog sela, gdje je organiziran „Hrvatski maritimni muzej“ kao središnje mjesto prezentacije. Program je uključivao stručna predavanja, izložbe fotografija i maketa tradicijskih brodova te promotivne aktivnosti usmjerene na povezivanje kulturne baštine i turističke ponude. Ovaj je nastup dodatno učvrstio međunarodne kontakte i otvorio prostor za nova sudjelovanja na vodećim europskim festivalima.

Na toj osnovi razvijen je niz projekata na festivalu *La Semaine du Golfe du Morbihan* u Vannesu, gdje je Hrvatska kroz više uzastopnih nastupa postupno prelazila iz uloge sudionika u status prepoznatog i ravnopravnog partnera. Već 2017. godine, kroz projekt „Hrvatska - domovina mora“, hrvatska je prezentacija bila sadržajno strukturirana

kao cjelovit spoj muzeoloških, edukativnih i promotivnih aktivnosti. Program je uključivao izložbe, radionice tradicijske brodogradnje i stručna predavanja, čime je naglašena interpretacijska i obrazovna dimenzija baštine.

Daljnji razvoj vidljiv je u projektu „Hrvatska - tamo gdje jarboli pišu priče“, realiziranom 2019. godine, kada je hrvatski nastup dodatno proširen uključivanjem vlastitih festivalskih inicijativa, poput festivala *Dani u vali*. Time je Hrvatska prvi put predstavila i vlastiti model maritimnog festivala kao dio europske mreže, čime je ostvarila iskorak iz okvira isključive prezentacije prema aktivnom sudjelovanju u oblikovanju međunarodne festivalske scene.

Najnoviji nastup u ovom nizu ostvaren je 2023. godine pod nazivom „Hrvatska u Morbihanu“ [13], čime je potvrđen kontinuitet i stabilnost hrvatske prisutnosti na ovom festivalu.

Ovaj niz projekata jasno pokazuje razvojni put hrvatske prezentacije na atlantskim maritimnim manifestacijama - od inicijalnog predstavljanja i uspostavljanja vidljivosti, prema sadržajno složenim i strateški oblikovanim nastupima. Integracijom kulturnih, edukativnih i promotivnih elemenata te kontinuiranim sudjelovanjem na istim platformama, hrvatska maritimna baština afirmirala se kao stabilan i prepoznatljiv dio europske maritimne kulturne scene. Uz kontinuirano djelovanje na atlantskom prostoru, projekti Udruge *Cronaves* istodobno se razvijaju i u mediteranskom kontekstu, osobito kroz sudjelovanja na festivalu *Escale à Sète*.

8. Udruga *Cronaves* - festival *Escale à Sète*, Sète 2018. godine

Sudjelovanje Republike Hrvatske na festivalu *Escale à Sète* 2018. godine predstavlja nastavak međunarodne afirmacije hrvatske maritimne baštine u mediteranskom prostoru te potvrdu njezine sve izraženije prisutnosti na relevantnim europskim maritimnim manifestacijama. [5] Na moru se Hrvatska predstavila flotom tradicijskih plovila iz različitih regija: neretvanska lađa i trupica (Opuzen), lošinjska pasara *Primavera* (Mali Lošinj), kvarnerski guc *MD 551* (Mošćenička Draga), *Condura Croatica* (Zadar), sandula i gundula (Komiža).

Posebna vrijednost ovog nastupa bila je činjenica da su plovila aktivno sudjelovala u festivalskom programu na moru, čime je hrvatska maritimna baština predstavljena kroz izvorno iskustvo plovidbe, a ne samo kao statična izložbena forma. Na taj način naglašena je neprekinuta veza između tradicijskog znanja i vještine brodogradnje i svakodnevnog života uz more.

Uz pomorski dio programa organizirane su i popratne aktivnosti na kopnu, no naglasak je bio na integriranom predstavljanju tradicijskih plovila i pomorskih znanja te na zajedničkom nastupu više hrvatskih udruga i institucija. Ovim nastupom uspostavljen je model koji će se u sljedećim izdanjima festivala dodatno razvijati i sadržajno nadograđivati.

9. Udruga *Cronaves* - festival *Escale à Sète* 2022. i 2024. godine

Kontinuitet međunarodne promocije hrvatske maritimne baštine u mediteranskom prostoru potvrđen je kroz sudjelovanja Udruge *Cronaves* na festivalu *Escale à Sète* i narednih godina. Na festivalu 2022. godine Hrvatska se predstavila kroz projekt „Hrvatsko more i drveni brodovi“, pri čemu je naglasak stavljen na integraciju različitih segmenata maritimne baštine - od tradicijskih plovila i brodogradnje, do gastronomije i kulturnih običaja. Na moru su predstavljena tradicijska plovila iz različitih lokalnih sredina, dok je na kopnu organizirano „Hrvatsko selo“ s edukativnim i prezentacijskim programima. Time je nastavljen model integriranog nastupa razvijen na prethodnim međunarodnim festivalima, uz dodatno naglašenu koordinaciju i sadržajnu usmjerenost.

Slika 4. *Escale à Sète* 2022. - parada sudionika (autorica fotografije: Andrina Luić)

Daljnji razvoj ostvaren je nastupom 2024. godine kroz projekt „Hrvatska - domovina mora“, kojim je dodatno potvrđena prepoznatljivost hrvatske maritimne baštine u mediteranskom kontekstu. Program je bio usmjeren na povezivanje kulturnih, edukativnih i turističkih sadržaja, uz aktivno uključivanje različitih institucija i udruga. Hrvatski nastup obuhvatio je plovdbene, izložbene i interaktivne aktivnosti, čime je posjetiteljima omogućeno cjelovito iskustvo maritimne tradicije.

Sudjelovanje na festivalu *Escale à Sète* 2022. i 2024. godine [6, 7] potvrđuju stabilnu prisutnost Hrvatske na mediteranskoj maritimnoj sceni te pokazuju kako se razvijeni model integriranog predstavljanja uspješno primjenjuje u različitim geografskim i kulturnim kontekstima. Time se hrvatska maritimna baština afirmira kao prepoznatljiv i relevantan dio europske pomorske kulture, uz istodobno jačanje međunarodne suradnje i promocije nacionalnog identiteta.

10. Udruga *Cronaves* - Treća međunarodna konferencija UN-a o zaštiti oceana (UNOC3), projekt Plavetnilo Hrvatske, Nica 2025.

U sklopu Treće međunarodne konferencije Ujedinjenih naroda o zaštiti oceana (UNOC3) [16], održane početkom lipnja 2025. godine u Nici, Republika Hrvatska predstavila se projektom „Plavetnilo Hrvatske - promicanje očuvanja hrvatske maritimne baštine i Jadranskog mora kao održivog morskog ekosustava“. Hrvatski nastup organizirala je Udruga *Cronaves* u suradnji s Udrugom *Molaj Cimu* i Sportskim ribolovnim društvom *Mandrač - Tivoli* iz Pule.

Ovaj projekt predstavljao je specifičan iskorak u odnosu na prethodne nastupe, budući da se promocija hrvatske maritimne baštine po prvi put odvijala isključivo na moru, odnosno na brodu i u njegovu neposrednom okruženju, bez klasičnog izložbenog prostora na kopnu. Takav pristup pokazao se izazovnim, ali i izrazito učinkovitim u stvaranju izvornog i neposrednog iskustva baštine.

Središnji element hrvatskog predstavljanja tako je bio tradicijski jedrenjak *Tartana* iz Pule, star gotovo jedno stoljeće, koji se među brojnim velikim jedrenjacima i modernim plovilima izdvojio svojom izvornošću. Tijekom trajanja konferencije njegova je paluba funkcionirala kao živa interpretacijska platforma na kojoj su članovi posade demonstrirali različite vještine - od vezivanja konopa i sušenja ribarskih mreža, do jedrenja latinskim i oglavnim jedrom te pokazivanja osnovnih tehnika tradicijskog ribolova. Time je maritimna baština predstavljena kroz neposredno iskustvo i praktično znanje, a ne samo kroz izložbene ili narativne forme.

U pratećem dijelu programa konferencije održana su i stručna predavanja u prostoru Palais des Expositions, gdje su Plamenko Bavčević i prof. dr. sc. Stjepan Lapenda predstavili ulogu hrvatske maritimne baštine i tradicijskih znanja u kontekstu suvremenih izazova poput klimatskih promjena, onečišćenja mora i održivog ribarstva. Time je hrvatski nastup dodatno povezoao kulturnu baštinu s aktualnim globalnim temama zaštite morskih ekosustava.

Ovakav koncept predstavljanja, temeljen na neposrednom iskustvu, simboličkom i održivosti, pokazuje daljnji razvoj modela međunarodne promocije hrvatske maritimne baštine, pri čemu se ona sve jasnije povezuje s globalnim temama zaštite mora i okoliša. Vrhunac događanja bio je 8. lipnja, na Svjetski dan oceana, kada je *Tartana* sudjelovala u velikoj pomorskoj paradi zajedno s više od stotinu tradicijskih brodova.

Slika 5. UNOC-3, Nica 2025. - prof. dr. sc. Stjepan Lapenda i Plamenko Bavčević - predstavljajući hrvatske maritimne baštine (autor fotografije: Boško Lučev)

11. Udruga Cronaves - međunarodne izložbe fotografija kao oblik promocije maritimne baštine

Uz sudjelovanje na međunarodnim festivalima, Udruga *Cronaves* realizirala je i niz samostalnih izložbi fotografija s temom hrvatske maritimne baštine, koje su održane u europskim gradovima: Ljubljana (2023.), Trst (2023.), Berlin (2024.), Gdanjsk (2025.) i Bruxelles (2025.). Sve izložbe realizirane su u suradnji i uz potporu Ministarstva vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske, čime je dodatno naglašena njihova uloga u području kulturne diplomacije i međunarodne promocije.

Autori izložbi, članovi Udruge *Cronaves* - Boško Lučev, Andrina Luić i Vislav Torre - svojim su radovima dodatno pridonijeli vizualnoj interpretaciji i međunarodnoj promociji hrvatske maritimne baštine. Uz njih, na izložbi je sudjelovala i istaknuta hrvatska fotografinja Dubravka Pajk, koja svojim dugogodišnjim praćenjem regata i života uz more dodatno obogaćuje dokumentarni i umjetnički prikaz maritimne kulture.

Ove izložbe predstavljaju važan segment međunarodne promocije koji nadopunjuje festivalske nastupe, omogućujući kontinuiranu prisutnost hrvatske maritimne baštine u europskom kulturnom prostoru i izvan vremenski ograničenih manifestacija.

Slika 6. Članovi hrvatske delegacije na otvorenju izložbe „Hrvatska - tamo gdje jedra pričaju priče“, Ljubljana 2023.

Izvor: arhiv Udruge Cronaves

12. Zaključak

Promocija hrvatske maritimne baštine u razdoblju od 1998. do 2025. godine pokazuje razvoj od pojedinačnih inicijativa do sustavno oblikovanog i međunarodno prepoznatog modela djelovanja. Početni iskorak ostvaren je projektom gajete falkuše i nastupom na Svjetskoj izložbi *EXPO '98*, nakon čega slijedi kontinuirano sudjelovanje na vodećim europskim maritimnim festivalima.

Osnivanjem udruge *Cronaves* 2014. godine razvija se organiziran i strateški pristup međunarodnoj promociji, temeljen na integraciji tradicijskih plovila, kulturnih i edukativnih sadržaja te suradnji različitih institucija i zajednica.

Važan element ovog rada je činjenica da se veliki dio prikazanih aktivnosti temelji na neposrednom iskustvu autora u njihovoj organizaciji i provedbi. Takva pozicija omogućila je detaljan uvid u procese, izazove i modele djelovanja, ali istovremeno zahtijeva i kritički odmak u interpretaciji. Upravo kombinacija praktičnog iskustva i

analitičkog pristupa omogućila je jasnije sagledavanje razvoja i rezultata međunarodne promocije hrvatske maritimne baštine. Analiza pokazuje njegove ključne značajke: prilagodljivost različitim prostorima, naglasak na iskustvenom pristupu, povezivanje baštine s turizmom i kulturnom diplomacijom te sve izraženiju povezanost s temama održivosti i zaštite mora.

Zaključno, hrvatska maritimna baština u promatranom je razdoblju postala stabilan i relevantan sudionik međunarodne maritimne scene, a daljnji razvoj temelji se na jačanju institucionalne potpore, internacionalizaciji i povezivanju s globalnim inicijativama zaštite mora.

Literatura

1. Arca Adriatica. (2019. - 2022.) Projekt očuvanja i valorizacije jadranske pomorske baštine. Dostupno na: <https://www.italy-croatia.eu/web/arca-adriatica> (pristupljeno: 18. ožujka 2026.).
2. Ars Halieutica. (1998. - 2004.) Službena izvješća i arhivska dokumentacija o međunarodnim nastupima.
3. Božanić, J. (2017) *Adriatic Halieutikon: Gajeta Falkuša - Heritage for the Future*. Zagreb: AGM.
4. Chasse-Marée (2008) Posebno izdanje o festivalu Brest i hrvatskoj maritimnoj baštini.
5. *Escale à Sète* (2018) Službeni program, katalog i mrežne stranice festivala. (pristupljeno: 18. ožujka 2026.).
6. *Escale à Sète* (2022) Službeni program i mrežne stranice festivala. (pristupljeno: 18. ožujka 2026.).
7. *Escale à Sète* (2024) Službeni program i mrežne stranice festivala. (pristupljeno: 18. ožujka 2026.).
8. *EXPO '98 Lisboa* (1998) Official Catalogue. Lisboa.
9. Festival Brest (2008) Službeni program, katalog i mrežne stranice festivala. (pristupljeno: 18. ožujka 2026.).
10. Festival Brest. (2016) Službeni program, katalog i mrežne stranice festivala. (pristupljeno: 18. ožujka 2026.).
11. *Fête internationale de la mer et des marins*, Brest (2000, 2004) Službeni program, katalog i mrežne stranice festivala. (pristupljeno: 18. ožujka 2026.).
12. *La Semaine du Golfe du Morbihan* (2015) Službeni program, katalog i mrežne stranice festivala. (pristupljeno: 18. ožujka 2026.).
13. *La Semaine du Golfe du Morbihan* (2023) Službeni program i arhiva festivala. (pristupljeno: 18. ožujka 2026.).
14. *Landsstevnet Oslo* (2014) Službeni program i arhiva festivala. (pristupljeno: 18. ožujka 2026.).
15. Osobna arhiva autora. (1998. - 2025.) Dokumentacija, fotografije i vlastita terenska istraživanja.
16. United Nations. (2025) *Third United Nations Ocean Conference (UNOC3), Nice - Official Programme and Materials*. (pristupljeno: 18. ožujka 2026.).

Plamenko Bavčević

E-mail: cronaves@cronaves.com

Cronaves – Association for the Promotion of Croatian Maritime Heritage

Promotion of Croatian Maritime Heritage Abroad (1998 – 2025)

Abstract

This paper examines the development of models for promoting Croatian maritime heritage abroad between 1998 and 2025, with particular emphasis on the role of traditional vessels as bearers of cultural identity. The beginning of systematic international promotion is associated with the restoration of the *gajeta falkuša* from Komiža and its presentation at the EXPO 1998 World Exhibition in Lisbon. This was followed by a continuous series of appearances at major international maritime events, including the Festival of the Sea and Sailors in Brest and the *Regata Storica* in Venice. The paper traces the transition from individual presentations to a more comprehensive and strategically coordinated international presence of Croatia, particularly through participation in events such as Brest 2008, *La Semaine du Golfe du Morbihan* in 2015, and *Escale à Sète* in 2018, where Croatia participated as a specially honoured guest. Based on a chronological analysis of key events and participants, the paper highlights the significance of these activities not only for the preservation and revitalization of traditional shipbuilding and maritime customs, but also for strengthening Croatia's visibility and recognition as an active participant in the international maritime heritage community. The paper concludes that an integrated approach combining cultural, tourism-related, and identity-building elements provides an effective model for the contemporary promotion of maritime heritage.

Keywords: *falkuša*, *Cronaves*, *tartana*, *batana*, lateen sail, Croatian maritime heritage

Joško Božanić*

E-mail: josko.bozanic@gmail.com

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

***Svičor* – halijeuistički antroponimikon Komiže 20. stoljeća**

Sažetak

Istraživanje obuhvaća imena, prezimena i obiteljske nadimke kapetana (*svičora*), odnosno zapovjednika ribarskih družina na području Općine Komiža tijekom 20. stoljeća, od početka stoljeća do kraja 1970-ih. Istraživanje se temelji na zabilježenom popisu imena kapetana sastavljenom prema sjećanjima jednoga od posljednjih kazivača o tradicijskom ribarstvu Komiže, Ivana Vitaljića Gusle, koji je i sam bio jedan od tih kapetana u razdoblju tradicijskoga ribolova plave ribe vojom i tratom tijekom ljetne sezone, kao i zimskoga ribolova mrežama, vršama i parangalima. Ovaj onomastički zapis obuhvaća imena kapetana s područja Općine Komiža koji su pripadali posljednjoj generaciji ribara s neposrednim iskustvom razdoblja prije uvođenja motornih plovila u komišku ribarsku flotu (1935.), kada su jedra i vesla još uvijek bili jedina sredstva plovitbe otvorenim morem Viškoga arhipelaga. Za razliku od popisa kapetana komiških falkuša koji je 1593. sastavila uprava Hvarske komune – u kojem su zabilježena imena i prezimena 74 kapetana falkuša prijavljenih za regatu na Palagružu – ovaj zapis, osim imena i prezimena, uključuje i obiteljske nadimke. On dokumentira znatno veći korpus od 226 kapetana s područja Općine Komiža u 20. stoljeću te odražava otočnu zajednicu u kojoj se identitet pojedinca nije određivao samo prezimenom nego i obiteljskim nadimkom.

Gljučne riječi: Komiža, tradicijsko ribarstvo, onomastika, obiteljski nadimak, Viški arhipelag, antroponimija

1. Uvod

Započet ćemo ovaj rad tvrdnjom da u rječnicima standardnog hrvatskoga jezika ne postoji riječ za osobu koja je zapovjednik ribarske družine koja lovi plavu ribu u noćnom ribolovu pod svijećom (feralom), a nekada uz pomoć vatre koja je gorjela na *svičalu* / *svičolnici* – željeznoj rešetki koja strši s lijevog boka pramčane palube svjećarice da bi svjetlom privukla jata plave ribe (sardele, skuše, lokarde, incuni), kako bi se jato moglo opasati mrežom (*tratom* ili *plivaricom*) i uloviti. Mada ova vrsta noćnog ribolova postoji stoljećima, hrvatski jezični standardolozi nisu do

* profesor emeritus Sveučilišta u Splitu

danas ponudili standardnu riječ hrvatskoga jezika za tako važnu instituciju kakvu predstavlja *svičor* / *svičar* u ribarskom svijetu duž hrvatskih morskih obala, a na pitanje postavljeno AI što bi na hrvatskom jeziku mogla značiti riječ *svičar*, dobili smo odgovor da je to onaj koji izrađuje ili prodaje svijeće, a drugo značenje – onaj koji u procesijama i religioznim obredima nosi svijeću.

Budući da ta riječ *svičor* / *svičar* u hrvatskom vernakularnom čakavskom jeziku postoji stoljećima, toliko dugo koliko i ribolov pod svijećom, mi ćemo taj pojam imenovati riječju *svičor* iz ribarskog vokabulara otoka Visa. U viškim cokavskim govorima postoji fonološka promjena svojstvena tim govorima: vokal /a/, kad je dug, prelazi u /o/: /ā/ > /ō/ *svičār* > *svičôr*. U mnogim čakavskim govorima postoji oblik *svičar*, a u viškim cokavskim govorima *švičôr*.

Termin *švičôr* u cokavskim govorima otoka Visa označava člana posade ribarske družine u ribolovu mrežom *tratom* – potegačom, onoga koji upravlja ribolovom, koji je zapovjednik, kapetan, a radno mjesto mu je u svjećarici, koja se u viškim govorima naziva *lôja*. *Lôja* je barka tipa gajete, obično duga od 6 do 7,5 m s dva dugačka vesla (6 do 6,5 m) koja se zataknu *štrôpom* za klin (*škâram*) na krajevima poprečne grede (*jôrôm*), čiji krajevi strše po više od metra od boka broda kako bi uporišta za vesla bila dovoljno razmaknuta. U *lôji* je, osim *švičôrâ*, i *šijâvac* – veslač koji veslajući protiv morske struje i vjetera brod drži na istom mjestu orijentirajući se prema *škandāju* (usidrena plutača), ili ga pokreće prema zapovijedi *švičôra*. Već u ovom kratkom opisu suočili smo se s problemom nemogućnosti imenovanja osnovnih pojmova hrvatskim standardnim leksikom (*lôja*, *štrôp*, *jôrôm*, *šijâvac*, *škâram*, *škandôj*) u prikazu tradicionalnog ribarskog broda s milenijskom tradicijom ribolova i ribolovne nomenklature na hrvatskim obalama i otocima.

U ribolovnoj družini *trate* (mreža potegača) postoje dvije *lôje*, pa su i dva *švičôra*. Glavni zapovjednik je *švičôr*, koji je obično i vlasnik brodova i ribolovnih alata, a drugi se naziva *puštici švičôr*, a on zapovijeda samo *lôjom*, ali ne i cijelom posadom i nije vlasnik brodova ni alata.

Naziv *švičôr* prenesen je iz terminologije ribolova na plavu ribu mrežom *tratom* i plivaricom i na zapovjednika lova na plavu ribu koja ne koristi svijeću (feral) u ribolovu. To su *špurtênjace* koje love jednim brodom (najčešće *gajetom falkušom*) mrežama stajaćicama – vojgama (u komiškom govoru *budêli*), koje se postavljaju uranjanjem u more vertikalno u mraku na očekivanim prolazima ribe i uranjaju ispod površine mora prema procjeni *švičôrâ*. Ove družine obično se sastoje od pet članova (*švičôr* i četiri *drûga*). Peteročlane družine *špurtênjaca* bile su namijenjene ne samo ribolovu u lokalnim vodama otoka Visa, već i za ribolov na dalekim otocima udaljenima od Visa (Palagruža, Biševo, Svetac, Brusnik, Jabuka).

Dragocjeni manuskript o ribolovu na Palagruži pod naslovom *Liber Comisiae* (N. B. Jerolimov 1784), komiškog notara Nikole Borčića Jerolimova, sačuvao je dokument s popisom od sedamdeset četiri imena komiških *švičara*, koji su se devetog svibnja

1553. prijavili upravi Hvarske komune u Gradskoj loži grada Hvara radi dogovora o datumu i uvjetima regate *falkušama* od Komiže do Palagruže (J. Božanić 1996). To je prvi antroponimikon komiških *svičara*, a ujedno i dragocjen dokument o najstarijoj jedriličarskoj regati na svijetu od Komiže do Palagruže. Na tom popisu nema nadimaka *svičara*.

Imena komiških *svičara* javljaju se i u nizu dokumenata venecijanskih vlasti o progonima komiških ribara te u dokumentima o protestima i peticijama tih ribara u obrani svojih prava u ribolovu na Palagruži od progona i drastičnih kazni kojima ih ta vlast kažnjava veslanjem na venecijanskim galijama u okovima te im plijeni brodove i mreže (G. Novak 1952, R. D'Erco 1973).

Naziv *svičor* prenesen je za pojam zapovjednika i vlasnika i drugih ribolovnih alata: mreža *girarica*, *gavunora*, *jaglicora* te za zapovjednike i vlasnike brodova za lov kantera, pridnene ribe na otvorenom moru ili uz obalu te za lov vršama kantera ili jastoga.

Status *svičōrā* u ribarskoj društvenoj zajednici Komiže bio je visoko rangiran na ljestvici društvenog ugleda. On je bio osoba koja je stekla poštovanje ne samo vlastite posade, već i cijele društvene zajednice. Njega se nije oslovljavalo imenom, već riječju *svičōru* (u vokativu). Takvo oslovljavanje označavalo je poštovanje, uvažavanje i potvrdu visokog društvenog statusa. Njemu su se svi obraćali u drugom licu množine, s *vī*. Isto se tako s *vī* obraćao i on svim članovima posade, a i članovi posade obraćali su se jedan drugome s *vī*. *Svičōrōva* zapovijed bila je zakon koji su svi bespogovorno poštovali, pa i u situacijama krajnje iscrpljenosti, kakvih je u ribolovu brodovima bez motora često bilo.

Među *svičarima* posebno su se isticali *kaparjūnī*. *Kaparjūn* je bio *svičor* koji je bio posebno ugledan, koji je u regatama bio prvi ili među najbržima i koji se isticao količinom *barila* s posoljenom ribom. *Kaparjūn* je bila titula najveće časti među ribarima i u široj društvenoj zajednici, obitelj se njima ponosila, a ta se čast prenosila i na obitelj *kaparjūnā*. S njim su u posadu išli samo oni koji su bili među najjačima, koji su bili vješti, najbolji veslači, a njihove žene bile su ponosne što su njihovi muževi *kaparjūnī*, kao i one čiji su muževi bili u njihovim posadama. Iz priče komiškog ribara Ivana Vitaljića Gusle izdvojit ćemo sljedeći iskaz o *kaparjūnū*: *Oni najbolji svičari nazivali su se kaparjūnī. Kaparjūn je morao puno znat. Trebao je znat napraviti sve vrste mreža, trebao je znat armat svaku vrstu mriža, zakrpit i konzervirat mrižu, trebao je poznavati morske struje, vrime, trebao je poznavat morsko dno, sve podmorske grebene i plicake. Trebao je znati održati ulovljenu ribu, trebao je poznavati navigaciju, biti među najboljima u jedrenju, poznavati astronomiju, vjetrove, znakove promjene vrimena u moru i na nebu. Tako priča barba Ivan, koji je i sam imao status kaparjūnā u ribarskom društvu Komiže.*

U povijesnom kontekstu, osobito u Rimu, *caporione* je bio službeni predstavnik ili upravitelj jednog *rionea* (gradske četvrti), zadužen za lokalnu upravu, red

i predstavljanje stanovnika pred gradskim vlastima. U komiškome govoru ta talijanska riječ iz latinskoga jezika dobiva uže značenje – znači najviši status, titulu za najuspješnije *svičare* kao nositelje cjelovitog tradicijskog znanja u ribarstvu i kolektivne memorije halijeutičkog iskustva.

2. Sistematizacija nadimaka prema podrijetlu

1. **Vlastito ime:** *Andrija* (dem. od Andrija); *Antuša* (Ante); *Alëšijotovi* (Alesio); *Belôndrini* (Andrija); *Beltônetovi* (Tone); *Bepjêrovi* (Pjero); *Bjažičovi* (Blaž); *Bijôžetovi* (Blaž); *Bûrtetovi* (Bartol); *Cânkotovi* (Zane); *Dunôtovi* (Donat); *Gargičovi* (Grga); *Grujetôvi* (Gruje); *Jenôrovi* (Jenar); *Jôkotovi* (Jakov); *Kûžmini* (Kuzma); *Mikičovi* (Nikola); *Mihôljini* (Mihovil); *Micêlcovi* (Mićo); *Mikulînovi* (Nikola); *Pâvotovi* (Pavao); *Pêpetovi* (Bepo, Josip); *Pêrcovi* (Petar); *Pêricini* (Petar); *Petrâškini* (Petar); *Šužânini* (Suzana); *Tonînovi* (Ante); *Tônsuličovi* (Ante); *Tûmetovi* (Toma); *Vîškotovi* (Vicko); *Žônetovi* (Zuane).
2. **Zanimanje:** *Bâbicini*, *Bâbini* (babica); *Falkôrôvi* (od falka, oni koji izrađuju falke za *falkušu*); *Tobakînovi* (od tabak); *Mêštramënegotovi*, *Mêštrapôvlov*, *Mêstraandrijini*, *Mêštražânetovi* (*meštar* – majstor)
3. **Novac:** *Banîcini* (banica - sitan kovani novac; novčić male vrijednosti); *Centiničovi* – *Centînovi* (centa – novac male vrijednosti); *Cvôncikini* (*cvôncika* od njem. *Zwanziger* = „dvadesetica“, od *zwanzig* = dvadeset, kovanica od 20 krajcara (kreuzera) u Habsburškoj Monarhiji)
4. **Titula:** *Begotôvi* (beg - titula beg (tur. *bey*) jedna je od najstarijih i najraširenijih osmanskih plemićkih i upravnih titula); *Gospodarić* (gospodar); *Knêžôvi* (knez); *Kontamâtetovi* (*konte*, tal. *conte* – nositelj nasljedne plemićke titule, grof); *Sardôrôvi* (titula *serdar* potječe iz perzijskoga jezika a znači glavar, zapovjednik ili vojskovođa)
5. **Sanktoremi:** *Bejôtini* (od lat. adj. *beatus* – sveta, blagoslovljena); *Domićelovi* (don – svećenička titula i *Micêl* od Mihovil); *Lemûžinovi* (grč. *ἐλεημοσύνη* (*eleēmosýnē*) = milosrđe, samilost, iz ven. *lemosina* – milostinja koju vjernici daju crkvi u novcu), *Madônini* (tal. *Madonna* – Djevica Marija); *Nâdalotovi* (od naziva za Božić – *Natale, dies natalis Domini* = dan Gospodinova rođenja; *Pôpetovi* (moguće da dolazi od *pop* – svećenik)
6. **Fizička osobina** (*Bijôndini* od tal. *biondo* – plavokos); *Dropčičovi* (od drob – oni koji se ističu veličinom droba); *Hmûtalotovi* (od gl. *hmûtot* – mućkati); *Kanêlini* (tal. *canella* – cijev, metaforično znači nos, *Kanêla* – nadimak za nekoga koji se ističe veličinom nosa, nosonja); *Môli* (malena osoba); *Môrotovi* (od lat. *maurus* = Maur, stanovnik sjeverozapadne Afrike, tal. *moro* – tamnoputa osoba); *Rûditovi* (od *rud* – kovrčav, moguće ostatak dalmatoromanskoga

- supstrata; *Šnōginī* (od *šnōgâ* – snaga, nadimak za jaku osobu); *Žvêrcetovi* (od ven. *sverzo* – šala, dosjetka, podvala, pa odatle šaljivac – *zverce* i ime *Žvêrce*); *Albòkotovi* (lat. *albus* / tal. *albo* = bijel, svijetao, bjelokos ili plavokos)
7. **Biljke:** *Bižotovi* (prema *biz* – grašak, od stsl. *бѣзь – grašak); *Kapùlicini* od dalm. *kapula* za crveni luk, od tal. *cipolla*); *Pômotovi* – prema komiškom *pomedôra* od tal. *pomodoro* = „zlatna jabuka”, skraćeno *poma* u dalm.
 8. **Kopnene životinje:** *Fòkini* (foka); *Gujinī* (guja); *Kēnjicini* (*kenja* – magarića); *Njānjicini* (*njanjica* – ovca); *Tvīcicini* (*tvīca* – ptica)
 9. **Ribe:** *Kīrnjini* (*kirnja*); *Minćūnōvi* (*minćūn* – inćun), *Ojġigini* (*oliga* – sitna morska riba, lat. *Athrtina boyeri*), *Sârgotovi* (*šarag*, lat. *Diplodus sargus sargus*); *Šnjūrōvi* (*šnjur*, lat. *Trachurus trachurus*)
 10. **Upotrební predmeti:** *Fjāšćkini* (*fjāšćak* – zemljana posuda s dvije ručice, flaša, zapremine 5 litara, za držanje ulja u brodu); *Kanižēlini* (*kanizela* – kanal uz kućni zid za slivnu vodu s krova); *Kāpicini* (*kapica*, dem. od *kapa*); *Lūlicini* (dem. od *lula*); *Pīpini* (*pipa* – lula); *Šprōjkovi* (*šprōjćak* – stožasti ručni bušać rupa za sadnju sadnica povrća u zemlju)
 11. **Vremenske prilike:** *Bonāćcini* (*bonaca* – utiha, vrijeme bez vjetra)
 12. **Rodbinski odnosi:** *Brātović* (*brat*), *Trēći* (*treći* po redoslijedu rođenja u obitelji)
 13. **Prema prezimenu:** *Cambarlīnovi* (od prezimena *Zambarlin*)
 14. **Geografsko podrijetlo:** *Cīprotovi* (s *Cipra*); *Grubušini* (obitelj *Borčić*, motivacija boravkom u Grubišnom Polju); *Pojōkōvi* (obitelj *Zorotović* iz sela *Okjūcina* porijeklom iz Poljske); *Pujġiċovi* (podrijetlo iz talijanske pokrajine *Puglia*)
 15. **Hrana:** *Cūkarovi* (*cukar* – šećer)
 16. **Narav, karakter:** *Dērotovi* (od *Dēro* – *svičar* koji je svoju posadu iscrpljivao danonoćnim radom, koji ih je „derao“ radom); *Bonāćcini* (ljudi blage, tihe naravi); *Kokulīn* (koji se voli šaliti); *Pācetovi* (oni koji su tihi, mirni, nisu skloni svađi, od talijanske riječi *pace* – mir, prema lat. *pax, pacis*); *Šūrdotovi* (*šūrdo* u komiškom govoru označava osobu koja je nerazumna, smušena, a dolazi iz venetskog jezika, u kojemu *sordo* znači gluhi, prema latinskom *surdus*, ali ima i metaforično značenje: osoba koja slabo razumije, spora u shvaćanju, osoba tvrdoglava, na svoju ruku); *Vīnjotovi* (možda prema riječi *vino*).
 17. **Anegdotalni:** *Gušlini* (prema metaforičnom glagolu za spolno općenje – *gūšlit*) *Kalaġāćcini* (prema događaju vezanom za skidanje hlaća), *Lešćicovi* (*lěšto* – brzo, prema događaju vezanom za okladu da će jedan iz obitelji *Zanki* stići iz Komiže u Vis i natrag trčeci za vrijeme trajanja mise u Crkvi sv. Nikole u Komiži); *Šmocitotovi* (prema anegdoti da je jedan član obitelji *Bogdanović*

u uvali Porat na Biševu pokušao govoriti talijanski strancu (Talijanu) da mu objasni kako se je smočio u moru kad je pao kod kanala na kraju plaže: *smocito in kanalićo*); *Tüturini* (onomatopejskog podrijetla prema nekoj zgodi).

18. **Ribarstvo:** *Jěškini* (*jěška* – mamac za lov ribe); *Kvintōlovi* (obitelj koja je lovila puno kvintala ribe); *Maltěžovi* (ribarska obitelj iz Komiže koja je falkušom trgovala slanom ribom, prodajući je na Malti); *Mōkrini* (prema *svičoru* kojega su nazvali *Mōkri*, jer je često plovio po slabom vremenu te bio mokar od zapljuskivanja mora); *Pěšotovi* (tal. *pesce* – riba); *Špōdulini* (*špōdula* – greda koja strši na boku na krmenom dijelu barke s klinom (*škāram*) na kraju za koji se zapinje veslom pri veslanju); *Trěvini* (*trěva* – trapezoidno glavno jedro), *Vōgini* (*voga* – komanda za veslanje)
19. **Etnonimi:** *Žudījini* (*Žudij* – Židov).

3. Važnost nadimaka u organskoj društvenoj zajednici Komiže

Već je u kulturi antičkog Rima nadimak imao važnu ulogu u osobnoj identifikaciji pored *praenomen* (osobno ime), *nomen* (prezime) i *cognomen* (obiteljski nadimak.), a birao se na osnovu neke karakterne osobine ili fizičke vrline ili mana, a pojedinačne nadimke osoba često je preuzimala čitava obitelj. Takav običaj prisutan je i u današnjoj organskoj zajednici Komiže.

S obzirom na to da često više osoba nosi isto ime i prezime, nadimak je treći element imena osobe koji ga identificira, po kojemu ga društvena zajednica prepoznaje. I dok su ime i prezime službeni dijelovi imena, nadimak je neslužbeni, ali ima važnu identifikacijsku i ekspresivnu funkciju. Ekspresivna funkcija nadimka očituje se u kreativnom činu imenovanja koji često zahtijeva poetsku imaginaciju, i izraz je jezične slobode članova društvene zajednice koji pri kreaciji nadimka moraju brinuti da njihov izbor nadimka bude prihvaćen u društvenoj zajednici i da trajno ostane u njenoj memoriji, a to je moguće ako je nadimak „pogodio” neku bitnu osobinu, vrlinu ili manu imenovanog.

Antroponimijski sustav komiške društvene zajednice gotovo bez iznimke uključuje i treći element osobnog imena – *cognomen*, nadimak, koji se prenosi i na cijelu obitelj i sve njene članove. Nadimak nema samo funkciju identifikacije osobe u društvenoj zajednici kojoj pripada. Nadimci ukazuju i na društvene odnose, sustav vrijednosti, a često imaju i elemente humora i otkrivaju kreativni čin pojedinca u imenovanju, koji je motiviran potrebom da u činu recepcije nadimka bude utisnut u kolektivnu memoriju i da u njoj trajno ostane. Zato je važan kreativni jezični čin imenovatelja, prostor jezične slobode, sposobnost metaforičnog ili ironičnog odmaka od doslovnog imenovanja. Nadimak je rezultat načina na koji društvena zajednica doživljava pojedinca, a koja nadimak prihvaća kada odražava neku njegovu bitnu karakteristiku koju njegovo ime i prezime ne izražavaju. Nadimak je rezultat društvene percepcije pojedinca, svjedoči o njegovu statusu u društvenoj zajednici, a katkad evocira i davne događaje koji su potaknuli njegovo nadijevanje.

Popis Ivana Vitaljića Gusle od 226 imena komiških *svičora*, pripadnika jedne manje društvene zajednice unutar komiškoga društva, svjedoči o iznimnom bogatstvu imena i nadimaka unutar ukupne ribarske zajednice. U popisu su, naime, navedena samo imena *svičora*, odnosno zapovjednika ribarskih posada, dok posade obično broje još četvoricu članova, a družina *trata* i plivarica čak 22 člana.

Komiški nadimci nisu samo sredstvo identifikacije, nego i vrijedan jezični, kulturni i antropološki dokument, koji čuva kolektivno pamćenje zajednice te svjedoči o kontinuitetu njezina identiteta. Korpus imena i nadimaka svih komiških *svičara* koji su se tradicionalnim ribolovom bavili tijekom prošloga stoljeća ujedno predstavlja poticaj za daljnja istraživanja, ne samo s onomastičkog, nego i sa širega kulturnoantropološkog aspekta, koji obuhvaća sve oblike nematerijalne kulturne baštine.

Slika 1. Svičar Ivan Vitaljić Gusle ispred posljednje komiške falkuše „Cicibele“ poslije njena spašavanja u brodolomu 1986. na otoku Biševu u Ribarskoj zbirci Komiže, unutar tvrđave „Komuna“ (autor fotografije: Andrija Zelmanović, 1987.)

4. Glosar

U glosaru u objašnjenjima upotrebljavamo komiški termin za lov mrežama vojgama – *špurtênjaca*. To su mreže stajačice za lov plave ribe (najčešće sardela) bez svjetla. Riječ *špurtênjaca* obuhvaća i mreže i brod (najčešće *gajeta falkuša*) i posadu koja se obično sastoji od pet članova (*švičōrā* i četiri druga). Ljetna *trata* je mreža potegača za lov sitne plave ribe s obično 22 člana posade u četiri broda, a zimska *trata* može biti *girarica* (za lov gira), *jaglicora* (za lov iglica) ili *gavunora* (za lov gavuna). Ove mreže imale su manji broj članova posade (oko 12). Mreže plivarice zamijenile su *trate* poslije II. svjetskog rata. I na njima je bilo manje članova posade (12 – 14). Na svim nadimcima označeni su naglasci, na prezimenima nema naglasaka jer oni su službeni dio imena, a na osobnim imenima naglasci su samo na onima koja imaju lokalni, komiški naglasak. Riječ *bruškīt* (od ven. *brusca* – prutić) označava način ždrijebanja pri kojem su se nasumce izvlačili prutići različitih duljina, čime se određivala ribarska *pošta* (pozicija za sve posade koje su imale pravo sudjelovanja u ždrijebanju).

A

Albòkotovi (Šime Jončić Albòko), *spurtenjaca* na Biševu, ljetna *trata* na Biševu, *jaglicora* na Biševu

Albòkotovi (Miho Jončić Albòko), *spurtenjaca* za Palagružu, *spurtenjaca* na Biševu

Alěšijotovi (Frane Torre Alěšijo), dvije ljetne *trate* u Komiži

Antùšini (Mikula Stanojević Antùša), zimska *trata girarica*

Antùšini (Nadalo Stanojević Antùša), dvije ljetne *trate* u Komiži, zimska *trata girarica* i plivarica i poslije II. svjetskog rata

Ândricini (Miho Jončić Ândrica), *spurtenjaca* za Palagružu s Biševa

Ândricini (Šime Jončić Ândrica), *spurtenjace* na Biševu

Andrījicini (Andrija Mardešić Andrījica), *spurtenjaca* iz Komiže za Palagružu, *spurtenjaca* koja je bila u *bruskitu* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik)

B

Babâotovi (Ivan Demaria Babâo), *spurtenjaca* na otoku Biševu, Porat

Bābicipini (Jakov Marinković Bābica), *spurtenjace* koje su imale *bruskit*, Komiža

Bābini (Mike Marinković Bāba), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vělō bōnda)

Banīcini (Ivôn Božanić Banīca), *spurtenjaca* u Okjūcini

Bātini (Vice Mardešić Bāta) tri ljetne *trate* u Komiži

Bātini (Stanko Mardešić Bāta), plivarica za sardele poslije II. svjetskog rata iz Komiže

Běgōvi (Jakov Marinković Běgōv), *falkuša* iz Komiže za trgovinu s Puglijom

Bejôṭini (Andrija Mihovilović Bejôṭa), *spurtenjaca* za Palagružu s Biševa (Potok), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik)

Bejôṭini (Mike Mihovilović Bejôṭa), *spurtenjaca* za ribolov na otoka Biševa

Belôndrini (Andre Vidović Belôndre, Ôndre Belôndre), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlô bônda)

Beltônetovi (Mičêlêc Vidović Beltône)

Bepjêrotovi (Bepo Martinis Bepjêr), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik)

Bêrošovi, Lestićovi (Pere Zanki Bêroš, Lestić), *spurtenjaca* na otoku Svecu, zimski ribolov na jastoge

Bêrošovi, Lestićovi (Zdenko Zanki Bêroš), zimski ribolov na jastoge

Bêrošovi, Lestićovi (Tone Zanki Bêroš), *spurtenjaca* na otoku Svecu, zimski ribolov na jastoge

Bêrošovi, Lestićovi (Mote Zanki Bêroš), *spurtenjaca* na otoku Svecu, zimski ribolov na jastoge

Bêrošovi, Lestićovi (Pjerin Zanki Bêroš), *spurtenjaca* na otoku Svecu, zimski ribolov na jastoge

Bijôndini (Andrija Šimić Bijônda) *spurtenjace* iz Komiže koje su imale *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik)

Bijôžetovi (Ivûša Vitaljić Bijôžetov), lov jastoga *kucinorama* (Komiža, Biševo, Svetac, Okjûcina)

Bijôžetovi (Bijôže Vitaljić Bijôžetov), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlô bônda)

Bijôžetovi (Bijôže Vitaljić Andrije Bijôžetov), zimski ribolov vršama na jastoge iz Komiže (Môlô bônda)

Bijôžetovi (Viško Vitaljić Bijôžetov), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik)

Bizotovi (Andrija Šimić Bižo), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik)

Bjažićovi (Bjôže Vitaljić Bjažić), zimski ribolov jastoga vršama na području Komiža, Biševo, Svetac, Okjûcina

Bjažićovi (Bjôže Vitaljić Andrije Bijôžetov), zimski ribolov jastoga vršama na području Komiža, Biševo, Svetac, Okjûcina

Bjažićovi (Andrija Vitaljić Bjažić), plivarica poslije II. svjetskog rata

Bjažićovi (Andrija Vitaljić Bjažić), plivarica Ribarske zadruge u Komiži

Bonācini (Ante Mardešić Bonāca), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Mōlō bōnda)

Brātovići (Andre Vitaljić Brātović), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Mōlō bōnda)

Brātovići (Andrija Kuljiš Brātović), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* iz Komiže (Mōlō bōnda)

Bûrtetovi (Mike Mardešić Bûrtetov), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlō bōnda)

Bûrtetovi (Zane Mardešić Bûrtetov), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik)

C

Cambarlînovi (Jere Zambarlin, Cambarlîn), *spurtenjaca* za Palagružu, Komiža (Vêlō bōnda), *spurtenjaca* u *bruskitu* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik), *jaglicore* i lov jastoga vršama u zimskom ribolovu

Cambarlînovi (Tone Zambarlin Cambarlîn), *spurtenjaca* za Palagružu, Komiža (Vêlō bōnda), *spurtenjaca* u *bruskitu* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik), *jaglicore* i lov jastoga vršama u zimskom ribolovu

Cambarlînovi (Mike Zambarlin, Cambarlîn), *spurtenjaca* za Palagružu, Komiža (Vêlō bōnda), *spurtenjaca* u *bruskitu* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik), *jaglicore* i lov jastoga vršama u zimskom ribolovu

Cânkotovi (Jakov Martinis Cângo), u zimskom ribolovu vrše za kantere

Cânkotovi (Pavulin Martinis Cângo), u zimskom ribolovu vrše za kantere

Cânkotovi (Jakov Martinis Cângo), plivarica u Komiži poslije II. svjetskog rata

Centiničovi (Juvanin Martinis Centinič), *falkuša* koja je *targovola sa Spliton*

Centiničovi (Lale Martinis Centinič), ljetna *trata* za sardele iz Komiže

Centiničovi (Juvanîn Martinis Centinič), ljetna *trata* za sardele iz Komiže

Centînovi (Petar Mardešić Centîn), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlō bōnda)

Centînovi (Pavulo Mardešić Centînov), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik)

Cingrîjini (Miho Vitaljić Cingrîja), *spurtenjaca* za Palagružu, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik), *falkuša* koja je trgovala s Puglijom i Splitom

Cingrîjini (Ivan Vitaljić Cingrîja), *spurtenjaca* za Palagružu, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik)

Cingriji (Keko Vitaljić Cingrija), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik), u zimskom ribolovu vrše za jastoge

Ciprovi (Mote Gracin Cipro), *spurtenjaca* za Palagružu iz sela Duboka (južna obala Visa)

Cùkarovi (Petar Martinis Cùkarov), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vèlō bōnda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik)

Cùkarovi (Andrija Martinis Cùkarovi Karov), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vèlō bōnda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac, Brusnik)

Cvōncikini (Bepo Martinis Cvōncika), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vèlō bōnda), plivarica za ljetni ribolov na sardele poslije II. svjetskog rata, lov plivaricom na lice

D

Dèrotovi (Juvanin Marinković Dèro), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), *jaglicora* i lov jastoga *kucinorama* u zimskom ribolovu

Domićèlovi (Tone Stanojević Sūhō Domićèl), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vèlō bōnda), ljetna *trata* za sardele, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Domićèlovi (Zone Mladineo Domićèl), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vèlō bōnda)

Dōncetovi (Ive Vitaljić Dōnce), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Mōlō bōnda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Dōnikini (Mike Stanojević Dōnika), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Dropčèlovi (Andrija Žuanić Dropčèl), zimski ribolov vršama na jastoge, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Dûbrini (Frane Marinković Dûbra), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Mōlō bōnda), *jaglicore* i lov jastoga vršama i *kucinorama* u zimskom ribolovu, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Dûbrini (Ive Marinković Dûbra), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Mōlō bōnda), lov jastoga vršama i *kucinorama* u zimskom ribolovu, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Dûbrini (Vinko Marinković Dûbra), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Mōlō bōnda), lov jastoga vršama i *kucinorama* u zimskom ribolovu

Dunōtovi (Pomo Marinković Dunōtov), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

F

Falkōrōvi (Mićel Marinković Falkōr), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Mōlō bōnda)

Fjāškini (Vinko Zamberlin Fjāšak), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Fōkini (Cento Mardešić Fōka), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vēlō bōnda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Fōkini (Mike Mardešić Fōka), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Fōkini (Andre Mardešić Fōka), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Fōžinovi (Petar Stanojević Fōžin), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

G

Gargičovi (Andrija Ivčević Gargič), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vēlō bōnda)

Gošpodarić (Mlādo Mardešić Gošpodarić), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vēlō bōnda)

Grubūšini (Jākov Borčić Grubūša), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vēlō bōnda), trgovina *falkušom* (Puglia, Split)

Grujetōvi (Luka Božanić Grūjē), *spurtenjaca* u Okjūcini, *jaglicora* u Okjūcini, lov jastoga vršama

Grujetōvi (Tonko Božanić Grūjē), *spurtenjaca* u Okjūcini, a u Komiži plivarica za lov sardela, plivarica za lov gofa

Gujini (Andrija Pečarić Gūjā), *spurtenjaca* na otoku Biševu, *jaglicora* i lov jastoga *kucinorama* u zimskom ribolovu

Gūšlini (Ivan Vitaljić Gūšla), plivarica za ljetni ribolov sardela u Komiži, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), lov jastoga vršama i lov kantera vršama u zimskom ribolovu

Gūšlini (Juvanîn Vitaljić Gūšla), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

H

Hmūtalotovi (Bijōže Stanojević Hmūtalo), *spurtenjaca* na otoku Biševu (Porat)

Hmūtalotovi (Mote Stanojević Hmūtalo), *spurtenjaca* za Palagružu iz Biševa (Porat), *spurtenjaca* na Biševu

Hrējini (Tōnci Tipić Hrēja), *spurtenjaca* u selu Okjūcina

J

Jenôrovi (Jenôr Vitaljić Jenôrov), lov jastoga *kucinorama* iz Komiže, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Jěškini (Mikùlica Zamberlin Ješka), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Jěškini (Ivko Zamberlin Jěška), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), *jaglicore* u zimskom ribolovu

Jěškini (Brâco Zamberlin Jěška), plivarica za sardele poslije II. svjetskog rata u Komiži (poduzeće „Trija”), zimski ribolov jastoga *kucinorama*

Jôkotovi (Vinko Zanki Jôkotov), *spurtenjaca* na otoku Svecu, u zimskom ribolovu vršama lov na jastoge

Jôkotovi (Pôvle Zanki Jôkotov), u zimskom ribolovu vršama lov na jastoge

K

Kalagăćini (Jure Giaconi Kalagăće), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), zimski ribolov na jastoge vršama

Kanëlini (Luka Bogdanović Kanëla), *spurtenjaca* na Palagruži iz Komiže (Môlô bônda)

Kanižëla (Môte Bogdanović Kanižëla), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Kăpicini (Miho Mihovilović Kăpica), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Kapûlicini (Frane Ivčević Kapûlica.), *spurtenjace* za Palagružu iz Komiže (Vêlô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Kapûlicini (Kêko Ivčević Kapûlica), *spurtenjace* za Palagružu iz Komiže (Vêlô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Kapûlicini (Andrija Ivčević Kapûlica), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Kënjicini (Môte Žuanić Kënjica), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Kënjicini (Mike Žuanić Kënjica), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Kîrnjini (File Mardešić Kîrnja), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlô bônda), u zimskom ribolovu lov jastoga vršama i *kucinorama*

Knežôvi (Môte Božanić Knežêv), *spurtenjaca* za Palagružu iz Okjücine, *spurtenjaca* u Okjücini, *jaglicora* u Okjücini

Knežôvi (Ive Božanić Knežêv), *spurtenjaca* u Okjücini

Kokulînovi (Miçêl Greget Kokulîn), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Konâtini (Tone Marinković Konâta), zimski ribolov vršama i *kucinorama* na jastoge

Kontomâtetovi (Môte Božanić Kontomâte), *spurtenjaca* za Palagružu iz Okjûcine

Kovacićovi (Ljubo Dežulović Kovacić), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Kûrini (Mômulo Reskušić Kûra), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Kûzmini (Miçel Mardešić Kûzmin), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), u zimskom ribolovu *jaglicora* i lov jastoga vršama i *kucinorama* te ribolov kantera vršama

Kvintôlôvi (Tonči Mladineo Kvintôl), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), u zimskom ribolovu vrše za jastoge

Kvintôlôvi (Žône Mladineo Kvintôl), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

L

Lemûzinovi (Bijôze Stanojević Lemûzinov), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Leštićovi (vidi: Bërošovi, Môtetovi, Jôkotovi)

Lülicini (Kûzma Mardešić Lûlica), *spurtenjaca* na otoku Biševu

M

Madônini (Pjero Greget Madôna), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlô bônda), lov jastoga vršama zimi, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Malandrînovi (Jure Fiamengo Malandrîn), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Şelô), zimski lov jastoga vršama

Maltêžovi (Slavo Stanojević Maltêž), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), zimski lov na jastoge *kucinorama*

Maltêžovi (Andre Stanojević Maltêž), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Městrandriĵini (Andrija Vidović Městrandriĵin), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Městrapôvlov (Andrija Marinković Městrapôvlov), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Městaržânetovi (Viško Marinković Městražâne), *falkuša* koja je trgovala sa Splitom

Měštraměnegotovi (Miküla Pećarić Měštraměnego), *spurtenjaca* na otoku Biševu
Mićělcovi (Jenarîn Demaria Mićělcov), *spurtenjaca* na otoku Biševu, u zimskom ribolovu lov jastoga *kucinorama*

Mićělcovi (Andrija Demaria Mićělâc), u zimskom ribolovu lov jastoga *kucinorama*

Mihôljini (Šime Stanojević Mihôlja), *spurtenjaca* za Palagružu iz Biševa

Mikićovi (Mike Mardešić Mikić), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vělô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Mikićovi (Více Mardešić Bâta Mikić), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), *jaglicora* u zimskom ribolovu, zimska *trata girarica* u Komiži

Mikulînovi (Žône Mardešić Mikulîn), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vělô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Minćünôvi (Mike Bogdanović Minćûn), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vělô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Mökrini (Petar Borčić Mökra), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Mölega (Mike Jončić Möli), *spurtenjace* na otoku Biševu

Môrotovi (Viško Kuljiš Môro), *gajete falkuše* koje su trgovale sa Splitom

Môtetovi (Luka Zanki Môtetov Lestić), *spurtenjaca* na Svecu

Môtetovi (Kâjo Zanki Môtetov), zimski lov jastoga vršama na otoku Svecu

Môtetovi (Boris Zanki Môtetov), zimski lov jastoga vršama na otoku Svecu

Môtetovi (Veljko Zanki Môtetov), zimski lov jastoga vršama na otoku Svecu

Môtetovi (Pjerin Zanki Môtetov), zimski lov jastoga vršama na otoku Svecu

N

Nâdalotovi (Božo Stanojević Nâdalo), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vělô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Nj

Njânjicini (Mike Martinis Njânjica), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vělô bônda), *falkuša* koja je *navigala* za Split radi trgovine

O

Ojîgini (Tone Marinković Ojîga), zimski ribolov na jastoge vršama, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Ôrbotovi (Mate Mardešić Ôrbo), *gajeta falkuša* koja je *navigala* za Split i Puglju radi trgovine

P

Pâcetovi (Andrija Kuljiš Pâce), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlô bônda), zimski lov na jastoge vršama

Pâcetovi (Andrija Kuljiš Ivana Pâce), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), zimski ribolov na jastoge vršama

Pâcetovi (Ivan Kuljiš Pâce), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), zimski ribolov na jastoge *kucinorama* i lov kantera vršama

Pâcetovi (Eugen Kuljiš Pâce), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlô bônda), zimski lov na jastoge vršama, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), zimski ribolov na jastoge vršama i *kucinorama* i lov kantera vršama

Paćûnovi (Miho Mardešić Paćûn), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Patatûnôvi (Mićel Marinković Patatûn), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Pâvotovi (Pôvle Bogdanović Pâvo), *spurtenjaca* za Palagružu i *spurtenjaca* na otoku Biševu

Pêpetovi (Dûnko Božanić Pêpe, Vêli Dûnko), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Pêrcovi (Ive Stanojević Cveka Pêrcov), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Pêrcovi (Petar Martinis Pêrcov), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Pêrcovi (Braco Martinis Pêrcov), trgovina *falkušom* s Puglijom

Pêricini (Andrija Zanki Pêrica), *spurtenjaca* na Svecu, zimski lov jastoga vršama i *kucinorama*

Pêšotovi (Môte Jončić Pêšo), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Petrâškini (Petar Bogdanović Petrâška), zimski lov jastoga vršama, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Pićînovi (Petar Demaria Pićîn), *spurtenjaca* s Biševa koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Pîpini (Jere Bogdanović Pîpa), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlô bônda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Pojôkôvi (Andrija Zorotović Pojôk), *spurtenjaca* u selu Okjûcina, lov jastoga zimi vršama

Pojôkôvi (Mike Zorotović Pojôk), *spurtenjaca* u selu Okjûcina, lov jastoga zimi *kucinorama*

Pojčkõvi (Mladin Zorotović Pojčk), *spurtenjaca* u selu Okjũcina, lov jastoga zimi vršama i *kucinorama*

Pojčkõvi (Mlâdo Zorotović Pojčk), zimski ribolov *tratom jaglicorom*, lov jastoga zimi vršama, plivarica za sardele poslije II. svjetskog rata

Põmotovi (Põmo Martinis Põmotov), ljetna *trata* na sardele u Komiži

Põpetovi (Miho Jončić Põpe), *spurtenjaca* za Palagružu s Biševa, zimski lov jastoga vršama

Põpetovi (Mićelin Jončić Põpe), *spurtenjaca* na otoku Biševu, zimski lov jastoga vršama

Põrpini (Antunij Marinković Carnjũl), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Mõlõ bõnda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Põrpini (Andrija Marinković Porpa), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Põškotovi (Pavao Martinis Põško)

Põškotovi (Mote Martinis Põško – dvije *trate* za ljetni ribolov; prvi motor za ribarski brod donio u Komižu 1936.; emigrirao u Ameriku; djed nobelovca za fiziku Johna Martinisa s University of Santa Barbara u Kaliforniji)

Pujžićovi (Tõne Martinis Pujžić), *spurtenjaca* na otoku Biševu, zimski lov jastoga vršama

R

Rũditovi (Šime Marinković Rũdi), zimski ribolov vršama na kantere

Rũditovi (Tone Marinković Rũdi), zimski ribolov vršama na kantere

Rũditovi (Viško Marinković Rũdi), ljetna *trata* na sardele u Komiži

Š

Šardõrõvi (Andrija Mardešić Sardõr), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Šârgotovi (Jâkov Marinković Šârgo), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Mõlõ bõnda), zimski lov jastoga vršama i mrežama *kucinorama*, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Šćũlini (Braco Mardešić Šćũla), *gajeta falkuša* koja je plovila za Split i Pugliju radi trgovine

Šćũlini (Viško Mardešić Šćũla), plivarica za sardele poslije II. svjetskog rata u Komiži

Šćũlini (Jure Mardešić Šćũla), zimski ribolov kantera vršama

Šćũlini (Andrija Mardešić Šćũla), zimski ribolov kantera vršama

Škobõjõvi (Miho Jončić Škobõj), *spurtenjaca* za Palagružu s otoka Biševa

Škobõjõvi (Petar Jončić Škobõj), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Škobõjõvi (Mikùla Jončić Škobõj), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Šmocîtotovi (Luka Bogdanović Šmocîto), *spurtenjaca* za Palagružu s otoka Biševa, *spurtenjaca* na otoku Biševu, *trata jaglicora* na otoku Biševu, lov jastoga *kucinorama*

Šmocîtotovi (Braco Bogdanović Šmocîto), zimski lov jastoga *kucinorama*

Šmocîtotovi (Mičêl Bogdanović Šmocîto), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Šmocîtotovi (Mike Bogdanović Šmocîto), *spurtenjaca* na otoku Biševu, *jaglicora* u zimskom ribolovu

Šmocîtotovi (Tone Bogdanović Šmocîto), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Šnõginî (Bijõže Jončić Šnõgã), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Šnjürõvi (Vinko Torre Šnjür), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Šnjürõvi (Kuzma Torre Šnjür), ljetna *trata* za lov sardela u Komiži

Šnjürõvi (Miho Torre Šnjür), dvije ljetne *trate* za sardele

Špõdulini (Mike Mardešić Špõdula), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlõ bõnda)

Špõdulini (Mlãji Mardešić Špõdula), *trata girarica* u zimskom ribolovu

Šprõjkovi (Vinko Felanda Šprõjãk), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Šprõjkovi (Frane Felanda Šprõjãk), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Šprõjkovi (Môte Felanda Šprõjãk), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Šprõjkovi (Augustín Felanda Šprõjãk), ljetna *trata* na sardele u Komiži, ljetna *trata* na sardele na Biševu, plivarica za sardele poslije II. svjetskog rata u Komiži

Šprõjkovi (Sibe Felanda Šprõjãk), *spurtenjaca* na otoku Biševu, ljetna *trata* na sardele u Komiži i ljetna *trata* na sardele na Biševu

Šprõjkovi (Tone Felanda Šprõjãk), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Šûrdotovi (Ivôn Bogdanović Šûrdo), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Šužânini (Bepica Martinis Šužâna), ljetna *trata* za sardele u Komiži poslije II. svjetskog rata

T

Tobakînovi (Môte Stanojević Tobakîn), ljetna *trata* za sardele u Komiži

Tonînovi (Ive Martinis Tonînov), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Mõlõ bõnda)

Tônšulićovi (Tone Vidović Tônšulić), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlō bōnda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Trěčega (Andrija Vitaljić Trěči), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), u zimskom ribolovu *trata jaglicora*

Trêvini (Andrija Vitaljić Trêva), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlō bōnda), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlō bōnda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Tûmetovi (Lâle Mardešić Tûmetov), *spurtenjaca* na otoku Biševu, lov jastoga zimi vršama

Tûnjcovi (Môte Stanojević Tûnjâc), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlō bōnda), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlō bōnda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Tûšicini (Stipe Vitaljić Tûšica), *trata jaglicora* u zimskom ribolovu, zimski lov jastoga vršama i *kucinatorama*

Tûšicini (Pavao Vitaljić Tûšica), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlō bōnda)

Tûturini (Mike Zorotović Tûtura), *spurtenjaca* u selu Okjûcina

Tvîcicini (Ivôn Felanda Tvîcica), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Vêlō bōnda), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlō bōnda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

V

Vînjotovi (Viško Mardešić Vînjo), zimski lov jastoga vršama i *kucinatorama* (Komiža), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Vîškotovi (Vîce Jončić Vîškotov), *spurtenjaca* za Palagružu s otoka Biševa, *spurtenjaca* na otoku Biševu

Vôgini (Tone Vitaljić Vôga), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), mreža *jaglicora* u zimskom ribolovu, lov jastoga vršama i *kucinatorama*

Vôgini (Bepo Vitaljić Vôga), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), mreža *jaglicora* u zimskom ribolovu

Ž

Žônetovi (Stipan Marinković Žônetov), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlō bōnda), lov jastoga zimi mrežama *kucinatorama* i vršama, zimski ribolov mrežom *jaglicora*

Žônetovi (Ante Marinković Žônetov), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlō bōnda)

Žônetovi (Ivan Marinković Žônetov), *spurtenjaca* za Palagružu iz Komiže (Môlō bōnda), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Žōnetovi (Antūnij Marinković Žōnetov), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik), zimski lov jastoga vršama

Žōnetovi (Andrijica Marinković Žōnetov), lov jastoga zimi mrežama *kucinorama*

Žōnetovi (Andrija Marinković Gušinica Žōnetov), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Žōnetovi (Juvanin Marinković Žōnetov), zimski lov jastoga vršama, *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Žōnetovi (Štīpan Marinković Žōnetov), *spurtenjaca* koja je imala *bruskit* (Vis, Biševo, Svetac i Brusnik)

Žudījini (Môte Pećarić Žudīj), *spurtenjaca* na otoku Biševu

Žvêrcetovi (Môte Božanić Žvêrce), *spurtenjaca* u selu Okjūcina

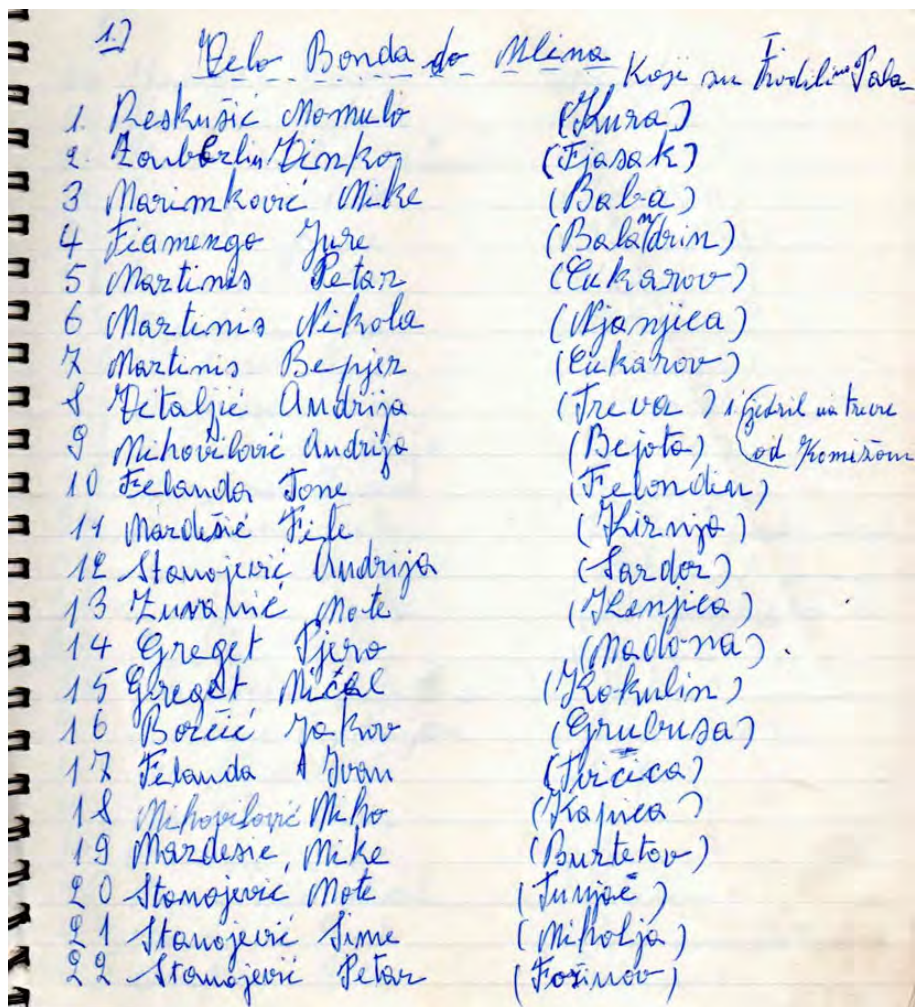
5. Zaključak

S komiškim ribarom Ivanom Vitaljićem Guslom započeo sam razgovore o komiškome ribarstvu 1975. godine. Te sam razgovore redovito snimao magnetofonom, a osim priča posebno me zanimao i jezik pripovjedačev s nevjerojatno bogatim leksikom, ribarskom terminologijom koja je u ribarskom svijetu Komiže akumulirana stoljećima. Nastala je tako moja prva studija o ovoj temi, koju sam nazvao „Komiška ribarska epopeja” („Čakavska rič”, br. 1-2, str. 83. – 180., Književni krug Split, 1983.), a drugi dio pod istim naslovom objavio sam petnaest godina kasnije „Komiška ribarska epopeja II” („Čakavska rič”, br. 1-2, str. 69. – 172., Književni krug Split, 1998.). Godine 2011. posvetio sam svoju knjigu „Jadranski halieutikon – Ribarski jezik Komiže” (J. Božanić, Književni krug Split 1911.) barba Ivanu, čije su mnoge priče ušle u tu moju knjigu, a posebno dragocjeno poglavlje o vremenskoj prognozi koju sam od njega bilježio kroz cijelu 1989. godinu. U tim mojim radovima spomenuta su i mnoga imena komiških *svičara* i smatrao sam da bi bilo vrijedno okupiti ih na jednom mjestu. Bio je to povod barba Ivanu da u bilježnicu počne bilježiti imena komiških *svičara* kojih se sjećao. A barba Ivan je obilazio ribarske kuće Komiže, raspitivao se za imena *svičara*, provjeravao obiteljske nadimke ribarskih obitelji od kuće do kuće da ne bi koga izostavio.

Ovaj dokument s popisom 226 *svičara* na području Komiže nudi uvid u arsenal brodova i ribarskog alata, u jedinstveni ribarski pogon na Jadranu koji se održao sve do sredine dvadesetog stoljeća. Iza svakog imena *svičara* stoji njegova posada, iza imena *svičara trata* stoje četiri broda i preko dvadeset članova posade, a iza imena *svičara* najbrojnijih posada, onih koji *gajetama falkušama* love plavu ribu mrežama stajaćicama za soljenje u *barilima*, stoji najčešće peteročlana posada.

Kada je barba Ivan 1992. umro, njegov sin Joško poklonio mi je bilježnicu svoga oca Ivana s popisom svih komiških *svičara*. Ta je barba Ivanova bilježnica važan

dokument ne samo za proučavanje halijeutičke antroponimije Komiže, nego i vrijedan kulturnoantropološki dokument koji je izazov za daljnja istraživanja ovoga pučinskoga ribarskog svijeta s milenijskom kolektivnom memorijom.

Slika 2. Prva stranica popisa imena svičara na području Komiže iz Bilježnice komiškog svičara barba Ivana Vitaljića Gusle, koji je do trećeg razreda osnovne škole naučio čitati i pisati, a u devetoj godini napustio školu da bi postao profesionalni ribar. Izvor: arhiv Ars Halieutica, Komiža

Na kakvu se ribarsku tradiciju naslanja ovaj jedinstveni dokument s popisom svih komiških *svičara* tradicionalnoga ribolova u 20. stoljeću, sačuvan u memoriji Ivana Vitaljića Gusle, jasno svjedoči ribarska statistika istočne obale Jadrana.

Prema statističkim podacima o ribarstvu na istočnoj obali Jadrana, Josip Basioli navodi podatak da je otok Vis godišnje trošio tri stotine četrdeset tona soli da bi njegovi ribari proizveli dvadeset tisuća *barila* (oko 55 kg slane ribe po *barilu*) za izvoz u Grčku i Italiju (tisuću i sto tona slane ribe), a prema istom autoru Dalmacija je imala petnaest tvornica sardina, od kojih je šest bilo u vlasništvu stranaca iz Trsta i Beča, a devet u vlasništvu Komižana (J. Basioli 1985, str. 179). Prema istom izvoru, godine 1898. komiške tvornice proizvode više od polovine (55 %) slane ribe u Dalmaciji. Bila je to jedinstvena ribarska armada na Jadranu, u koju je samo na području Komiže bilo uključeno 1540 ribara (dvostruko više nego što današnja Komiža ima stalnih stanovnika) i 264 ribarska broda (Pastrović, I. 1912). Ovom impresivnom broju komiških ribara treba dodati još najmanje tri stotine ribara koji su početkom svakog ribolovnog mraka dolazili s drugih otoka, a najviše s otoka Drvenika (*Darvencāni*, kako su ih nazivali Komižani), kako bi popunili posade komiških *trata* i *spurtenjaca*. Prema Pastrovićevoj statistici za ribarstvo, radi usporedbe navest ćemo i podatak da je u isto vrijeme najveći grad Dalmacije, Split, imao samo 45 ribarskih brodova i 300 ribara, a ostali veći gradovi u Dalmaciji – Zadar, Šibenik, Trogir, Makarska i Dubrovnik ukupno 47 brodova i 209 ribara. Pastrović navodi i podatak za 1911. godinu da je četvrtina od ukupnog broja *barila* slane ribe proizvedene od Trsta do Boke kotorske bila iz Komiže, a s proizvodom komiških tvornica izvan Komiže bilo je to 37 % ukupnog proizvoda na obalama Austro-Ugarske Carevine.

Literatura

1. Basioli, J. (1985). Stoljeće industrije za preradu ribe u Dalmaciji. „Adriatica maritime”, vol. IV, Zadar
2. d’Erco, R. (1973). O ribolovu na istočnom Jadranu : Historijsko-pravna, ribarstveno-politička i ekonomska građa / Ricardo d’Erco. - Zagreb : Jadranski institut JAZU
3. Božanić, J. (1983). Komiška ribarska epopeja. „Čakavska rič” br.1-2, str. 83. – 180.
4. Božanić, J. (1998). Komiška ribarska epopeja 2. „Čakavska rič” br. 1-2, str. 69. – 172.
5. Božanić, J. (1996). Onimikon Palagruže. Zbornik Palagruža – jadranski dragulj sa Stručno-znanstvenog skupa Palagruža povodom 100 godina meteoroloških mjerenja i motrenja na otoku Palagruži, u Splitu 28.-30. lipnja 1995. godine; Split
6. Božanić, J. (2011). Lingua halieutica. Ribarski jezik Komiže. Monografija, Književni krug, Split
7. Jerolimov, N.B. (1784). Liber Comisae. Manuskript, Župni ured Vis
8. Novak, G. (1952) Dokumenti za povijest ribarstva na istočnoj obali Jadranskoga mora, otoci Vis i Hvar. JAZU, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knjiga 4., Zagreb
9. Pastrović, I. (1912). *Ribarski priručnik za godinu 1913. (Manuale del pescatore per l’anno 1913)*. Trst (Trieste): Tipografia G. Caprin, 1912. (za godinu 1913.)

Joško Božanić

E-mail: josko.bozanic@gmail.com

University of Split - Faculty of Humanities and Social Sciences

Fishing Masters: A Halieutic Anthroponymicon of Komiža in the 20th Century

Abstract

The author's research encompasses the names, surnames, and family nicknames of the fishing masters (*sviđori*), who led fishing crews in the Municipality of Komiža during the 20th century, from the beginning of the century to the late 1970s. The study is based on a recorded register of fishing masters' names compiled from the recollections of Ivan Vitaljić Gusla, one of the last informants with first-hand knowledge of Komiža's traditional fishing practices. Vitaljić himself served as a fishing master during the period of traditional pelagic fishing, when blue fish were caught in summer using gillnets (*vojga*) and beach seines (*trata*), while winter fishing relied on nets, fish traps, and longlines.

This onomastic record includes the names of fishing masters from the Municipality of Komiža who belonged to the last generation of fishermen with direct experience of the period preceding the motorization of Komiža's fishing fleet in 1935, when sailing and rowing were still the only means of propulsion used for fishing in the open waters of the Vis Archipelago. Unlike the list of Komiža *falkuša* masters compiled by the administration of the Hvar Commune in 1593 – which recorded the names and surnames of 74 *falkuša* masters registered for the regatta to Palagruža – the present record includes not only personal names and surnames but also family nicknames. It documents a considerably larger corpus of 226 fishing masters from the Municipality of Komiža in the 20th century, reflecting an island community in which individual identity was defined not only by surname, but also by family nickname.

Keywords: Komiža, traditional fishing, onomastics, family nickname, Vis Archipelago anthroponymy

Autor: Igor Turčinov – Stijić
Izvor: fototeka Muzeja betinske drvene brodogradnje

Tradicijski brodovi – valorizacija

Pino Vojković*

E-mail: pino@alternatura.hr

Alternatura putnička agencija d.o.o.

Tradicijski brod kao ponuda u turizmu

Sažetak

Rad analizira proces tranzicije gajete falkuše iz povijesnog ribarskog alata u suvremeni simbol hrvatske pomorske baštine. Kroz djelovanje agencije Alternatura i vlasnika Pina Vojkovića istražuje se model u kojemu se očuvanje tradicijskih znanja i vještina (brodogradnja, navigacija, jezik) financira i održava putem visokokvalitetne interpretacijske turističke ponude. Poseban naglasak stavljen je na ulogu *falkuše* kao međunarodnog kulturnog ambasadora i njezinu integraciju u lokalnu zajednicu.

Ključne riječi: komiška falkuša, održivi turizam, interpretacija baštine, zeleno poduzetništvo, otok Vis

1. Uvod

Dok se suvremeni nautički turizam često oslanja na luksuz i brzinu, u Komiži na otoku Visu jedna obiteljska tvrtka pokazuje da se vrijednost turističkog proizvoda može temeljiti na izvornosti, povijesti i iskustvu plovidbe tradicijskim jedrima. Agencija Alternatura transformirala je simbol jadranskog ribarstva – *gajetu falkušu* – u jedinstveni interpretacijski medij pomorske prošlosti Hrvatske.

Razvoj agencije nije tipična poduzetnička priča. Nastala je iz dugogodišnje povezanosti s otokom, prirodom i sportom, a njezini osnivači žive na Visu tijekom cijele godine. Tijekom više od dva desetljeća djelovanja, Alternatura je postala prepoznatljiv dionik kreativnog turizma. Dodatnu vjerodostojnost daje činjenica da su njezini članovi aktivni u Hrvatskoj gorskoj službi spašavanja te certificirani interpretatori baštine, čime se osigurava spoj sigurnosti i stručnog lokalnog znanja.

* direktor agencije Alternatura d.o.o.

2. Falkuša kao identitet zajednice

Središnja figura procesa revitalizacije *falkuše* je Pino Vojković, direktor agencije Alternatura i kapetan čiji je profesionalni put usko povezan s obnovom ove tradicije. Njegovo iskustvo obuhvaća sudjelovanje u svojstvu najmlađeg člana posade na replici *falkuše Comeza-Lisboa* tijekom *Svjetske izložbe u Lisabonu* 1998. godine, sudjelovanje u gradnji *falkuše Mikula* te izgradnju vlastite *falkuše Palagruža*. Taj kontinuitet predstavlja primjer prijenosa i očuvanja tradicijskih znanja u suvremenom kontekstu.

Gradnja *falkuše Palagruža*, započeta 2011. godine u okviru projekta „Zeleno poduzetništvo“ (UNDP i COAST), bila je značajan iskorak. Brod je građen prema nacrtima inž. Veljka Salamona s ciljem njegove aktivne primjene u turizmu, pri čemu se naglasak stavlja na iskustvo, a ne samo na prijevoz.

3. Povijesni kontekst i maritimna baština

Gajeta falkuša predstavlja vrhunac razvoja drvene brodogradnje prilagođene potrebama komičkih ribara za plovidbe prema Palagruži. Ključna konstrukcijska značajka su pomične bočne stranice (*falke*), koje omogućuju dvostruku funkciju broda – niski bok za ribolov i visoki bok za sigurnu plovidbu na otvorenom moru.

Rješenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske *Iskustvo gajete falkuše* upisano je u *Registar nematerijalnih kulturnih dobara*, pri čemu su obuhvaćeni: tehnološki aspekti (konstrukcija i uporaba broda), navigacijske vještine (latinsko jedro i vesla), lingvistička baština (specifični ribarski terminološki sustav).

4. Geneza suvremene revitalizacije

Proces revitalizacije započinje 1990-ih godina kroz djelovanje udruge *Ars Halieutica*. Ključne su etape:

- 1998. – EXPO Lisabon: izgradnja replike *falkuše Comeza-Lisboa*, uz sudjelovanje Pina Vojkovića,
- 2006. – *Mikula*: izgradnja druge replike (u vlasništvu g. Klička do 2025. godine, nakon čega prelazi u vlasništvo Alternature),
- 2011. - 2014. – projekt COAST: izgradnja *falkuše Palagruža* uz potporu UNDP-a i Programa poticanja zelenog poduzetništva.

Ovaj proces označava prijelaz s muzejske prezentacije na aktivnu, tržišno održivu uporabu tradicijskog plovila.

5. Razvoj turističkog modela

Uvođenje *falkuše* u redovitu turističku ponudu bilo je povezano s brojnim izazovima, osobito u kontekstu visokih troškova održavanja drvenog broda. Dugoročno je bilo potrebno uspostaviti ravnotežu između troškova i tržišne potražnje.

Značajan iskorak ostvaren je 2023. godine uspostavom suradnje s Turističkom zajednicom Komiža, čime je razvijen model sufinanciranja. Tjedne vožnje dostupne su turistima, ali i lokalnom stanovništvu slabije platežne moći, čime je brod transformiran iz statičnog izloška u aktivni prostor društvene i kulturne interakcije.

Slika 1. Armanje falkuše na vezu u komiškoj luci

Izvor: Alternatura d.o.o.

6. Metodologija interpretacijskog turizma: Model „Alternatura“

Agencija Alternatura razvila je model koji se može opisati kao „interpretacija umjesto konzumacije“. U tom modelu:

- cilj nije samo prijevoz, već edukacija o povijesti, ekologiji i tradicijskim zanatima,

- turizam ima cjelogodišnji karakter i doprinosi lokalnoj ekonomiji,
- proizvod nosi oznaku Hrvatski otočki proizvod (HOP),
- osigurava se dostupnost lokalnoj zajednici kroz subvencionirane programe.

Alternatura kontinuirano razvija ovu ponudu više od petnaest godina, surađujući s brojnim agencijama, brodarima, hotelima i privatnim iznajmljivačima. Izlet *falkušom* danas je sastavni dio ponude.

Izlet falkušom – usporedba izleta tradicionalnog turizma i modela „Alternatura“

Parametar	Tradicionalni turizam	Model „Alternatura“
Glavni cilj	Prijevoz putnika od točke A do točke B	Edukacija o povijesti, ekologiji i tradicijskim zanatima
Ekonomski utjecaj	Sezonski profit, odljev kapitala	Cjelogodišnja prisutnost, reinvestiranje u zajednicu
Status proizvoda	Standardna usluga	Hrvatski otočki proizvod (HOP)
Socijalna komponenta	Isključivo komercijalno	Sufinancirane vožnje za lokalno stanovništvo

7. Promocija i infrastrukturni razvoj

Uz potporu Turističke zajednice Splitsko-dalmatinske županije, izrađen je promotivni video koji je predstavljen i na 2. konferenciji o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske u Betini 2025.: <https://youtu.be/4JIL4TZ0Fro?si=jvKjfJQbQT3AmjYz>

U 2025. godini, u suradnji s udrugom *Ars Halieutica*, nabavljen je ponton koji je postavljen između *falkuša* radi sigurnijeg i jednostavnijeg ukrcaja putnika. Ova instalacija omogućila je pristup većem broju korisnika te unaprijedila sigurnosne uvjete ukrcaja i iskrcaja.

8. Manifestacija *Rota Palagruzona*

Rota Palagruzona predstavlja jednu od najstarijih dokumentiranih ribarskih utrka, s početkom 1593. godine, kada su u njoj sudjelovale 74 *falkuše*. Utrka je imala funkciju određivanja prava na ribolovne pozicije oko Palagruže.

Obnovljena 2009. godine na inicijativu udruge *Ars Halieutica*, danas predstavlja manifestaciju od nacionalnog značaja. U njezinoj organizaciji sudjeluju Grad Komiža, udruge i agencija Alternatura.

Slika 2. Match Race regata s gajetama falkušama u sklopu manifestacije Rota Palagruzona 2025. (autor: Josip Fiamengo)

Od 2025. godine uveden je novi format – *Falkuša Port Race*, koji se održava u Komiškoj vali. Natjecanje se odvija po principu „jedan na jedan“ (*match race*) oko dvije plutače, a na prvom izdanju sudjelovalo je devet ekipa na tri *falkuše*. Pobjedu je odnijela posada udruge *Hvar – metropola mora*.

9. Međunarodna vidljivost i medijska prisutnost

Falkuša je predstavljena na brojnim međunarodnim manifestacijama, uključujući:

- EXPO 1998 (Lisabon),
- Fêtes maritimes internationales de Brest,
- Regatta storica (Venecija),
- Landsstevnet (Oslo, 2014.),
- Navalis (Prag, 2017.),
- Escale à Sète (2024.)

Sudjelovala je i u brojnim dokumentarnim i televizijskim projektima, uključujući:

- BBC („Tri muškarca u drugom brodu“),
- HRT (M. Saletto, M. Čapin),
- ARTE,

- France 3 („Čuvari jadranske kulturne baštine“),
- 24FPS Productions

Godine 2022. *falkuša Palagruža* sudjelovala je u snimanju serije *Vikinzi: Valhalla*.

10. Izazovi i operativni problemi

Tijekom provedbe projekta identificirani su brojni izazovi:

- nemogućnost pristupa određenim javnim natjecajima za privatne subjekte,
- visoki troškovi održavanja drvenih brodova (bojanje, oprema, jedra),
- dugotrajni problemi s osiguravanjem veza u luci,
- nedostatak prostora za skladištenje opreme i zimovanje brodova.

Trenutno se dio logistike rješava improvizacijom, uključujući korištenje privatnih zemljišta za smještaj brodova tijekom servisiranja.

11. Zaključak

Gajeta falkuša danas predstavlja primjer uspješne integracije pomorske baštine u suvremeni turistički sustav. Kroz suradnju javnog sektora i privatne inicijative razvijen je model koji osigurava njezinu dugoročnu održivost.

Slika 3. Plovidba u falkušama za goste s mini kruzera (1)

Izvor: Alternatura d.o.o

Slika 4. Plovidba u falkušama za goste s mini kruzera (2)

Izvor: Alternatura d.o.o

Akvizicijom *falkuše Mikula* 2025. godine agencija Alternatura dodatno učvršćuje svoju ulogu u očuvanju kulturne baštine *gajete falkuše*, potvrđujući da tradicijski brod može biti aktivan i relevantan element suvremenog turizma i identiteta lokalne zajednice.

Literatura

1. Ministarstvo kulture i medija RH, Registar kulturnih dobara: (Z-6955) *Iskustvo gajete falkuše - pučke vrednote vezane uz komišku gajetu falkušu (umijeće gradnje, navigacija, plovidba, ribolov, jezik)*. Dostupno na: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> (pristupljeno: 27. 4. 2026.)
2. Arhiva Udruge *Ars Halieutica* i Alternature, 1998. - 2026.
3. Dokumentacija projekta *COAST (UNDP) COAST – Zeleno poduzetništvo – gospodarski razvoj temeljen na očuvanju prirodne i kulturne baštine*, 2011.
4. Zapisnici regate *Rota Palagruzona*.

Pino Vojković

E-mail: pino@alternatura.hr

Alternatura travel agency d.o.o.

Traditional Boats as Part of the Tourism Offering

Abstract

This paper examines the transformation of the *gajeta falkuša* from a traditional fishing vessel into a contemporary symbol of Croatian maritime heritage. Focusing on the activities of the Alternatura agency and Captain Pino Vojković, it explores a model in which the preservation of traditional knowledge and skills (boatbuilding, navigation, language) are supported through high-quality heritage-based tourism experiences. Particular attention is given to the role of the *falkuša* as an international ambassador of Croatian maritime culture and to its continued integration into the life of the local community.

Keywords: Komiža *falkuša*, sustainable tourism, heritage interpretation, green entrepreneurship, island of Vis

Mirela Bilić*

E-mail: marketing@mbdb.hr

Muzej betinske drvene brodogradnje

Zaplovi u gajeti - muzejska gajeta u edukaciji i turizmu

Sažetak

Zaplovi u gajeti naziv je edukativnog programa Muzeja betinske drvene brodogradnje pokrenutog u cilju prenošenja znanja o nematerijalnoj kulturnoj baštini (*umijeće plovidbe latinskim idrom*), njegovanja kulturnoga dobra u zajednici te osiguravanja njegove dostupnosti u javnosti. Program je pokrenut s ciljem popularizacije tradicijskog načina plovidbe - prvenstveno među djecom i mladima u lokalnoj zajednici, ali i sveukupnog znanja o tradicijskoj drvenoj brodogradnji (*umijeće gradnje betinske gajete*) s vizijom edukacije, interpretacije i očuvanja baštine kroz stvarno iskustvo plovidbe i neposredan kontakt s drvenim brodom. Prve plovidbe s djecom predškolske i osnovnoškolske dobi počele su u proljeće 2024. godine. Paralelno s prvim edukativnim plovidbama raste i zanimanje posjetitelja destinacije te je u ljetnu ponudu uključen poseban program interpretacijskih plovidbi u muzejskoj gajeti. Plovidbom muzejskom gajetom Muzej povezuje svoju edukativnu ulogu s ulogom koju ostvaruje u različitim područjima turizma posebnih interesa. Upravo zanimanje publike i iskustvo provedbe programa potvrdili su kako tradicijski drveni brod može imati održivu ulogu i u suvremenom kontekstu kao uspješan model interpretacije i valorizacije baštine. Rad stoga razmatra plovidbu muzejskom gajetom kao jedan od mogućih modela suvremene valorizacije tradicijskih brodova te, istovremeno, i modele suvremenog djelovanja muzeja u kulturnom turizmu.

Ključne riječi: tradicijska plovidba, edukativna plovidba, valorizacija baštine, baštinski turizam, kulturni turizam, „muzealni turizam“

1. Uvod

Muzej betinske drvene brodogradnje otvoren je u kolovozu 2015. godine kao javna ustanova koja obavlja muzejsku djelatnost s ciljem očuvanja i promoviranja tradicijske drvene brodogradnje. Muzej skrbi o očuvanju materijalne i nematerijalne baštine, a kroz svoje djelovanje doprinosi i jačanju kulturnih kapaciteta lokalne zajednice za upravljanje baštinom iz područja lokalnog znanja, kulturnih izričaja i tradicijskog nasljeđa. Muzej, osim stalnog postava u zgradi, upravlja i tradicijskim vezovima u mjesnoj lučici kao dijelom svoga vanjskog postava ili *muzeja na otvorenom*.

* magistra kulturne baštine u turizmu, voditeljica marketinga u Muzeju betinske drvene brodogradnje

Jedinstvenost Muzeja očituje se u pristupu baštini kao živom i dinamičnom procesu, što se može ogledati u njegovoj snažnoj povezanosti s njegovom zajednicom. Ideja o osnivanju betinskog muzeja potekla je upravo iz lokalne zajednice, i nakon njegova osnutka razvila se u kontinuiranu i plodnu suradnju u oblikovanju kulturnog života. Upravo se taj uspješni model upravljanja baštinom naknadno preslikao i na upravljanje muzejskom gajetom. Tradicijski brod ne promatra se isključivo kao muzejski predmet, već kao nositelj znanja, vještina i identiteta¹ koji svoju punu vrijednost ostvaruje u plovidbi, a time i generiranju dodatne vrijednosti za muzej i zajednicu. Muzejska gajeta interpretacijski je alat, edukacijski prostor i simbol kontinuiteta baštine.

Muzej betinske drvene brodogradnje mali je kolektiv u kojemu sve članice muzejskog tima, uz svoje primarne zadatke, preuzimaju i niz drugih aktivnosti nužnih za svakodnevno funkcioniranje ustanove. Takva polivalentnost kadra, ali i rad u lokalnim uvjetima koji ne omogućuju strogu podjelu „muzejskog posla“, potaknuli su razvoj modela fleksibilnog i neposrednog pristupa, obilježenog stalnim kontaktom s posjetiteljima i zajednicom.

Upravo se u tom kontekstu postupno razvijala najprije ideja, a potom i briga o muzejskoj gajeti - ne samo kao o eksponatu, nego i kao prostoru djelovanja i susreta. Skrb o brodu, njegovo održavanje i uključivanje u muzejske aktivnosti prirodno su proizašli iz takvog organizacijskog okvira, u kojemu su granice između muzejskog rada, edukacije, interpretacije, ali i kulturne participacije i upravljanja baštinom često isprepletene. U kontekstu dugoročne održivosti, upravo je plovidba muzejskom gajetom otvorila prostor za promišljanje novih modela valorizacije baštine, u kojima se edukativna, društvena i razvojna dimenzija međusobno nadopunjuju te, prirodno, nadograđuju i onom turističkom.

Takav pristup potiče i promišljanje o kulturnom upravljanju tradicijskim brodom unutar muzejske ustanove: kako uskladiti zaštitu i izvornost s aktivnom uporabom te može li se muzejska plovidba, uz svoju edukativnu i društvenu dimenziju, promatrati i u kontekstu tzv. *muzealnog turizma*², kao oblika u kojemu muzej širi svoje djelovanje izvan institucionalne domene i uključuje se u stvarni kulturno - turistički ambijent? Može li plovidba muzejskim brodom predstavljati i održiv model suvremene valorizacije pomorske baštine te dugoročno doprinijeti stabilnosti i razvoju muzeja?

Ova pitanja čine polazište promišljanja o upravljanju tradicijskim brodom u muzejskom kontekstu te o mogućnostima njegove održive integracije u suvremeni društveni i turistički okvir.

¹ Umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale. Dostupno na: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-7630> Umijeće gradnje betinske gajete. Dostupno na: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-6554>

² Weber-Kainz, B. (2005)

2. Muzejska gajeta - od ideje do realizacije

Ideja o vlastitom brodu kao reprezentativnom plovilu u funkciji jačanja svijesti o važnosti drvene brodogradnje u zajednici te prenošenja znanja o tradicijskoj plovidbi bila je ugrađena u viziju Muzeja betinske drvene brodogradnje od samog početka djelovanja. Ipak, od osnutka Muzeja 2015. do realizacije te ideje proteklo je nekoliko godina, tijekom kojih su se morali uskladiti brojni preduvjeti. Sama realizacija može se promatrati i kao svojevrsan susret okolnosti, potrebe i prilike.

U razdoblju od 2015. do 2019. godine prioriteti su bili usmjereni na uspostavu ustanove i razvoj osnovnih programa, dok je pitanje muzejskog broda ostajalo otvoreno i u području ideje, ponajprije zbog financijskih i organizacijskih izazova. Pritom su se razmatrale različite mogućnosti, uključujući izgradnju novog broda ili obnovu postojećega.

U međuvremenu, stizale su informacije o *Mariji*, betinskoj gajeti starijeg tipa, izgrađenoj 20-ih godina prošlog stoljeća u Betini u brodograditeljskoj obitelji Filipi Tošulovih koja se, uz *Cicibelu*, ističe kao reprezentativni primjer stare betinske gajete. Duga 6,90 m, široka 2,70 m, visoka 0,88 m, nosivosti 2,2 t - robusne forme, široka i duboka, prava starinska gajeta. Njena prva obnova obavljena je 1934. godine u Sukošanu, u brodogradilištu iste obitelji Filipi, koja se nekoliko godina prije preselila iz Betine u Sukošan i ondje osnovala *šuver*.

Marija je u Betinu stigla 2012. godine na inicijativu udruge *Betinska gajeta 1740.*, čija je vizija bila obnoviti tradicijsku betinsku flotu i očuvati brodograditeljsku baštinu³. Dolazak *Marije* u Betinu može se pratiti u širem kontekstu i povezati s drugim sličnim aktivnostima na lokalnoj razini i tada snažnim inicijativama usmjerenim na obnove drvenih brodova i revitalizaciju tradicijskog jedrenja. Unatoč početnom entuzijazmu, *Marija* je provela neko vrijeme na *Škveru Čiro* bez jasno definiranog vlasništva i bez sustavnijih radova na njenoj obnovi. Povremeni zahvati na brodu odvijali su se, tako reći, u očekivanju budućeg vlasnika koji bi preuzeo odgovornost za cjelovit proces obnove te, jednako važno, za daljnju ulogu broda.

Nekako se tada jasnije oblikovala i ideja o mogućoj ulozi Muzeja kao potencijalnog nositelja takvog projekta. Do 2019. godine Muzeju su se, u okviru aktivnosti vezanih uz muzej na otvorenom, otvorile mogućnosti za projekt koji bi potaknuo revitalizaciju gajete *Marija* i njeno uključivanje u muzejske programe. No, tek kada su se poklopili uvjeti financiranja, pitanje veza i održavanja, ali i mogućnost osiguravanja stručne osobe za upravljanje brodom, ideja o brodu počela je poprimati realnije, opipljivije okvire.

³ Video „Obnova betinske gajete Marija“ dostupan u okviru stalnog postava Muzeja betinske drvene brodogradnje.

Istovremeno se poklopilo nekoliko bitnih detalja te su se postupno stvorili preduvjeti za realizaciju ideje o muzejskom brodu, kao i da će taj brod biti upravo *Marija*. U ožujku 2019. godine Muzej je dobio koncesiju od Šibensko-kninske županije za upravljanje dijelom mjesne lučice namijenjene drvenim brodovima⁴. Dobivanjem koncesije osiguran je institucionalni okvir za smještaj i prezentaciju tradicijskih plovila, što je postavilo temelje i realizaciji ideje o „muzeju na otvorenom“, a potom i njegovim svečanim otvaranjem u lipnju. Dodatno, krajem iste godine, objavljen je natječaj FLAG/LAGUR-a Galeb, koji je omogućio prijavu projekta usmjerenog na interpretaciju *muzeja na otvorenom*, a unutar kojeg je predviđena i obnova gajete *Marija*⁵. *Marija* je, prema ciljevima projekta i ciljevima samog natječaja o valorizaciji društvene i kulturne infrastrukture povezane s maritimnom baštinom, trebala postati jedan od središnjih „ekspozata“ muzeja na otvorenom i obnovljena s ciljem promicanja tradicijske drvene brodogradnje. Od velike važnosti bilo je stvaranje cjelovite foto i video arhive procesa obnove. U cjelokupnom procesu obnove gajete zamijenjeno je ukupno 70 % rebara, krmeni i proveni masivi, *ašte*, *kolumba*, velika većina konstruktivnih elemenata, *bande*, *koviduri*, paluba i čitava *arma* i oprema⁶. Osnovna projektna ideja nakon obnove bila je da će brod ploviti u edukativne svrhe s ciljem učenja djece i mladih plovidbenim vještinama.

U okviru odobrenog projekta, uz potporu sredstava Europske unije iz Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo, Muzej je porinuo obnovljenu gajetu 2021. godine, čime je za njega otvoreno novo poglavlje, ali i novi život betinske gajete *Marija*.

Početna faza aktivne uporabe broda donijela je i niz praktičnih izazova. Gajeta je u tom razdoblju bila bez ugrađenog motora, što je otežavalo njeno korištenje, osobito s obzirom na robusne dimenzije i mase (približno 3,5 do 4 t). *Marija* je sudjelovala u tradicijskim manifestacijama, ali trebalo se oslanjati na pomoć drugih. To je često ograničavalo sudjelovanje te sigurnu provedbu edukativnih plovidbi, osobito onih s djecom. Također, pokazalo se kako upravljanje tradicijskim brodom, kao i svakodnevna briga o njemu u okviru muzejske djelatnosti, zahtijeva kontinuiranu prisutnost stručne osobe koja će preuzeti dio odgovornosti za plovidbu, održavanje i sudjelovanje u provedbi „morskih“ programa. U prvim godinama nakon porinuća Muzej nije raspolagao takvim kadrovskim kapacitetom, što je dodatno utjecalo na dinamiku razvoja programa edukativnih plovidbi.

⁴ Koncesija za upotrebu pomorskog dobra u funkciji muzeja na otvorenom. Dostupno na: <https://www.mbdb.hr/hr/koncesija-za-upotrebu-pomorskog-dobra-u-funkciji-muzeja-na-otvorenom/>

⁵ Projekt „Razvoj društveno-kulturne infrastrukture i muzeja na otvorenom Muzeja betinske drvene brodogradnje”. Dostupno na: <https://www.mbdb.hr/hr/novi-projekt-muzeja-betinske-drvene-brodogradnje/>

⁶ Gajeta Marija. Dostupno na: <https://www.mbdb.hr/hr/gajeta-marija/>

*Slika 1. Gajeta Marija na porinuću/spuštanju u more 2021. godine
(autor: Igor Turčinov)*

Važan iskorak ostvaren je 2023. godine ugradnjom broskog motora⁷, čime su stvoreni uvjeti za fleksibilnije upravljanje. Konačno, 2024. godine, pridruživanjem stručne osobe muzejskom timu u smislu upravljanja i skrbi o brodu, osigurana je stručna i kontinuirana podrška u provedbi plovidbenih programa, čime su se otvorile mogućnosti i za sustavniji razvoj aktivnosti. Može se reći i da je tada muzejska gajeta iz faze obnove i *armanja* postupno prešla u fazu aktivne uporabe, čime su se udarili temelji njenoj daljnjoj valorizaciji, podjednako u muzeološkom i turističkom kontekstu.

3. Zaplovi u gajeti

Edukativno-interpretacijski program *Zaplovi u gajeti* provodi se kombinacijom različitih sadržaja i vrsta aktivnosti na kopnu i moru i uključuje aktivnosti pedagoškog karaktera. Kroz radionice, edukativne plovidbe, sudjelovanja u tradicijskim manifestacijama i digitalne sadržaje, sudionici programa stječu osnovna znanja ne samo o gajeti *Mariji* - njenoj povijesnoj ulozi, izvornoj namjeni, rekonstrukcijama - već i o osnovama tradicijskih načina plovidbe, održavanju drvenog broda, dijelovima

⁷ Javni poziv za prikupljanje ponuda postupka jednostavne nabave. Dostupno na: <https://www.mbdb.hr/hr/poziv-za-prikupljanje-ponuda-postupka-jednostavne-nabave-unutarnji-motor/>

brodske opreme i tradicijskim tehnikama drvene brodogradnje. Kroz program se interpretira i otvara širi kontekst prošlosti otoka, s naglaskom na Betinu, u kojoj je drveni brod uvijek imao ključnu ulogu.

Slika 2. Edukativne aktivnosti u plovidbi (autor: Daniel Bašić)

Aktivnosti u gajeti provode muzejski djelatnici. Sudionici su djeca mlađe osnovnoškolske dobi, djeca predškolske dobi te njihovi nastavnici i odgajatelji, ali i djeca i nastavnici i iz drugih odgojno-obrazovnih ustanova. Sudionici programa su i prijatelji i suradnici iz lokalne zajednice koji često sudjeluju kao posada u tradicijskim manifestacijama - veslačkim i jedriličarskim susretima i različitim promenadnim plovidbama. Tradicijska plovidba postaje participativno iskustvo koje omogućuje neposredan kontakt s drvenim brodom kao živim baštinskim objektom.

Gajeta *Marija* je sastavni dio posjeta Muzeju i Betini u okviru *muzeja na otvorenom*, čime se njena funkcija proširuje. U gajeti se provode radionice mornarskih vještina, poput vezivanja čvorova, upoznavanja s brodskom opremom, vjetrovima i osnovama sigurnosti na moru. Vrlo često u ovom edukativnom segmentu sudjeluju i volonteri iz lokalne zajednice čiji „input“ dodatno produbljuje iskustvo dijeljenja baštinske baze znanja.

Slika 3. Edukativne aktivnosti na vezu (autor: Kate Šikić Čubrić)

Uključenost u život zajednice važan je aspekt programa - od sudjelovanja u lokalnim manifestacijama, do prezentacijskih aktivnosti poput blagdansko ukrašavanja broda u okviru božićnog programa *Božić među jarbulima*. Time gajeta funkcionira kao živi dio zajednice i njezina identiteta, a ne samo kao muzejski eksponat.

Program je u početnoj fazi bio usmjeren prvenstveno na rad s djecom i mladima u lokalnoj zajednici, s naglaskom na prijenos znanja o tradicijskoj plovidbi i drvenoj brodogradnji kroz neposredno iskustvo. Međutim, već s prvim edukativnim plovidbama zamijećeno je zanimanje u šire publike, osobito kod posjetitelja Betine koji bi, zainteresirani vidjevši isplovljavanje i uplovljavanje *Marije* u mjesnu lučicu, počeli tražiti informacije o mogućnostima sudjelovanja u sličnim iskustvima za vrijeme boravka u destinaciji.

Kao odgovor na zanimanje posjetitelja, u suradnji s Turističkom zajednicom mjesta Betina, program se postupno počeo razvijati i u smjeru uključivanja u turističku ponudu, zadržavajući pritom svoju primarnu edukativnu i interpretacijsku funkciju. Time je gajeta *Marija* počela funkcionirati ne samo kao edukacijski alat, već i kao poveznica ili mjesto susreta lokalne baštine i gosta destinacije s naglaskom na aktivno sudjelovanje.

Slika 4. Vizual programa Zaplovi u gajeti (autorica: Marina Čular)

Zbog svega navedenog, posebnost programa očituje se u njegovoj višedimenzionalnosti - istodobno je edukativni alat, interpretacijski model i turistički sadržaj. Višestruka funkcija omogućuje pozicioniranje ne samo unutar muzeološke prakse, već i unutar suvremenih praksi kulturnog turizma, naglašavajući neposredni kontakt s baštinom i prijenos znanja te izvorno iskustvo i sudjelovanje. Program se može promatrati kao stvarna primjena teorijskih postavki o participativnoj i iskustvenoj interpretaciji baštine, pri čemu se naglasak stavlja na aktivno uključivanje korisnika te stvaranje osobnog odnosa prema baštini čak i u onih posjetitelja koji se primarno možda i ne bi svrstali u kategoriju „kulturnih turista“.

4. Tradicijska plovdba kao oblik suvremene valorizacije baštine

U suvremenoj praksi turizma posebnih interesa sve je izraženiji pomak s pasivnog promatranja prema aktivnom sudjelovanju. U kontekstu današnjice i odnosa muzeja s publikom i zajednicom, pa i turizmom, plovdba muzejskom gajetom može se promatrati i kao oblik kreativnog pristupa baštini, svojstvenog otvorenim i participativnim praksama, kao iskorak iz klasičnog muzejskog okvira prema suvremenim modelima interpretacije i valorizacije baštine. Pritom drveni brod postaje aktivni medij kroz koji se baština prenosi iskustveno, neposredno i participativno, a Muzej nastupa kao aktivni kreator iskustva.

Muzejski program *Zaplovi u gajeti* generira priče, vizualne slike i sadržaje koji izlaze iz klasičnih formata i doprinose vidljivosti i prepoznatljivosti baštine. U tom smislu,

može ga se promatrati i kao oblik tzv. „muzealnog turizma“⁸, u kojemu muzej na neki način izlazi iz vlastitog područja i prenosi interpretaciju u stvarni ambijent - drveni brod. Muzej kao da briše granice između izložbenog i stvarnog, muzejskog postava i žive baštine, a posjetitelj postaje aktivni sudionik, a ne samo promatrač.

Slika 5. Plovidba s posjetiteljima u okviru programa Zaplovi u gajeti (autorica: Mirela Bilić)

Posebna vrijednost očituje se u razvoju publike. Edukativne plovidbe s djecom i mladima omogućuju prijenos znanja kroz iskustvo, dok zanimanje odraslih posjetitelja otvara prostor za razvoj novih, *edu-aktivnih*⁹, formata usmjerenih prema turizmu posebnih interesa. Muzej ne samo da širi svoju publiku, već razvija i nove oblike komunikacije.

Muzejska gajeta dodatno je interpretirana 2025. godine u okviru programa *Razvoj interpretacijskih sadržaja gajete Marija*¹⁰ kroz interaktivnu tablu na brodu. Međutim, priča o samoj gajeti i njenoj važnosti za život otočana ne prenosi se samo kroz legende i statičnu interpretaciju, već kroz osjećaj plovidbe, sudjelovanje u stvarnom ambijentu, učenje o značajkama vjetera i mora, i to kroz sveobuhvatno iskustvo koje uključuje stvarnu prisutnost, prostor i vrijeme. Upravo živa interakcija pretvara tradicijski drveni brod u snažan alat suvremene muzejske interpretacije, a istovremeno i dionika kulturnog turizma.

⁸ Weber-Kainz, B. (2005)

⁹ Konstrukcija autorice

¹⁰ Financirano sredstvima Ministarstva kulture i medija RH kroz Javni poziv za predlaganje javnih potreba u kulturi Republike Hrvatske za 2025. godinu

5. Održivost i suvremena valorizacija drvenih brodova

Kao lokalni muzej smješten u prepoznatljivo turističko okruženje, Muzej betinske drvene brodogradnje dio svojih prihoda ostvaruje kroz vlastitu djelatnost - prodaju ulaznica, suvenira i muzejskih usluga. Dinamika prihoda prati sezonske obrasce: u proljetnim i jesenskim mjesecima naglasak je na edukativnim programima, stručnim vodstvima i radu sa školskim skupinama, dok se tijekom ljetne sezone, uz redovite muzejske sadržaje, razvijaju i dodatni programi usmjereni prema posjetiteljima u destinaciji, uključujući i edukativne plovidbe.

Uz vlastite prihode, Muzej se dijelom financira putem javnih potpora¹¹ i donacija koje omogućuju razvoj programa i održavanje broda, uključujući i troškove dodatnog osoblja zaduženog za brigu o brodu. Upravo na spoju javnog financiranja i vlastitih programskih aktivnosti temelji se model koji nastoji uspostaviti ravnotežu između javne muzejske funkcije i potrebe za financijskom održivošću.

Program otvara šire pitanje održivosti ovakvog modela valorizacije baštine, kako na razini muzejske djelatnosti, tako i u kontekstu razvoja destinacije. U uvjetima sve izraženijih izazova masovnog turizma, koji često dovodi do gubitka izvornosti i izrazitog pritiska na lokalne resurse, osobito u manjim sredinama, ovakvi programi predstavljaju potencijalno održivu alternativu. *Zaplovi u gajeti* temelji se na malim grupama, izvornom iskustvu i aktivnom sudjelovanju posjetitelja i predstavlja održivu alternativu masovnoj dimenziji turizma sunca i mora.

Za budući razvoj muzejskih programa, plovidba gajetom predstavlja mogućnost razvoja novih sadržaja, ali i dodatnih izvora vlastitih prihoda, kao i jačanja uloge Muzeja kao aktivnog dionika u lokalnoj zajednici. Istovremeno, ovakav pristup doprinosi prepoznatljivosti Betine kao mjesta očuvane tradicije, „živoj“ muzeja drvenih brodova i baze nematerijalnih znanja o baštini drvene brodogradnje.

Programi poput *Zaplovi u gajeti* mogu se promatrati kao primjer diverzifikacije muzejskih aktivnosti, pri čemu se tradicionalni muzejski sadržaji nadopunjuju participativnim programima koji odgovaraju na potrebe suvremene publike. Program doprinosi i prepoznatljivosti Betine kao destinacije koja nudi izvorno iskustvo, temeljeno na lokalnom identitetu, znanju i zajednici. Ujedno otvara mogućnost razvoja održivih modela kulturnog turizma koji ne počivaju na kvantiteti posjeta, već na kvaliteti doživljaja i dugoročnom očuvanju baštine.

¹¹ Sredstva za provedbu programa osiguravaju se kroz javne pozive za predlaganje javnih potreba u kulturi Ministarstva kulture i medija RH, javne pozive za financiranje programa/projekata javnih potreba u kulturi Šibensko-kninske županije te javnih poziva za kandidiranje prema programu „Potpore događanjima“ Turističke zajednice Šibensko-kninske županije.

6. Mogući smjerovi i primjeri dobre prakse

Unatoč izazovima koji prate suvremenu valorizaciju tradicijskih plovila, praksa europskih pomorskih muzeja pokazuje kako je moguće razviti različite modele upravljanja koji uspješno povezuju očuvanje baštine, edukaciju i turističku valorizaciju. Ti modeli pritom variraju ovisno o zakonodavnom okviru, organizacijskoj strukturi institucije i lokalnom kontekstu, ali im je zajednička težnja prema aktivnom korištenju tradicijskih plovila kao „živih“ nositelja baštine.

6.1. Cesenatico, Italija

Vrijedan uvid u suvremene modele upravljanja tradicijskim plovilima pruža praksa Pomorskog muzeja u Cesenaticu¹², koji od svog osnutka ranih osamdesetih godina njeguje koncept žive baštine kroz svoj „ploveći postav“¹³. Muzej raspolaže s više tradicijskih plovila opremljenih jedrima tipa *vela al terzo*.

Operativno upravljanje brodovima organizirano je kroz model suradnje s udrugom koja provodi programe, organizira posadu i aktivnosti na moru. Muzej definira programski okvir i interpretacijske smjernice. Ovakav model svojevrstan je oblik partnerskog upravljanja, koji omogućuje funkcionalnu podjelu između kulturne i operativne dimenzije.

Plovila su registrirana kao rekreacijska (tzv. *leisure boats* - plovila za sport i razonodu¹⁴), što omogućuje njihovu plovidbu, ali istodobno ograničava mogućnosti organiziranja plovidbi s putnicima uz naknadu. Time dolazi do izražaja jedan od temeljnih izazova koji prate ovakve modele – neusklađenost između zakonodavnog okvira i specifičnih potreba muzejske prakse, koja želi uključiti aktivnu uporabu tradicijskih plovila. Unatoč tome, plovidbe se u Cesenaticu nedvojbeno smatraju sastavnim dijelom muzejske djelatnosti, s naglaskom na očuvanje i prenošenje znanja o tradicijskoj plovidbi kao nematerijalnoj baštini. Ta ih dimenzija razlikuje od komercijalnih turističkih aktivnosti, iako se u praksi granice između tih sfera ponekad preklapaju.

U pogledu odnosa između izvornosti i sigurnosti nužan je kompromis. Tradicijska plovila zadržavaju svoj izvorni izgled i karakter, osobito u vanjskom oblikovanju, dok su u funkcionalnom smislu prilagođena suvremenim sigurnosnim standardima. To uključuje ugradnju pomoćnog motora, komunikacijske opreme poput VHF uređaja, navigacijskih sustava te obvezne sigurnosne opreme.

¹² Iz korespondencije s Davideom Gnolom, ravnateljem Pomorskog muzeja u Cesenaticu.

¹³ Museo della marineria Cesenatico. Dostupno na: <https://museomarineria.it/il-museo/>. (pristupljeno: 26. 3. 2026.)

¹⁴ Pravilnik o brodicama, čamcima i jahtama. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_01_13_223.html. (pristupljeno: 26. 3. 2026.)

Slika 6. Plovidba s posjetiteljima u Cesenaticu (autor: Urbano Stintoni)

Izvor: Museo della marineria Cesenatico

Zanimljiv je odnos prema postojećem modelu upravljanja. Prema njihovim navodima, sadašnji model suradnje s udrugom smatra se djelomično zastarjelim te se razmatraju novi pristupi koji bi uključivali aktivnije sudjelovanje mladih generacija, uključujući i žene, kao i snažniju interpretacijsku komponentu tijekom plovidbe, što ukazuje na potrebu kontinuiranog razvoja i prilagodbe suvremenim društvenim i kulturnim okolnostima.

Ovaj primjer pokazuje kako upravljanje tradicijskim plovilima u muzejskom kontekstu zahtijeva fleksibilnost, interdisciplinarni pristup i spremnost na promjene. Istodobno potvrđuje kako tradicijski brod može imati aktivnu i relevantnu ulogu u suvremenim modelima interpretacije i valorizacije baštine.

6.2. Nizozemska

Uvid u raznolikost pristupa upravljanju tradicijskim plovilima pružaju i primjeri iz Nizozemske, gdje pomorski muzeji imaju dugu tradiciju aktivnog korištenja povijesnih brodova u interpretacijske svrhe¹⁵.

U okviru Zuiderzee muzeja u Enkhuizenu, primjerice, replika tradicionalnog drvenog ribarskog broda duljine oko 15 metara koristi se za plovidbe s posjetiteljima, pri čemu

¹⁵ Iz korespondencije s Thedom Fruithofom, dugogodišnjim tajnikom udruženja European Maritime Heritage (EMH).

je broj sudionika ograničen sukladno nacionalnom zakonodavnom okviru. Brod je dio muzejske zbirke.

U pojedinim slučajevima paralelno se čuvaju izvorni primjerci plovila (npr. u obliku olupina ili statičnih ekspanata), dok se replike ili obnovljeni brodovi koriste za plovidbu i interpretaciju, što omogućuje očuvanje izvorne građe uz istodobno razvijanje iskustvenih programa za posjetitelje. U nekim nizozemskim institucijama povijesni brodovi, uključujući i parne ledolomce, sudjeluju u programima plovidbe s posjetiteljima.

Pomorski muzej u Rotterdamu upravlja velikom zbirkom plovila na vodi, od kojih su mnoga i danas u funkciji. Njihova se flota temelji na motornim i parnim brodovima za unutarnje vode. Pitanje sigurnosti putnika rješavaju prijenosnom ogradom (90 cm), što omogućuje brodu da zadrži izvorni izgled (autentičnost) dok je u luci ili na tradicijskoj promenadi, a zadovolji propise tijekom plovidbe. Zanimljivo je da putnici nisu obvezni nositi prsluke ako postoji propisana ograda, što značajno utječe na udobnost i dojam izvornog doživljaja. Za parne brodove propisani su obvezni tehnički pregledi u određenim vremenskim intervalima (npr. svakih dvije, deset i četrdeset godina) u skladu s nizozemskim zakonodavstvom¹⁶.

Isto tako, u Nizozemskoj su propisi blaži (ili se uopće ne primjenjuju) ako brod prevozi do dvanaest putnika. Plovidba je dio muzejskih aktivnosti, ali je nužno ne provodi stalno osoblje, već stručno osposobljeni volonteri, što smanjuje troškove, a zadržava sigurnost.

Slika 7. Plovidba s posjetiteljima u Rotterdamu (autor: Theo de Man)

Izvor: Pomorski muzej u Rotterdamu

¹⁶ Iz korespondencije s Janom Briekom iz Pomorskog muzeja u Rotterdamu.

6.3. Analiza primjera dobre prakse

U primjerima je vidljiv model u kojemu muzeji integriraju plovila u svoj javni program, čime dodatno naglašavaju njihovu interpretacijsku i edukativnu vrijednost. Takvi primjeri ukazuju na mogućnost različitih oblika suživota između baštine i tržišta, uz različite razine uključenosti muzeja. Može se zaključiti kako europska praksa nudi određen spektar rješenja - od upravljanja unutar samih muzeja, preko partnersko-hibridnih modela, do komercijalnih oblika korištenja plovila.

U tom kontekstu, primjer Muzeja betinske drvene brodogradnje može se promatrati i u širem europskom kontekstu, koji nastoji reafirmirati tradicijska plovila kao aktivne elemente kulturnog prostora. Daljnji razvoj takvih modela ovisit će o sposobnosti prilagodbe postojećim regulatornim okvirima, ali i o spremnosti institucija da prepoznaju potencijal „živih“ oblika interpretacije baštine.

7. Zaključak

U radu se nastojalo pokazati kako plovidba muzejskom gajetom može predstavljati učinkovit model suvremene valorizacije tradicijskih drvenih brodova, koji objedinjuje edukativnu, interpretacijsku i turističku funkciju. U tom kontekstu korišten je i pojam „muzealnog turizma“ ne kao autorski konstrukt, već temeljen na postojećim teorijskim razmatranjima (Weber-Kainz, 2005.), koja prikazuju vezu muzejske djelatnosti i turističkih praksi.

Kroz prikazan primjer programa *Zaplovi u gajeti* vidljivo je kako tradicijski brod ne mora postojati isključivo kao muzejski eksponat, već može djelovati i kao aktivni baštinski resurs otvoren različitoj publici.

Provedba programa otvara i pitanja prilagodbe postojećih modela upravljanja baštinom - osobito specifičnosti tradicijskih plovila u vlasništvu muzeja. Iako strateški dokumenti prepoznaju važnost kulturnog turizma, njihova provedba u praksi često ostaje nedovoljno aktualizirana i koordinirana. Kulturni sektor ne bi trebao zazirati od turizma, osobito njegovih selektivnih oblika, poput kulturnog i kreativnog turizma. Upravo suprotno - u uvjetima u kojima izostaje plansko i koordinirano upravljanje, rizik od negativnih učinaka turizma na baštinu i baštinske resurse postaje veći.

Na razini muzeja, prihodi ostvareni kroz ovakve i slične programe usmjeravaju se u održavanje broda, razvoj sadržaja i usluge stručnih suradnika, čime se osigurava kontinuitet i kvaliteta programa, a istovremeno drveni brod uspješno egzistira i u aktualnom vremenu. Program ne teži masovnosti, već se temelji na ograničenom broju sudionika i visokoj razini izvornosti.

Ovi izazovi ukazuju na potrebu prepoznavanja tradicijskih plovila kao posebne kategorije unutar postojećih okvira. Razvoj jasnijih smjernica i prilagođenih modela upravljanja mogao bi potaknuti širu primjenu aktivne valorizacije pomorske baštine u muzejima.

Zaključno, može se istaknuti kako tradicijski drveni brod, u kontekstu suvremenih muzeoloških i turističkih praksi, ima potencijal postati održiv i relevantan nositelj baštine. Njegova vrijednost ne očituje se samo u očuvanoj materijalnosti, već u sposobnosti da kroz aktivnu uporabu i interpretaciju nastavi ploviti i u suvremenom dobu.

Literatura

1. Ministarstvo turizma i sporta Republike Hrvatske (2020) Muzeji i turizam. Dostupno na: Muzeji i turizam (PDF) <https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/muzeji-t-1.pdf> (pristupljeno: 16. 3. 2026.).
2. Ministarstvo turizma Republike Hrvatske (2003). Strategija razvoja kulturnog turizma. Dostupno na: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/Arhiva/73.%20-%201.4.pdf> (pristupljeno: 9. 3. 2026.).
3. Ministarstvo turizma Republike Hrvatske. Strategija razvoja održivog turizma do 2030. godine. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2023_01_2_18.html (pristupljeno: 10. 3. 2026.).
4. Pančić Kombol, T. (2006). Kulturno naslijeđe i turizam, Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, (16-17), str. 211. - 226. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/8702> (pristupljeno: 8.3.2026.).
5. Pomorski zakonik. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/310/pomorski-zakonik> (pristupljeno: 26. 3. 2026.).
6. Pravilnik o brodicama, čamcima i jahtama. Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_01_13_223.html (pristupljeno: 26. 3. 2026.).
7. Rudan, E. (2012). Razvojne perspektive kreativnoga turizma Hrvatske, Ekonomska misao i praksa, 21(2), str. 713. - 730. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/94173> (pristupljeno: 12. 3. 2026.).
8. Weber-Kainz, B. (2005). Strategije za turističku internacionalizaciju muzeja: tema Muzeji i kulturni turizam, Informatica museologica, 36(3-4), str. 30. - 34. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/139644> (pristupljeno: 7. 4. 2026.).
9. Zakon o muzejima NN 61/18, 98/19, 114/22 na snazi od 1. 1. 2023. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/302/Zakon-o-muzejima> (pristupljeno: 1. 3. 2026.).

Mirela Bilić

E-mail: marketing@mbdb.hr

Betina Museum of Wooden Shipbuilding

Set Sail in a Gajeta – The Museum Gajeta in Education and Tourism

Abstract

Set Sail in a Gajeta is an educational programme launched by the Betina Museum of Wooden Shipbuilding. Its aims are to transmit knowledge related to intangible cultural heritage (particularly the traditional skill of sailing with a lateen sail), to foster the continued practice of this heritage within the local community, and to make it accessible to the wider public. The programme was introduced to promote traditional sailing techniques, primarily among local children and young people, while also raising awareness of traditional wooden shipbuilding (the craft of building the Betina *gajeta*). Its concept is based on heritage education, interpretation, and preservation through hands-on sailing experiences and direct engagement with a traditional wooden vessel. The first sailing sessions for preschool and primary school children were held in spring 2024. Alongside these initial educational activities, growing interest among visitors to the destination led to the introduction of a dedicated interpretive sailing programme aboard the museum's *gajeta* as part of the summer tourism offer. By offering sailing experienced on its own *gajeta*, the museum connects its educational mission with its role in the development of special-interest tourism. Public interest and the experience gained through the implementation of the programme have demonstrated that a traditional wooden boat can have a sustainable role in a contemporary context, while also serving as an effective means of heritage interpretation and valorisation. Accordingly, this paper examines sailing aboard the museum's *gajeta* as a potential model for the contemporary valorisation of traditional boats, while also exploring new forms of museum engagement within cultural tourism.

Keywords: traditional sailing, educational sailing, heritage valorisation, heritage tourism, cultural tourism, museum tourism

Edit Zadković*

E-mail: edit.zadkovic1@gmail.com

Madonnina Boat Opatija - samostalni projekt

Revitalizacija tradicijske barke kao model interpretacije pomorske baštine: projekt „Madonnina Boat Opatija“

Sažetak

Rad prikazuje primjer interpretacije pomorske baštine kroz turistički projekt „Madonnina Boat Opatija“, koji se temelji na obnovi i korištenju tradicijske drvene barke izgrađene 1984. godine u Betini na otoku Murteru, jednom od najvažnijih središta hrvatske tradicijske brodogradnje. Projekt je pokrenut 2024. godine s ciljem očuvanja i prezentacije pomorske baštine Kvarnera kroz interpretativne plovidbe duž Opatijske rivijere. U radu se analizira način na koji mala privatna inicijativa može doprinijeti očuvanju i popularizaciji pomorske baštine kroz turističko iskustvo temeljeno na izvornosti, *storytellingu* i neposrednom doživljaju mora. Poseban naglasak stavljen je na interpretaciju nematerijalne baštine - priče o ribarskom životu, tradicijskim barkama i pomorskoj kulturi sjevernog Jadrana. Projekt „Madonnina Boat Opatija“ pokazuje kako tradicijska plovila mogu dobiti novu funkciju u suvremenom turizmu, pri čemu se očuvanje materijalne baštine povezuje s edukativnim i interpretativnim sadržajem. U radu se također razmatraju izazovi povezani s održavanjem drvenih brodova, financiranjem projekta te usklađivanjem turističke aktivnosti s očuvanjem izvornosti. Zaključno se ističe da projekti poput ovoga mogu imati važnu ulogu u revitalizaciji pomorske baštine i jačanju svijesti o vrijednosti tradicijskih brodova u suvremenom društvu, posebno kada se razvijaju u suradnji s lokalnom zajednicom i kulturnim institucijama.

Ključne riječi: pomorska baština, tradicijska brodogradnja, interpretacija baštine, gajeta, Opatija, kulturni turizam

1. Uvod

Pomorska baština predstavlja važan dio kulturnog identiteta jadranskog prostora. Stoljećima su tradicijske barke bile osnovno sredstvo za ribolov, prijevoz ljudi i robe te svakodnevni život uz more. Njihova konstrukcija, način gradnje i uporabe razvijali su se kroz generacije brodograditelja i pomoraca, stvarajući jedinstvenu pomorsku kulturu koja je obilježila identitet mnogih obalnih zajednica.

* začetnica i provoditeljica projekta Madonnina Boat Opatija

Tijekom 20. stoljeća razvoj industrijske brodogradnje i pojava novih materijala, poput plastike i metala, postupno su potisnuli drvene brodove iz svakodnevne uporabe. Mnoge tradicijske barke nestale su iz pomorskog krajolika, dok su preostala plovila postala dio kulturne i tehničke baštine koju je potrebno očuvati.

U posljednjim desetljećima raste interes za revitalizaciju tradicijskih brodova i očuvanje pomorske baštine kroz muzejske programe, udruge i kulturne inicijative. Očuvanje takvih plovila ne odnosi se samo na njihovu fizičku zaštitu, nego i na očuvanje znanja, vještina i priča koje su povezane s pomorskim načinom života.

Osim institucionalnih projekata, sve značajniju ulogu imaju privatne inicijative koje pokušavaju povezati očuvanje baštine s turizmom i edukacijom posjetitelja. Upravo u tom kontekstu nastao je projekt „Madonnina Boat Opatija“, pokrenut 2024. godine s ciljem interpretacije pomorske baštine kroz iskustvo plovidbe tradicijskom barkom duž Opatijske rivijere.

Središnji element projekta je drvena gajeta *Madonnina*, izgrađena 1984. godine u Betini na otoku Murteru. Betina je jedno od najpoznatijih središta tradicijske drvene brodogradnje na obali Jadrana, a betinske gajete poznate su po svojoj funkcionalnosti, stabilnosti i dugoj brodograđevnoj tradiciji.

Projekt „Madonnina Boat Opatija“ temelji se na ideji da izvorna plovidba tradicijskom barkom može poslužiti kao snažan interpretativni alat koji posjetiteljima omogućuje neposredan doživljaj pomorske kulture i povijesti prostora.

2. Aktivnosti na očuvanju i interpretaciji pomorske baštine

Glavna aktivnost projekta „Madonnina Boat Opatija“ jest organizacija interpretacijskih plovidbi duž obale Opatijske rivijere. Tijekom tih plovidbi posjetitelji imaju priliku upoznati povijest pomorstva, razvoj turizma i svakodnevni život uz more na području Kvarnera.

Interpretacija baštine provodi se kroz pripovijedanje o pomorskoj prošlosti regije. Posjetiteljima se predstavljaju teme poput razvoja ribarstva, gradnje tradicijskih barki, pomorskih zanimanja te transformacije obalnih gradova tijekom razvoja turizma u 19. i 20. stoljeću.

Posebna pažnja posvećuje se objašnjavanju konstrukcije barke i osnovnih elemenata tradicijske brodogradnje. Posjetitelji imaju priliku upoznati osnovne karakteristike drvene barke, način na koji je građena te njenu funkciju u svakodnevnom životu jadranskih zajednica.

Ovakav pristup omogućuje posjetiteljima da pomorsku baštinu ne dožive samo kroz izložbe ili muzejske postavbe, nego kroz stvarno iskustvo plovidbe. Upravo taj element neposrednog doživljaja predstavlja jednu od najvažnijih vrijednosti interpretacijskih plovidbi.

*Slika 1. Upoznavanje posjetitelja s interpretacijskom plovdbom
(fotografija iz osobne arhive autorice)*

Osim edukativne dimenzije, projekt naglašava i emocionalni doživljaj mora. Plovidba tradicijskom barkom omogućuje posjetiteljima da osjete ritam mora, zvuk drvene konstrukcije i atmosferu pomorskog prostora na način koji je teško prenijeti kroz druge interpretacijske metode.

3. Posebni projekti

U okviru projekta razvijeni su i dodatni sadržaji koji doprinose kvaliteti interpretacijskog iskustva. Jedan od njih je koncept tematskih plovidbi koje povezuju pomorsku baštinu s poviješću razvoja turizma u Opatiji.

Opatija je tijekom 19. stoljeća postala jedno od najvažnijih turističkih središta Austro-Ugarske Monarhije, a njezin razvoj bio je snažno povezan s pomorskim prometom i obalnom infrastrukturom. Tijekom interpretacijskih plovidbi posjetiteljima se predstavlja upravo taj povijesni kontekst.

Projekt također uključuje vizualnu dokumentaciju barke i njezinih plovidbi kroz fotografije i digitalne sadržaje. Time se doprinosi promociji tradicijske brodogradnje i popularizaciji pomorske baštine među širim krugom posjetitelja.

Takvi sadržaji mogu imati važnu ulogu u širenju svijesti o vrijednosti tradicijskih barki i njihovoj ulozi u kulturnom identitetu jadranskog prostora.

*Slika 2. Madonnina ispred Djevojke s galebom
(fotografija iz osobne arhive autorice)*

4. Financiranje projekta

Projekt „Madonnina Boat Opatija“ razvijen je prvenstveno kroz privatnu inicijativu i vlastita ulaganja. Financijska sredstva bila su potrebna za renoviranje i održavanje barke, opremanje plovila za turističke plovidbe te promociju projekta. Osim toga, korišteni su poticaji Grada Opatije kroz program „Poticaji za početak obavljanja registrirane djelatnosti obrta ili slobodnih zanimanja“ te poticaji Primorsko-goranske županije kroz projekt „Pokriće materijalnih troškova nastalih osnutkom i pokretanjem obrta.“

Prihodi od turističkih tura predstavljaju osnovni izvor financiranja projekta i omogućuju daljnje održavanje i razvoj aktivnosti. Ovakav model financiranja pokazuje kako neki projekti očuvanja pomorske baštine, u ovom slučaju interpretacijskih plovidbi, mogu djelomično funkcionirati i kroz tržišne mehanizme, posebno kada su povezani s kulturnim turizmom.

Slika 3. Pogled s barke na Lovran (fotografija iz osobne arhive autorice)

U budućnosti se razmatraju i mogućnosti suradnje s lokalnim turističkim zajednicama, kulturnim institucijama i projektima koji promiču očuvanje pomorske baštine.

5. Poteškoće i izazovi

Jedan od najvećih izazova u očuvanju tradicijskih barki jest njihovo održavanje. Drvena konstrukcija zahtijeva redovitu brigu, specijalizirane brodograđevne radove i korištenje tradicionalnih materijala.

Takvi radovi često zahtijevaju znanje koje je danas sve rjeđe, budući da se broj majstora specijaliziranih za tradicijsku brodogradnju i pomorske vještine postupno smanjuje.

Dodatni izazov predstavlja usklađivanje turističke djelatnosti s očuvanjem izvornosti plovila. Kako bi barka bila sigurna za plovidbu i prihvat posjetitelja, potrebno je zadovoljiti različite tehničke i sigurnosne standarde, što ponekad može zahtijevati određene prilagodbe.

Slika 4. Gajeta Madonnina tijekom obnove (fotografija iz osobne arhive autorice)

Slika 5. Gajeta Madonnina u plovidbi (fotografija iz osobne arhive autorice)

Važno je pritom pronaći ravnotežu između očuvanja izvornih karakteristika barke i potrebe za sigurnom i funkcionalnom uporabom u suvremenim uvjetima.

6. Uloga lokalne zajednice

Projekt „Madonnina Boat Opatija“ djeluje u kontekstu lokalne zajednice koja ima snažnu pomorsku i turističku tradiciju. Interpretacijske plovidbe doprinose popularizaciji lokalne povijesti i pomorske baštine među posjetiteljima, ali i među lokalnim stanovništvom.

Slika 6. Gajeta Madonnina (fotografija iz osobne arhive autorice)

Lokalna zajednica može imati važnu ulogu u očuvanju pomorske baštine kroz prenošenje znanja, iskustava i priča koje su dio pomorske tradicije.

Suradnja s lokalnim turističkim djelatnicima, vodičima i kulturnim institucijama može dodatno obogatiti interpretativni sadržaj projekta i doprinijeti njegovoj dugoročnoj održivosti.

7. Plan djelovanja u budućnosti

U budućnosti projekt planira daljnji razvoj interpretacijskih sadržaja i edukativnih programa vezanih uz pomorsku baštinu. Poseban naglasak stavit će se na tematske plovidbe koje bi posjetiteljima približile različite aspekte pomorske kulture i povijesti.

Također se planira jačanje suradnje s muzejima, udrugama i institucijama koje se bave očuvanjem pomorske baštine.

Jedan od mogućih smjerova razvoja jest i uključivanje projekta u mreže tradicijskih brodova te sudjelovanje u manifestacijama posvećenima pomorskoj baštini.

8. Zaključak

Projekt „Madonnina Boat Opatija“ predstavlja primjer kako privatna inicijativa može doprinijeti očuvanju i interpretaciji pomorske baštine kroz turističko iskustvo. Korištenjem tradicijske barke kao interpretacijske platforme posjetiteljima se omogućuje neposredan doživljaj pomorske kulture i povijesti jadranskog prostora.

Ovakvi projekti pokazuju da očuvanje pomorske baštine ne mora biti ograničeno isključivo na muzejske ili institucionalne okvire, već može postati dio suvremenog turističkog i kulturnog života lokalnih zajednica.

Revitalizacija tradicijskih plovila kroz interpretativni turizam može doprinijeti očuvanju pomorske baštine, ali i jačanju svijesti o njezinoj važnosti za kulturni identitet obalnih područja.

Podloga za pripremu rada

U pripremi ovog rada korištena su osobna iskustva autorice.

Edit Zadković

E-mail: edit.zadkovic1@gmail.com

Madonnina Boat Opatija – independent project

Revitalizing a Traditional Boat as a Model for Maritime Heritage Interpretation: The *Madonnina Boat Opatija* Project

Abstract

This paper presents a case study of maritime heritage interpretation through the *Madonnina Boat Opatija* tourism project, centred on the restoration and use of a traditional wooden boat built in 1984 in Betina on the island of Murter, one of the principal centres of traditional shipbuilding in Croatia. Launched in 2024, the project aims to preserve and promote the maritime heritage of the Kvarner region through interpretive boat tours along the Opatija Riviera. The paper examines how a small-scale private initiative can contribute to the preservation and popularization of maritime heritage by providing a tourism experience based on authenticity, storytelling, and direct engagement with the maritime environment. Particular emphasis is placed on the interpretation of intangible heritage, especially stories associated with traditional fishing practices, traditional boats, and the maritime culture of the Northern Adriatic. The *Madonnina Boat Opatija* project demonstrates how traditional vessels can assume new roles in contemporary tourism by combining the preservation of tangible heritage with educational and interpretive content. The paper also considers the challenges associated with maintaining wooden boats, project financing, and balancing tourism activities with the need to preserve authenticity. The paper concludes that projects of this kind can make an important contribution to the revitalization of maritime heritage and to raising awareness of the value of traditional boats in contemporary society, particularly when developed in cooperation with local communities and cultural institutions.

Keywords: maritime heritage, traditional shipbuilding, heritage interpretation, *gajeta*, Opatija, cultural tourism

Paolo Tičina*

E-mail: ticina4@gmail.com

Kanata - Udruga za istraživanje i zaštitu maritimne baštine

Revitalizacija gajete *Slavica*: tradicijski brod u službi zaštite pomorske baštine

Sažetak

Rad predstavlja projekt, odnosno primjer dobre prakse revitalizacije gajete *Slavica*, tradicijskog drvenog broda izgrađenog 1973. godine u Betini na otoku Murteru te njezinu transformaciju iz obiteljskog u plovilo koje promiče pomorsku baštinu zadarskog područja. Kroz prikaz povijesti broda, obiteljskog nasljeđa, izazova održavanja i procesa obnove, rad naglašava važnost praktičnog i eksperimentalnog pristupa očuvanju tradicijskih plovila. Uloga Udruge *Kanata*, njezinih članova i lokalne zajednice pokazuje kako se zajedničkim radom, prijenosom znanja i uključivanjem mladih može osigurati dugoročna održivost drvene brodogradnje i latinskog *idra*. Projekt revitalizacije *Slavice* rezultirao je njezinim povratkom na more, sudjelovanjem na regatama, edukativnim programima i aktivnim doprinosom očuvanju maritimne baštine. Projektom se potvrđuje da tradicijski brodovi mogu dobiti novi život kada se spoje stručnost, entuzijazam i zajednička vizija.

Ključne riječi: gajeta, latinsko jedro, pomorska baština, Zadar, udruga *Kanata*

1. Uvod

Kanata - Udruga za istraživanje i zaštitu maritimne baštine djeluje na području Zadarske županije i okuplja vlasnike dvanaest gajeta, jednog guca i jednog leuta, hrvatskih tradicijskih brodova opremljenih latinskim jedrom. Brodovi članova Udruge nalaze se duž Zadarskog i Pašmanskog kanala, od Privlake do Biograda te na otocima Ugljanu i Pašmanu. Iako mlada, Udruga *Kanata* nastala je na temeljima prethodne Udruge *Jargola* i brzo se profilirala kao važan sudionik u očuvanju tradicijskih plovila i vještina.

Jedan od prvih prepoznatih problema bio je nedostatak strukture i podrške u održavanju i opremanju drvenih brodova u zadarskoj regiji. Tradicijska brodogradnja, iako duboko ukorijenjena u lokalni identitet, suočava se s izazovima modernog vremena:

* *bacc.oec.*, potpredsjednik Udruge *Kanata*

manjkom znanja, nedostatkom majstora brodograditelja, financijskim opterećenjima i sve manjim brojem aktivnih korisnika drvenih brodova. U tom kontekstu nastaje i priča o gajeti *Slavica*, brodu koji je iz obiteljskog nasljeđa prerastao u simbol zajedničkog rada, prijenosa znanja i revitalizacije pomorske baštine.

2. Udruga *Kanata* i početni izazovi

Umijeće jedrenja latinskim jedrom, kao nematerijalni element pomorske baštine, posljednjih desetljeća doživljava obnovu kroz regate, radionice i edukativne programe. Na prostoru Sjeverne Dalmacije pokret oživljavanja i popularizacije ovoga umijeća započeo je u Murteru 1997. godine (Udruga *Latinsko idro*, 2026). No, očuvanje takve baštine zahtijeva aktivno korištenje brodova, prijenos vještina i stvaranje prilika za praktično iskustvo. Upravo to *Kanata* prepoznaje kao temelj svojega djelovanja: baštinu je moguće očuvati samo ako je u živoj uporabi i ako se prenosi na nove generacije.

Udruga *Kanata* djeluje s jasnim ciljevima: promovirati i valorizirati pomorsku baštinu i tradicijske vještine, pružati potporu u gradnji, korištenju i održavanju drvenih brodova, organizirati edukacije i radionice, dokumentirati kulturnu baštinu te provoditi preventivnu i trajnu zaštitu brodova opremljenih latinskim jedrom. Udruga potiče i znanstveno-istraživački rad na arheološkoj, povijesnoj i etnološkoj građi (Udruga *Kanata*, 2026). Sa stajališta međugeneracijskog prijenosa nematerijalnih elemenata pomorske baštine od osobite je važnosti rad s mladima. Sve veći broj djece i mladih iskazuje interes za jedrenje i održavanje drvenih brodova, ali im je potrebno početno ohrabrenje, mentorstvo i, najvažnije, pristup takvim brodovima. Udruga im pruža upravo to: podršku, znanje i priliku da se uključe u žive tradicijske prakse. Brodovi članova udruge postaju platforme za učenje, druženje i stvaranje novih iskustava.

3. Povijest gajete *Slavica*

Gajeta je jedno od najprepoznatljivijih tradicijskih plovila istočne obale Jadrana. Betina, mjesto u kojemu je *Slavica* izgrađena 1973. godine, jedno je od povijesnih središta drvene brodogradnje (Čubrić Šikić, 2018). Betinski majstori stoljećima su oblikovali brodove prilagođene lokalnim potrebama: ribolovu, prijevozu i svakodnevnom životu. Gajeta je bila brod koji je mogao sve: jedriti, veslati, prevoziti teret i obitelj, izdržati buru i bonacu (Skračić, 2003).

Gajeta *Slavica* izgrađena je 1973. godine u Betini po narudžbi Ivana Burića - Prije iz Pašmana. Nazvana je po njegovoj supruzi Slavici, a ime je zadržala do danas. Brod je građen u modernijem stilu: s kabinom, natkabinom, unutarnjim motorom i laganijom konstrukcijom. Koristila se za mali ribolov, obiteljska kupanja i dnevne *đite*, odnosno obiteljske izlete, što je bilo tipično za upotrebu obiteljskih brodova u drugoj polovici 20. stoljeća.

Godine 1992., nakon iznenadne smrti *dida* Ivana, brod prelazi u zadarsku obitelj Tičina, obitelj njegova zeta. To je za autora ovoga rada razdoblje prvih susreta s izazovima održavanja drvene gajete: *škverovi*, popravci, učenje o konstrukciji i materijalima. Tijekom ratnih godina brod je, kao hranitelj obitelji, služio za ribolov. Gajeta je u poslijeratnom razdoblju služila uglavnom kao sredstvo prijevoza, zabave, uživanja i sportskog ribolova te se zbog komfora koji je pružala zahvaljujući kabini i natkabini, kao i pouzdanosti, koristila u cijelom zadarskom arhipelagu - od juga otoka Pašmana, preko Kornata, Dugog otoka, sve do Molata i Silbe.

Upravo se u to vrijeme rađa ideja o opremanju *Slavice* latinskim jedrom, ideja koja će se ostvariti tek mnogo godina kasnije. Vlasnik je tada skinuo kabinu i natkabinu, čime je brod približio tradicionalnijoj formi te započeo s realizacijom ideje u djelo.

Slika 1. Slavica s kabinom, 2000. (autor: Paolo Tičina)

Slika 2. Skidanje kabine u Tkonu (autor: Paolo Tičina)

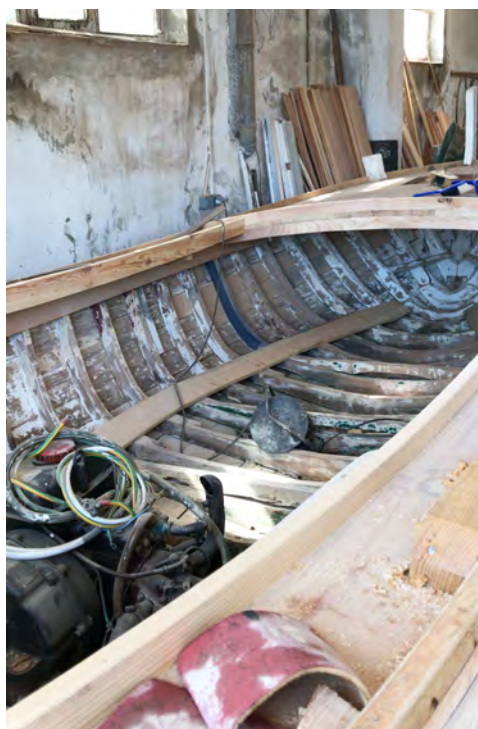
4. Projekt revitalizacije gajete *Slavica*

Ulaskom njezina vlasnika i autora ovoga rada u Udrugu *Kanata*, otvara se novo poglavlje u životu gajete *Slavica*. Sudjelovanje na manifestacijama poput *Zadar na idra* i jedrenje na drugim tradicijskim brodovima dodatno ga učvršćuju u davnoj zamisli o *armanju Slavice*. Projekt revitalizacije započeo je inicijativom članova udruge. Slijedilo je pisanje projekta, planiranje troškova i faza provedbe te prijava na javni natječaj tvrtke Tankerska plovidba d.d.

Radovi su izvedeni u Brodogradilištu Filipi u Sukošanu, gdje je gajeta prilagođena za *latinsko idro*: izrađene su nove *lande*, *katina*, *škaca*, *maškuli*, *timun* i *jargola* (Brodogradilište Filipi, 2026). Proces je uključivao članove udruge, prijatelje i lokalne majstore, čime je projekt postao i platforma za prijenos znanja. Revitalizacija nije bila samo tehnički zahvat, nego i zajednički pothvat koji je povezao generacije.

Slika 3. Paljenje broda i promjena kuverte, Tkon (1) (autor: Paolo Tičina)

Slika 4. Paljenje broda i promjena kuverte, Tkon (2) (autor: Paolo Tičina)

5. Rezultati i učinci projekta

Revitalizirana *Slavica* prvi put se predstavlja javnosti na manifestaciji *Zadar na idra 2024*, gdje osvaja 3. mjesto na regati u klasi *latinsko idro*. Osim natjecanja, sudjeluje i u pokaznom jedrenju s učenicima zadarskih osnovnih škola, čime postaje edukativni alat i inspiracija mladima.

Do danas je gajeta *Slavica* sudjelovala na pet regata *latinskog idra*, brojnim neformalnim jedrenjima i edukativnim plovidbama. Posebno se ističe primjer autorova nećaka koji je, nakon jednog jedrenja na *Slavici*, upisao školu jedrenja i potpuno se posvetio moru i vjetru.

Godine 2025. brod dobiva i novi (polovni) motor, pronađen i dostavljen uz pomoć članova *Kanate* i prijatelja s Kvarnera.

Nakon godina rada, gajeta *Slavica* zasjala je u novom ruhu, dobila novu svrhu i postala aktivan nositelj pomorske baštine. Brod koji je godinama stajao u sjeni, ponovno je postao mjesto okupljanja, učenja i zajedničkih doživljaja.

Slika 5. *Slavica* danas, humanitarna regata Svetko Perković (1)
(autor: Paolo Tičina)

6. Uloga zajednice i prijenos znanja

Projekt obnove *Slavice* u duhu baštine pokazao je koliko je zajednica ključna u očuvanju tradicijskih brodova. Članovi Udruge, lokalni majstori, prijatelji i entuzijasti s cijele obale sudjelovali su u njezinoj obnovi, opremanju i jedrenju. Praktično i eksperimentalno iskustvo drvenog broda, temeljni princip *Kanate*, ovdje je došlo do punog izražaja.

Kroz rad na *Slavici* prenesene su vještine, ojačane veze među članovima udruge i stvoreni novi zaljubljenici u *latinsko idro*. Brod je postao učionica na otvorenom, mjesto gdje se tradicija ne samo čuva, nego i živi.

*Slika 6. Slavica danas, humanitarna regata Svetko Perković (2)
(autor: Paolo Tičina)*

7. Zaključak

Revitalizacija gajete *Slavica* pokazala je da tradicijski brodovi mogu dobiti novi život kada se spoje znanje, strast i zajednički rad. Udruga *Kanata*, podupirući vlasnika gajete, uspjela je usmjeriti svoje resurse i iskustvo u konkretan projekt koji je istovremeno očuvao materijalnu i nematerijalnu baštinu, educirao nove generacije i ojačao lokalnu zajednicu.

Ako je rezultat svega toga jedan brod koji ponovno plovi, jedna zajednica koja se povezala i jedan mladi čovjek koji je otkrio ljubav prema moru, onda se trud itekako isplatio.

Zahvale

Zahvaljujemo Tankerskoj plovidbi d. d. na sredstvima za projekt „Nabava snasti za tradicijsku drvenu gajetu i potpora za jačanje kapaciteta Udruge Kanata“, dodijeljenoj putem javnog Natječaja za dodjelu donacija u 2024. godini.

Literatura

1. Čubrić Šikić, K. (2018). Prilog poznavanju betinske brodogradnje. *Murterski godišnjak*, XV, str. 103.-116.
2. Skračić, V. (2003). Kurnaska gajeta – sveti brod. *Čakavska rič: Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi*, 31(1-2), 33-51.
3. Udruga *Kanata*. Dostupno na: <https://www.udrugakanata.hr/>. (pristupljeno 20. ožujka 2026.)
4. Udruga Latinsko idro. Dostupno na: <https://www.latinskoidro.hr/> (pristupljeno 20. ožujka 2026.).
5. Brodogradilište Filipi. Dostupno na: www.brodogradiliste-filipi.hr. (pristupljeno 20. ožujka 2026.).

Paolo Tičina

E-mail: ticina4@gmail.com

Kanata – Association for the Research and Protection of Maritime Heritage

Revitalization of the *Gajeta Slavica*: A Traditional Boat in the Service of Maritime Heritage Preservation

Abstract

This paper presents the revitalization of the *gajeta Slavica* as an example of best practice in maritime heritage preservation. The *Slavica*, a traditional wooden boat built in 1973 in Betina on the island of Murter, has been transformed from a family vessel into an active promoter of the maritime heritage of the Zadar region. By tracing the boat's history, family legacy, maintenance challenges, and restoration process, the paper highlights the importance of a practical, hands-on approach to the preservation of traditional vessels. The role of the *Kanata* Association, its members, and the local community demonstrates how collaborative effort, knowledge transfer, and the involvement of younger generations can contribute to the long-term sustainability of wooden shipbuilding and the lateen sail tradition. The revitalization of the *Slavica* resulted in the boat's return to active use, including participation in regattas and educational programmes, thereby contributing directly to the preservation of maritime heritage. The project demonstrates that traditional boats can be given a new lease of life when expertise, enthusiasm, and a shared commitment to heritage preservation come together.

Keywords: *gajeta*, lateen sail, maritime heritage, Zadar, *Kanata* Association

Autor: Igor Turčinov – Stijić
Izvor: fototeka Muzeja betinske drvene brodogradnje

Izvornost, edukacija i inovacija u pomorskoj baštini

Branka Teklić*

E-mail: branka@hpms.hr

Hrvatski pomorski muzej Split

Uloga Hrvatskog pomorskog muzeja Split i muzejske edukacije u očuvanju hrvatske pomorske baštine

Sažetak

U ovom radu predstavlja se djelovanje Hrvatskog pomorskog muzeja Split na području muzejske edukacije s djecom i mladima, ali i odraslim sudionicima koji ga posjećuju te sudjeluju u muzejsko-edukativnim radionicama u sklopu ERASMUS+ programa. Svi oni prepoznali su Muzej kao svojevrsni generator znanja, neformalnog obrazovanja i održivog razvoja s ciljem edukacije djece, učenika, mladih i odraslih. Suradnja s odgojno-obrazovnim ustanovama, djecom, učenicima i mladima, građanskim udrugama i ERASMUS+ programima za odrasle ključna je za realizaciju ciljeva očuvanja hrvatske pomorske materijalne i nematerijalne baštine.

Ključne riječi: Hrvatski pomorski muzej Split, pomorstvo, edukacija, pedagoški rad, andragoški rad, muzejsko-edukativne radionice

1. Uvod

Hrvatski pomorski muzej Split snažno potiče edukaciju djece i mladih, ali i odraslih sudionika koji ga posjećuju te sudjeluju u muzejsko-edukativnim radionicama u sklopu ERASMUS+ programa, kao i domaćih i stranih posjetitelja koji Muzej posjećuju samostalno.

Muzej je osnovan 1997. godine kao ustanova u kulturi kojoj je osnivač Grad Split, a koja istražuje, prikuplja, čuva i prezentira materijalnu i nematerijalnu pomorsku baštinu hrvatske obale Jadrana od prapovijesti do danas.

Iako je riječ o relativno mladoj ustanovi, osnovanoj 1997. godine, njezino osnivanje nije označilo početak pomorskog muzealstva u Splitu. O tom je procesu objavljeno više radova koji prate razvoj pomorskog muzealstva u Splitu. Taj je razvoj započeo 1925. godine osnutkom prvoga pomorskog muzeja u Splitu – Muzeja Jadranske straže

* viša kustosica

– te se nastavio djelovanjem Pomorskog muzeja JAZU-a (danas HAZU-a), smještenog u Palači Mileši na Voćnom trgu, potom Vojno-pomorskog muzeja JRM-a, odnosno poslije Vojno-pomorskog muzeja Hrvatske ratne mornarice, koji je bio smješten u tvrđavi Gripe, gdje se danas nalazi Hrvatski pomorski muzej Split.

Od osnutka Muzeja, u skladu s hrvatskim i svjetskim trendovima u muzealstvu, osobito u području muzejske edukacije, postupno se razvijala svijest o važnosti suradnje s odgojno-obrazovnim ustanovama, djecom, učenicima i mladima, građanskim udrugama te sudionicima programa ERASMUS+ za odrasle. Takva je suradnja prepoznata kao jedan od ključnih preduvjeta za ostvarivanje ciljeva očuvanja pomorske baštine, jer su muzejsko-edukativne radionice usmjerene na teme očuvanja pomorske materijalne i nematerijalne baštine. One obuhvaćaju održivost i održivo ribarstvo, ekologiju i zaštitu života pod morem, ronjenje, podvodnu arheologiju te revitalizaciju praktičnih vještina, poput vezanja mornarskih čvorova i osnova telegrafije. Uz to, provode se i različite kreativne radionice, uključujući slikanje, crtanje i modeliranje glinom, koje, osim što potiču kreativnost, pridonose razvoju motoričkih sposobnosti i koordinacije djece i učenika te njihovih socijalnih vještina.

2. Uloga Muzeja u očuvanju hrvatske pomorske baštine

Muzej je već od svojega osnutka, odnosno otvaranja za posjetitelje 1999. godine, prepoznavao važnost muzejske edukacije, osobito pedagoškog rada te je od skromnih početaka razvio opsežan edukativni program, koji danas obuhvaća 29 različitih muzejsko-edukativnih radionica s ciljem edukacije djece, mladih i odraslih te domaćih i stranih posjetitelja o hrvatskoj maritimnoj baštini.

Osim stalnog edukativnog programa, Muzej je organizirao i brojne povremene pedagoške radionice koje su osmišljavane i održavane u sklopu različitih edukativnih akcija, uključujući godišnju edukativnu akciju Hrvatskoga muzejskog društva, koja se održava tijekom travnja i svibnja.

Važno je istaknuti da su svi muzejsko-edukativni programi temeljeni na stalnom muzejskom postavu i građi iz muzejskog fundusa, koja prikazuje razvoj pomorstva na hrvatskoj obali Jadrana, od njezina sjevera do juga, u razdoblju od antike do 21. stoljeća. Upravo je takav prostorni i vremenski obuhvat omogućio razvoj raznovrsnog i kvalitetnog muzejsko-edukativnog programa.

Godine 2011. započelo se i s tiskanjem prvih publikacija za djecu, najprije „Bojanke“ s pomorskim motivima, zatim još dviju publikacija, od kojih je prva tiskana 2013. godine pod nazivom „Pomorska slikopisanka“, a druga 2014. godine pod nazivom „Od Bodulke do Hrvata trajektna je to bojanika“, posvećena prvome trajektu na Jadranu, slavnoj *Bodulki*, koja je povezivala Crikvenicu i Šilo na otoku Krku. Godine 2015. iz tiska je izašla „Ribolovka - vježbenica za ribare malene“, koja je do 2025. godine doživjela svoje peto izdanje i predstavlja najpopularniju i najposjećeniju muzejsko-

edukativnu radionicu, koja se izvrsno nadopunjuje s kurikulumom trećeg razreda osnovne škole, jer učenici upravo tada proučavaju primorski kraj u sklopu nastavnog predmeta Priroda i društvo. Kao što joj i sam naziv govori, posvećena je ribolovu na Jadranu, ribarskom alatu i održivom ribarstvu. Uslijedila je suradnja s Muzejom grada Kaštela na dvama projektima, koji se nadovezuju jedan na drugi. Riječ je o „Plovidbi u prošlost“ i „Plovidbi u prošlost 2“, u sklopu kojih su učenici imali priliku i zaploviti na povijesnom brodu *Rižana*, izgrađenom 1881. godine.

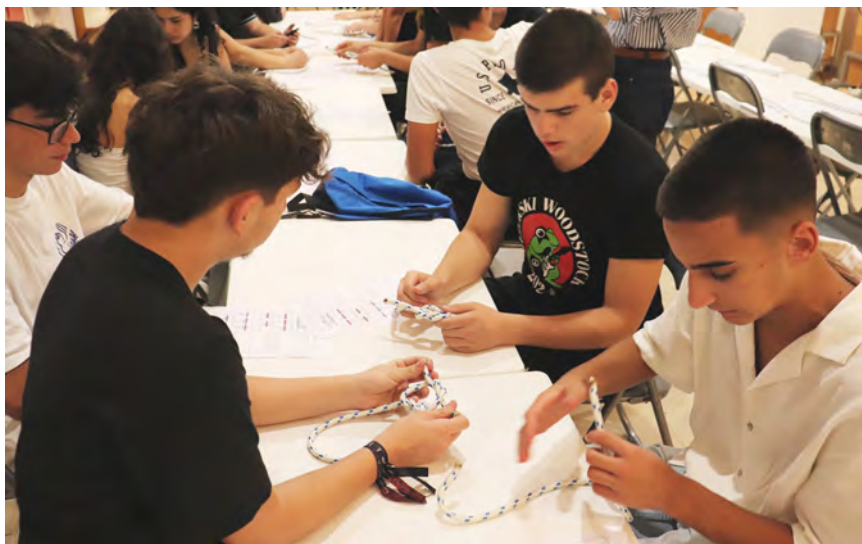
Nakon rekordno uspješne publikacije „Ribolovka“ tiskano je još nekoliko pedagoških izdanja, koja su poslužila kao temelj za istoimene muzejsko-edukativne radionice: „Mala škola brodogradnje“, „Život pod morem“, „Put oko svijeta s hrvatskim kapetanom Ivom Visinom“ i „Pomorske pustolovine Duje i Luce“. Objavljena je i edukativna igra „Tvrđave: posade i opsade“, koja je zbog velikog interesa doživjela tri izdanja.

Sve navedene radionice, kao i brojne druge koje nisu rezultirale objavljivanjem pedagoške publikacije, predstavljene su u „Katalogu muzejsko-edukativnih i kreativnih programa“, koji služi kao vrijedan priručnik odgojiteljima, učiteljima i nastavnicima pri planiranju i organizaciji posjeta Muzeju. Posebno je važno istaknuti da su svi programi usklađeni s Nacionalnim okvirnim kurikulumom za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje. Zahvaljujući toj usklađenosti, odgojitelji, učitelji i nastavnici muzejske sadržaje mogu jednostavno uključiti u svoje godišnje planove i programe rada.

Muzej je, dakle, kontinuirano povećavao broj muzejsko-edukativnih programa za djecu, pa su uz već navedene osmišljene i radionice koje potiču razvoj motoričkih vještina, poput modeliranja glinom, crtanja i slikanja, kao i radionice vezanja mornarskih čvorova.

Slika 1. Kreativna radionica modeliranja gline „More, amfore, brodovi...“ za predškolski uzrast (HPMS)

Slika 2. Praktična radionica vezanja mornarskih čvorova prilagođena za učenike srednje škole (HPMS)

Uz navedene muzejsko-edukativne programe, Muzej nudi i stručna vodstva kroz stalni postav, prilagođena dobi i predznanju posjetitelja. Prepoznajući važnost interpretacijskog pripovijedanja (*storytellinga*), Muzej je uveo i kostimiranu interpretativnu turu s likom Magde Lupis, rođakinje izumitelja torpeda Ivana Lupisa (Vukića), koja posjetitelje upoznaje s njegovim životom i djelom iz drukčije perspektive.

Slika 3. Kostimirana interpretativna tura „Hrvatski pomorski vremeplov uz Magdu Lupis“ (HPMS)

Muzej je sudjelovao i u projektu Europske unije kojim je dodatno unaprijeđena ponuda edukativnih sadržaja za djecu i odrasle posjetitelje s ciljem podizanja svijesti o važnosti očuvanja podvodne pomorske baštine. U sklopu projekta „Zaštita podvodnog nasljeđa kroz digitalizaciju i valorizaciju kao novi oblik turističke ponude“ (WRECKS4ALL), financiranog u okviru programa Interreg IPA prekogranične suradnje Hrvatska – Bosna i Hercegovina – Crna Gora 2014. – 2020., u Muzeju je uspostavljena VR/AR dvorana za virtualnu i proširenu stvarnost. Zahvaljujući toj tehnologiji, posjetitelji mogu virtualno zaroniti i istražiti osamnaest podvodnih arheoloških lokaliteta u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori.

Slika 4. Dodatni sadržaj Muzeja - VR/AR dvorana za proširenu i virtualnu stvarnost HPMS-a s najzanimljivijim podvodnim arheološkim lokalitetima Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore (HPMS)

Za edukaciju služi i interaktivni touch screen ekran, kojim su zabilježeni neki od najzanimljivijih podvodnih arheoloških lokaliteta Splitsko-dalmatinske županije, a koji je realiziran sredstvima Splitsko-dalmatinske županije u sklopu projekta „Pomorsko je dobro“.

S obzirom na činjenicu da je većina edukativnih programa usmjerena na pedagoški rad, odnosno rad s djecom, Muzej je odlučio organizirati i radionice za odrasle te se posvetiti i andragoškom radu, posebice sa stranim posjetiteljima, odnosno odgojno-obrazovnim djelatnicima osnovnih i srednjih škola iz cijele Europe koji dolaze u Muzej u sklopu ERASMUS+ programa te za njih prilagoditi neke postojeće radionice.

Slika 5. Radionica za odrasle u sklopu ERASMUS+ programa pod nazivom „Pomorski detektivi“, 2024. (HPMS)

Najnoviji program, namijenjen domaćim i stranim posjetiteljima svih uzrasta, nosi naziv „Istraži muzej!“, a dostupan je i na engleskom jeziku pod naslovom „Explore the Museum!“. Riječ je o edukativnoj publikaciji, koja posjetiteljima omogućuje samostalno istraživanje muzejskog postava kroz upoznavanje njegovih najzanimljivijih predmeta i rješavanje zadataka povezanih s njima. U potrazi ih vode dva ilustrirana lika – kapetan, „stari morski vuk“, i mornar galeb, koje je osmislila ilustratorica Simona Pavlović. Najlepnice s njihovim likovima diskretno su postavljene na podu kako bi posjetiteljima olakšale snalaženje i potragu kroz muzejski postav, koji se prostire na više od 800 m².

Slika 6. „Istraži muzej!“ (HPMS)

3. Zaključak

Muzej kroz godine bilježi sve veći broj realiziranih posjeta, stručnih vodstava i muzejsko-edukativnih radionica te konačno djece i odraslih koji su iz Muzeja izašli educirani, motivirani i nadahnuti za očuvanje hrvatske pomorske baštine.

Muzej je nastojao na najbolji mogući način iskoristiti prednosti učenja u muzejskom okruženju u odnosu na odgojno-obrazovne ustanove. Naime, jedna od temeljnih zadaća muzeja nije samo educirati posjetitelje, nego im i omogućiti zanimljivo, poticajno i interaktivno iskustvo. Učenje kroz igru pokazalo se osobito učinkovitim, posebice u neformalnom okruženju izvan vrtića i škole, gdje posjetitelji znanje stječu neposrednim iskustvom, istraživanjem i aktivnim sudjelovanjem.

Ulogu Hrvatskoga pomorskog muzeja Split u revitalizaciji i očuvanju hrvatske pomorske baštine, ostvarenu kroz muzejsko-edukativne radionice, predavanja, izložbe, brojne suradnje te izdavanje kataloga i drugih publikacija, prepoznali su brojni dionici. To potvrđuju kako posjetitelji koji se Muzeju kontinuirano vraćaju, tako i oni koji ga posjećuju prvi put, ali i muzejska struka, koja je njegov predani rad i doprinos i zalaganje djelatnika prepoznala i nagradila.

Pred muzejskim djelatnicima i dalje stoji zadaća praćenja suvremenih muzeoloških trendova, kritičkog promišljanja te donošenja odluka koje pridonose revitalizaciji, očuvanju i popularizaciji baštine. Istodobno, kao i svaka muzejska ustanova, Muzej treba nastaviti istraživati, prikupljati, čuvati i predstavljati baštinu javnosti. Na taj se način razvija svijest i osnažuje odgovoran odnos muzejske publike prema vlastitoj maritimnoj baštini.

Literatura

1. Despotušić, B., Blažević, P., Gamulin, V. (2015) RibOlovka - vježbenica za ribare malene. Split, Hrvatski pomorski muzej Split.
2. Despotušić, B. (2017) Mala škola brodogradnje. Split, Hrvatski pomorski muzej Split.
3. Despotušić, B. (2018) Put oko svijeta s hrvatskim kapetanom Ivom Visinom. Split, Hrvatski pomorski muzej Split.
4. Despotušić, B. (2019) Život pod morem. Split, Hrvatski pomorski muzej Split.
5. Lovrić, M. (2020) Hrvatski pomorski muzej u Splitu. *Informatica museologica*, br. 36 (1-2), Zagreb, Muzejski dokumentacijski centar, 39-53.
6. Teklić, B. (2026) Istraži muzej! Split, Hrvatski pomorski muzej Split.
7. Teklić, B. (2026) Explore the Museum! Split, Hrvatski pomorski muzej Split.
8. Teklić, B. (2026) Katalog muzejsko-edukativnih i kreativnih programa, Split, Hrvatski pomorski muzej Split. Dostupno na: https://hpms.hr/images/Katalog_radionica_HPMS_2026.pdf (pristupljeno: 1. travnja 2026.)
9. Teklić, B. (2020) Muzejsko-edukativni i kreativni programi Hrvatskog pomorskog muzeja Split. U: Zbornik radova 10. skupa muzejskih pedagoga Hrvatske „Granice i vizije“, Zagreb, Hrvatsko muzejsko društvo, 98-107.
10. Teklić, B. (2023) Pomorske pustolovine Duje i Luce. Split, Hrvatski pomorski muzej Split.
11. Teklić, B. (2020) Život pod morem. *Informatica museologica*, br. 51, Zagreb, Muzejski dokumentacijski centar, 187-189.
12. Muzejski dokumentacijski centar. Statistika hrvatskih muzeja. Dostupno na: <https://mdc.hr/hr/muzeji/muzejska-statistika/statistika-hrvatskih-muzeja/>. (pristupljeno: 1. travnja 2026.)

Branka Teklić
E-mail: branka@hpms.hr
Croatian Maritime Museum Split

The Role of the Croatian Maritime Museum Split and Museum Education in Preserving Croatian Maritime Heritage

Abstract

This paper presents the activities of the Croatian Maritime Museum Split in the field of museum education, with a particular focus on children and young people, as well as adult participants who visit the museum and take part in educational workshops organised within the framework of the Erasmus+ programme. These diverse groups engage with the Museum as a centre for knowledge, non-formal education, and the promotion of sustainable development. The paper highlights the importance of educational and outreach activities aimed at children, students, young people, civic associations, and Erasmus+ programmes for adults in raising awareness of Croatia's tangible and intangible maritime heritage.

Keywords: Croatian Maritime Museum Split, seafaring, education, educational activities, adult education, museum educational workshops

Miro Cvitković*
E-mail: miro.cvitkovic@gmail.com
Udruga *Palagruza*

Sustav za edukaciju i očuvanje nematerijalne baštine „Ofalkono gajeta - falkuša: od kolumbe do idra“

Sažetak

Osim *Cicibele*, za koju se dugo mislilo da je posljednja izvorna gajeta, u Komiži i na Jadranu pronađeno je još nekoliko izvornih *komiških gajeta*, koje su bile pokretač niza aktivnosti i projekata vezanih uz maritimnu baštinu i dokumentiranja tradicionalnih brodova. Nakon uspješnog dokumentiranja, izrađeni su detaljni nacrti i pokrenut je projekt izrade učila za očuvanje nematerijalne baštine.

Ključne riječi: ofalkono gajeta, Barake Palagruzone, falkuša, Komiža, Palagruža

1. Uvod

Udruga *Palagruza* osnovana je s ciljem njegovanja tradicionalnih pomorskih alata, zanata i običaja te je u tu svrhu pokrenula niz manjih radionica za edukaciju mladih. Kroz edukaciju polaznici se upoznaju s tradicionalnim vještinama, koje sve zajedno čine cjelinu i jedinstveno iskustvo. Osim toga, Udruga je tijekom 2010. godine okupila zaljubljenike u tradicionalno jedrenje i kulturnu baštinu sa specifičnim ciljem obnove regate tradicionalnih drvenih brodova pod nazivom *Rota Palagruzone*.

Udruga djeluje na području Komiže i Hrvatske, ali i međunarodno te sudjeluje na festivalima mora i provodi radionice za mlade u školama i udrugama te na nacionalnim i internacionalnim festivalima. Sve aktivnosti provode se volonterski.

Članovi Udruge dolaze iz različitih profesija i područja djelovanja - od ribara i težaka do brodograđevnih inženjera, stručnjaka za promociju, glazbenika, učitelja, profesora, kuhara, fotografa, pravnika i znanstvenika.

* mr. sc., predsjednik Udruge *Palagruza*, Komiža

Glavni cilj je edukacija mladih za očuvanje bogate maritimne baštine Komiže i Hrvatske i predstavljanje iste na festivalima te suradnja sa srodnim udrugama radi postizanja zajedničkih ciljeva.

Kao što je već spomenuto, važan dio rada Udruge je sudjelovanje na festivalima na kojima se promiče očuvanje maritimne baštine. To je ujedno i motivacijski čimbenik za volontere da se uključe u proces edukacije te da naučeno mogu predstaviti i prenijeti na buduće članove Udruge i mlade naraštaje.

Cilj Udruge *Palagruza* je promovirati i dijeliti specifične metode čuvanja baštine koje je sama razvila i koje su prepoznate u Hrvatskoj i u Europi kao zanimljivo rješenje za podizanje svijesti i zanimanja među mladima te njihovo uključivanje u očuvanje tradicionalnih vrijednosti. Udruga namjerava ovaj dio svog rada usmjeriti i prema uključivanju volontera iz Europske unije, osobito korištenjem mogućnosti koje pruža program Erasmus+.

2. Aktivnosti na očuvanju i revitalizaciji pomorske baštine

Jedna od najvažnijih aktivnosti Udruge *Palagruza* je očuvanje maritimne baštine i tradicije Komiže, komiških ribara i aktivnosti vezanih uz more i priobalje. Na taj način ujedno se radi i na očuvanju dvaju važnih nematerijalnih dobara Republike Hrvatske, a Udruga *Palagruža* jedan je od nositelja nematerijalnih kulturnih dobara upisanih pri Ministarstvu kulture i medija Republike Hrvatske, među kojima su *Iskustvo gajete falkuše* i *Umijeće jedrenja latinskim i oglavnim jedrom duž hrvatske obale Jadrana*.

Očuvanje baštine nemoguće je bez prijenosa znanja i iskustva na mlade naraštaje. Zbog toga je Udruga razradila sustav edukativnih radionica pod nazivom *Barake Palagruzzone*. To je zapravo sklop više neovisnih radionica na kojima se polaznici upoznaju s kulturom i običajima, stječu nova znanja i uključuju se u proces kao budući baštinici. Namjera je ovim radionicama obuhvatiti što veći broj lokalnog stanovništva, naročito ribara, kako bi pomogli u ostvarenju i dali podršku radionicama te pripremiti mlade naraštaje za aktivno uključivanje u očuvanje maritimne i kulturne baštine. Radionice se provode tijekom cijele godine. U suradnji s Osnovnom školom *Komiža* ušle su u školski kurikulum te se na godišnjoj razini provodi više radionica u školi, ali i na javnim događanjima, kako u Komiži tako i u drugim gradovima u Hrvatskoj.

U suradnji s Turističkom zajednicom Komiža pokrenuta je manifestacija *Dječji festival Kalanko*, koji traje više dana i održava se početkom svibnja. Tada se provode radionice koje promiču baštinu, tradiciju i iskustvo ribara.

Najnoviji projekt je suradnja s Udrugom *Kanata* iz Zadra, s kojom zajednički provodimo edukaciju mladih vezano uz dva navedena nematerijalna kulturna dobra Republike Hrvatske.

Ne manje važno je spomenuti da Udruga *Palagruza* već petnaest godina sudjeluje u organizaciji *Rote Palagruzzone* i *Papine večere*, koja se priprema na žalu Palagruže. To

je jedinstvena prilika da se podsjetimo na zlatno doba komiškog ribarstva i iskažemo poštovanje ljudima koji su godinama čuvali maritimnu baštinu i prenosili je na mlade.

3. Posebni projekti

Posebni projekt Udruge provodi se pod nazivom *Barake Palagruzone*, a to su zapravo radionice za mlade. Barake su nekada bili improvizirani drveni objekti u kojima se solila riba, popravljali ribarski alati, kuhalo, a specifična ribarska znanja, vještine i iskustva prenosila su se sa starijih na mlade. Kroz jednu od prvih i najvažnijih radionica iz programa *Barake Palagruzone*, a koja je bila pokretač izrade jedinstvenog sustava za učenje i korištenja gajete, osmišljen je i jedinstven sustav za dokumentiranje tradicijskih brodova. Prema tom sustavu, primjenom modernih tehnologija drveni brodovi se dokumentiraju i na taj način čuvaju za buduće generacije prije tradicionalnog obreda njihovog spaljivanja na blagdan sv. Nikole.

Slika 1. Skeniranje gajete Jaglica 2D skenerom Udruge Palagruza
Izvor: Udruga Palagruza

Komiža, kao i neki drugi gradovi u Hrvatskoj i u Europi, štuje običaj spaljivanja žrtvenog broda na blagdan sv. Nikole, 6. prosinca. Ovaj običaj u Komiži je veoma važan i prenosi se generacijama. Prema želji vlasnika, na blagdan sv. Nikole podno mjesne crkve sv. Nikole – Muster spaljuje se drveni brod kao žrtva za zaštitu života ribara na moru. Ovaj običaj je nažalost pomogao uništavanju cijele flote vrijednih i jedinstvenih drvenih brodova Komiže, ne samo ofalkono gajeta – falkuša, nego i loja, sandula itd.

U *Ribarskom muzeju* u Komiži nalazi se dio gajete koja je oštećena u brodolomu na Biševu. Uvriježeno je bilo mišljenje da se radi o posljednjoj gajeti, *Cicibeli*, što srećom nije točno. Istraživanjem su pronađene gajete koje, za razliku od *Cicibele*, nisu imale *falke*, ali riječ je o autohtonim gajetama, nekada *ofalkonim*, koje su služile za potrebe ribarenja u viškome arhipelagu.

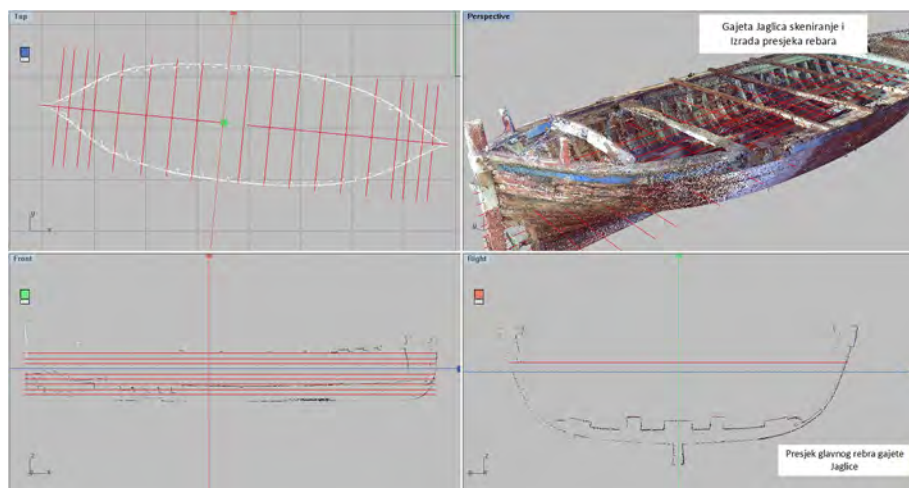
Udruga *Palagruza* pronašla je više izvornih gajeta, primjerice gajetu *Jaglica* u Komiži, staru oko 120 godina, koja je bila u vlasništvu obitelji Marinković. Također, na otoku Drveniku pronađena je mlađa gajeta *Vinka*, koja je bila u vlasništvu obitelji Kuljiš. Pronađena je i gajeta koja je izgrađena u Komiži i bila je u vlasništvu obitelji Tipić, ali je plastificirana, nadograđena kabinom i danas se koristi za ribolov.

Osim ovih izvorno drvenih gajeta, pronađeno je i više njih drvenih, ali plastificiranih poput gajete *Frida*, koja je zadnjih godina na suhome vezu. Udruga *Palagruza* i nju je dokumentirala kroz svoj Program dokumentiranja tradicionalnih brodova, naravno uz prethodnu suglasnost vlasnika.

U svom istraživanju prof. Velimir Salomon naveo je da se još uvijek mogu pronaći novi detalji vezani za izvorni izgled i konstrukciju gajete, kao što je bio, primjerice, pronalazak izvornog kormila *ofalkono* gajete u jednoj od komiških konoba. Prilikom snimanja izrade replike *komiške gajete* - gajete *Comeza-Lisboa*, prof. Salomon nije mogao koristiti samo formu gajete *Cicibela*, jer je bila u velikoj mjeri oštećena. Zbog toga je za izradu nacrtu za gradnju replike korišteno više izvora, kao što je gajeta Tipićevih, koja je bila plastificirana. Međutim, s obzirom da je građena u Komiži, nije predstavljala izvorni tip gajeta koje su se za komiške ribare gradile u Korčuli. Kao važniji izvor linija broda korištena je maketa jedne gajete koja je pronađena u Komiži.

Spoznajom činjenica navedenih u radovima prof. Solomona, predsjednik Udruge *Palagruza* Miro Cvitković i suradnici pokrenuli su projekt dokumentiranja gajeta u Komiži te je uz dokumentirane gajete *Cicibela*, *Jaglica* i *Frida* skenirana i loja *Bella Fica*, koja je također starija od sto godina i predstavlja izvornu korčulansku gradnju zastupljenu u Komiži. Radi se o formi gajete duljine 6 m koja je bila bez motora, ali je još uvijek imala sačuvanu izvornu krmu. Ova gajeta vrlo je vrijedan primjerak za dobivanje što vjernijih linija *komiških gajeta*.

Udruga *Palagruza* jedan je od nositelja očuvanja nematerijalne kulturne baštine Republike Hrvatske vezano za *ofalkono gajetu-falkušu* i *umijeće jedrenja latinskim i oglavnim jedrima*.

Slika 2. Skeniranje i dokumentiranje gajete Jaglica 3D skenerom

Izvor: Udruga Palagruza

Kako bi se ono što čuvamo zainteresiranoj lokalnoj javnosti predstavilo na što je moguće zanimljiviji način, Udruga je osmislila više malih radionica koje se sve objedinjuju u jedinstveno umijeće vezano uz *ofalkono gajetu*, poznatu i kao *falkuša*.

Nakon osmišljavanja načina dokumentiranja s kojim se započelo još 2010. godine, i 3D laserskog skeniranje izvornih gajeta *Jaglice*, *Cicibele*, *Fride* i *Belle Fice*, osmišljen je jedinstveni sustav za učenje u Europi i Hrvatskoj - *Ofalkono gajeta - falkuša: od kolumbe do idra*.

Sustav za učenje izradili su mladi polaznici radionica brodogradnje primjenom pripremljenih nacrti i šablona, a on mladima omogućuje učenje o načinu gradnje gajete povezivanjem svih pripremljenih konstrukcijskih dijelova vijcima te učenje naziva svakog dijela konstrukcije gajete. Na radionici se uči način gradnje tradicionalnog broda i povezivanja konstrukcijskih dijelova u jedinstvenu cjelinu, koje se u Komizi naziva *korbon* ili *kostur gajete*.

Osnovna namjena sustava za učenje je očuvanje i prezentacija nematerijalne kulturne baštine vezane uz *iskustvo ofalkono gajete*, tradicionalne brodogradnje, ribolova i jedrenja tradicijskim jedrima.

Udruga *Palagruza* potiče zanimanje djece za tradicionalnu brodogradnju i maritimnu baštinu već kroz rad s najmlađim, vrtičkim uzrastom djece. Tako se započelo s radionicama *Kalanko* i *Gundula* gdje se mladi od najranije dobi upoznaju sa životom uz more. Nakon toga, u suradnji sa školama, djeca sudjeluju u radionicama *sandula*, izradi i pripremi ribarskih alata, veslanju *gundulama* i jedrenju *sandulom*. Kroz proces gradnje *gundule*, slaganjem makete drvenog kostura, djeca se na jednostavan način upoznaju s izgradnjom drvenog broda.

Slika 3. Radionica izrade dijelova učila u Komiži

Izvor: Udruga Palagruza

Objedinjavanjem svih radionica stvoren je Sustav za učenje *Ofalkono gajeta - falkuša: od kolumbe do idra*.

Edukacija pomoću Sustava za učenje zamišljena je tako da se provodi u nekoliko važnijih faza. Nakon prethodne pripreme u zasebnim radionicama, kreće obuka na sustavu za učenje ili *učilu*, kako ga djeca nazivaju te obuhvaća sljedeće faze:

1. **IZGRADIMO GAJETU** - prva faza je sastavljanje osnovne konstrukcije broda, ili *korbona*. U ovoj fazi djeca se upoznaju s nacrtom i linijama broda. Tako se najprije postavlja kobilica na gredu, zatim se postavljaju *ašte*, *kontraašte*, *rebra*, *tarmizol*, *pas*, *kontrapas*, *viržinie*, *frizeta*, *kuvertile*, *razma* itd. Sastavljanje kostura odvija se timski, u skupinama do osmero djece, uz stručno vodstvo najmanje dvaju voditelja, koji ih korak po korak upoznaju s procesom gradnje gajete. Svaki element konstrukcije prepoznaje se na nacrtu plovila, a djeca pritom uče njegov naziv, funkciju i vrstu drva od koje se izrađuje.
2. **OFALKOJMO SE** - nakon sastavljanja svih dijelova gajete, ista se priprema za jedrenje. Gajeta se najprije priprema za postavljanje *falki*, a taj proces započinje postavljanjem dodatka na *provenu* i *krmenu aštu*, odnosno *karina od prove* i *karina od krme*, koji su ujedno utori i vodilice za *falke*. *Karine* se učvršćuju *tundinima* kroz *ašte*, nakon čega može započeti proces postavljanja *falki*. Sa svake strane gajete postavljaju se po tri segmenta *falki*.

Slika 4. Radionica Ofalkono gajeta - falkuša: od kolumbe do idra u Sèteu 2024.

Izvor: Udruga Palagruza

3. **PODIZANJE JARBOLA** - nakon što su se na gajetu postavile *falke* ili nakon što su *ofalkoli gajetu*, započinje se s pripremom *jarbola*, *sartij*, postavljanjem *katoldi* na *frizetu* i djeca timski uz pomoć voditelja započinju podizanje *jarbola* i pripremu *lantini*.
4. **PODIZANJE JEDARA** - *Ofalkono gajeta* ili *falkuša* koristila se s dva tipa jedara - *latinskim* i *oglavnim jedrom*, ili jedrom *treva*, kako se nazivalo u *Komiži*. Udruga *Palagruza* prepoznala je problem gubitka iskustva jedrenja prilikom porinuća *gajete Palagruža*, koja se pripremala za jedrenje jedrom *treva*. Tada se pojavio problem - mali broj ljudi znao je kako pripremiti i postaviti ovakav tip jedra na *gajetu*. To je bio jedan od razloga da se izradi sustav za učenje, kako bi se i taj dio, vezan uz pripremu jedrilja, mogao istražiti i provoditi u radionicama prijenosom znanja sa starijih ribara na mlađe bez potrebe da se ulazi u *gajetu*.
5. **VESLANJE** - veslanje na *gajeti* uči se upoznavanjem uloge i zadaće svakoga člana posade (u *Komiži družine*) sa svakom pozicijom na *gajeti* i njegovim značajem u *družini*. Također, pomoću posebno izrađenih dodataka na veslima (drvena kola na kraju vesla), djeca mogu učiti veslati na *gajeti* u radionici.

6. RIBOLOV - kada se gajeta pripremi, započinje se s upoznavanjem njene primarne namjene - ribolovom. Prethodi joj radionica gdje se djeca upoznaju s ribolovnim alatima, a kod dolaska na gajetu uči se što svaki član *družine* radi, koja je uloga *svićora*, kako se pronalazi srdela, kako se postavljaju i vade mreže itd.
7. TRADICIONALNA KUHINJA - važan je segment u iskustvu gajete, jer svaki komiški ribar ujedno je i kuhar. Stoga je završna faza edukacije upoznavanje s tradicionalnom pripremom jela na brodu. Najprije se uči kako se čisti i soli srdela, a nakon toga se uči pripremati srdele na više načina, onako kako su to ribari radili na Palagruži stotinama godina. Dio ovoga procesa je i priprema *baškota*, tj. prepečenog suhog kruha, koji se nosio na Palagružu.

Sustav za učenje još je u fazi razvoja edukativnih sadržaja, jer se na radionicama s mladima želi izraditi i sve tipove jedrilja, sve ribarske alate, što više replika alata koje su koristili ribari, alate za izvlačenje gajete na žalo itd.

Slika 5. Radionica Ofalkono gajeta - falkuša: od kolumbe do idra u Komiži 2025.

Izvor: Udruga Palagruža

U dosadašnjim fazama edukacija koje su se provodile u okviru školskog kurikulumu u Komiži, kao i tijekom festivala, istražila se reakcija djece na *učilo* te se uočilo koje je promjene i prilagodbe nužno provesti. Radilo se i na pripremi edukativnih panoa i programa za edukaciju.

Cilj Udruga *Palagruža* je da se kroz rad na *učilu* mladi pripremaju da se, odrastanjem, kao članovi posada aktivno uključe u plovidbu gajetom, najprije na otočnim destinacijama, a potom i do vrlo zahtjevne regate *Rota Palagruzona* od Komiže do 42 M udaljene Palagruže, makar i samo promotivno, za potrebe festivala, ali da se nauči, zapamti, zna.

Slika 6. Radionica Ofalkono gajeta - falkuša: od kolumbe do idra u Sèteu 2026.

Izvor: Udruga Palagruza

4. Financiranje projekta

Većina projekata financira se iz javnih natječajja i iz proračuna grada Komiže. Od početka svoga djelovanja, Udruga *Palagruza* aplicira na natječaje u nekoliko područja: očuvanje kulturne baštine i sportsko-rekreativne aktivnosti građana. Velika većina projekata provodi se tijekom dužeg vremenskog razdoblja, kako bi se prikupila potrebna sredstva za realizaciju.

Za većinu radionica koje se provode nisu potrebna velika sredstva, jer je kroz prethodna ulaganja osigurana potrebna oprema za njihovu provedbu. Radionice koje se danas provode na festivalima ili u školama financiraju se iz programa financiranja pojedinih festivala, a ako se provode u školama, tada projekt financira grad, turistička zajednica ili institucije u kojima se radionice provode.

Nakon deset godina sudjelovanja na festivalima, razvijen je dobar program promicanja maritimne i nematerijalne baštine Komiže, koji je zanimljiv mnogim organizatorima festivala te često stižu pozivi za sudjelovanje i promociju maritimne baštine. Na taj način se s organizatorima dogovara da osiguraju financiranje putnih troškova, hrane, a ponekad i smještaja.

Primjerice, u 2026. godini Udruga *Palagruza* pozvana je na dva velika festivala te će se financiranjem organizatora osigurati dio troškova potrebnih za realizaciju programa, a ostatak putem javnih natječaja i sponzora.

5. Poteškoće, izazovi i rješenja

Najveći problemi prilikom realizacije programa su financiranje i nemogućnost osiguravanja sredstava za njihovu realizaciju u kratkom vremenu. Naime, sredstva koja se dobiju na natjecajima lokalnih jedinica (gradova, općina) su ograničena te ono što se dodjeljuje pojedinom programu najčešće predstavlja samo dio ukupno potrebnih sredstava. Zbog toga se gotovo svaki program mora financirati iz više izvora. Osim toga, vremensko trajanje projekta također je najčešće ograničeno, pa je za izvršavanje rokova potrebno tražiti dodatne izvore financiranja.

Vjerujemo da će se važno umijeće i iskustvo vezano uz gajetu sačuvati kroz inovativni razvoj sustava za učenje, a nakon primarnog upoznavanja, organizirat će se demonstracija na nekoj od *komiških gajeta*.

Cilj sustava za učenje je probuditi zanimanje mladih i prenijeti im ovu nematerijalnu baštinu, poticati suradnju s drugim srodnim udrugama i dijeliti znanja i resurse te zajednički raditi na proučavanju i čuvanju maritimne baštine.

6. Uloga lokalne zajednice

U sve radionice uključuju se i stariji naraštaji, koji prenose iskustvo i znanje na buduće voditelje edukacije. Važan čimbenik je i lokalno stanovništvo, koje sudjeluje u prenošenju znanja i iskustva na mlađe generacije. Edukacija se često provodi na javnim površinama te se tako prezentira bogata kulturna baština i stvaraju preduvjeti za sudjelovanje više subjekata, kao što su grad, turistička zajednica, turističke agencije, udruge građana, poslovni partneri i donatori, gosti, posjetitelji itd.

Udruga *Palagruza* upravo je na sustavu za učenje uspjela integrirati više edukativnih radionica iz svog projekta *Barake Palagruzone*, u koje uključuje i druge sudionike, kao što su agencija Alternatura, Geopark Viški arhipelag, interpretatori baštine i turistički vodiči te se na taj način svi zajedno uključujemo u stvaranje zanimljive priče za interpretaciju baštine.

7. Prepreke i problemi u sadašnjem i budućem radu

Osnovni problem je nedostatak odgovarajućeg prostora za svakodnevni rad Udruge *Palagruza* i provedbu radionica, u kojemu bi polaznici mogli provoditi više vremena i družiti se. Ovo smatramo najvažnijim segmentom, jer bi rješanjem problema prostora dobili mogućnost kontinuiranog rada s mladima kroz izvannastavne aktivnosti te ih uključili u timski rad kroz razne faze u projektu.

Iskustvo gajete je zahvaljujući angažmanu prof. Velimira Salamona i prof. Joška Božanića u velikoj mjeri dokumentirano prikupljanjem priča, ali nažalost godinama se nije prevodilo u adekvatnu praksu s mladima. Iskusni ribari, koji su imali neka znanja, su malobrojni, i nemoguće ih je dovesti da jedre na gajeti s mladima. Zbog toga smo izradili *učilo* i doveli gajetu ribarima, kako bismo zajedno upoznali ono što još nije zaboravljeno. Iako u Komiži već više od dvadeset godina postoji nekoliko replika tradicijskih plovila, tek je manji broj mladih osposobljen i educiran za samostalno vođenje posade na regati do Palagruže. Zbog toga postoji stvarna opasnost da se dragocjeno pomorsko znanje ponovno izgubi. Ipak, vjerujemo kako se taj izazov može uspješno prevladati sustavnim radom na *učilu*, koje omogućuje umrežavanje srodnih udruga diljem Jadrana i Europe. Takva suradnja otvara prostor za rekonstrukciju i revitalizaciju tradicijskih vještina, osobito u području tradicionalnog jedrenja i brodogradnje. Primjeri dobre prakse uključuju suradnju s Udrugom *Kanata* iz Zadra, brodograditeljima s Korčule, iz Betine i s Murtera, kao i s komiškimi ribarima, čime se znanje ne samo čuva, već i aktivno prenosi na nove generacije.

Pored nedostatka prostora, sve je teže uskladiti obaveze mladih i slobodno vrijeme, jer se radi o malom mjestu, gdje je većina angažirana na raznim poslovima u turizmu, osobito tijekom ljetne sezone.

Upravo bi izrada *učila* i pronalaženje odgovarajućeg prostora za edukaciju omogućili provedbu programa izvan sezone te uključivanje više mladih u prijenos znanja i očuvanje baštine.

8. Plan djelovanja Udruge na očuvanju i revitalizaciji pomorske baštine

Na radionicama koje se planiraju organizirati u budućnosti, namjerava se uspostaviti čvršća suradnja sa školskim i drugim obrazovnim ustanovama, kao i povezivanje sa srodnim udrugama i ustanovama na području Republike Hrvatske i Europske unije.

Za zaokruživanje programa edukacije, plan je pripremiti dodatne radne materijale, kako bi se sustav učenja obogatio zanimljivim sadržajima, od kojih će polaznici neke moći obaviti samostalno.

Na festivalima je obavljena vrlo važna promocija sustava za učenje, koji je izazvao veliko zanimanje i već potaknuo neke od udruga na izradu sličnih učila, a cilj Udruge *Palagruza* je da se program edukacije odvija i izvan Komiže, u školama i muzejima te da se radionice prilagode različitim uzrastima.

Za potrebe edukacije pripremit će se kratki vodič, ili gajetin priručnik, koji će biti izrađen u suradnji s voditeljima edukacije te će predstavljati prvo kompaktno tiskano izdanje takve vrste u Republici Hrvatskoj. U tu svrhu bit će angažirani mladi pisci, dizajneri, animatori, nastavnici, profesori, i u velikoj mjeri će se uključiti lokalna zajednica, čime će se u projekt edukacije uključiti i mladi koji nemaju izravne veze s primarnim područjem istraživanja i edukacije.

9. Zaključak

Sustav za učenje *Ofalkono gajeta - falkuša: od kolumbe do idra* predstavlja inovativan i jedinstven sustav za učenje, kako u Hrvatskoj tako i u Europi, a nastao je nakon više godina rada i istraživanja Udruge *Palagruza* na edukaciji koju provodi kroz program radionica za mlade *Barake Palagruzone*.

Svi ovi edukativni programi predstavljaju jedinstven program edukacije mladih za očuvanje maritimne baštine i kulture. Modularni način edukacije svakom polazniku daje mogućnost da se opredijeli za neko područje i istraži ono što ga zanima.

Projekt *Ofalkono gajeta - falkuša: od kolumbe do idra* predstavlja jako dobar primjer integracije više segmenata radionice u jedinstveno iskustvo poznavanja tradicionalnih alata, zanata i običaja vezanih uz kulturna dobra Republike Hrvatske.

Kroz predstavljanje projekta na dva velika festivala - *Escale à Sète* i *Festival de Loire*, prepoznala se važnost i veličina ovoga sustava za učenje i potrebe izrade dodatnih sadržaja i radnih materijala za edukaciju. Također se potvrdila pretpostavka Udruge da će sustav za učenje kod djece pobuditi veliko zanimanje, a posebno nas je iznenadilo zanimanje djece mlađeg uzrasta, primjerice one do petog razreda osnovne škole.

Cilj Udruge je da se ovaj program odvija u suradnji s osnovnim školama te da bude stalni dio sadržaja budućega muzeja u Komiži, a planira se i posjet drugim muzejima te će se iznaći način da se projekt i njegova dogradnja financira kroz provedbu radionica za ciljane sudionike.

Sustav za učenje predstavlja veliki iskorak u načinu edukacije za jedno vrlo važno nematerijalno kulturno dobro, osobito jer je edukaciju moguće provoditi u bilo koje doba, na bilo kojem mjestu, i uz minimalne troškove. Također, sustav za učenje zamjenjuje skupu gajetu, a svaki dio koji se ošteti mladi kroz radionice mogu ponovo sami izraditi zahvaljujući širokom i modularnom programu edukacije *Barake Palagruzone*.

Literatura

1. Salamon, Velimir (1997). *Multidisciplinarni pristup rekonstrukciji povijesnog broda - primjer rekonstrukcije gajete falkuše*. Doktorska disertacija. Zagreb: Fakultet strojarstva i brodogradnje.
2. Salamon, Velimir (2010). *Obo gajeti falkuši*. Brodogradnja 61(4), str. 417-421.
3. Salamon, Velimir (2020). *Terce jadranskih brodica*, izložba. Krk.
4. Corsico, Mario (1935). *Guida pratica per la costruzione di barche*. Genova.
5. Vicente Garcia - Delgado, Francisco Oller (2024). *La Voile Latine*. Trabucare Editions.
6. Filipi, Goran (2025). *Betinska brodogradnja - etimologijski rječnik pučkog nazivlja*. Zagreb - Betina 2025.
7. R. Markovina, T. Ukalović: *Tradicionalna tehnologija gradnje korčulanske barke-brodice (ribarice-gajete)*, XX. simpozij Teorija i praksa brodogradnje (In memoriam prof. Leopold Sorta, zbornik radova, Zagreb, 2010., str. 105-127.

Miro Cvitković
E-mail: miro.cvitkovic@gmail.com
Association *Palagruza*

Education and Intangible Heritage Preservation System: *The Ofalkono Gajeta – Falkuša: From Keel to Sail*

Abstract

In addition to *Cicibela*, long regarded as the last authentic *gajeta*, several other authentic *Komiža gajetas* were subsequently identified in *Komiža* and elsewhere along the Adriatic coast. These discoveries prompted a series of activities and projects dedicated to maritime heritage and the systematic documentation of traditional vessels. Following the successful completion of the documentation process, detailed plans were produced, and a project was launched to develop educational tools aimed at preserving the intangible heritage.

Keywords: *ofalkono gajeta*, Barake Palagruzone, *falkuša*, *Komiža*, Palagruža

Jakov Karmelić*

E-mail: jakov.karmelic@gmail.com

Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre - Tradicijska jedra Kvarnera i Istre

Radionice pomorske baštine u funkciji prenošenja znanja i vještina

Sažetak

Prenošenje pomorskih znanja i vještina sa starijih na mlađe generacije predstavlja ključni oblik zaštite nematerijalne baštine, čime se osigurava kontinuitet kulturnih vrijednosti vezanih uz moreplovstvo i pomorsku tradiciju. Edukativne radionice iznimno su važan oblik sustavnog prijenosa vještina. Kroz njih se prenose raznolike kompetencije, uključujući vještine plovidbe tradicijskim jedrima, tehnike gradnje plovila, poznavanje drvenih materijala, izrada jedara, opremanje barki te vještine tradicijskog ribolova. Organizacija ovakvih radionica je složen projekt koji zahtijeva pažljivo planiranje, uzimajući u obzir dobnu skupinu sudionika, lokaciju radionice, dostupnost kadrovskih i materijalnih resursa, kao i mogućnost prevođenja na strani jezik u slučaju sudjelovanja stranih turista. Radionice se mogu organizirati u sklopu maritimnih manifestacija, unutar muzejskih ustanova i interpretacijskih centara te u raznim ambijentima - na kopnu ili u barkama na moru. Takva raznolikost određuje prilagodbu sadržaja i metoda podučavanja specifičnim potrebama i interesima sudionika. Analizom ankete prikazana su iskustva održavanja različitih radionica, uz određivanje njihove tipologije i tematsku sistematizaciju. Uz to, istraženi su i drugi originalni oblici prijenosa znanja i vještina iz područja moreplovstva, ribarstva i tradicijske brodogradnje. U radu su istaknuti i prijedlozi za daljnje unapređenje sustava organizacije radionica pomorske baštine.

Ključne riječi: nematerijalna pomorska baština, radionice, razmjena iskustava

1. Uvod

Pomorska baština predstavlja temeljnu kulturnu vrijednost pomorskih naroda, obuhvaćajući multidisciplinarno vrednovanje broda i njegovih funkcija, kao i povezane djelatnosti poput brodogradnje, navigacije, ribarstva, lučkih teretnih operacija i drugih

* doktor znanosti (dr. sc.), docent, suradnik Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre - Tradicijska jedra Kvarnera i Istre, član Sekcije za hrvatsku pomorsku baštinu Znanstvenog vijeća za pomorstvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU).

pratećih djelatnosti u lukama, hidrografije, oceanografije i javne uprave. U širem kontekstu uključuje ratovanje na moru, sportske aktivnosti, obrazovanje, jezikoslovlje i toponimiju. (Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, 2026).¹

Globalizacija i tehnološki napredak ugrožavaju nematerijalnu kulturnu baštinu, što je prepoznato i Konvencijom UNESCO-a (UNESCO, 2003), koja definira nematerijalnu baštinu kao znanja, vještine, izričaje, predmete i prostore koje zajednice prihvaćaju kao dio identiteta i kontinuirano prenose i revitaliziraju.

Očuvanje tradicionalnih tehnika drvene brodogradnje zahtijeva kontinuiranu praksu u brodogradilištima i sustavno prenošenje znanja, no svjedočimo postupnom nestajanju tih vještina i s njima povezanih obrta i tradicija (izrada jedara i opreme, jedrenje na moru u drvenim barkama s tradicijskim jedrima, tradicijsko ribarstvo, izrada ribolovnih alata i pribora i sl.).

Organizacija radionica pomorske baštine, usmjerenih na interaktivno učenje i poučavanje, doprinosi razvoju vještina i očuvanju nematerijalne kulturne baštine sukladno Konvenciji (UNESCO, 2003), koja zaštitu definira kao mjere očuvanja, dokumentiranja, promicanja i prenošenja putem obrazovanja.

Ministarstvo kulture i medija svojim je rješenjima utvrdilo da umijeće gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera, kao i plovidba latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale, posjeduju svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra, čime je određena obveza održivosti tih dobara putem edukacije i prenošenja tradicije (Ministarstvo kulture i medija RH, 2026.).

Muzejske ustanove prezentiraju široki kontekst pomorske baštine, dok se interpretacijski centri i udruge usmjeravaju na tradicijske obrte i vještine, osobito na gradnju i uporabu drvenih barki kroz iskustveno učenje i lokalnu participaciju. Ova razlika u pristupima motivirala je istraživanje radionica pomorske baštine u funkciji prenošenja znanja i vještina radi ispitivanja njihovih sinergijskih potencijala.

Cilj rada je utvrditi praksu održavanja radionica u organizaciji muzeja, interpretacijskih centara i udruga, sistematizirati ih tipološki i tematski te iznijeti prijedloge za daljnje unapređenje sustava organizacije radionica pomorske baštine.

2. Tipologija i organizacija radionica pomorske baštine

Empirijskom analizom prakse održavanja pomorskih radionica diljem hrvatske obale dolazi se do zaključka da ih je moguće tipološki sistematizirati prema nekoliko ključnih kriterija. Ova sistematizacija omogućuje jasnije razumijevanje raznolikosti radionica i njihovu prilagodbu potrebama sudionika i zajednice.

¹ Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka je kroz Virtualni muzej Mala barka pomorske baštine sjevernog Jadrana katalogizirao pomorsku baštinu kroz 17 kategorija materijalne i nematerijalne baštine.

- Prema mjestu održavanja - radionice se mogu organizirati na različitim lokacijama, ovisno o dostupnosti prostora i ciljevima radionice.
 - o U zatvorenom prostoru: muzej, interpretacijski centar, posjetiteljski centar, brodograđevni kabinet, brodograditeljska radionica, baraka...
 - o Na otvorenom prostoru: riva (tijekom održavanja regata i smotri tradicijskih barki, festivalskog programa...), *škrver*, na moru u barkama, dvorište muzeja...
- Prema dužini trajanja - trajanje radionica može varirati od kratkih prezentacija do višednevnih ili višemjesečnih programa.
 - o Jednokratne radionice: tijekom održavanja smotri i regata tradicijskim barkama, festivalskog programa, prilikom posjeta muzejima...
 - o Dugotrajne radionice: kontinuirano tijekom nekoliko dana ili mjeseci (ljetna škola jedrenja, tijekom školske godine...).
- Prema tipu radionice - razlikuju se ovisno o sadržaju i pristupu koji se koristi tijekom izvedbe.
 - o Informativne: voditelj objašnjava i pokazuje uradak bez aktivnog sudjelovanja polaznika ili publike.
 - o Praktične (A): demonstrator pokazuje izradu uradaka uz sudjelovanje sudionika, koji ponavljaju radnje i/ili sudjeluju u izradi jednog uratka.
 - o Praktične (B): demonstrator pokazuje sudionicima izradu uradaka, a svaki sudionik izrađuje svoj uradak i uzima ga sobom za uspomenu i daljnje korištenje (na primjer posuda s usoljenom ribom).
- Radionice se mogu organizirati s jednim voditeljem ili uz mješovito vodstvo, gdje više osoba surađuje i koordinira svoj rad s ciljem kvalitetne prezentacije i angažmana sudionika te publike.
 - o Voditelj radionice: jedna osoba preuzima odgovornost za vođenje cijele radionice, demonstrira postupke i interpretira važne elemente vezane uz temu.
 - o Demonstrator: demonstrator uz voditelja prikazuje izradu pojedinih uradaka. U tom slučaju voditelj objašnjava širi kontekst uporabe uradaka te motivira sudionike i publiku na aktivno sudjelovanje.
 - o Kada radionicu prate ili u njoj sudjeluju i strani turisti, prevoditelj ima važnu ulogu. On prenosi kazivanja voditelja i upute demonstratora, čime omogućuje razumijevanje i interakciju svih sudionika bez obzira na jezične barijere.
- Prema tipu sudionika - radionice mogu biti namijenjene različitim skupinama - od djece i učenika do odraslih i stručnjaka, kao i turistima.

3. Analiza anketnih podataka o radionicama pomorske baštine

U cilju sveobuhvatnije analize provođenja radionica pomorske baštine, upućen je anketni upitnik svim sudionicima 2. konferencije o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske, održane u Betini u rujnu 2025. godine te članovima Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre. Anketni upitnik ispunile su brojne ustanove, udruge i interpretacijski centri pomorske baštine, ukupno njih 18:

1. Muzej grada Umaga - Museo Civico di Umago, Umag
2. *Kuća o batani - Casa della batana*, Rovinj
3. Ekomuzej Mošćenička Draga, sastavnica *Štorija od mora - Kuća od mora*, Mošćenička Draga
4. Naš Lovran - Lovrana nostra, sekcija *Lovranska lantina*, Lovran
5. Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Rijeka
6. Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka, Krk
7. Jedriličarski klub *Plav*, Krk
8. Interpretacijski centar maritimne baštine *DUBoak*, Malinska
9. Jedriličarski klub *Reful*, Cres
10. Udruga pomorskih kapetana otoka Raba, Rab
11. Udruga *Betinska gajeta 1740.*, Betina
12. Muzej betinske drvene brodogradnje, Betina
13. Udruga *Latinsko idro*, Murter
14. Brodogradilište Filipi, Sukošan
15. *Kanata* - udruga za istraživanje i zaštitu maritimne baštine, Zadar
16. Udruga za promicanje hrvatske maritimne baštine *Cronaves*, Split
17. Ribarski muzej Vrboska (Muzej općine Jelsa), Vrboska
18. Udruga *Palagruza*, Komiza

Radi cjelovitog prikupljanja informacija o održanim radionicama pomorske baštine, korišteni su i materijali Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE (Karmelić, 2025).

Anketnim upitnikom željelo se prikupiti podatke o sljedećim aspektima održanih radionica:

1. Koliko je radionica pomorske baštine održano tijekom 2025. godine?
2. Koje tematske radionice pomorske baštine su održane?

3. Koliko radionica je održano u zatvorenim i koliko u otvorenim prostorima?
4. Koliko radionica je održano jednokratno, a koliko radionica je imalo dugotrajni karakter?
5. Koliko radionica je imalo samo informativni karakter, a koliko radionica je imalo praktični karakter uz sudjelovanje sudionika?
6. Na koliko radionica je sudionik radionice mogao uzeti sobom uradak?
7. Koliki je bio broj polaznika radionica?
8. Da li su u radionici osim voditelja sudjelovali demonstratori?
9. Da li su radionice održane uz prijevod na strani jezik?

3.1. Analiza rezultata provedene ankete

Ukupno su tijekom promatranog razdoblja u 2025. godini organizirane 203 radionice posvećene pomorskoj baštini. Uočava se velika nejednačenost broja održanih radionica. Nekoliko udruga održalo je do tri radionice, dok su pojedini održali veliki broj radionica, kao na primjer *Kuća o batani - Casa della batana*, koja je realizirala 48 radionica, Interpretacijski centar maritimne baštine *DUBoak* 35 radionica, Udruga *Palagruza* 30 radionica i Muzej betinske drvene brodogradnje 21 radionicu.

Radionice su se održavale u različitim ambijentima, prilagođenima potrebama i tematici. U zatvorenim prostorima, poput muzeja, interpretacijskih centara, brodograditeljskih radionica i baraka održano je ukupno 85 radionica, dok su otvoreni prostori - riva, more (u barkama) te dvorišta muzeja - bili domaćini za 118 radionica pomorske baštine. Ovakva raznolikost lokacija omogućila je širu dostupnost i veću vidljivost tradicijskih znanja i vještina.

Tijekom istraživanja o održavanju radionica, obuhvaćena su dva tipa: jednokratne radionice koje se organiziraju prigodno, primjerice za vrijeme regata, smotri tradicijskih barki ili festivalskih programa i prigodom posjeta muzejima te radionice s dugotrajnim karakterom, koje se provode tijekom duljeg razdoblja, za ljetnih mjeseci u sklopu ljetnih škola ili tijekom školske godine u brodograditeljskim kabinetima. Analizom pristiglih odgovora, uočene su nedosljednosti te podaci prikupljeni ovim pitanjima nisu uključeni u daljnju obradu ankete.

Radionice su podijeljene na informativne i praktične. Informativne radionice ne uključuju aktivno sudjelovanje polaznika ili publike, dok praktične radionice omogućuju sudionicima da aktivno sudjeluju u izradi uradaka ili ponavljaju radnje demonstratora. Prema obrađenim podacima, održano je znatno više praktičnih radionica - njih čak 187, dok je informativnih bilo samo 16. Prevaga praktičnih radionica ukazuje na osviještenost potrebe za neposrednim stjecanjem vještina i iskustava.

Na 74 radionice sudionici su imali priliku ponijeti sobom uradak koji su izradili tijekom radionice. Ovakav pristup doprinosi većoj atraktivnosti radionica i osigurava trajnije sjećanje sudionika na stečena znanja i vještine.

Odgovori na pitanje o broju sudionika na radionicama pokazali su nedosljednost, pa ti podaci nisu uzeti u razmatranje.

Pored voditelja radionica, čak 14 od 18 organizatora osiguralo je prisustvo posebnih demonstratora koji su prikazivali vještine izrade uradaka u sklopu radionica. U nekim slučajevima, poput Udruge *Palagruza* i Interpretacijskog centra pomorske baštine otoka Krka, voditelji su istovremeno bili i vrsni demonstratori, što je dodatno obogatilo iskustvo sudionika.

Samo je 9 od 18 organizatora osiguralo prevoditelja koji je tijekom radionice prevodio na strani jezik. S obzirom na turističku valorizaciju radionica, preporučuje se osigurati adekvatno prevođenje na strane jezike, kako bi se sadržaj radionica učinio dostupnijim široj publici.

3.2. Tematske radionice pomorske baštine

Analizom odgovora iz ankete zaključeno je da su se održavale raznovrsne tematske radionice posvećene pomorskoj baštini. Svaka od radionica bila je usmjerena na određeni segment bogate pomorske tradicije, omogućujući sudionicima stjecanje praktičnih znanja i vještina te jačanje svijesti o važnosti očuvanja nematerijalne pomorske baštine.

Mornarska radionica

U okviru mornarske radionice sudionici imaju priliku upoznati se s različitim vještinama koje su bile ključne za svakodnevni život mornara. Demonstrira se izrada mornarskih čvorova i upletki (*pjumbadura*), izrada *brka* od konopa koji se nekada postavljao na pramac barki, kao i izrada *bacala* (*pandula*) i *bokobrana* (*pajeta*). Prikazuju se načini vezivanja barki i tradicionalna ručna izrada konopa. Sudionici se upoznaju i s opremanjem barki i brodova za jedrenje, uključujući vezivanje, podizanje i razvijanje jedara.

Jedrarska radionica

Jedrarska radionica posvećena je učenju o tipologiji jedara, načinu krojenja i nazivima pojedinih dijelova jedra. Sudionici saznaju koje se vrste materijala koriste za izradu jedara, kako se šivaju jedra te koji je alat potreban za tu svrhu. Također, prikazuje se bojanje jedara prirodnim bojama.

Nautička radionica

U ovoj radionici prikazuje se upotreba nautičkih instrumenata poput sekstanta, kompasa i smjerne ploče. Sudionici rade na pomorskoj karti, ucrtavaju položaj broda na moru koristeći nautičke trokute i šestare te se upoznaju s korištenjem nautičkih

publikacija. Posebna pozornost posvećena je učenju pravila izbjegavanja sudara na moru, ruži vjetrova i signalnim zastavicama.

Astronomska radionica

Sudionici astronomske radionice promatraju noćno nebo te uče prepoznavati zvijezde, velike zvijezde i planete. Objašnjava se orijentacija na noćnom nebu, čime se stječu osnovna znanja potrebna za navigaciju pomoću zvijezda.

Radionica tradicijske brodogradnje

Polaznici ove radionice uče prepoznavati različite tipove drvenih barki i njihovih jedara. Na drvenoj barci demonstrira se šuperenje (*kalafatavanje*) i održavanje barke, a prikazuju se i osnovni brodograditeljski alati. Sudionici izrađuju vesla, jarbole i kormila te se upoznaju s vrstama drva koje se koriste u gradnji. Uči se tradicionalna metoda trasiranja i premjeravanja rebara i oplate, kao i način izvlačenja linija iz obrađenog polumodela.

Udruga *Palagruza* iz Komiže razvija radionice tradicijske brodogradnje kroz tri razine edukacije. Mladi se upoznaju sa sigurnim radom i korištenjem alata za obradu drva, načinom gradnje broda i sastavnim dijelovima broda.

U Muzeju drvene brodogradnje u Betini djeca se kroz rad upoznaju s osnovnim dijelovima brodske konstrukcije izrađujući brodove od tvrdog papira koji se izrezuje prema šabloni. Brod se treba oslikati i napraviti jedro od paus papira, koje će se također oslikati u bojama po želji sudionika radionice. Nešto zahtjevnija varijanta radionice *Sastavi brod* je ona gdje se izrađuju drvene barke s latinskim *idrom*.

U Umagu se uz izložbu prapovijesnog šivanog broda organizira radionica šivanja, gdje sudionici imaju priliku učiti drevne tehnike spajanja dijelova broda.

Radionica dokumentiranja forme tradicijskih barki

Tijekom ove radionice istražuju se izvorne stare barke, a njihova se forma dokumentira 3D i 2D laserskom tehnologijom i CAD alatima, nakon čega se izrađuju nacrti.

Brodomaketarska radionica

Polaznici uče izradu maketa brodova i barki od papira i drva te se upoznaju s 3D modeliranjem i 3D printanjem modela tradicijskih barki.

Radionica izrade *kalanko*

Kalanko je autohtona komiška dječja igračka - metalni brodić izrađen od lima ili limenke konzervi (koje su se koristile za konzerviranje ribe), nastao iz dječje mašte i izrađivan u konobama i barakama s roditeljima.

Pomorska leksička radionica

Na drvenoj barci sudionici i publika lijepe naljepnice s dijalektalnim nazivima dijelova barke, alata i ribarskih naprava, čime se promiče očuvanje lokalnog jezika i pomorske terminologije.

Edukativno jedrenje za djecu i roditelje

Pod vodstvom obučenog kormilara, roditelji s djecom sudjeluju u jedrenju na tradicijskim barkama, gdje se uči o tehnikama jedrenja, vrstama jedara, upotrebi konopa i dijelovima barke.

Mornarsko veslanje

Kroz ovu aktivnost demonstrira se više načina veslanja, objašnjavaju se nazivi dijelova vesala, njihova izrada i održavanje. Sudionici mogu neposredno veslati u drvenim barkama u akvatoriju luke.

Spašavanje na moru

Održava se pokazna vježba spašavanja na moru u kojoj sudjeluju djelatnici Lučke kapetanije radi obučavanja koordinirane akcije spašavanja.

Radionica ribarskih vještina

Sudionici se upoznaju s ribarskim alatima, načinima vezivanja udica, pripremom mamaca, *parangala* i *vrši*, kao i šivanjem i popravkom mreža ribarskom iglom. Također se demonstrira spuštanje i podizanje mreže. Organizira se i bojanje ribarskih mreža tehnikom *mašćenja* uz uporabu praha od borove kore.

Radionica soljenja ribe

Prikazuje se priprema i praktično soljenje ribe u drvenim posudama, uz objašnjenja o miješanju i dolijevanju *salamure* te razdoblju zrenja usoljene ribe.

Obilazak ribarnice

Pod stručnim vodstvom sudionici uče o vrstama riba, dozvoljenim veličinama za ulov i trgovinu, sezonama lova i najboljim načinima pripreme riba za konzumaciju.

Radionica udičarenja

Sudionici love ribu uz obalu dok voditelj prezentira mamce, vrste najlona i udica, prepoznaje ulovljenu ribu, mjeri je, i ukoliko su primjerci mali, vraća ih neozlijeđene u more, čime se promovira ribolovna etika i odgovornost.

Natjecateljsko udičarenje (ribolovni kup)

Nakon udičarenja iz usidrenih brodica, natjecatelji predaju ulov, žiri pred publikom mjeri, broji i važe ulovljenu ribu, objašnjavajući vrste riba, mamce, jestivost i najbolje načine pripreme.

Tradicionalna ribarska kuhinja

U ovoj radionici pripremaju se jela od ribe, školjki i drugih plodova mora po autohtonim receptima, čime se promiče gastronomija lokalne pomorske tradicije.

Potraga za blagom

Sudionici dobivaju pisane upute s rutom i zadatkom prepoznavanja objekata na rivi i u moru, kao i turističkih informativnih ploča (s podacima o pojedinim građevinama) s ciljem upoznavanja kulturno-povijesnih znamenitosti i pomorske baštine. Pobjednik je onaj tko najbrže obiđe zadanu rutu i točno odgovori na pitanja.

Neke održane radionice nije bilo moguće svrstati u unaprijed definirane tematske kategorije. U daljnjem tekstu navode se neke od njih.

Ribarski muzej u Vrboskoj organizira radionicu izrade drvenih *ribljih vješalica*, kroz koju sudionici upoznaju poznate vrste bijele ribe Jadrana (škarčina, kovač, orada, fratar...). Inovativnost ove ustanove očituje se i kroz radionicu bojanja majica prahom od borove kore (tehnikom *mašćenja* ribarskih mreža) te izradu božićnih *pop-up* čestitki s motivom konzervirane ribe (Muzej općine Jelsa, 2026a).

Važno je istaknuti da Ribarski muzej u Vrboskoj na svojoj web stranici ima snimljeni dokumentarni film o povijesnom razvoju ribarskog svjetla, čime trajno omogućuje uvid u pomorsku ribarsku baštinu (Muzej općine Jelsa, 2026b). Multimedijske prezentacije pomorske baštine nalaze se i u Muzeju drvene brodogradnje u Betini, *Kući od mora* u Mošćeničkoj Dragi, *Kući o batani* u Rovinju, *Creskom kaiću* u Cresu te u drugim ustanovama.

Muzej betinske drvene brodogradnje iz Betine održao je brojne radionice s morskom tematikom, a posebno su izvorne: lutkarski igrokaz na temu *Brodograditeljska abeceda*, čitaonica i likovna radionica na temu *Priča o malom brodograditelju*.

Hrvatski pomorski muzej Split nije sudjelovao u anketi, ali je izuzetno aktivan u edukaciji djece, mladih i odraslih. Muzej organizira različite muzejsko-edukativne i kreativne radionice u sklopu ERASMUS+ programa, obuhvaćajući teme poput održivosti, održivog ribarstva, očuvanja pomorske baštine, ekologije, zaštite života pod morem, ronjenja i podvodne arheologije. Edukativnim izložbama, tematskim radionicama, kreativnim radionicama i edukativnim publikacijama djeci se želi dati dodatnu dimenziju učenja, razviti senzibilitet i zanimanje za pomorsku baštinu. U muzejskoj publikaciji opisano je 26 različitih radionica te se dodatno opisuju kostimirana interpretativna tura, kao i mogućnost zarona i istraživanja podvodnih arheoloških lokaliteta u dvorani za virtualnu stvarnost (Hrvatski pomorski muzej Split, 2026).

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka na svojim web stranicama navodi programe tematskih radionica za vrtiće i škole, koje su planirane u skladu s Nacionalnim okvirnim kurikulumom za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje. Ove radionice dopunjuju predškolski i školski program, a iz pomorske baštine ističu se radionice: *Preko mora i oceana*, *Riba ribi grize rep*, *Brodске signalne zastavice* i *Riječka luka* (Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, 2026).

Udruga *Palagruza* iz Komiže osnovana je radi očuvanja tradicionalnih alata, zanata i običaja te je pokrenula niz radionica za edukaciju mladih u tradicionalnim vještinama. Prvi veći projekt bio je radionica za mlade s ciljem objedinjavanja znanja i iskustva komičkih ribara u jedinstveno *iskustvo komičke gajete*. Originalne radionice koje se kontinuirano održavaju uključuju *rokel*, *kalanko*, *škova*, *krocul*, izradu *gundule* i *sandule* te mnoge druge (Cvitković, 2025).

Tijekom 2025. godine Udruga *Kuća o batani* organizirala je 48 radionica. Ove inovativne radionice uključuju izradu ruže vjetrova, motive morske flore i faune s recikliranim materijalima, učenje *bitinada*, upoznavanje stare rovinjske toponomastike rive, pletenje boca, izradu *kartolina* i božićnih ukrasa s morskim motivima te izradu privjeska od mornarskih čvorova.

Ekumuzej Mošćenička Draga ima dugogodišnju tradiciju održavanja jedinstvenih praktičnih radionica pomorske baštine na otvorenom, kao što su: *Tira barke na pesak kako pred 100 let* - prikaz izvlačenja barki na plažu kada još nije postojala izgrađena luka, *Trataricu na karenu* - prikaz starinskog načina podvodnog održavanja brodova u moru s nagnutim brodom, *Kako se kaluje i salpuje ušatnica* - prikaz načina ribolova mrežama stajaćicama, *Kako se sve more veslat* - demonstracija tradicijskog veslanja na *gucu* i *batani*. Svaka radionica ima originalni naziv, što doprinosi izvornosti mjesne tradicije, primjerice: *Ča su jili naši stari: Slana riba na salatu i lešo kompir* - radionica soljenja ribe i pripreme jela, *Svi na more, na srh od bavi s kraja* - veslanje i jedrenje tradicijskim barkama za djecu i posjetitelje.

Slika 1. Radionica izrade konopa na tradicijski način

Izvor: arhiva Kuća od mora - Štorija od mora - Ekumuzej Mošćenička Draga

3.3. Namjenske tradicijske brodice u funkciji očuvanja znanja i umijeća plovidbe i jedrenja

Još 2007. godine, udruga *Latinsko idro* iz Murtera izgradila je školski brod, gajetu *Kurnataricu*. Vizionarski cilj ovog pothvata bio je omogućiti osnovnoškolcima iz

Murtera učenje jedrenja na tradicionalnom drvenom brodu s latinskim jedrom. Udruga kontinuirano organizira *Ljetnu školu jedrenja latinskim jedrom*, čime doprinosi očuvanju i prijenosu pomorskih vještina na mlađe generacije (Skračić, 2025).

Vrijedno je istaknuti ključnu ulogu gajete *Marija* u očuvanju znanja i umijeća plovidbe na latinsko jedro. Ova betinska gajeta starijeg tipa, izvorno sagrađena 1922. godine, obnovljena je 2021. te je danas edukativni brod u sklopu programa *Zaplovimo u gajeti*, koji organizira Muzej drvene brodogradnje Betina. Program uspješno spaja teorijska predavanja s praktičnim vježbama, s osnovnim ciljem očuvanja vještine plovidbe na latinsko jedro (Šikić Čubrić, 2025).

U Komiži je za potrebe škole jedrenja izrađena komiška *sandula*, što dodatno podupire edukaciju i očuvanje tradicije. Također, realiziran je sustav za učenje *Ofalkono gajeta - falkuša: od kolumbe do idra* te je u pripremi izrada replike komiške *loje* (Cvitković, 2025).

Zahvaljujući kontinuiranom radu na području očuvanja i revitalizacije pomorske, ribarske i brodograđevne baštine u općini Mošćenička Draga, prepoznata je potreba za izradu replike brsečke batane (*patane*). Nova replika batane izrađena je 2024. godine i tijekom ljetnih mjeseci smještena je u uvali i na plaži Klančac (*brsečki pesak*), gdje služi djeci za učenje veslanja te doprinosi očuvanju lokalne maritimne tradicije.

4. Prijedlozi za unapređenje sustava organizacije radionica pomorske baštine

Iako je praksa održavanja radionica posvećenih pomorskoj baštini već dobro razvijena, potrebno je težiti povećanju njihove kvalitete i učinkovitosti. Dok muzejske ustanove imaju stručnjake za pedagoške i edukacijske programe, interpretacijski centri i udruge najčešće rade uz pomoć stručnjaka iz zajednice, fokusirajući se na interpretaciju, iskustveno učenje i lokalnu participaciju, a ne na formalnu muzejsko-pedagošku strukturu i muzeološki standard. Stoga se predlaže poticanje suradnje i razmjena iskustava između muzejskih ustanova, interpretacijskih centara i udruga.

Radionice često proizlaze iz intuitivne prakse i entuzijazma pojedinaca, ali njihova daljnja organizacija zahtijeva strukturiranost, timski rad te sinergiju s drugim dionicima smotri i regata tradicijskih barki, festivalima pomorske baštine, kao i različitim aktivnostima koje se održavaju tijekom školske godine ili u okviru ljetnih škola.

Pomorski muzeji, interpretacijski centri pomorske baštine, jedriličarski klubovi, ribarska društva i slične kulturne udruge ili ustanove čine temeljnu infrastrukturu i predstavljaju dugoročno vrijedne kadrovske resurse. Njihova uloga je ključna u prezentaciji i očuvanju tradicijske brodogradnje, ribarstva, jedrenja na drvenim tradicijskim barkama s tradicijskim jedrima, kao i u očuvanju sveukupne pomorske tradicije života uz more.

Ciljevi koji se ističu u procesu razvoja i unapređenja radionica pomorske baštine uključuju nekoliko ključnih koraka:

- Katalogizaciju postojećih radionica: katalogizirati radionice koje trenutno organiziraju muzejske ustanove, interpretacijski centri i druge srodne organizacije. Ovim postupkom omogućuje se pregled postojeće ponude i jasno definiranje tko što radi te koje radionice već postoje.
- Kreiranje opisa radionica: napisati kratke opise svih radionica, uključujući temu, sadržaj, potrebne resurse i trajanje. Takva dokumentacija olakšava razumijevanje sadržaja pojedine radionice i omogućuje ostalima preciznije planiranje resursa.
- Ispitivanje mogućnosti prijenosa radionica: analizirati mogućnost premještanja radionica iz jednog mjesta u drugo s ciljem umrežavanja, poticanja suradnje te razmjene iskustava između institucija i voditelja radionica (mogućnost prijenosa znanja ili sinopsisa radionice između ustanova ili interpretacijskih centara, odnosno mogućnost gostovanja voditelja radionica iz jedne ustanove ili centra u drugi).
- Standardizaciju radionica: usuglasiti standardizaciju pomorskih radionica radi podizanja kreativnosti, kvalitete i stručnosti. Potrebno je uskladiti teme, sadržaj te profile voditelja i demonstratora s Nacionalnim okvirnim kurikulumom za predškolski odgoj i obrazovanje, kao i s programom općeg i srednjoškolskog obrazovanja. Time radionice koje organiziraju interpretacijski centri pomorske baštine mogu službeno postati dopuna predškolskom i školskom programu.
- Kreiranje edukativnih materijala: izraditi edukativne materijale za radionice, poput opisa, fotografija i video uradaka, radi dokumentiranja i šire promocije aktivnosti.
- Analizu nedostajućih radionica: analizirati koje teme i radionice nedostaju u katalogu (koji treba napraviti prema naprijed navedenim prijedlozima), a nužne su za nositelje kulturnog nematerijalnog dobra u svrhu provedbe zaštite i očuvanja baštine.
- Organizacija stručnih edukacija voditelja: organizirati stručne edukacije za voditelje radionica pomorske baštine kako bi se podigla razina kompetencije i osigurala kvaliteta programa.
- Organizacija periodičnih stručnih skupova: organizirati periodične stručne skupove na temu radionica pomorske baštine radi razmjene iskustava i sustavnog promišljanja unapređenja radionica.

Za ostvarenje navedenih ciljeva neophodno je osnovati koordinacijsko tijelo koje bi obuhvatilo muzeje pomorske baštine i interpretacijske centre na području cijele Hrvatske. Ovo tijelo bi omogućilo koordinaciju razmjene iskustava u očuvanju, revitalizaciji i komunikaciji pomorske baštine, organizaciju stručnih konferencija, razmjenu izložbenih aktivnosti, tiskanje publikacija, planiranje kalendara održavanja

smotri i regata tradicijskim barkama te razvoj sustava organizacije radionica pomorske baštine i srodnih aktivnosti.

5. Zaključak

U današnje vrijeme svjedočimo postupnom izumiranju gradnje drvenih barki i brodova, kao i tradicijskog ribolova te pripadajućih znanja i vještina. Upravo zbog toga javlja se potreba za organizacijom ciljanih radionica pomorske baštine, kroz različite oblike interaktivnog učenja i poučavanja koji su usmjereni na sudionike i publiku.

Prema rješenjima Ministarstva kulture i medija, utvrđeno je da umijeće gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera, kao i umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale, imaju svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra. To znači da postoji obveza nositelja tih dobara u provođenju mjera zaštite radi njezina očuvanja. Organizacija radionica pokazuje se kao poželjan i učinkovit oblik zaštite nematerijalne pomorske baštine.

Naše muzejske ustanove imaju stručnjake za pedagoške i edukacijske programe, dok interpretacijski centri i udruge najčešće djeluju kroz angažman stručnjaka iz zajednice, usmjeravajući se na interpretaciju, iskustveno učenje i lokalnu participaciju, a ne na formalnu muzejsko-pedagošku strukturu i muzeološke standarde.

Istraživanjem prakse održavanja pomorskih radionica, radionice su sistematizirane prema mjestu održavanja, dužini trajanja, tipu radionice i tipu sudionika. Ova tipologija omogućuje bolju organizaciju i prilagodbu radionica potrebama sudionika i zajednice.

Provedenom anketom na reprezentativnom uzorku od 18 subjekata koji su tijekom 2025. godine organizirali radionice pomorske baštine utvrđeno je da su održane ukupno 203 radionice. Od toga broja, 85 radionica održano je u zatvorenim prostorima, kao što su muzeji, interpretacijski centri, brodograditeljske radionice i barake, a 118 radionica održano je na otvorenim prostorima, primjerice na rivi, u barkama na moru ili u dvorištu muzeja. Prema tipu radionica, daleko je veći broj praktičnih radionica, u kojima sudionici aktivno sudjeluju u izradi uradaka ili ponavljaju radnje voditelja ili demonstratora - njih čak 187. Informativnih radionica, bez aktivnog sudjelovanja polaznika ili publike, bilo je 16. Prema rezultatima ankete, na 74 radionice sudionici su mogli sobom ponijeti uradak na kojemu su radili tijekom radionice. Uz voditelje radionica, 14 organizatora osiguralo je prisutnost posebnog demonstratora koji je pokazivao vještine izrade uradaka tijekom radionice. U nekim slučajevima, kao što su Udruga *Palagruza* i Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka, voditelji radionica su istovremeno i vrsni demonstratori. Samo 9 organizatora radionica osiguralo je prevoditelja koji je tijekom radionice prevodio na strani jezik, što ukazuje na potrebu za dodatnom prilagodbom radionica međunarodnoj publici.

Detaljno je istražena praksa održavanja radionica pomorske baštine, a posebno su vrijedni rezultati sistematizacije radionica pomorske baštine - ukupno 19 tematskih radionica, kojima se prenosila nematerijalna pomorska baština. Te radionice obuhvaćale su znanja i vještine iz područja moreplovstva, ribarstva i tradicijske brodogradnje. Osim tematskih radionica, evidentiran je i niz originalnih radionica koje nije bilo moguće svrstati u navedene kategorije, kao i upotreba namjenskih tradicijskih brodica u obučavanju veslanja, jedrenja i plovidbe.

U radu se definiraju prijedlozi za unapređenje sustava organizacije radionica pomorske baštine, s naglaskom na standardizaciju radionica, umrežavanje i omogućavanje sinergijskih učinaka između muzejskih ustanova i interpretacijskih centara pomorske baštine.

Radionice pomorske baštine predstavljaju nezaobilazan instrument očuvanja nematerijalne kulturne baštine jer omogućuju sustavan, iskustveni i međugeneracijski prijenos specijaliziranih znanja i vještina koje se ne mogu adekvatno prenijeti isključivo dokumentacijom ili muzealizacijom. Istodobno, one posjeduju potencijal razvoja u lokalnu izvornu kulturno-turističku ponudu, stvarajući prostor u kojemu se lokalno stanovništvo i posjetitelji povezuju kroz zajednički doživljaj i reinterpretaciju pomorskog identiteta.

Literatura

1. Cvitković, M. (2025). *Radionice za očuvanje tradicionalnih alata, zanata i običaja Barake Palagruzone*, Pomorski zbornik, Posebno izdanje, 6, str. 321-333.
2. Hrvatski pomorski muzej Split (2026). *Katalog muzejsko-edukativnih i kreativnih programa HPMS*. Dostupno na: https://www.hpms.hr/images/Katalog_radionica_HPMS_2026.pdf (pristupljeno: 15.03.2026.)
3. Karmelić, J. (2025). *Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije FIUMARE - model organizacije festivala pomorske baštine*, Pomorski zbornik, Posebno izdanje, 6, str. 251-268.
4. Ministarstvo kulture i medija RH (2026). *Registar kulturnih dobara RH - Umijeće gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera. Umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale*. Dostupno na: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-7587>; <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/tradicijsko-umijece-plovidbe-latinskim-i-oglavnim-jedrima-duz-hrvatske-obale-novo-je-nematerijalno-kulturno-dobro-rh/23532> (pristupljeno: 15.03.2026.)
5. Muzej općine Jelsa (2026a). *Morske drvotvorine*. Dostupno na: <https://muzejopcinejelsa.hr/2019/07/01/morske-drvotvorine/> (pristupljeno: 15.03.2026.)
6. Muzej općine Jelsa (2026b). *Svitla prošlosti - feroli ribarskog muzeja u Vrboskoj*. Dostupno na: <https://muzejopcinejelsa.hr/film-svitla-proslosti/> (pristupljeno: 15.03.2026.)
7. Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka (2026a). *Virtualni muzej Mala barka pomorske baštine sjevernog Jadrana*. <https://muzejmalabarka.com/> (pristupljeno: 6.03.2026.)
8. Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka (2026b). *Programi za vrtiće i škole*. Dostupno na: <https://ppmhp.hr/programi-za-vrtice-i-skole/> (pristupljeno: 16.03.2026.)
9. Skračić, V. (2025). *Bilješka o Latinskom idru*, Pomorski zbornik, Posebno izdanje, 6, str. 269-292.
10. Šikić Čubrić, K. (2025). *Muzej betinske drvene brodogradnje: model očuvanja i interpretacije pomorske baštine*, Pomorski zbornik, Posebno izdanje, 6, str. 189-198.
11. UNESCO (2003) *Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*. Dostupno na: <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-HR-PDF.pdf> (pristupljeno: 6.03.2026.)

Jakov Karmelić

E-mail: jakov.karmelic@gmail.com

Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of the Maritime, Fishing, and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria – Traditional Sails of Kvarner and Istria

Maritime Heritage Workshops for the Transfer of Knowledge and Skills

Abstract

The transmission of maritime knowledge and skills from older to younger generations is a key means of safeguarding intangible heritage and ensuring the continuity of cultural values associated with seafaring and maritime traditions. Educational workshops represent an important method for the systematic transfer of skills. They can encompass a wide range of competencies, including traditional sailing techniques, boatbuilding methods, knowledge of timber, sailmaking, boat rigging, and traditional fishing skills. Organizing such workshops is a complex process that requires careful planning, taking into account the age of participants, the location of the workshops, the availability of human and material resources, and the possible need for translation when foreign visitors are involved. Workshops may be held as part of maritime events, in museums and interpretation centres, or in a variety of settings, both on land and aboard vessels at sea. This diversity requires the content and teaching methods to be adapted to the specific needs and interests of different participant groups. Based on an analysis of survey data, the paper presents experiences from a range of workshops, categorized according to type and theme. It also examines innovative approaches to the transmission of knowledge and skills related to seafaring, fishing, and traditional boatbuilding. Finally, the paper proposes measures for further improving the organization of maritime heritage workshops.

Keywords: intangible maritime heritage, workshops, exchange of experiences

Marinka Fržop*
E-mail: marinka.frzop@gmail.com
Udruga Betinska gajeta 1740

Utjecaj tradicijskih regata na drvenu brodogradnju

Sažetak

Ovaj rad istražuje transformaciju svakodnevnog života na otoku Murteru kroz prizmu drvene brodogradnje i uporabe gajete. Analiziraju se društvene i tehničke promjene od 1960-ih godina do danas, prateći put gajete od neophodnog radnog alata za opstanak na relaciji otok – kopno – Kornati do statusa zaštićenog kulturnog dobra i simbola identiteta. U radu se obrađuju dva ključna razdoblja: era motorizacije, koja je uvođenjem motora i kabina radikalno izmijenila arhitekturu broda i percepciju vremena te suvremeno doba revitalizacije kroz pokret tradicijskih regata. Izravan uvid u rad lokalnih *škverova* u razdoblju od 1998. do 2025. godine pokazuje kako su upravo regate postale katalizator opstanka drvene brodogradnje, potičući novogradnju i zahtjevne obnove. Podaci su prikupljeni razgovorima s brodograditeljima tijekom 2025. i 2026. godine. Iako nije bilo moguće obuhvatiti sve podatke zbog nedostatka sustavne evidencije, nedostupnosti informacija o pojedinim gradnjama i obnovama te nemogućnosti kontakta s dijelom sudionika, prikupljeni rezultati ipak pružaju relevantan i pouzdan uvid. U rad je uključeno i brodogradilište Filipi u Sukošanu.

Ključne riječi: gajeta, drvena brodogradnja, latinsko jedro, regate, novogradnja, obnova

1. Uvod

Šezdesete i sedamdesete godine prošlog stoljeća označile su sumrak jedne ere i praskozorje tehnološke revolucije na dalmatinskim otocima. Da bismo razumjeli tadašnju svakodnevicu, potrebno je razumjeti logiku života na otoku, koja se bitno razlikovala od današnje. Život nije bio statičan, bio je neprestano kretanje u skladu s prirodnim ritmovima mora i zemlje. Logika opstanka nalagala je posjedovanje zemljišta na trima različitim lokacijama: na matičnom otoku Murteru, radi podmirivanja svakodnevnih potreba, u Modravama na kopnu, gdje su se nalazili maslinici i vinogradi te u kornatskom arhipelagu, koji je služio za ispašu stoke, uzgoj ratarskih kultura i ribolov. Poveznicu tog „trokuta preživljavanja“ činila je isključivo

* predsjednica Udruge Betinska gajeta 1740

gajeta – plovilo koje je omogućavalo svakodnevno svladavanje morskih putova između tih triju prostora. Rute kojima su se kretali betinski i murterski težaci bile su precizno određene sezonskim radovima. Dinamika vjetrova bila je ključna za isplovljavanje u eri prije motora. Logika kretanja podrazumijevala je isplovljavanje u jutarnjim, a povratak u popodnevnim satima, često s brodom punim tereta (poljoprivrednim proizvodima). Vrijeme putovanja mijenjalo se ovisno o udaljenosti posjeda, odnosno o tome nalazi li se posjed bliže ili dalje otoku Murteru. Međutim, more nije uvijek bilo pogodno za plovidbu jedrom. U slučaju bonace, težak je morao posegnuti za veslima, što je značilo produžetak puta tj. cjelodnevno veslanje. Logika života nije se ravnala prema satu, nego prema vremenskim uvjetima. Preživljavanje je ovisilo o praćenju znakova prirode, sunca i neba, dok je poznavanje lokalnih strujanja i ciklusa vjetrova bilo ključno za sigurnu plovidbu na jedra.

Slika 1. Gajeta u Smokvici (Kornati)

Izvor fotografije: Nacionalni park Kornati. Objavljeno u fotomonografiji Kornati, sjećanje na zaborav. (Preuzeto s Facebook stranice „Gajeta“)

Slika 2. Povratak iz Kornata

Izvor: fototeka Muzeja betinske drvene brodogradnje

2. Motorizacija i transformacija forme i funkcije gajete

Početak kraja apsolutne dominacije latinskog jedra započeo je šezdesetih godina prošloga stoljeća. Ugradnja motora u tradicionalne drvene brodove nije bila samo tehnička nadogradnja, već radikalna društvena promjena koja je iz temelja izmijenila percepciju vremena i prostora. U sukobu tradicije i racionalnosti latinsko je jedro, premda savršeno prilagođeno obalnoj plovidbi, zahtijevalo veliko iskustvo, a njegova ovisnost o vremenskim uvjetima svaki je plan činila neizvjesnim. Motorizacija¹ je donijela racionalniji izbor, plovidba je postala brža i sigurnija, a fizički napori znatno manji, što je bilo ključno za radne migracije i učinkovitiju povezanost s kopnom. Napuštanje jedra značilo je i postupno odumiranje specifičnih znanja o navigaciji i vještini upravljanja jedrom. Ta novostečena sloboda bila je praćena bukom motora i mirisom nafte.

¹ Kazivanje Ljubomira Ante Fržopa o transformaciji forme i funkcije.

Istodobno, razvoj cestovne mreže i pojava automobila dodatno su marginalizirali gajetu kao primarno prijevozno sredstvo. Smanjenjem potrebe za velikim otvorenim prostorom, funkcionalnost se postupno usmjerava prema udobnosti. Mlađe generacije motorizaciju su prihvatile kao jedini racionalan izbor, dok su stariji u gajeti bez jedra vidjeli „brod bez duše“.

Ugradnjom motora i njegovom masovnom primjenom, tradicionalna gajeta doživjela je svoju najradikalniju vizualnu i funkcionalnu promjenu - ugradnju kabine i natkabine. Ta arhitektonska intervencija nije bila tek estetska, već izravna posljedica društvenih promjena i novog ritma života koji je zahtijevao veću udobnost i autonomiju na moru. Ugradnjom kabine gajeta je izgubila svoj izvorni radni profil te dobila dodatni volumen, koji je trajno izmijenio njezina maritimna svojstva. Povišeno težište zahtijevalo je veću vještinu brodograditelja u postizanju stabilnosti. Ipak, korisnici su bili spremni žrtvovati dio plovnih sposobnosti pod jedrom u zamjenu za zaštitu od sunca i kiše te mogućnost boravka i spavanja na brodu. Kasnijim dodavanjem natkabina gajeta je dobila fiksnu zaštitu nad kormilarskim mjestom, što je omogućilo plovidbu u svim vremenskim uvjetima, ali je trajno onemogućilo klasično rukovanje latinskim jedrom.

Prijelaz s otvorenog na zatvoreni brod značio je i promjenu filozofije boravka na moru. Dok je otvorena gajeta podrazumijevala stalnu izloženost vremenskim prilikama i drugim prirodnim elementima, ugradnja kabine donijela je veću udobnost i privatnost te omogućila obiteljski boravak, pripremu hrane i noćenje na brodu. Time se funkcija plovila postupno premjestila s područja ribarstva i težaštva u područje nautičkog turizma i slobodnog vremena. Ovaj je komfor, paradoksalno, pratilo razdoblje zapuštanja dalekih otočnih posjeda. Kako je život postajao brži, a rad se premještao na kopnene djelatnosti, kornatski posjedi i daleki maslinici postajali su teret.

Slika 3. Novoizgrađeni kaić na skaladi (autor: Neven Jović)

3. Regate kao regeneratori baštine

U trenutku kada je tradicijsko jedrenje gotovo u potpunosti iščezlo iz svakodnevne uporabe, krajem 20. i početkom 21. stoljeća nastupa fenomen koji povjesničari i sociolozi nazivaju revitalizacijom pomorske baštine. Pokret obnove tradicijskih plovila i organizacija prvih regata na latinsko jedro označili su ključnu prekretnicu: jedrenje prestaje biti egzistencijalna nužnost i transformira se u svjesni kulturni čin te najvidljiviji oblik čuvanja identiteta. Prve regate organizirane u Murteru 1998. i u Betini 2003. godine unijele su novu dinamiku u lokalnu zajednicu. Ono što je stoljećima bila naporna svakodnevnicna težaka, u novom je kontekstu postalo atraktivno iskustvo za sudionike i promatrače. Regate su nosile dvostruku poruku: s jedne strane djelovale su kao povratak u zaboravljeni svijet, dok su s druge strane bile suvremeni društveni događaj koji okuplja ljude različitih profesija i generacija.

Slika 4. Start Regate za dušu i tilo (autor: Igor Turčinov)

Za starije sudionike, povratak pod jedra značio je povratak u vlastitu mladost, evocirajući sjećanja na vrijeme tišine i plovidbe bez buke motora. Ključnu ulogu imali su stariji mještani, čija su svjedočanstva, vještine i savjeti bili dragocjeni u prenošenju znanja mlađim generacijama. Upravo je ta međugeneracijska povezanost osigurala opstanak vještina koje se nisu mogle naučiti iz knjiga, već isključivo praktičnim radom na brodu. Pojava regata izazvala je naglo zanimanje za opremanje brodova starim platnenim jedrima, koja su nosila tragove soli i vremena. Upravo su takva, izvorna jedra krasila prvih sedam gajeta, pet iz Murtera i dvije iz Betine, koje su pokrenule novu eru zaštite izgradnje betinske gajete kao nematerijalnog kulturnog dobra.

Zbog nedostatka prirodnog platna za jedra, uvedeni su moderni sintetički materijali. Iako su ti novi materijali omogućili veću izdržljivost i brzinu, odstupilo se od tradicionalnog izgleda jedra primjenom većih proporcija jedra i lantine. Na taj način,

kroz funkcionalnu opremu, postignut je vizualni znak promjene izgleda tradicionalnog jedra, što je dovelo do uvođenja pravila o snasti i poticanja na to da se brod i oprema zadrže unutar okvira tradicionalnog izgleda. Povećano zanimanje za sudjelovanje u regatama izravno je potaknulo narudžbe novih brodova, opsežne obnove starih gajeta te izradu pojedinih dijelova opreme za jedrenje. U novogradnji je povećana potražnja potaknula brodograditelje na veću tehničku preciznost i estetsku izvedbu, budući da su brodovi sada postali i reprezentativni kulturni i turistički objekti.

Slika 5. Kompletna obnova guca Marija

Izvor: Škver Marin

4. Otok Murter kao regionalni centar

Otok Murter danas se smatra jednim od posljednjih uporišta žive drvene brodogradnje na Jadranu te predstavlja jedinstven fenomen u suvremenom jadranskom pomorskom kontekstu. Dok je u većini otočnih središta proces plastifikacije i modernizacije flote gotovo u potpunosti istisnuo tradicionalnu gradnju, na otoku Murteru je, prema neslužbenom popisu plovila koji su provele udruge na otoku, evidentirano oko 350 drvenih plovila. Naselje Murter s oko 200 plovila je jezgra otočne flote, što je ponajprije povezano s korištenjem kornatskih posjeda. Betina, s približno 80 drvenih brodova, uz snažnu kalafatsku tradiciju, ostaje ključno središte njihove gradnje i održavanja. Jezera i Tisno zajedno broje oko 70 plovila, čime se potvrđuje kontinuitet i prostorna homogenost u očuvanju drvene brodogradnje na otoku. Ova velika sačuvana flota nije slučajnost, već izravna posljedica specifičnog geografskog položaja i povijesnih

okolnosti. Prisutnost operativnih brodogradilišta u Betini ključna je za održavanje flote. Dostupnost stručnog kadra osposobljenog za popravak i održavanje drvenih brodova omogućila je njihovim vlasnicima da svoja plovila desetljećima održavaju u plovnom stanju.

5. Rezultati istraživanja: Analiza lokalnih škverova

Brodograditelji su u promatranom razdoblju, potaknuti stabilizacijom sektora, očuvali i dodatno afirmirali svoje povijesno utemeljene vještine, ostajući dosljedni gradnji manjih tradicijskih plovila poput gajeta, leuta, batana, kaića i lađa. Za razliku od novogradnje, obnova je snažno vezana uz osobne motive vlasnika. Često se radi o gajetama koje su nekada služile obitelji, više puta promijenile vlasnika, a potom su ih nasljednici nastojali vratiti u posjed i obnoviti do najsitnijih detalja. Rad drugih brodograditelja na otoku Murteru dokaz je da se brodogradnja nije događala samo u *škverovima*, već i u velikim kućnim prostorima i u dvorištima kuća. Ti su ljudi, unatoč drugim životnim obvezama, nastojali zadržati svoje mjesto u drvenoj brodogradnji.

Ovo poglavlje donosi pregled novogradnji i rekonstrukcija proizašlih iz izvornih terenskih istraživanja i razgovora s brodograditeljima. U nastavku su detaljnije opisani ključni projekti *škverova*, dok se njihov sustavni tehnički pregled nalazi u tablici na kraju rada.

Slika 6. Novoizgrađeni leut Kvarneriol
Izvor: fototeka Muzeja betinske drvene brodogradnje

Slika 7. Novoizgrađena lađa (autor: Neven Jović)

5.1. Radionica za izradu i popravak brodova *Marin*

Škver Marin, u vlasništvu Ljubomira Ante Fržopa, prepoznatljiv je po novogradnji koja spaja tradiciju i suvremenu udobnost. U *škveru* je izgrađeno pet gajeta s kabinom i natkabinom namijenjenih višednevnom boravku na moru.

Izgrađene su i tri otvorene gajete: *Modravka* 2005., *Kurnatarica* 2007. te gajeta iz 2006. godine izgrađena za naručitelja iz susjednog mjesta Jezera.

U *škveru* su izgrađene i dvije lađe s kabinom dužine pet metara, kao i lađa bez kabine *Marinka* 2002. godine, koja se ističe dobrim maritimnim sposobnostima. Ova je lađa postala primjer izvrsnosti maritimnih sposobnosti, zahvaljujući preciznoj gradnji i dubokom razumijevanju ponašanja drvenoga trupa u plovidbi. Njezine plovidbene kvalitete potvrđuju optimalan omjer težine, oblika dna i čvrstoće konstrukcije, što omogućuje sigurnu i brzu plovidbu.

U *škveru* su provedene potpune obnove dvaju guceva za naručitelje iz Primoštena i sa Čiova, kao i cjelovita obnova gajete *Jaka* 2022. godine.

Značajno mjesto zauzima izgradnja školskog broda *Kurnatarica*. Ova gajeta namijenjena je edukaciji djece za jedrenje pod okriljem udruge *Latinsko idro*. Izgrađena prema izvornim linijama betinske gajete, projektirana je za jednaku učinkovitost na vesla i pod jedrom. Tijekom i nakon izgradnje bila je izložena na Sajmu nautike u Zagrebu. U kratkom je vremenu postala jedno od najprepoznatljivijih

obilježja betinske drvene brodogradnje te je 2008. godine predstavljala hrvatsku pomorsku baštinu na međunarodnom festivalu pomorstva u Brestu.

Škver Marin ističe se i kao primjer uspješnog prijenosa tradicijskog znanja u suvremeni kontekst, što potvrđuje izgradnja četiri nova leuta. Suvremena rješenja omogućuju prilagodbu potrebama današnjeg načina života, bez gubitka osnovne funkcije i identiteta plovila.

Kao suvremena evolucija ove tipologije, posebno se ističe leut izgrađen 2011. godine za naručitelja s otoka Prvića, projektiran za višednevni boravak na moru.

Leut *Gušte*, izgrađen 2014. godine za transport maslina i opremljen za jedrenje, danas ima značajnu ulogu u rekreativnom i kulturnom sektoru. Leut *Orlić* iz 2016. godine, s tradicionalnom kabinom, prilagođen je dužim boravcima na moru. Važno je naglasiti da takva plovila u potpunosti zadržavaju temeljna obilježja tradicijskih brodova, što im omogućuje sudjelovanje u regatama pod latinskim jedrom. Multifunkcionalnost leuta očituje se u mogućnosti korištenja različitih sustava pogona, čime se osigurava sigurnost u svim uvjetima plovidbe. To potvrđuje i izgradnja leuta *Kvarneriol* 2020. godine za naručitelja iz Istre. Uz motorni pogon, leuti su u pravilu opremljeni veslima i latinskim jedrom. U trenutku nastanka ovog teksta, u *škveru Marin* u tijeku je gradnja nove gajete.

5.2. Radionica za izradu i popravak brodova *Ćiro*

Škver Ćiro predstavlja ključan čimbenik opstanka tradicijskog brodograditeljskog zanata u Betini. Kroz desetljeća djelovanja, ovaj je *škver* postao sinonim za vrhunsku izradu, ali i za duboko razumijevanje odnosa između čovjeka, broda i mora. Iako je primarno usmjeren na novogradnju i djelomične popravke, značajan dio njegove djelatnosti obuhvaća obnova plovila povijesne vrijednosti i njihovo vraćanje u izvorni oblik. Doprinos *škvera* predstavlja izgradnja replike starohrvatskog broda iz 11. stoljeća, *Condura*. Ovaj projekt potvrdio je da je kalafat Čedomir Burtina posjedovao znanja i vještine potrebne za rekonstrukciju i oživljavanje složenih povijesnih brodskih formi.

Najpoznatija rekonstrukcija *škvera* zasigurno je gajeta *Cicibela*, danas zaštićeno kulturno dobro Republike Hrvatske. Od izvornog broda sačuvano je približno 20 % građe. Svako je rebro pažljivo demontirano, prema njemu izrađeno novo te vraćeno u konstrukciju, kako bi se očuvala izvorna linija broda iz 1931. godine. *Cicibela* danas predstavlja simbol betinske gajete starijeg tipa.

Značajna je i obnova izložbeno-edukacijskog broda Muzeja betinske drvene brodogradnje, gajeta *Marija* iz 2021. godine, koju su proveli nasljednici radionice, Nikola i Krešimir Papeša. Također se ističe obnova guca *Belona* iz 2020. godine, nakon koje je brod stavljen pod zaštitu Ministarstva kulture. Gajeta *Baba Tone* predstavlja još jedan vrhunski primjer obnove, pri kojoj je zamijenjeno više od 90 %

izvorne građe. Tijekom obnove bila je dva puta izložena na Sajmu nautike u Zagrebu (2012. i 2013.).

Obiteljska gajeta *Godulica* izgrađena je 1941. godine, a obnavljana je tri puta. Brodovi obnavljani u *škveru Ćiro* nalaze se i u vlasništvu naručitelja iz Pašmana. Gajeta *Mala Matulića*, izgrađena u Betini 1970. godine, obnovljena je u *škveru Ćiro*, a 2015. godine predstavljala je pomorsku baštinu Zadarske županije na Festivalu mora i pomorstva u francuskoj pokrajini Bretanji. Osim cjelovitih rekonstrukcija, u *škveru* su provedeni i brojni djelomični popravci, među ostalim na gajetama *Prvinka* i *Šimica*.

Škver Ćiro neizostavan je akter u revitalizaciji jedrenja na latinsko jedro. Bez njegove stručne podrške, flota s otoka Murtera teško bi održala svoju funkcionalnost. Iako su potpune rekonstrukcije među najvidljivijim postignućima, ključna uloga *škvera* očituje se u svakodnevnom djelomičnim popravcima i redovitim godišnjim remontima.

U trenutku nastanka ovoga teksta, u *škveru* je u tijeku gradnja nove gajete.

5.3. Radionica za izgradnju i popravak brodova *Siniša Mikin*

Radni vijek Siniše Mikina obilježen je rekonstrukcijama, remontima i novogradnjama ne samo u njegovoj radionici, već i u drugim *škverovima* u kojima je radio prije osnivanja samostalnog obrta.

Jedan od najznačajnijih projekata u Mikinovu opusu je gajeta *Dišpetoža*. Preuzevši rad kada su na brodu bila postavljena tek rebra, Siniša je samostalno priveo proces gradnje do završne faze. *Dišpetoža* ima važnu edukativnu ulogu, služeći kao platforma za poduku mladih jedriličara tradicijskom načinu jedrenja.

Za potrebe snimanja filma *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, prema nacrtu je izradio brod koji je morao zadovoljiti stroge estetske i povijesne kriterije, čime je uspješno oživio duh renesansnog ribarstva.

Rekonstrukcija gajete *Nadalina*, koja se nalazi na stalnom vezu u sklopu Muzeja na otvorenom, svjedoči o izvornosti njegova rada. *Nadalina* je redoviti sudionik regate *Za dušu i tilo*, gdje pokazuje svu funkcionalnost majstorske izrade.

Kroz svoj samostalni obrt, brodograditelj Mikin udahnuo je novi život brojnim plovilima, među kojima se ističe zahtjevan zahvat na gajeti *Tišnjanka*, popravak pasare za naručitelja iz Seget Vranjica te popravak nekoliko kaića do pet metara.

Najnovije poglavlje Sinišinog stvaralaštva ima osobni karakter. Za potrebe svoje obitelji, izgradio je novu lađu opremljenu tradicionalnim platnenim jedrom.

5.4. Brodograđevni servis *Pile*

Brodograđevni servis *Pile*, u vlasništvu Milana Jadrešića, zauzima posebno mjesto u brodogradnji. Njegov rad obuhvaća širok raspon djelatnosti - od

izgradnje tradicionalnih gajeta prilagođenih suvremenim potrebama, do zahtjevnih rekonstrukcija i izrade replika povijesnih plovila. Posebno se ističe gradnja gajeta s kabinom i natkabinom, koje predstavljaju odgovor na suvremene potrebe korisnika za većom udobnošću i autonomijom na moru. Među njima se izdvaja gajeta opremljena kabinom, natkabinom i sošnim jedrom, koja uspješno spaja tradicionalne linije trupa s drugačijim tipom jedrilja, zadržavajući pritom funkcionalnost za ribarenje i dulji boravak na moru.

Novogradnja gajete *Baba Majo* iz 2018. godine predstavlja svojevrsni povratak izvornoj betinskoj gajeti otvorenog tipa. Duljine 6,55 m, ova je gajeta opremljena za jedrenje te je tradicionalnim načinom, preko *palanki*, porinuta u more.

Značajan iskorak u području povijesne rekonstrukcije *škver* je ostvario gradnjom replika komiških falkuša. Izgrađene su dvije falkuše izvornog viškog tipa - *Mikula* (2005.) i *Palagruža* - pri čemu je primijenjen tradicijski način gradnje, uz određena poboljšanja maritimnih svojstava.

Godine 2006. izgrađena je i *Kraljica mora*, replika bracere iz 18. stoljeća, kod koje je primijenjen inovativan pristup u gradnji oplata - dijagonalno polaganje u tri sloja. Ovakvo rješenje osigurava iznimnu čvrstoću trupa, uz istodobno očuvanje povijesne forme plovila.

Među ostalim projektima ističe se izgradnja obiteljskog broda duljine šest metara za naručitelja iz Sv. Filipa i Jakova (2016.), kao i obnova leuta s kabinom, prilagođenog za višednevni boravak na moru.

Poseban doprinos brodogradilišta predstavlja i sudjelovanje u konstrukciji legendarne ofalkone gajete *Cicibela*, čime se dodatno potvrđuje njegova važna uloga u očuvanju i reinterpretaciji betinske tradicijske brodogradnje.

5.5. Brodogradilište i marina *Betina*

Brodogradilište i marina *Betina* pokazalo je kroz ključni projekt inovacije smjer u kojemu se gajeta može razvijati u suvremenom kontekstu. Projekt gajete *Lipa moja* predstavlja iskorak i jedan od najhrabrijih pokušaja spajanja tradicije i tehnologije. Primjenom inovativnih postupaka gradnje i suvremenom interpretacijom forme, ova se gajeta može promatrati kao moderna inačica klasičnog tipa. Međutim, zbog specifičnih rješenja u konstrukciji kolumbe, izlazi iz strogih okvira tradicijskog broda, otvarajući pitanje granica i mogućnosti evolucije drvene brodogradnje u novom vremenu.

Gajeta *Marina Betina* (2005.), izgrađena kao vlastiti projekt brodogradilišta, predstavlja ogledni primjer klasične betinske gajete. Svojim skladnim linijama i izvrsnim maritimnim svojstvima postala je nezaobilazan sudionik regata na latinsko jedro.

Namjenski projektirana gajeta *Mati Jezerka* (2011.) izgrađena je za udrugu *Južnje strane* iz Jezera. Riječ je o gajeti s izraženom društvenom i edukativnom ulogom, koja služi kao platforma za poduku djece i mladih tradicijskom jedrenju. Uz navedene projekte, u istom je razdoblju realizirana i gajeta izrađena po narudžbi naručitelja iz Stona.

Kontinuitet tradicije možda se najjasnije očituje u činjenici da se i u trenutku pisanja ovoga teksta u Brodogradilištu i marini *Betina* gradi nova gajeta. Za razliku od prethodnih inovativnih iskoraka, ovaj se projekt dosljedno oslanja na tradicijske metode gradnje, koristeći provjerene materijale i tehnike.

5.6. Brodograđevni servis *Kukin*

Gajeta *Beba*, registarskih oznaka MU 1581, izvrsna je potvrda stručnosti brodogradilišta *Kukin*. Pri obnovi gajete precizno su izbalansirani jarbol, lantina i jedro što daje dodatni potisak, koji *Bebu* svrstava među najbolje u njezinoj kategoriji gajeta do 6,50 metara, gdje postiže zapažene rezultate. *Beba* je dokaz da drveni brod star desetljećima, kada se stručno obнови, može parirati i modernijim izvedbama.

5.7. Brodogradilište *Filipi* – Sukošan

Brodogradilište *Filipi* započinje s radom dolaskom potomaka betinske loze brodograditelja, koji su preselili svoje znanje, alat i zanat u Sukošan, utemeljivši *šuver* koji će postati sinonim za vrhunsku drvenu gradnju u Zadarskoj županiji. Danas njegovi nasljednici nastavljaju tradiciju majstorskog umijeća, povezujući naslijeđe s potrebama suvremenog nautičkog tržišta. Razdoblje od 2020. do 2026. godine značajno je, jer obilježava sustavan pristup očuvanju i obnovi tradicijskih drvenih plovila. *Šuver* uvodi standard detaljne dokumentacije svakog zahvata. Naglasak je na vraćanju gajeta i leuta u njihovo izvorno stanje, uz očuvanje njihovih linija. U navedenom razdoblju realizirano je sedam većih, fotografski dokumentiranih obnova (dvije pasare, dva kaića, batana, gajeta i leut), uz nekoliko manjih zahvata.

Popis dokumentiranih novogradnji i rekonstrukcija u škerovima u Betini, Murteru, Tisnom i Sukošanu od 1998. do 2026. godine

Šker / Majstor	Naziv broda, registarska oznaka i duljina broda	Tip	Status, namjena i godina gradnje/obnove
Marin (A. Fržop)	Kurnatarica (MU 1), 6,60 m	gajeta	Školski brod, regate (novogradnja, 2007.)
	Marinka (MU 906), 5,00 m	lađa	Obiteljski, edukacija (novogradnja, 2002.)
	Gušte (MU 85), 7,00 m	leut	Obiteljski, prijevoz, regate (novogradnja, 2013.)
	Orlić (MU 84), 7,50 m	leut	Obiteljski, rekreacija, regate (novogradnja, 2016.)
	Kvarneriol (RK 2700379), 8,00 m	leut	Reprezentativna novogradnja (2020.)
	Marija (PŠ 304), 5,70 m	guc	Obiteljski, regate (obnova 2024.)
	Leut Prvić	leut	Reprezentativna novogradnja (2011.)
	Modravka (MU 988), 6,60 m	gajeta	Obiteljski, regate (novogradnja 2005.)
	Mare, ex Jaka (MU 41), 6,50 m	gajeta	Obiteljski, regate (obnova 2022.)
Ćiro (Ć. Burtina, Nikola i Krešimir Papeša)	Cicibela (ZD 988), 7,90 m	gajeta	Zaštićeno kulturno dobro RH, regate (obnova 2011.)
	Baba Tone (MU 612), 6,00 m	gajeta	Obiteljski, regate (obnova 2011.)
	Mala Matulića, (BG 51)	gajeta	Obiteljski, regate (obnova) Pašman
	Godulica (MU 229), 6,20 m	gajeta	Obiteljska baština, izgradnja 1941. (obnova 2004.)
	Condura	replika	Povijesna rekonstrukcija malog srednjovjekovnog broda iz 11. st. (1998.)
	Marija (MU 1646), 6,90	gajeta	Muzejski izložbeni brod (obnova 2021.)
	Belona, 6,00 m	guc	Zaštićeno kulturno dobro (obnova 2018.)
	Prvinka (MU 1813), 6,20 m	gajeta	Obiteljska baština, djelomična obnova
Siniša Mikin	Dišpetoža (MU 777), 6,60 m	gajeta	Obiteljski, edukacija, regate (novogradnja, 2011.)
	Nadalina (MU 1890), 6,20 m	gajeta	Obiteljski, regate (obnova 2019.)
	Tišnjanka (TI 1), 5,70 m	gajeta	Regate (obnova 2019.)
	Đurda (MU 162847)	lađa	Obiteljski, edukacija (novogradnja, 2022.)

Škver / Majstor	Naziv broda, registarska oznaka i duljina broda	Tip	Status, namjena i godina gradnje/obnove
Pile (M. Jadrešić)	falkuša Mikula	gajeta s falkama	Specifična novogradnja otoka Visa (2005.)
	falkuša Palagruža	gajeta s falkama	Specifična novogradnja otoka Visa
	Baba Majo (PR 258362), 6,55 m	gajeta	Edukacija, regate (novogradnja 2018.) - Preko
	Cicibela (falkuša)	gajeta s falkama	Specifična novogradnja otoka Visa
	Leut	leut	Obiteljski, rekreacija (obnova 2025.) - Betina
	Novogradnja	gajeta	Obiteljski (2016.) - Filip Jakov
Brodogradilište i marina Betina	Marina Betina (MU 1054), 6,80 m	gajeta	Edukacija, regate (novogradnja 2005.)
	Mati Jezerka (TI 250), 6,70 m	gajeta	Školski brod, regate (novogradnja 2011.)
	Lipa moja (MU 1700), 6,96 m	gajeta	Suvremena verzija, regate (novogradnja 2016.)
	Gajeta s kabinom	gajeta	(novogradnja 2010.) - za Karin
	Gajeta za rekreaciju, 7,00 m	gajeta	(novogradnja 2013.) - za Veneciju
	Gajeta za prijevoz	gajeta	(novogradnja 2010.) - Cavtat
	Leut	leut	(obnovljen) - Murter
Neven Kukin	Beba (MU 1581), 6,75 m	gajeta	Obiteljski, regate (obnova 2016.)
Milan Burtina	(MU 286453)	lađa	Obiteljski, regate (novogradnja 2021.)
Tomislav Pavić	Košte (MU 554), 6,87 m	gajeta	Regate (novogradnja 2011.) - Crna Gora
	Tome (MU 278329), 7,35 m	gajeta	Obiteljski, regate (novogradnja)
Tomislav Pavić / Nikola Balin	Bažokić (MU 8)	leut	Obiteljski, prijevoz, regate (obnova 2005.)
Nikola Skračić	Zadugarka (MU 673), 6,55 m	gajeta	(obnova 2020.) - Murter
Boris Crvelin	Ilka (MU 887), 6,10 m	gajeta	(novogradnja u Tisnom) - Murter

Škver / Majstor	Naziv broda, registarska oznaka i duljina broda	Tip	Status, namjena i godina gradnje/obnove
Filipi (J. Zrilić, Lj. Zrilić)	(ZD 203212)	gajeta	(obnova) - Zadar
	(NG 155735)	leut	(obnova) - Posedarje
	Ljube (ZD 1448)	pasara	(obnova) - Sukošan
	(TG 2518)	pasara	(obnova) - Podstrana
	Marija (KB 279)	kaić	Cesarica/Stariograd
	(ZD 171)	kaić	Diklo/Zadar
	(ZD 4862)	batana	Sukošan

6. Zaključak

Istraživanje potvrđuje da je utjecaj tradicijskih regata bio ključna poluga koja je zaustavila odumiranje drvene brodogradnje. Glavni zaključci rada mogu se sažeti u tri točke:

1. Transformacija funkcije: gajeta je uspješno prešla put od neophodnog radnog plovila težaka do zaštićenog kulturnog dobra i vrhunskog sportsko-rekreacijskog plovila.
2. Održivost zanata: zahvaljujući kontinuiranom radu lokalnih *škverova*, očuvan je kontinuitet kalafatskog umijeća. Otok Murter danas predstavlja regionalno središte s najvećom koncentracijom aktivnih drvenih brodova i novogradnji na Jadranu.
3. Identitetski značaj: revitalizacija latinskog jedra osigurala je međugeneracijski prijenos znanja, čime je pomorska baština prestala biti samo dio prošlosti i postala aktivni element identiteta i turističke prepoznatljivosti otoka Murtera.

Kazivači

Ljubomir Ante Fržop (Radionica za izradu i popravak brodova *Marin*), usmeno kazivanje, pismeno dokumentiranje, osobna zbirka fotografija - Betina, 2025.

Nikola Papeša (*Škver Ćiro*), usmeno kazivanje - Betina, 2025.

Milan Jadrešić (Brodograđevni servis *Pile*), usmeno kazivanje, pismeno dokumentiranje - Betina, 2025.

Siniša Mikin (Radionica za izradu drvenih brodova *Mikin*), usmeno kazivanje, pismeno dokumentiranje - Betina, 2025.

Brodogradilište i marina *Betina*, usmeno kazivanje - Betina, 2026.

Joso i Ljubomir Zrilić (*Škver Filipi*), pismeno dokumentiranje - Sukošan, 2026.

Marko Bašić (*Marina Vinici Murter*), usmeno kazivanje - Murter, 2026.

Literatura

1. Osobna dokumentacija Marinka Fržop
2. Dokumentacija udruge *Betinska gajeta 1740*
3. Fržop, Marinka (2025.) Regata za dušu i tilo: 20 godina pod jedrima tradicije na čast Velike Gospe, Betina, 2026.

Marinka Fržop
E-mail: marinka.frzop@gmail.com
Association Betina Gajeta 1740

The Impact of Traditional Regattas on Wooden Shipbuilding

Abstract

This paper examines the transformation of everyday life on the island of Murter through the development of wooden shipbuilding and the use of the *gajeta*. It analyses social and technological changes from the 1960s to the present day, tracing the *gajeta*'s transformation from an essential means of transport and subsistence—connecting the island with the mainland and the Kornati archipelago—to its present-day status as a protected cultural asset and a symbol of local identity. The paper focuses on two key periods: the era of motorization, which profoundly altered vessel design and perceptions of time through the introduction of engines and cabins, and the contemporary period of revitalization driven by the traditional regatta movement. First-hand insight into the activities of local shipyards between 1998 and 2025 indicates that traditional regattas became an important catalyst for the survival of wooden shipbuilding, stimulating both the construction of new vessels and complex restoration projects. The research is based on interviews with shipbuilders conducted in 2025 and 2026. Although a comprehensive dataset could not be compiled due to the absence of systematic records, gaps in information on individual construction and restoration projects, and the inability to contact some participants, the data collected nevertheless provide relevant and valuable insights. The study also includes the Filipi shipyard in Sukošan.

Keywords: *gajeta*, wooden shipbuilding, lateen sail, regattas, new construction, restoration

Robert Mohović*

E-mail: robert.mohovic@pfri.uniri.hr

Pomorski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Nužnost zadržavanja izvornosti pri obnovi i opremanju tradicijskih brodica

Sažetak

Obnova i opremanje tradicijskih brodica predstavljaju izazov iz više razloga. Nažalost, kvalificiranih majstora tradicijske brodogradnje ima sve manje, izbor kvalitetnog materijala za obnovu i opremanje je sužen, a za veće zahvate, kada bi bilo potrebno imati i tehničku dokumentaciju, ona najčešće ne postoji. Pri obnovi i opremanju tradicijskih brodica često se koriste suvremeni materijali i tehnike. Sve su to izazovi s kojima se suočavamo pri obnovi, posebno ako je cilj obnove zadržavanje tradicijske brodice u izvornom/autentičnom obliku - a trebao bi biti. Regate tradicijskih barki na jedra zasigurno su privukle pojedince koji baštine tradicijske brodice da ih čuvaju i obnavljaju, a pridonijele su i većem senzibilitetu javnosti za ovaj dio pomorske baštine. Međutim, one su djelomično i dovele do toga da obnova i opremanje tradicijskih brodica nisu provedeni na način koji bi očuvao njihovu izvornost. Zadržavanje izvornosti tradicijskih brodica trebao bi biti jedan od ključnih ciljeva u području očuvanja i revitalizacije tradicijske pomorske baštine, osobito u svjetlu uvrštavanja umijeća gradnje i plovidbe tradicijskim barkama na Popis nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske. Kako bi se taj cilj uspješno ostvario, postoje odgovarajući modeli, znanje, pa i određena pravila, no potrebno je postići širi konsenzus o tome da je očuvanje izvornosti tradicijskih brodica od presudne važnosti. U ovom radu se detaljno analiziraju postulati na kojima bi se trebala temeljiti obnova i opremanje plovila kako bi se sačuvala njihova izvornost te su prikazani primjeri dobre i loše prakse. Tekst se temelji na *Pravilima za konstrukciju i opremu tradicijskih plovila s pravilima regatnog jedrenja tradicijskim i povijesnim plovilima*, koja je donijela Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre – Tradicijska jedra Kvarnera i Istre, a koja predstavljaju kvalitetnu osnovu za razmatranje problematike koja je predmet ovoga rada.

Ključne riječi: očuvanje i revitalizacija pomorske, ribarske i brodograđevne baštine, zadržavanje izvornosti pri obnovi i opremanju tradicijskih brodica, modeli i Pravila za postizanje cilja

* Redoviti profesor u trajnom izboru na Zavodu za nautičke znanosti Pomorskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, predsjednik Ekumujeza Mošćenička Draga, predsjednik Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre - Tradicijska jedra Kvarnera i Istre, dopredsjednik Katedre Čakavskog sabora općine Mošćenička Draga i pročelnik Sekcije za hrvatsku pomorsku baštinu Znanstvenog vijeća za pomorstvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU).

1. Uvod

U posljednjih dvadesetak godina postignuti su značajni rezultati u području očuvanja i revitalizacije pomorske, ribarske i brodograđevne baštine. Pritom su pokrenute mnogobrojne regate tradicijskih barki na jedra i organizirani festivali temeljeni na maritimnoj baštini, organiziran čitav niz predavanja, okruglih stolova, izložbi, radionica tradicijskih pomorskih, ribarskih i brodograđevnih vještina, odobreni su i realizirani brojni međunarodni i drugi projekti u području očuvanja i revitalizacije pomorske, ribarske i brodograđevne baštine te su pokrenute razne inicijative i mnoge druge značajne aktivnosti koje su doprinijele vidljivosti, ali i realizaciji konkretnih sadržaja.

Svjedoci smo da je posljednjih dvadesetak godina značajno poraslo zanimanje za čuvanje i obnovu tradicijskih barki, kojemu je uvelike doprinijela organizacija raznih smotri i regata tradicijskih barki na jedra i općenito manifestacija temeljenih na pomorskoj baštini. No, obnova i opremanje tradicijskih brodica predstavlja izazov iz više razloga. Kvalificiranih majstora tradicijske brodogradnje ima sve manje, izbor kvalitetnog materijala za obnovu i opremanje je sužen, a za veće zahvate za koje bi bilo potrebno imati i tehničku dokumentaciju, ona najčešće ne postoji. Pri obnovi i opremanju često se koriste suvremeni materijali i tehnike. Sve su to izazovi s kojima se suočavamo pri obnovi, posebno ako je cilj obnove zadržavanje tradicijske brodice u izvornom/autentičnom obliku - a trebao bi biti.

Regate tradicijskih barki na jedra zasigurno su privukle pojedince koji baštine tradicijske brodice da ih čuvaju i obnavljaju, a ojačale su i senzibilitet javnosti za ovaj dio pomorske baštine. Međutim, one su djelomično i dovele do toga da obnove i opremanja tradicijskih brodica nisu provedene na način da brodice zadrže svoju izvornost.

Zadržavanje izvornosti tradicijskih brodica trebao bi biti jedan od važnijih ciljeva u području očuvanja i revitalizacije tradicijske pomorske baštine, osobito u svjetlu uvrštavanja umijeća gradnje i plovidbe tradicijskim barkama na Popis nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske.

Kako bi se taj cilj uspješno ostvario, postoje odgovarajući modeli, znanje, pa i određena pravila, no potrebno je postići širi konsenzus o tome da je očuvanje izvornosti tradicijskih brodica od presudne važnosti.

Pri promišljanju obnove tradicijskih barki potrebno je poći od temeljnih postulata koji se odnose na kulturnu baštinu općenito.

Kulturna baština, materijalna i nematerijalna, zajedničko je bogatstvo čovječanstva u svojoj raznolikosti i posebnosti, a njena zaštita jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta. Kulturna baština dio je naših života, a njezina obnova, čuvanje i prenošenje običaja i znanja na nove generacije oblikuju budućnost svijeta.

Pomorska baština jedna je od temeljnih kulturnih vrijednosti svakog pomorskog naroda. Očuvanje pomorske baštine, kao dijela cjelokupnog kulturnog nasljeđa jednog naroda, ima važnu ulogu za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta te prenošenje iskustva prethodnih generacija na nove generacije. Pristup pomorskoj baštini treba biti multidisciplinaran, jer se istovremeno mora promatrati samo plovilo, njegova izgradnja i opremanje, upravljanje i plovidba (uz pomoć snage vesala, vjetra i motora), poznavanje pomorske meteorologije i geografije, kao i privredni i kulturni kontekst u kojemu određeno plovilo ispunjava svoju funkciju (prijevoz putnika i tereta, ribarstvo, istraživanje, sport, razonoda...). Uz sva praktična znanja i vještine, pomorska baština uključuje poznavanje maritimnog leksika te vjerovanja i društvene običaje života uz more.

Kada govorimo o obnovi i opremanju tradicijskih plovila, njih ne smijemo „uljepšavati” ni „modernizirati” jer takvim krivotvorinama (forme, izgleda, opreme...) razaramo njihovu vrijednost i praktičnost koju su izgradile i dosegle prethodne generacije. Tradicijske barke moramo održavati s njihovom izvornom opremom i u njihovim izvornim oblicima. Da bismo to uspjeli, moramo očuvati brodograditeljski zanat te obnavljati i graditi barke na način da one sačuvaju izvorni izgled. Isto vrijedi i za njihovo opremanje.

Svjedoci smo da u praksi postoje različiti pristupi obnovi i opremanju tradicijskih barki, koji vrlo često odstupaju od temeljnih načela onoga što tradicijska barka jest. Kako bi se u tom smislu napravio iskorak, Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre 2014. godine izradila je svoja *Pravila za konstrukciju i opremu tradicijskih plovila s pravilima regatnog jedrenja tradicijskim i povijesnim plovilima*, koja su u nekoliko navrata naknadno doradivana. Pravila su izrađena s ciljem očuvanja što izvornijeg izgleda tradicijskih barki, osiguravanja pravednijih uvjeta natjecanja na regatama tradicijskih jedrilica te pružanja smjernica vlasnicima, brodograditeljima i projektantima pri obnovi, konstrukciji i opremanju tradicijskih barki.

Osim Pravila, Koordinacija je pokrenula projekt Katalogizacije tradicijskih plovila te pritom izradila Obrazac katalogizacije tradicijskih plovila. Uz to, izrađen je i strukturirani Obrazac prijave za regatu tradicijskih plovila na jedra. Koordinacija je 2024. godine izradila i Obrazac provjere izvornosti/autentičnosti tradicijskih barki.

Pri izradi prijedloga Pravila, kao predložak je korišten Pravilnik *Unione Italiana vela tradizionale - UNIVET* (Talijansko udruženje za tradicionalno jedrenje). Ova Pravila temelje se na Anglosaksonskom iskustvu. Osim ovog pravilnika, razmatran je i Pravilnik *Associazione vela al terzo - Venezia* (Udruga za jedrenje uglavnom jedrom iz Venecije). Također, kao predložak i ideja vodilja za očuvanje tradicijskih plovila korištena je Barcelonska povelja (*The Barcelona Charter*), tj. Europska povelja za očuvanje i obnovu tradicijskih brodova koji se koriste za plovidbu. Valja naglasiti da je tekst Pravila prilagođen posebnostima tradicijskih plovila hrvatske obale Jadrana.

U uvodnim razmatranjima naglašeni su motivi, ciljevi i osnovne definicije kojima se vodilo pri izradi Pravila, kao i pri njihovom korištenju i tumačenju, a mogu se svesti na sljedeće:

- Očuvanje povijesnog, kulturnog i estetskog nasljeđa koje se ogleda u tradicijskim plovilima s tradicijskim ili klasičnim jedrima predstavlja nužnost. Regate pritom ne smiju biti same sebi svrha, već sredstvo kojim se pridonosi ostvarenju tog cilja.
- Plovilo se smatra „tradicijskim“ kada njegova gradnja i oprema slijede projektiranu tipologiju, koja se ponavljala u duljem vremenu bez značajnijih prekida.
- „Povijesno plovilo“ je ono koje se pojavilo i koristilo u jednom razdoblju u povijesti i nakon toga dulje vrijeme nije bilo u upotrebi.

Svjesni činjenice da se danas koriste suvremeni materijali i tehnike, koji su u pojedinim slučajevima opravdani radi očuvanja plovila, pri izradi pojedinih odredbi prihvaćeni su određeni kompromisi za koje smatramo da ne narušavaju bitno njihovu izvornost. Na taj način omogućuje se obnova i zaštita većeg broja plovila, uz istodobno očuvanje njihovih temeljnih tradicijskih vrijednosti.

Vlasnici, brodograditelji i projektanti plovila potiču se na postupanje u skladu s Pravilima te na izbjegavanje netradicionalnih zahvata kojima bi se poboljšavala maritimna obilježja plovila.

U daljnjem tekstu ovoga rada, sljedeći odredbe i duh Pravila, prikazani su i obrazloženi primjeri dobre i loše prakse u obnovi i opremanju tradicijskih barki.¹

2. Zahtjevi dijela pravila koja se odnose na konstrukciju i opremu tradicijskih plovila

Na samom početku ovoga dijela Pravila utvrđeni su opći normativi za gradnju i projektiranje tradicijskih plovila, pri čemu je istaknuto sljedeće:

Tradicijska plovila trebaju imati trup i dijelove opreme od drva, tradicionalne jadranske (mediteranske) gradnje, s rebrima i oplatom u jednom sloju (isključuje se dijagonalna oplata i upotreba ukočenog drva), a ukoliko su ojedrena, trebaju biti opremljena jedrima s tradicionalnom jadranskom (mediteranskom) oputom.

Plovila trebaju po projektu, gradnji i materijalima biti sukladna (što se tiče trupa i opreme, bilo fiksne ili pomične) onima koja su se upotrebljavala u pomorstvu za ribolov i promet na Jadranu ili Mediteranu, a koristila su se u vrijeme kada su vesla i jedro bili jedini načini propulzije.

¹ Sve korištene fotografije primjera dobre i loše prakse u obnovi i opremanju tradicijskih barki su iz arhiva Ekomuzeja Mošćenička Draga i arhiva Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre.

Bez obzira na navedeno, plovila moraju biti opremljena suvremenom sigurnosnom opremom predviđenom zakonom i važećim propisima.

Pri definiranju veličine pojedinih konstrukcijskih dijelova plovila i opreme u odnosu na duljinu plovila (L), duljinom plovila se smatra, ako u pojedinim odredbama Pravila nije drugačije definirano, duljina trupa plovila preko svega (duljina bez kosnika i/ili drugih izdanaka).

2.1. Konstrukcijska obilježja tradicijskih plovila

U ovom dijelu Pravila definirani su zahtjevi za trup plovila, kobilicu, kormilo i metalne dijelove konstrukcije.

2.1.1. Trup

Trup plovila treba biti izrađen od drva u mjerama koje su u skladu s tradicijskim načinom gradnje jadranskih (mediteranskih) plovila i opremljena tradicijskim jedrima, ukoliko su ojedrena. Trup treba biti izgrađen s poprečnim rebrima i s uzdužnom oplatom dodirne gradnje, što znači da preklopna gradnja nije dozvoljena.

Svi strukturalni elementi, oplata, palube i *mrtve bande* trebaju biti izrađeni od masivnog drva. Iznimno je dozvoljena upotreba vodootpornih šperploča, ali samo za pokrove grotala, pregrade u trupu, i eventualne palubne kućice na većim plovilima.

Trup plovila treba biti obojan klasičnim vrstama premaza, a iznimno, ako je to opravdano za očuvanje plovila, može biti presvučen epoksidnim premazom ili drugim sličnim premazom. Pri bojenju trupa plovila treba izabrati tradicionalne vrste i nijanse boja.

Analizom posljednja dva odlomka, uočava se određeno odstupanje od tradicijskih načela gradnje, s obzirom na to da je dopuštena uporaba vodootpornih šperploča za pojedine manje značajne dijelove plovila, kao i iznimna mogućnost premazivanja trupa epoksidnim ili drugim odgovarajućim zaštitnim premazom.

U praksi se događa da ova iznimna mogućnost postaje pravilo te da se ne koriste samo epoksidni premazi, već se stavljaju i mrežice, ili se trupovi plovila čak i plastificiraju.

Slika 1. Netradicionalne izvedbe brodica i korištenje netradicionalnih zaštita trupa

2.1.2. Kobilica

Kobilica je jedna od najznačajnijih konstrukcijskih elemenata plovila. No, svjedoci smo da se raznim netradicijskim/neizvornim izvedbama i dimenzijama pokušavaju povećati maritimne performanse plovila. Imajući u vidu ove činjenice, u Pravilima je definirano sljedeće:

Uzdužna linija kobilice treba biti ravna i neprekinuta na najmanje 90 % duljine plovila na vodnoj liniji, dok visina kobilice (h) u odnosu na osnovku, uključivši eventualnu štitnu kobilicu (*šjoletu*), ne smije premašiti vrijednost dobivenu prema sljedećem izrazu: $h \leq k * L$, gdje je k – koeficijent za određivanje visine kobilice u odnosu na osnovku za razne duljine trupa plovila (L). Dozvoljene vrijednosti koeficijenata (k) prikazane su u priloženoj tablici.

L	3 – 3,5 m	3,5 – 4 m	4 – 5 m	5 – 6 m	6 – 7 m	7 – 8 m	8 – 9 m	9 – 10 m
k	0,040	0,037	0,035	0,034	0,033	0,032	0,031	0,030

Maksimalno odstupanje stvarne vrijednosti visine kobilice (h) od vrijednosti dobivene prethodnim izrazom ne smije biti veće od + 1 cm, a pri određivanju vrijednosti h za pojedinu duljinu plovila, ona ne smije prelaziti vrijednost dobivenu za maksimalnu visinu kobilice plovila sljedećeg duljinskog razreda.

Međutim, kod pojedinih plovila uzete su u obzir njihove specifične značajke. Visina kobilice (h), uključivši eventualnu štitnu kobilicu (*šjoletu*) istarskih batana duljine do 6 m ne smije biti veća od 6 cm, a istarskih batana duljine preko 6 m ne smije biti veća od 8 cm. Plovila kod kojih je kobilica na krmenom dijelu plovila viša zbog mogućnosti ugradnje ležaja za osovinu i vijka, visina kobilice (h) mjeri se na polovini duljine plovila ($L/2$). Visine kobilice za specifične tipove plovila (npr. lošinjska regatna pasara) su nešto veće.

Posebno valja istaknuti da su apsolutno zabranjene dodatne fiksne ili pomične kobilice, peraje i slično, a koje dodatno smanjuju zanos plovila. Nažalost, svjedoci smo da ima i tih slučajeva.

Slika 2. Netradicionalne izvedbe kobilica

2.1.3. Kormilo

Kormilo treba biti izrađeno od masivnog drva i može se protezati ispod kobilice za najviše 1/10 duljine trupa plovila (L). Iznimno kod batana kormilo se može protezati ispod kobilice najviše 2/10 duljine trupa plovila (L).

Nisu dozvoljena kormila koja se mogu zakretati oko horizontalne osovine, rudo kormila treba biti izrađeno od masivnog drva, a na rudu nisu dozvoljeni produžeci.

Obilježja kormila, iako su s tradicijskog stajališta jasna, trebalo je posebno istaknuti i definirati, jer upravo izvedba i dimenzije kormila danas često znatno odstupaju od izvornih.

Slika 3. Netradicionalne izvedbe kormila i ruda kormila

2.1.4. Metalni dijelovi konstrukcije

Odstupanje od tradicijskih načela metalnih dijelova konstrukcije također je česta pojava, stoga je i ova tematika obrađena u Pravilima.

Definirano je da se smiju koristiti samo oni metalni dijelovi konstrukcije koji su u skladu s tradicijskom gradnjom, a pritom se potiče korištenje mjedi ili bronce, kao i pocinčanih dijelova i čavala. Može se koristiti i željezo, iznimno i nehrđajući čelik, ali u tom slučaju svi vidljivi dijelovi konstrukcije moraju biti obojani. Time je dopuštena primjena suvremenih materijala, ali na način da se vizualno ne ističu, budući da su obojeni.

Uočena je i izvedba pojedinih metalnih dijelova konstrukcije koji nisu izrađeni u skladu s izvornom izvedbom, a pritom dodatno predstavljaju opasnost za posadu. Stoga je definirano da svi metalni dijelovi konstrukcije moraju biti zaobljeni, odnosno obrađeni tako da predstavljaju što manju opasnost za posadu, kao i druga plovila i njihovu posadu, a vrlo tanki profili (limovi) čiji su rubovi nezaštićeni nisu dozvoljeni.

Slika 4. Korištenje netradicionalnih materijala i izvedbi metalnih dijelova plovila

2.2. Obilježja snasti

U ovom dijelu Pravila definirani su zahtjevi za opremanje plovila snasti, zatim zahtjevi za jarbolje, jedra (materijal i položaj krojki, odnos baze i visine jedara) i metalne dijelove opreme.

Definirano je da u skladu s tradicijom snast treba biti klasična kakva se koristila na Mediteranu. Pritom su prihvatljiva jedra različitih oblika (latinska, o glavna, sošna, strma, prečke (*flokovi*)), uz jedini uvjet da odgovaraju značajkama svojstvenim mjestu odakle potječe plovilo, a vlasnici plovila trebali bi se pri projektiranju, gradnji i opremanju svojih plovila voditi načelima lokalne tradicije.

2.2.1. Jarbolje

Analizom stanja na terenu uočena su česta odstupanja u izvedbi i dimenzijama jarbolja, zbog čega je u ovom dijelu Pravila posebna pažnja posvećena detaljnom definiranju njihovih obilježja. Tako jarboli, lantine (gornje i donje), kosnici i tanguni, kao i eventualni krmeni stupovi, trebaju biti izrađeni od masivnog drva, bilo u jednom komadu ili lijepljenjem od više dijelova. Pri primjeni lijepljenog drva učinjen je određeni kompromis, koji se smatra funkcionalnim i prihvatljivim rješenjem.

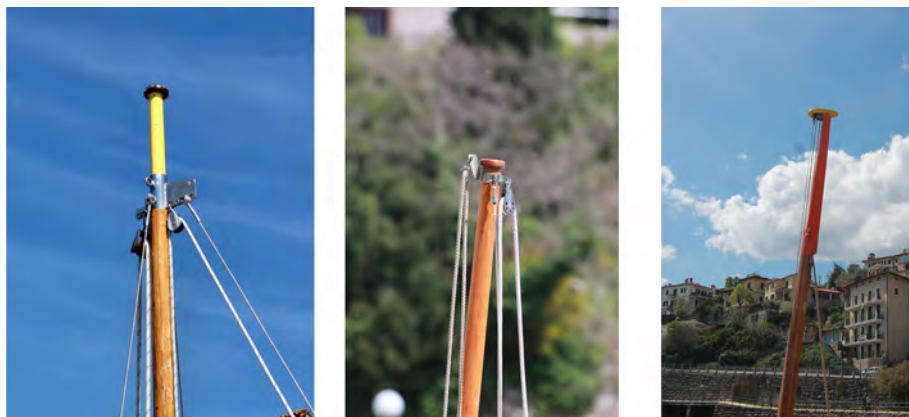
Važno je istaknuti da su zahtjevi definirani u nastavku proizašli iz proučavanja priručnika, stručne literature, planova i povijesne fotografske dokumentacije iz razdoblja „vremena jedara“ (19. stoljeće i početak 20. stoljeća). Ukupna duljina jarbola, izmjerena od najniže točke, pete (temelja jarbola u *škaci*) do najviše točke (uključivo jabuku, *pomul*) ne smije biti veća od duljine trupa plovila (L), kako je to bio običaj na tradicijskim plovilima (iznimno 1,1 L). Kod plovila opremljenih sošnim i vršnim jedrom, jarbol može imati nastavak koji iznad vrha jarbola ne smije prelaziti 1/3 duljine jarbola. Bez obzira na eventualne dodatke (produžetke) između temelja

jarbola (*škace*), odnosno prirodnog ležišta jarbola na kobilici ili pasmi i pete jarbola, visina jarbola računa se od kobilice ili pasma. Isti pristup vrijedi i za jarbole koji se naslanjaju na palubu, pa se duljini stvarnog jarbola dodaje udaljenost od kobilice ili pasma do stvarne pete jarbola.

U slučaju opremanja plovila latinskim jedrom, duljina lantine ne smije biti veća od 1,5 L (iznimno 1,6 L, a u ovom definiranju uzet je u obzir kriterij *Latinskog idra*), u slučaju opremanja plovila oglavnim jedrom duljina gornje lantine ne smije biti veća od 1,2 L, a duljina donje lantine (*buma*) ne smije biti veća od 0,9 L kada je jarbol na približno jednoj trećini duljine trupa, i ne veća od 1,0 L kada je jarbol na samom pramcu ($\approx 0,15$ L od pramca), u slučaju opremanja plovila sošnim jedrom duljina gornje lantine ne smije biti veća od 1,0 L, a duljina donje lantine (*buma*) ne smije biti veća od 0,9 L kada je jarbol na jednoj trećini duljine trupa te ne veća od 1,0 L kada je jarbol na samom pramcu ($\approx 0,15$ L od pramca), u slučaju opremanja plovila strmim jedrom ukupna visina jarbola i gornje lantine ne smije biti veća od 1,5 L (iznimno 1,6 L), a duljina donje lantine (*buma*) ne smije biti veća od 0,9 L kada je jarbol na jednoj trećini duljine trupa te ne veća od 1,0 L kada je jarbol na samom pramcu ($\approx 0,15$ L od pramca).

U slučaju opremanja plovila prečkom (*flok*om), može se koristiti kosnik. Duljina kosnika izvan trupa ne smije biti veća od 0,3 L. Na većim plovilima, kao što su braceri i trabakuli, tradicionalno duljina kosnika izvan trupa može biti 0,66 L.

Pripone (*sartige*) i leto (*štraj*), kao i podigač (*gindac*) prečke (*floka*), trebaju biti prihvaćeni izravno na jarbol, odnosno okov na jarbolu te nije dozvoljeno izbacivanje (bilo horizontalno, bilo vertikalno) dijelova jarbola koji nisu svojstveni tradicionalnom opremanju plovila.

Slika 5. Korištenje netradicionalnih materijala i izvedbi metalnih dijelova na jarbolima

2.2.2. Jedra

Osim izvedbe trupa, jedno od ključnih obilježja koje definira tradicijsko plovilo na jedra svakako su njegova jedra. Upravo se kod izvedbe jedara pojavljuje jedan od najvećih izazova očuvanja izvornosti tradicijskih plovila, budući da način njihove izrade i korišteni materijali značajno odstupaju od tradicijskih rješenja. Stoga je i ovom dijelu Pravila posvećena posebna pažnja, iako su rezultati upitni. Pritom su detaljno definirani materijali za izradu jedara, položaj krojki te odnos baze i visine jedara, a sve s ciljem očuvanja njihove izvornosti.

U uvodnom dijelu o jedrima načelno se definira da plan jedrilja, osim glavnog i eventualno krmenog jedra, može sadržavati i jedno ili više jedara po pramcu (prečke), kao i eventualno drugih jedara koja tradicionalno pripadaju određenom tipu i veličini plovila. Također je naglašeno da nije dozvoljeno opremanje plovila drugim tipom jedara kao što su spinakeri, đenakeri ili slično, koji su u potpunosti strani svijetu tradicijskih jedara na Jadranu.

Materijal jedara

Jedra trebaju biti izrađena od tekstila na bazi prirodnih vlakana, poput pamuka, lana, konoplje i drugih vlakana biljnog podrijetla, dok su ojačanja dopuštena isključivo u nužnom opsegu te moraju biti izrađena od kože ili drugih prirodnih materijala koji ne moraju nužno biti biljnog podrijetla. Jedra se iznimno mogu izraditi od suvremenijih materijala, pod uvjetom da su bojom i teksturom slična jedrima izrađenima od prirodnih vlakana te da imaju srednju ili visoku jediničnu masu, koja nikako ne smije biti manja od one koja se primjenjuje za tradicionalna jedra odgovarajuće veličine plovila. Jedinična masa jedrenine treba biti $\geq 155 \text{ g/m}^2$. Strogo je zabranjena uporaba visokotehnoloških materijala, kao i jedara lamelirane ili kompozitne izrade (najlon, kevlar, mylar, spectra, karbonska vlakna, cuben, vectran, 3DL, genesis, PBO, pentex i sl.) te sintetičkih materijala koji sadrže elemente značajnih tehnoloških inovacija.

Također je definirano da jedra moraju biti bez šteka, daščica, metalnih ojačanja i ušivene čelične užadi. Na jedrima je dopuštena uporaba isključivo metalnih oka (*očeta*), pri čemu se posebno potiče izrada jedara na tradicionalan način, s rubovima upletenima na obrubne konope, prema uzoru na jedra iz prošlosti. Ovdje treba istaknuti da su lošinjske regatne pasare izvorno imale strma jedra sa *štekama* te da se takva izvedba smatra prihvatljivom. Drugo je pitanje njihovog nastupa na regatama u skupini s ostalim tradicijskim pasarama.

Uzimajući u obzir stanje na terenu i činjenicu da je većina tradicijskih plovila opremljena jedrima od dakrona, donesena je kompromisna odredba kojom se, uz svijest da takav materijal nije dio tradicijske izvedbe, iznimno dopušta uporaba suvremenijih materijala. Pritom jedra moraju bojom i teksturom odgovarati jedrima od prirodnih vlakana te imati primjerenu jediničnu masu. Nažalost, ako se za neki dio opreme tradicijskih barki može reći da je odredba „iznimno je dopušteno” s vremenom postala pravilo, onda se to ponajprije odnosi na materijal izrade jedara. Mnogi pritom

idu i korak dalje te, osim dakrona, koriste i suvremene visokotehnološke materijale (kevlar, karbon i sl.).

Slika 6. Korištenje netradicionalnih materijala i izvedbi jedara

Položaj krojki (ferši)

Jedra trebaju biti izrađena s vertikalnim krojkama (*feršama*) usporednima sa zadnjim porubom jedra (*ventamom*), pri čemu krojke moraju biti međusobno sašivene. Nije dopuštena uporaba jedara s vodoravnim ili radijalnim krojkama, lijepljenim ili lameliranim krojkama, kao ni jedara izrađenih bez krojki i ušitaka.

Tradicijska jedra izrađivana su s vertikalnim krojkama (*feršama*) usporednima sa zadnjim porubom jedra (*ventamom*), dok se ostale izvedbe ne smatraju tradicijskima. Unatoč tomu, takva se rješenja često primjenjuju, što znatno narušava izvorni izgled tradicijskih plovila.

Slika 7. Položaj krojki – vertikalne i horizontalne krojke (ferše)

Međutim, lošinjske regatne pasare, koje su od početka bile zamišljene kao takmičarske brodice, bile su ojedrene strmim jedrima s horizontalnim krojkama, a koristili su i *šteke* (horizontalne letvice koje su se umetale na stražnjem porubu jedra, *ventamu*).

Imajući u vidu navedeno, a s ciljem očuvanja najveće moguće izvornosti tradicijskih brodica, potrebno je poznavati vrijeme nastanka pojedinog tipa brodice te njezin povijesni razvoj.

Odnos baze i visine jedara

Kako bi se očuvao izvorni oblik jedara, koji se također vrlo često narušava, detaljno su definirani omjeri baze i visine za pojedine vrste jedara. Zahtjevi navedeni u nastavku proizašli su iz priručnika, stručne literature, nacрта i povijesne fotografske dokumentacije iz „vremena jedara” (19. stoljeće i početak 20. stoljeća).

U slučaju opremanja plovila latinskim jedrom, omjer (O) između visine okomice na bazu (v) i baze glavnog jedra (b) ne smije biti veći od 1,7 ($O = v/b \leq 1,7$). U slučaju opremanja plovila oglavnim jedrom, omjer (O) između visine okomice na bazu (v) i baze glavnog jedra (b) ne smije biti veći od 1,6 ($O = v/b \leq 1,6$). U slučaju opremanja plovila sošnim jedrom, omjer (O) između visine okomice na bazu (v) i baze glavnog jedra (b) ne smije biti veći od 1,5 ($O = v/b \leq 1,5$). U slučaju opremanja plovila strmim jedrom, omjer (O) između visine okomice na bazu (v) i baze glavnog jedra (b) ne smije biti veći od 1,8 ($O = v/b \leq 1,8$), a u slučaju opremanja plovila prečkom (*flok*om), pritezni rogalj prečke (rogalj *škotine*) ne smije prelaziti 1/3 duljine plovila od pramca. Također, zabranjeni su tzv. *roll flokovi*.

Slika 7. Netradicionalna jedra na tradicijskim plovilima

2.2.3. Metalni dijelovi opreme

Metalni dijelovi opreme vrlo često odstupaju od tradicijske izvedbe i često predstavljaju opasnost za posadu.

Prema Pravilima, smiju se koristiti samo oni metalni dijelovi opreme koji su u skladu s tradicijskim opremanjem tradicijskih plovila na jedra, a potiče se korištenje mjedi, bronce ili pocinčanog željeza. Može se koristiti i željezo, iznimno i nehrđajući čelik,

ali u tom slučaju svi vidljivi dijelovi opreme moraju biti obojani. Time je, kao i kod metalnih dijelova konstrukcije, dopuštena primjena suvremenih materijala, uz uvjet da se njihov izgled vizualno uskladi s tradicijskim elementima, primjerice odgovarajućom bojom.

Posebno je kod pojedinih metalnih dijelova opreme uočena izvedba koja nije izvorna te koja predstavlja značajnu opasnost za posadu. Stoga je definirano da svi metalni dijelovi opreme moraju biti zaobljenih rubova, odnosno odgovarajuće obrađeni kako bi predstavljali najmanju moguću opasnost za posadu, kao i za druga plovila i njihove posade. Upotreba vrlo tankih profila (limova) s nezaštićenim oštrim rubovima nije dopuštena.

2.3. Obilježja palubne i manevarske opreme

Analizom stanja u floti tradicijskih plovila uočena su česta neizvorna obilježja palubne i manevarske opreme. Slijedom navedenoga, u Pravilima su definirani zahtjevi koji se odnose na užad i palubnu opremu.

2.3.1. Užad

Sva fiksna i pomična oprema treba biti izrađena od prirodnih tekstilnih vlakana (konoplja, pamuk, kokos, manila, sisal i sl.). Sintetički materijali (najlon, polipropilen, poliester i dr.) mogu se koristiti ako svojim izgledom, bojom i teksturom odgovaraju užadi izrađenoj od prirodnih materijala. Iznimno je dopuštena uporaba konopa bijele boje. Uporaba konopa izrađenog od suvremenih vlakana, kao što su kevlar, spectra i sl., nije dopuštena. Sva užad koja se koristi mora biti sukana, dok uporaba pletene užadi nije dopuštena.

U ovom dijelu Pravila napravljen je kompromis u pogledu mogućnosti uporabe sintetičkih materijala, čija je prednost jednostavnije održavanje i veća trajnost užadi. Istodobno je očuvan izvorni izgled užadi kroz zahtjev da boja i tekstura sintetičkih materijala odgovaraju užadi izrađenoj od prirodnih materijala.

Pripone i leta trebaju biti od istih materijala kao i ostala užad, a iznimno se može koristiti i čelična užad. Oputa kosnika može biti i od metalnog lanca, a iznimno se dopušta primjena čelične užadi.

Na većim plovilima (leuti, bracere ...) dopušteno je korištenje zaputaka (*pataraca*).

Bokobrani bi trebali biti pleteni od konopa od prirodnih materijala ili sintetičkih materijala, ali koji bojom i teksturom odgovaraju užadi od prirodnih materijala.

Već i letimičnim pregledom opreme tradicijskih plovila uočava se uporaba suvremene pletene užadi (konopa) različitih, neizvornih boja i materijala, čime se značajno narušava izvorni tradicijski izgled plovila.

Slika 8. Netradicionalna užad na tradicijskim plovilima

2.3.2. Palubna oprema

Palubna oprema mora biti izvedena uz najveće poštivanje tradicije razdoblja (vremena tradicijskih jedara). Posebno nije dopuštena uporaba karabinera ni sličnih naprava za brzo otpuštanje, mehaničkih naprava za blokiranje konopa (npr. *škota*), kao ni naprava za smanjenje sile (npr. vinčevi), osim kod većih plovila. Dopuštena je uporaba klasičnih kolotura.

Koloturi trebaju biti klasični, izrađeni od drva ili u kombinaciji s dijelovima od metala. Iznimno mogu biti metalni, ali tada klasičnijih izvedbi te bojom i oblikom podsjećati na klasične koloture. Zabranjeni su koloturi s kugličnim ležajevima ili od materijala visoke tehnologije (lagane legure i sl.), dakle po izgledu, materijalu ili tehnici suprotni tradicijskoj opremi.

Kao što je navedeno i za užad, već se letimičnim pregledom opreme tradicijskih plovila uočava uporaba suvremenih kolotura i izvedbi pojedinih elemenata pokretne opute, koje su svojim izgledom, materijalima ili tehnikom izrade u potpunoj suprotnosti s tradicijskom opremom.

Slika 9. Netradicionalna oprema na tradicijskim plovilima

2.4. Motor i vijak

Budući da danas živimo u motornom dobu, a pritom je potrebno voditi računa i o sigurnosti plovila, u ovom su području također definirane odgovarajuće odredbe.

Sva plovila obavezno trebaju imati motor (unutarbrodski ili vanbrodski), ili neko drugo pogonsko sredstvo kao što su vesla, tako da se plovilom može manevrirati i ploviti u slučaju nemogućnosti jedrenja, ili u bilo kojim drugim okolnostima. Plovila koja imaju unutarbrodski motor trebaju imati vijak s fiksnim krilima, izvan brodskog trupa i uronjen u vodu, kako bi se mogao upotrijebiti u slučaju potrebe. Ako pak plovilo ima vanbrodski motor, treba biti na nosaču ili treba biti omogućeno njegovo postavljanje na nosač u vrlo kratkom vremenu, brzo pokretanje motora te pokretanje plovila. Snaga motora treba biti tolika da plovilu može osigurati brzinu koja nije manja od one kojom može uspješno manevrirati u pomoračkom smislu.

Sudjelujući u regatama tradicijskih barki na jedra, svjedoci smo da pojedine manje barke koje nemaju ugrađene motore nisu opremljene ni veslima, što predstavlja ozbiljan nedostatak i odstupanje od osnovnih zahtjeva za opremljenost plovila.

2.5. Balast

Radi povećanja stabilnosti plovila dopuštena je uporaba balasta kojim se povećava masa plovila, a koji može biti izrađen od komada lijevanog željeza, olova, kamena, betona i sličnih materijala. Takav balast mora biti čvrsto učvršćen unutar trupa plovila. Dopuštena je i primjena pomičnog balasta, poput vreća s pijeskom, žalom ili drugim odgovarajućim materijalima. Nije dopuštena uporaba izvanbrodskog balasta niti balasta koji je sastavni dio kobilice.

I ovdje je potrebno naglasiti specifičnost lošinjskih regatnih pasara, koje su imale pomični balast postavljen na šinama, čime se omogućavalo njegovo jednostavno i brzo premještanje s jednog boka na drugi i obrnuto.

3. Zahtjevi dijela pravila koja se odnose na sudjelovanje na smotrama i regatama tradicijskih plovila

Kako je već naglašeno, smotre i regate tradicijskih plovila doprinijele su očuvanju i obnovi tradicijskih barki te popularizirale i senzibilizirale širu javnost za nužnost očuvanja i revitalizacije tradicijske pomorske baštine. S druge strane, natjecateljski motivi sudionika doveli su i do toga da se pojedine tradicijske barke ne obnavljaju i ne opremaju u skladu s izvornom tradicijom. Također, prilikom organizacije regata, koje su po svojoj prirodi natjecateljskog karaktera, potrebno je osigurati što pravednije uvjete za sve sudionike kako pojedini natjecatelji ne bi bili dovedeni u neravnopravan položaj. Kod regata tradicijskih barki na jedra gotovo je nemoguće postići jednake uvjete za sve, jer se barke razlikuju po tipovima i performansama, a bitne razlike

postoje i unutar istih tipova barki. U sportskom jedrenju postoje klase jednakih jedrilica koje se međusobno natječu, dok se tradicijske barke na regatama svrstavaju u grupe, kako bi se postigla barem približna jednakost njihovih performansi. Međutim, potpunu jednakost nije moguće postići. Malo je bolja situacija na regatama gdje organizatori svrstaju barke u više grupa. Imajući u vidu navedena razmatranja, a kako bi se sudionici regata na neki način „disciplinirali“, Koordinacija je u Pravila uvrstila i odredbe koje se odnose na sudjelovanje na smotrama i regatama tradicijskih plovila.

Na samom početku ovog dijela Pravila zadani su opći uvjeti sudjelovanja na smotrama i regatama tradicijskih plovila, gdje je istaknuto sljedeće:

Zamišljeno je da se neće dopustiti sudjelovanje na smotri i regati plovilima koja ne udovoljavaju zahtjevima iz drugog dijela ovih Pravila, *Pravila za konstrukciju i opremu tradicijskih plovila*. Organizacijski odbori mogu pregledati prijavljena plovila te, prema vlastitoj procjeni, isključiti ili penalizirati ona koja ne zadovoljavaju navedene norme, bez obveze navođenja posebnih razloga. Na izričit zahtjev vlasnika, uz odobrenje organizacijskog odbora, u smotri i regati mogu sudjelovati i plovila koja su izgrađena na drugačiji način ili od drugačijih materijala, uz odgovarajuće penaliziranje ili mogućnost sudjelovanja izvan konkurencije.

Kao što je navedeno, Pravila su donesena 2014. godine, u razdoblju kada je još uvijek bilo potrebno privući što veći broj tradicijskih barki. Stoga je prethodno navedeni dio teksta predstavljao svojevrsan kompromis, koji se u kasnijoj primjeni u praksi nije pokazao optimalnim. Naime, u praksi se često događa da iznimke postanu pravilo. Pojedini organizatori prihvaćaju i plovila koja ne zadovoljavaju propisane uvjete te ih svrstavaju u iste kategorije s izvornim tradicijskim plovilima, što dovodi do nezadovoljstva brojnih sudionika. Iako je takvih plovila na regatama manje, njihova prisutnost na određeni način narušava cjelokupnu sliku i doživljaj tradicijske manifestacije.

Već je istaknuto da su izvedba i materijal jedara od velike važnosti za očuvanje izvornog izgleda tradicijske brodice. U dijelu Pravila koji se odnosi na jedra navedeno je da se zahtijevaju jedra izrađena od tekstila prirodnih vlakana, dok je uporaba dakrona dopuštena samo iznimno, a najsuvremeniji materijali nisu dopušteni. I u ovom je slučaju napravljen određeni kompromis s ciljem osiguravanja većeg broja sudionika. Nažalost, ta je iznimka u praksi gotovo postala pravilo.

Kako bi se sudionike regata dodatno potaknulo na korištenje platnenih jedara, Pravila sadrže odredbu prema kojoj se pri određivanju konačnog poretka barkama opremljenima platnenim jedrima priznaje bonus od 10 % vremena ostvarenog u regati. Međutim, ni ovom mjerom nije postignut značajniji pomak u pogledu opremanja tradicijskih brodica platnenim jedrima. U pravilu ih imaju samo one brodice koje su obnovljene kroz projekte u kojima je jedan od uvjeta bila uporaba platnenih jedara.

Kako bi se uveo red i olakšao posao organizatorima, propisano je da plovila koja sudjeluju na smotrama i regatama tradicijskih plovila na jedra trebaju imati ispunjen

Obrazac katalogizacije tradicijskih plovila te biti upisana u Registar flote tradicijskih plovila.

Također, valja naglasiti da su vlasnik plovila ili njegov predstavnik jedini odgovorni za vjerodostojnost podnesenih podataka u Obrascu za katalogizaciju tradicijskog plovila. U slučaju promjene nekog podatka, vlasnik plovila ili njegov predstavnik dužni su obavijestiti o promjeni. Osnovan je čak i Tehnički odbor za premjeru i verificiranje podataka iz Obrazaca za katalogizaciju tradicijskih plovila. Nažalost, ova ideja u praksi nije zaživjela.

Kako je osnovna tema ovoga rada zadržavanje izvornosti tradicijskih brodica, a ne provođenje regata tradicijskih barki na jedra, samo će se spomenuti naslovi dijela Pravila koji se odnose na sudjelovanje na smotrama i regatama tradicijskih plovila. Ovaj dio Pravila sadrži opće uvjete organizacije smotri i regata tradicijskih plovila, podjelu u grupe (kategorizaciju), kao i ostale odredbe koje se odnose na integritet plovila, rezervu uzgona, sigurnosnu opremu, posade, upotrebu jedara i jedrenje, manevriranje plovilima i izbjegavanje sudara na moru, prijave i izjave s podacima o plovilu, izmjere i kontrole, proteste, odgovornost, nagrade, klasifikaciju i bodovanje te reklame.

4. Zaključak

U prošlosti se prijenos znanja, vještina i dobrih praksi, kao sastavnih dijelova tradicije, odvijao prirodnim putem, s generacije na generaciju, bez potrebe za većim intervencijama ili posebnom sviješću o važnosti njegova očuvanja za opstanak zajednice. Ubrzane promjene načina života, osobito tijekom 20. stoljeća, dovele su do prekida tog višestoljetnog kontinuiteta. Stoga je naš prvi zadatak bio prepoznati ključne elemente vlastite tradicije kao vrijednu baštinu koju je potrebno očuvati, ali i koju s ponosom možemo predstaviti drugima. Naposljetku, važno je osigurati da ta baština nastavi živjeti u kontekstu 21. stoljeća.

Krenuvši sa sustavnim djelovanjem u području očuvanja i revitalizacije pomorske, ribarske i brodograđevne baštine, uočeno je da je očuvanju tradicijskih plovila potrebno žurno pristupiti jer ona postupno nestaju. Organizacijom različitih smotri i regata tradicijskih barki na jedra, kao i manifestacija temeljenih na pomorskoj baštini, ovo je područje dodatno popularizirano, čime je značajno poraslo zanimanje za očuvanje, obnovu i revitalizaciju tradicijskih plovila.

Međutim, svjedočimo da se obnova i opremanje tradicijskih brodica ne provode uvijek u skladu s temeljnim načelom očuvanja tradicije – izvornošću plovila. Upravo očuvanje izvornosti tradicijskih brodica predstavlja jedan od najvažnijih ciljeva u području zaštite, očuvanja i revitalizacije tradicijske pomorske baštine.

Baveći se ovom problematikom i aktivno sudjelujući u navedenim procesima tijekom proteklih dvadesetak godina, nametnula se potreba za njezinim sveobuhvatnim

sagledavanjem. Kao rezultat toga, Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre izradila je 2014. godine dokument *Pravila za konstrukciju i opremu tradicijskih plovila s pravilima regatnog jedrenja tradicijskim i povijesnim plovilima*.

Pravila su kasnije u nekoliko navrata doradivana. Kao što je već navedeno, njihova je izrada bila usmjerena na očuvanje izvornog izgleda tradicijskih barki, osiguravanje pravednijih uvjeta u regatama tradicijskih barki na jedra te pružanje smjernica i pomoći vlasnicima i svim zainteresiranim brodograditeljima i projektantima pri obnovi i opremanju tradicijskih barki.

Analizom zahtjeva propisanih Pravilima, uz istodobno poznavanje stvarnog stanja na terenu – broja i očuvanosti tradicijskih plovila, dostupnosti odgovarajućih materijala, raspoloživosti brodograditelja specijaliziranih za rad u drvu, načina organizacije smotri i regata tradicijskih barki na jedra te drugih relevantnih okolnosti – uočava se da je pojedine zahtjeve moguće lakše provesti, dok su drugi složeniji za realizaciju, iako nisu neostvarivi.

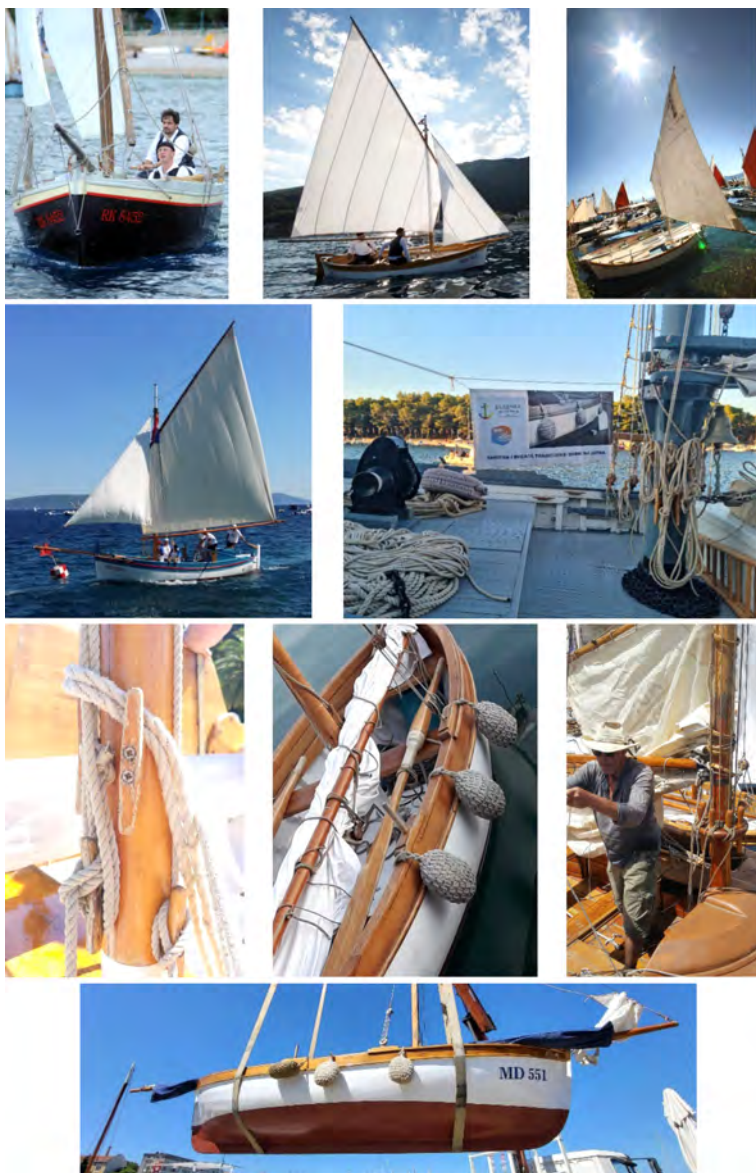
Dakako, ključnu ulogu imaju volja i svijest vlasnika plovila o važnosti očuvanja izvornog izgleda barke tijekom obnove i opremanja što mora biti jedan od najvažnijih prioriteta. Iskustva pojedinih zemalja s bogatom pomorskom poviješću i tradicijom potvrđuju da je takav pristup itekako mogući i ostvariv. Pritom je potrebno uzeti u obzir da obnova i opremanje tradicijskih barki iziskuju značajna financijska sredstva te je stoga nužno pronaći modele kojima bi se obnoviteljima pružila odgovarajuća podrška. Jedan od koraka koji je moguće relativno brzo provesti jest uklanjanje nepravilnosti i ispravljanje pogrešaka nastalih pri opremanju tradicijskih barki.

Svjedoci smo činjenice da imamo iznimno vrijedne i lijepe tradicijske barke koje su opremljene elementima koji nisu u potpunosti izvorni. Složit ćemo se da uvođenje pojedinih tradicijskih elemenata opreme ne bi trebalo predstavljati osobito zahtjevan zadatak. To se, primjerice, odnosi na korištenje pletenih bokobrana, užadi čija boja i tekstura podsjeća na onu izrađenu od prirodnih vlakana, drvenih kolotura (*bucela*), kao i na bojanje dijelova od nehrđajućeg čelika.

Nešto složeniji izazov predstavlja uporaba jedara izrađenih od platna. U tom se dijelu susrećemo s nekoliko problema: dostupnošću odgovarajućeg materijala, nedostatkom kvalitetnih jedrara koji imaju znanje i iskustvo u izradi tradicionalnih platnenih jedara te činjenicom da takva jedra imaju slabije performanse u odnosu na suvremena jedra izrađena od dakrona. Zbog toga su brodice ojedrene platnenim jedrima često manje konkurentne na regatama, dok njihovo održavanje zahtijeva više brige i truda.

Dok su prva dva izazova objektivne prirode, preostala dva izravno su povezana sa stavom vlasnika tradicijskog plovila i njihovim entuzijazmom u baštinstvu tradicijskog plovila. Jedan od teže provedivih izazova odnosi se na korištenje tradicijskih premaza u zaštiti trupa, u prvom redu na uporabu epoksidnih i drugih suvremenih premaza. Naime, pojedina tradicijska plovila nemaju osigurana mjesta

priveza u svojim matičnim lukama te se stoga često čuvaju na „suhom“. Klasični premazi pritom zahtijevaju i češće održavanje.

Slika 10. Dobri primjeri očuvanja izvornosti pri obnovi i opremanju tradicijskih plovila

Dodatnu složenost, iako ne i nepremostivu prepreku, predstavlja vraćanje pojedinih elemenata plovila – poput kobilica, kormila, ruda kormila, jarbolja i pripadajuće opreme – na njihove „tradicijske postavke“. Takav je pristup moguć ponajprije kada vlasnici imaju izražen osjećaj za važnost očuvanja izvornih značajki svojih tradicijskih plovila.

Bez obzira na nezadovoljavajuće stanje u pojedinim segmentima povezanim s izvornošću obnove i opremanja tradicijskih plovila, postoje brojni primjeri dobre prakse koji potvrđuju da je kvalitetna i primjerena obnova moguća. Takvi primjeri ulijevaju nadu da će se u budućnosti pristup očuvanju, obnovi i opremanju tradicijskih plovila dodatno unaprijediti te podići na višu razinu.

To će u prvom redu ovisiti o svijesti vlasnika tradicijskih plovila, ali i o sposobnosti zajednice koja djeluje na očuvanju tradicijskih vrijednosti u pomorstvu da ovu temu istakne kao važnu te kontinuirano naglašava potrebu za izvornom obnovom i opremanjem tradicijskih plovila.

Uspijemo li u tome, nećemo očuvati samo važan segment naše materijalne maritimne baštine, već i njezinu nematerijalnu sastavnicu, koja je iznimno krhka. Naime, bez očuvanja znanja i vještina potrebnih za obnovu i opremanje tradicijskih plovila, ta će vrijedna baština nestati.

Stoga je upravo ovoj činjenici potrebno posvetiti posebnu pozornost te pronalaziti modele senzibiliziranja, poticanja i edukacije vlasnika i obnovitelja tradicijskih plovila. Istodobno je potrebno pronalaziti odgovarajuće modele izvorne obnove i opremanja tradicijskih plovila. Pritom u taj proces valja uključiti sve dobne skupine, a osobito mlade, koji ova znanja trebaju baštiniti u budućnosti.

Materijali korišteni u pripremi rada

U pripremi ovoga rada korištena su *Pravila za konstrukciju i opremu tradicijskih plovila s pravilima regatnog jedrenja tradicijskim i povijesnim plovilima*, *Obrazac katalogizacije tradicijskih plovila*, *Obrazac prijave za regatu tradicijskih plovila na jedra* te *Obrazac provjere izvornosti/autentičnosti tradicijske barke*, sve materijali koje je izradila Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre.

Robert Mohović

E-mail: robert.mohovic@pfri.uniri.hr

University of Rijeka Faculty of Maritime Studies

The Importance of Preserving Authenticity in the Restoration and Outfitting of Traditional Small Boats

Abstract

The restoration and outfitting of traditional boats present a number of challenges. The number of skilled craftsmen specializing in traditional boatbuilding is steadily declining, access to high-quality materials suitable for restoration and outfitting is limited, and technical documentation, often essential for major interventions, is frequently unavailable. In addition, modern materials and techniques are increasingly used in the restoration and outfitting processes. These factors pose significant challenges, particularly when the objective, as it should be, is to preserve a vessel in its original and authentic form. Regattas featuring traditional sailing boats have undoubtedly encouraged owners to preserve and restore their vessels while also raising public awareness of this important aspect of maritime heritage. At the same time, however, they have also occasionally contributed to restoration and outfitting practices that compromise the authenticity of traditional boats. Preserving authenticity should therefore be a fundamental objective in the conservation and revitalization of traditional maritime heritage, particularly given that the skills associated with the construction and sailing of traditional boats are included in Croatia's Register of Cultural Goods as intangible cultural heritage. Although appropriate models, professional expertise, and specific guidelines for achieving this objective already exist, broader consensus is needed regarding the importance of preserving the authenticity of traditional boats. This paper provides a detailed analysis of the principles that should guide the restoration and rigging of traditional vessels in order to preserve their authenticity, while also presenting examples of good and poor practice. The analysis draws on the *Rules for the Construction and Rigging of Traditional Vessels and Rules for Regatta Sailing with Traditional and Historical Vessels*, adopted by the Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of the Maritime, Fishing, and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria (Traditional Sails of Kvarner and Istria). These rules provide an appropriate framework for examining the issues addressed in this paper.

Keywords: preservation and revitalisation of maritime, fishing and shipbuilding heritage, preserving authenticity in restoration and rigging traditional vessels, models and Rules for achieving the objective

Autor: Neven Jović
Izvor: fototeka Muzeja betinske drvene brodogradnje

Kulturna dobra pomorske baštine upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske

Kulturna dobra pomorske baštine upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske – PRIJEVOZNA SREDSTVA - PLOVILA

Registarski broj	Naziv dobra	Naselje	Datacija
Z-6903	Gajeta „Cicibela“	Betina	1931. g. n.e. -
Z-6102	Brod bracara „Roditelj“	Supetar	1907. g. n.e. -
Z-5867	Drveni jedrenjak trabakul „Larus“	Rijeka	1930. g. n.e. -
Z-5463	Brod „Istranka“	Vranjic	1896. g. n.e. -
Z-4721	Istarska bracara „Kovren“	Cres	1945. g. n.e. -
Z-4720	Jahta tipa lošinjski loger – „Nerezinac“	Nerezine	20. st. n.e. -
Z-2982	Plutajući objekt RI-37 (imena š/b „Galeb“ tj. školski brod „Galeb“)	Rijeka	1938. g. n.e. -
Z-437	Brod-parni remorker “Vridni”	Split	19. st. n.e. -

Kulturna dobra pomorske baštine upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske – ZNANJE I VJEŠTINE

Registarski broj	Naziv dobra	Naselje	Datacija
Z-7630	Umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale		11. st. n.e. - 21. st. n.e.
Z-7587	Umijeće gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera	Rijeka	19. st. n.e. - 21. st. n.e.
Z-7544	Znanja i vještine izrade dizalica za barke (grue, pai, stupovi)	Umag/ Umago	19. st. n.e. - 20. st. n.e.
Z-6955	Iskustvo gajete falkuše – pučke vrednote vezane uz komišku gajetu falkušu (umijeće gradnje, navigacija, plovidba, ribolov, jezik)	Komiža	16. st. n.e. - poč. 21. st. n.e.
Z-6869	Tradicijske ribolovne vještine, običaji i vjerovanja na Jadranu		10. st. n.e. - poč. 21. st. n.e.
Z-6554	Umijeće gradnje betinske gajete	Betina	1745. g. n.e. - poč. 21. st. n.e.
Z-3626	Umijeće izgradnje rovinjske batane	Rovinj	19. st. n.e. - poč. 21. st. n.e.

**Kulturna dobra pomorske baštine upisana u Registar kulturnih dobara
Republike Hrvatske – OBIČAJI, OBREDI I SVEČANOSTI**

Registarski broj	Naziv dobra	Naselje	Datacija
Z-7864	Jadranska marijanska maritimna hodočašća	Kukljica, Murter, Nin, Rogoznica, Sali	poč. 16. st. n.e. - poč. 21. st. n.e.
Z-7441	Običaji jezerskog mornarskog bala uz izvedbu balarina	Jezera	19. st. n.e. - poč. 21. st. n.e.

**Kulturna dobra pomorske baštine upisana u Registar kulturnih dobara
Republike Hrvatske – ZBIRKE**

Registarski broj	Naziv dobra	Naselje	Klasifikacija	Datacija
Z-5982	Zbirka maketa brodova iz Brodogradilišta Kraljevica	Kraljevica	zbirka kulturno-povijesnih predmeta	20. st.
Z-7848	Zbirka ronilačke opreme obitelji Roka Tanfare	Krapanj	zbirka kulturno-povijesnih predmeta	1. polovica 20. st. n.e. -
Z-7623	Zbirka starih knjiga iz knjižnice Pomorske škole Bakar	Bakar	zbirka knjižnog gradiva	16. st. n.e. - 19. st. n.e.
Z-7425	Alatni strojevi i oprema brodograd. Leda d.o.o.	Korčula	zbirka predmeta znanosti i tehnike	20. st. n.e. -
Z-3306	Zbirka Gobbo	Novigrad	zbirka kulturno-povijesnih predmeta	19. st. n.e. - 20. st. n.e.
Z-427	Zbirka pomorskih zavjetnih slika Kapucinskog samostana	Dubrovnik	sakralna/religijska zbirka	18. st. n.e. - 20. st. n.e.
RRI-160	Mornarička biblioteka	Pula	zbirka knjižnog gradiva	19. st. n.e. - 20. st. n.e.
P-6642	Zbirka muzeja Brodosplita	Split	zbirka predmeta znanosti i tehnike	20. st. n.e. - 20. st. n.e.

**Kulturno dobro pomorske baštine upisano u Registar kulturnih dobara
Republike Hrvatske – RURALNA CJELINA**

Registarski broj	Naziv dobra	Naselje	Datacija
Z-6682	Etnografska cjelina Bakaračke tunere	Bakarac	13. st. n.e. -

**Kulturna dobra pomorske baštine upisana u Registar kulturnih dobara
Republike Hrvatske – GRAĐEVINE**

Registarski broj	Naziv dobra	Naselje	Klasifikacija	Datacija
Z-7240	Zgrada ribarnice	Vis	javne građevine	20. st. n.e. -
Z-6967	Svjetionik Sestrica Vela - Tajer	Sali	komunalna i tehnička građevina	1876. g. n.e. -
Z-6479	Svjetionik Pokonji Dol	Hvar	javne građevine	19. st. n.e. -
Z-6395	Obala Fabrika	Hvar	komunalna i tehnička građevina	16. st. n.e. -
Z-5786	Svjetionik Ražanj	Milna	javne građevine	1874. g. n.e. -
Z-5748	Svjetionik s kapelicom Iljak	Podgora	javne građevine	19. st. n.e. -
Z-5315	Svjetionik Host	Vis	javne građevine	1873. g. n.e. -
Z-5293	Tunera	Caska	gospodarske građevine	19. st. n.e. -
Z-5167	Luka „Mandrač“	Hvar	komunalna i tehnička građevina	15. st. n.e. -
Z-5107	Svjetionik Stončica	Vis	javne građevine	1865. g. n.e. -
Z-5082	Svjetionik sv. Petra	Makarska	javne građevine	1873. g. n.e. -
Z-5039	Svjetionik Murvica	Vinišće	komunalna i tehnička građevina	1896. g. n.e. -
Z-4946	Svjetionik	Sućuraj	javne građevine	1906. g. n.e. - 1908. g. n.e.
Z-3540	Pomorski svjetionik Prišnjak	Murter	komunalna i tehnička građevina	1896. g. n.e. -
Z-3539	Pomorski svjetionik Blitvenica	Žirje	komunalna i tehnička građevina	1872. g. n.e. -
Z-3538	Pomorski svjetionik Jadrija	Šibenik	komunalna i tehnička građevina	19. st. n.e. - 20. st. n.e.

Registarski broj	Naziv dobra	Naselje	Klasifikacija	Datacija
Z-3537	Pomorski svjetionik Mulo	Rogoznica	komunalna i tehnička građevina	1873. g. n.e. -
Z-1870	Svjetionik sv. Nikole	Pučišća	javne građevine	19. st. n.e. -
Z-1858	Svjetionik Prestenica	Filozici	komunalna i tehnička građevina	1872. g. n.e. -
Z-1856	Svjetionik na hridi Zaglav	Pernat	komunalna i tehnička građevina	1875. g. n.e. -
Z-874	Svjetionik	Bašanja	komunalna i tehnička građevina	poč. 19 st. n.e. -
Z-611	Svjetionik „Sv. Ivan na pučini“	Rovinj	komunalna i tehnička građevina	1853. g. n.e. -
Z-347	Svjetionik Oštro	Kraljevica	komunalna i tehnička građevina	187.2 g. n.e. -
RST-1429-1996.	Svjetionik Sestrice	Korčula	komunalna i tehnička građevina	sr. 1871. g. n.e. -
RST-1428-1996.	Svjetionik Glavat	Glavat	komunalna i tehnička građevina	sred. 19. st. n.e. - kraj 19. st. n.e.
RST-1427-1996.	Svjetionik Struga	Skrivena Luka	komunalna i tehnička građevina	poč. 1818. g. n.e. - kraj 1851. g. n.e.
RST-1426-1996.	Svjetionik Sušac	Sušac	komunalna i tehnička građevina	1879. g. n.e. -
RST-1425-1996.	Svjetionik Pločice	Blato	komunalna i tehnička građevina	1887. g. n.e. -
RST-1424-1996.	Svjetionik Lovišće	Lovište	komunalna i tehnička građevina	19. st. n.e. -
P-6761	Fabrika – bivša tvornica za preradu i konzerviranje ribe „Jadranka“	Vela Luka	industrijske građevine	1952 g. n.e. - 1954. g. n.e.
Z-5686	Svjetionik „Pomorac“ i spomenik Neznamom pomorcu	Split	urbana oprema	1957. g. n.e. -

NAPOMENA: Evidencija kulturnih dobara koju vodi Ministarstvo kulture i medija ne sadrži muzejske predmete koji su također kulturna dobra, ali u nadležnosti muzejskih institucija, sukladno odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

Izvor: Ministarstvo kulture i medija RH, Služba za dokumentaciju i Registar kulturnih dobara, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>

**Karta hrvatske obale Jadrana s ustanovama,
centrima prezentacije i zbirkama
pomorske baštine**

**Map of the Croatian Adriatic Coast with
Institutions, Interpretation Centres, and
Maritime Heritage Collections**

1. Muzej grada Umaga, Umag/Umago
2. Centar za posjetitelje Novigrad – ribarska zbirka, Novigrad/Cittanova
3. Interpretacijski centar Ribarska kuća Santa Marina, Vabriga/Abrega
4. Multimedijalni interpretacijski centar MoreMore, Vrsar/Orsera
5. Eko muzej Kuća o batani / Eco-museo Casa della batana, Rovinj/Rovigno
6. Povijesni i pomorski muzej Istre, Pula/Pola
Pomorska zbirka Gallerion, Pula/Pola
7. Eko-muzej Mošćenička Draga – Štorija od mora – Kuća od mora, Mošćenička Draga
8. Kuća lovranskoga guca, Lovran
9. Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Rijeka
Muzej grada Rijeke, Rijeka
Prirodoslovni muzej Rijeke, Rijeka
10. Kuća kostrenskih pomoraca, Kostrena
11. Interpretacijski centar ribarstvene i pomorske baštine O ribi, Bakar
12. Mali muzej ribarstva i brodogradnje, Kraljevica
13. Kućica od ribari, Jadranovo

14. Muzej grada Crikvenice, Crikvenica
15. Ribarska kućica, Selce
16. Interpretacijski centar Ribarska kuća, Klenovica
17. Interpretacijski centar maritimne baštine DUBoak, Malinska
18. Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka, Krk
19. Creski muzej, Cres
Interpretacijski centar Creski kačić, Cres
20. Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine Lopara Čovik i more, Lopar
21. Juxta Mare – virtualni muzej ribarstva, pomorstva i brodograditeljstva grada Raba, Rab
22. Interpretacijski centar maritimne baštine otoka Lošinja – lošinski loger Nerezinac, Mali Lošinj
Lošinski muzej - Muzej Apoksiomena, Mali Lošinj
23. Lošinski muzej, Veli Lošinj
24. Kuća Dežderatovica – prezentacijski centar pomorstva i ribarstva Novigradskog akvatorija, Novigrad
25. Pomorska zbirka Zavoda za povijesne znanosti HAZU, Zadar
26. Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, Zadar
27. Interpretacijski centar ribarstva Ždrelac, Ždrelac
28. Zavičajni muzej, Biograd na Moru
29. Interpretacijski centar pomorske baštine, Tkon
30. Muzej betinske drvene brodogradnje, Betina
31. Hrvatski centar koralja, Zlarin
32. Muzej spužvi obitelji Spuga 2 na otoku Krapnju, Krapanj
33. Muzej ronjenja u hotelu Spongiola na otoku Krapnju, Krapanj
34. Muzej grada Trogira, Trogir
35. Hrvatski pomorski muzej Split, Split
36. Malakološki muzej, Makarska
37. Interpretacijski centar maritimne povijesti Milne, Milna
38. Interpretacijski centar ribarstva Mario Puratić – Kuća od 5 doli, Sumartin
39. Muzej hvarske baštine – Zbirka podmorske arheološke građe, Hvar
40. Muzej Općine Jelsa – Ribarski muzej, Vrboska
41. Interpretacijski centar ribarske baštine Sućuraj, Sućuraj
42. Mvsevm Vis, zbirka povijesnih artefakata vezanih uz vojno-pomorsku povijest Jadrana, Vis
43. Ribarski muzej Komiža, Komiža
44. Pomorski muzej Orebić, Orebić
45. Gradski muzej, Korčula
46. Pomorski muzej Dubrovnik, Dubrovnik
47. Tehnički muzej Zagreb – pomorska zbirka, Zagreb
Hrvatski prirodoslovni muzej – Zbirka foraminifera Jadranskog mora, Zbirka fosilnih riba, Zagreb

- POMORSKI MUZEJI I MUZEJI S POMORSKIM ZBIRKAMA
- POMORSKI INTERPRETACIJSKI I POSJETITELJSKI CENTRI

Druga konferencija o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske

Betina, 26. – 27. rujna 2025.

Second Conference on the Preservation and Interpretation of Croatia's Maritime Heritage

Betina, 26 – 27 September 2025

Izvor: Muzej betinske drvene brodogradnje

**Predstavljanje posebnog izdanja Pomorskog zbornika s
Prve konferencije o očuvanju i interpretaciji
pomorske baštine Hrvatske**

Murter, 28. rujna 2025.

**Presentation of the special edition of
Journal of Maritime & Transportation Sciences
from the First Conference on the Preservation and
Interpretation of Croatia's Maritime Heritage**

Murter, 28 September 2025

Izvor: Muzej betinske drvene brodogradnje

